

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**Temné období? Školní léta a mládí v období
tzv. normalizace ve vzpomínkách žen regionu X**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Řešitelka práce: Lenka Endrlová

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem svým narátorkám za ochotu a čas, který mi věnovaly, a samozřejmě za vzpomínky a životní příběhy, o něž se se mnou podělily. Velké díky patří také vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Blance Soukupové, CSc. za trpělivé vedení a mnoho užitečných rad, kterých si velmi cením.

OBSAH

1. Cíl, metody, vzorek.....	5
1.1 Cíl, klíčové termíny	5
1.2 Metody.....	7
1.3 Vzorek	10
1.3.1 Profily narátorek	11
1.2 Analýza a interpretace rozhovorů.....	19
1.3 Etika a legislativa v orální historii.....	20
1.3.1 Specifika dotazování v případě příbuzenského vztahu tazatele a narátora	21
2. Charakteristika regionu X.....	22
2.1 Stručná historie města „A“ do roku 1945.....	22
2.2 Charakteristika regionu od poloviny 20. století do současnosti	23
2.3 Region dnes	28
3. Období tzv. normalizace ve vybraných titulech odborné literatury	30
4. Temné období? Školní léta a mládí v období tzv. normalizace ve vzpomínkách žen regionu X.....	42
4.1 Volné vyprávění	42
4.2 Školní léta a mládí v období tzv. normalizace ve vzpomínkách žen regionu X.....	44
4.2.1 Předškolní věk	44
4.2.2 Školní léta	45
4.2.3 Volný čas	52
4.2.4 Vzpomínky na politickou a hospodářskou situaci	59
4.2.5 Současnost vs. minulost.....	67
5. Závěry.....	74
6. Seznam pramenů a literatury	81
7. Přílohy	83

1. Cíl, metody, vzorek...

1.1 Cíl, klíčové termíny

Tématem předkládané bakalářské práce je obraz let 1969 – 1989, tedy období tzv. normalizace, v hlavách deseti žen pocházejících ze středně velkého bývalého okresního města A, které v těchto letech prožily své dětství a mládí. Cílem práce je zachytit vzpomínky daných žen a analyzovat je.

Z teoretického hlediska je nutno vymezit tři základní pojmy, které souvisí s názvem mé bakalářské práce. Těmito pojmy jsou „dětství“, „mládí“ a „normalizace“. Podíváme-li se, jak je období dětství vymezováno ve vývojové psychologii, je zřejmé, že se nejedná o jednodílnou etapu lidského života, ale naopak velmi členitou část. Česká psycholožka Marie Vágnerová ve své knize *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří* člení dětství na období prenatální, novorozenecké, věk kojenecký, batolecí, předškolní, školní, období dospívání a adolescenci.¹ Významným mezníkem je právě nástup do školy. Je to první významná instituce, do níž se dítě dostává, a je tedy důležitým místem socializace. Hraje také významnou roli v odpoutávání ze závislosti na rodině.² Podle psycholožky M. Vágnerové je období středního školního věku dítěte, tj. zhruba v rozmezí mezi 3. a 5. třídou, dobou relativního klidu a pohody, jakožto přípravné fáze na dynamičtější období dospívání, které začíná zhruba v 11 letech.³ Lze jej charakterizovat jako přechodnou dobu mezi dětstvím a dospělostí. Adolescence, která následuje pubescenci, trvá zhruba od 15 do 20 let, což je ale značně individuálně proměnlivé. Završuje se rozvoj identity dospívajícího, stále více se také od jedince vyžaduje chovat se „jako dospělý“. V tomto období je pro jedince významným mezníkem také dosažení právní dospělosti v 18 letech.⁴ Za nejvýznamnější psychický znak dospělosti považuje M. Vágnerová schopnost přijmout zodpovědnost za svá rozhodnutí a své činy.⁵

Dalším pojmem je mládí, tedy období mladé dospělosti. Podle Vágnerové zahrnuje toto období etapu jedincova života zhruba mezi 20. až 35. rokem. Období mladé dospělosti je dobou nadějí, jejich postupného naplňování i dobou mnoha sociálních proměn. Tato fáze je velmi významná v tom, že rozhodnutí rané dospělosti spouští změny, které mají své mnohdy

¹ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál 2000.

² *Ibid.*, 148.

³ *Ibid.*, 188.

⁴ *Ibid.*, 296-297.

⁵ *Ibid.*, 301.

nezvratné důsledky i v následujících vývojových fázích. V tomto období před člověkem obvykle leží několik velmi důležitých rozhodnutí – volí si profesi, uzavírá manželství a stává se rodičem.⁶

Výše podané vymezení pojmů dětství a mládí je poměrně široké. Ve vztahu k tématu mé bakalářské práce je důležité následující: uvádím-li, že dotazované ženy prožily za doby tzv. normalizace své dětství, resp. školní léta, a mládí, znamená to, že v letech 1969 až 1989 tyto ženy prožily svůj nástup do školy, léta základní školní docházky, studium na další škole či učilišti, nástup do prvního zaměstnání, také se v daném období vdaly a založily rodinu.

Dalším použitým termínem je normalizace. Normalizace je v českých (resp. československých) soudobých dějinách označením pro model socialismu v Československu z let 1969-1989.⁷ Tento termín byl prosazen poté, co pokus o demokratičtější společnost v podobě tzv. pražského jara skončil sovětskou okupací a tvrdé jádro ÚV KSČ považovalo za nezbytné „normalizovat“ situaci, tedy potlačit jakoukoli opozici, zavést tvrdou cenzuru, uzavřít hranice, kontrolovat všechny rozhodující pozice ve společnosti.⁸ Více k tomu níže v kapitole Období tzv. normalizace ve vybraných titulech odborné literatury.

Sekundární cíl mé práce spočívá v zamyšlení se nad tím, jak se reflexe období tzv. normalizace v myslích vzpomínajících žen liší od reflexe tohoto období v odborné literatuře. V odborné literatuře nalezneme většinou obraz let 1969-1989, tedy období tzv. normalizace, jako období nesvobody, čemuž většina společnosti mohla čelit nanejvýš uzavřením se do soukromé sféry. Pozornost bude věnována tomu, zda i v subjektivním vzpomínání několika konkrétních aktérů dané doby-obyčejných žen vychází období tzv. normalizace jako jakási temná, nesvobodná doba. Cílem však v žádném případě není na základě poznatků z odborné literatury poměřovat, ověřovat, resp. nějakým způsobem hodnotit závěry, k nimž v rámci své práce dospěji.

Odborná literatura se ve vztahu k období tzv. normalizace obvykle zaměřuje na politické, hospodářské či sociální dějiny. Svým výzkumem bych chtěla přispět naopak ke zkoumání osudů a prožitků jednotlivců a směřovat tak k proudu projektů české orální historie realizovaných po roce 1989. Z těch, k nimž má téma mé bakalářské práce nejbližší, lze ve velmi neúplném výčtu jmenovat např. projekty M. Vaňka, současného vedoucího Centra orální historie, a kolektivu, kdy byla v rámci několika výzkumů realizovaných po roce 2000

⁶ Ibid., 304 – 306.

⁷ Jan Rataj, Přemysl Houđa; Československo v proměnách komunistického režimu, 351. Praha: Oeconomica 2010.

⁸ Abeceda komunistických zločinů 15/26, k shlédnutí on-line na www.ceskatelevize.cz/porady, shlédnuto 15.3.2014.

vedena narativní interview s různými skupinami lidí, kteří prožili období tzv. normalizace. Jednak šlo o výzkum zaměřující pozornost na politické elity a disidenty, poté o výzkum, který si naopak všiml obyčejných lidí, dělníků a inteligence. Na základě těchto projektů byly vydány publikace *Vítězové? Porážení? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Životopisná interwiev a Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Co se týče druhé ze jmenovaných publikací, jedná se o studii zaměřenou na dvě velké skupiny občanů z celé České republiky, a to příslušníky dělnických profesí (ti, kdo mají základní vzdělání nebo výuční list a po celé sledované období pracovali jako dělníci) a příslušníky inteligence (vysokoškolsky vzdělaní lidé, kteří v dané době měli zaměstnání odpovídající jejich vzdělání). Výzkumný tým v rámci projektu realizoval dohromady 113 narativních interview, z toho 62 narátorů patřilo ke skupině dělníků, 51 k příslušníkům inteligence, přičemž mezi dotazovanými byli rovnoměrně zastoupeni muži i ženy.⁹ Právě na tuto studii bude ještě později odkázáno.

1.2 Metody

Práce je řešena metodou orální historie (oral history). Tuto metodu jsem zvolila vzhledem k tématu a cíli práce, tedy protože mě zajímalo, jak obyčejné ženy jednoho určitého regionu vzpomínají na své dětství a mládí prožité v tomto regionu v období tzv. normalizace. Mé rozhodnutí pro metodu oral history má také oporu v odborné literatuře, kde můžeme jako jednu z možných definic najít vymezení této výzkumné metody jako „řady propracovaných, ale stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně“.¹⁰ Je nutné zdůraznit, že tímto způsobem je možné především obohatit náhledy na danou problematiku, získat originální pohledy jednotlivců na dané období. Dále bych zdůraznila, že poznatky, k nimž v rámci své práce za použití metody orální historie docházím, samozřejmě není možné zobecňovat a ani to není cílem. Také se nejedná o faktografické poznatky, které by bylo možné potvrdit či vyvrátit. Metoda orální historie mi dovolila nahlédnout, jaký je obraz období tzv. normalizace

⁹ Miroslav Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny*, 16 – 17. Praha: Academia 2009.

¹⁰ Miroslav Vaněk, Pavel Mücke, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, 9. Praha: FHS UK + Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

v hlavách několika konkrétních „obyčejných“ žen, které ve zvoleném období prožily určitý úsek svého života.

Při práci byla využita taktéž metoda komparace, díky níž je možné určit, v čem se zkoumané objekty navzájem shodují a jaké jsou mezi nimi rozdíly. Při využití komparativní metody si vždy musíme určit hledisko, podle něhož srovnáváme, přičemž toto hledisko musí být uplatnitelné na všech objektech komparace.¹¹ Předmětem porovnávání jsou vzpomínky narátorek na jednotlivé oblasti života v období tzv. normalizace (např. školní výuka, svátky a tradice, politická situace, rodina, volný čas...), a to s přihlédnutím k sociálně-politickému a společenskému statutu výchozích i současných rodin narátorek.

Ve druhém plánu bylo užito metody komparace také k porovnání reflexe daného období ve vzpomínkách určitých narátorek, s tím, jak je o období tzv. normalizace pojednáváno ve vybraných titulech odborné literatury. Opět je třeba zdůraznit, že (již z podstaty metody oral history) toto srovnání neslouží k verifikaci zjištěných závěrů. Jde pouze o konstatování pro zajímavost, jak se liší reflexe daného období v odborné literatuře a v hlavách několika konkrétních obyčejných lidí, jaká témata vyzdvihuje odborná literatura a jaká témata dominují ve vyprávění vzpomínajících.

Co se týče sběru dat, v souladu s principy orálněhistorického postupu práce jsem ke sběru dat pro svou bakalářskou práci zvolila narativní interview. Rozhovory jsem vedla s celkem deseti narátorkami, které byly do vzorku zvoleny výběrovou metodou „nabalování sněhové koule“ (snowball sampling technique). To znamená, že první oslovené ženy jsem požádala, zda by mi mohly doporučit další narátorky, zhruba ve stejném věku a pocházející z téhož regionu, s nimiž bych mohla rozhovor uskutečnit.

Před samotným uskutečněním rozhovoru jsem narátorky nejprve telefonicky, případně e-mailem kontaktovala, abychom se dohodly na místě a času proběhnutí rozhovoru, a abych jim blíže objasnila, co je tématem a cílem mé práce. Samotné rozhovory pak probíhaly jednak u tazatelky doma, jednak v domovech narátorek, ve dvou případech na přání narátorek zcela jinde (v místě pracoviště, v kavárně). Rozhovory byly realizovány v časovém období od března 2013 do listopadu 2013, jednotlivé rozhovory trvaly v rozmezí od 45 do 120 minut.

Při rozhovoru jsem narátorky vždy nejprve požádala, aby mi vyprávěly o svém životě. Obvykle následovala reakce: „A jako odkdy?“, případně „A co přesně?“. Načež jsem odpovídala: „Úplně od začátku, na co si vzpomenete.“ Typickou reakcí bylo také odvětění: „Já si nepamatuju vůbec nic.“ Nicméně poté většinou alespoň z části opadl prvotní ostych

¹¹ Miroslav Hroch, Úvod do studia dějepisu, 234-236. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.

narátorek, začaly se rozpomínat a vyprávět. Narátorkám jsem nejprve dala prostor pro volné vyprávění, nicméně jak se ukázalo, narátorky většinou byly ochotné volně povyprávět o svém životě vcelku stručně a poté bylo vždy nutné narátorky navádět ke zmínění některých podstatných témat či k podrobnějšímu vyprávění připravenými dotazy a v podstatě tak přejít k formě částečně strukturovaného rozhovoru. Zajímaly mě především vzpomínky narátorek na jejich školní léta, co je ve škole (ne)bavilo, vzpomínky na aktivity provozované v rámci školy, na atmosféru u nich doma, na rodiče, sourozence, dovolené s rodiči, trávení volného času, dále jaká byla jejich angažovanost ve společenských organizacích, jak se slavily výroční obyčeje, tradice, a jaké měly v té době povědomí o politice. Narátorky jsem také vždy požádala, aby celkově zhodnotily období svého dětství a mládí. V závěru rozhovoru jsme se dotkly tématu, co pro ně znamenaly události roku 1989 a co se podle nich s tímto rokem změnilo, ať již k lepšímu či horšímu.

S narátorkami 2 a 3 byl později veden následný rozhovor pro rozšíření podstatných témat, především šlo o vzpomínky na každodennost, domácí atmosféru, trávení volného času a také z pozdější doby vzpomínky na nástup do zaměstnání a vztahy na pracovišti.

Narátorky k mému výzkumu přistupovaly s účastí, některé působily potěšeným dojmem, že jsem právě je pro něco takového oslovila. Několikrát se v průběhu či v závěru rozhovoru objevila reakce, kdy se narátorky obávaly, zda mi rozhovor s nimi pomůže, případně na některé otázky přicházela odpověď typu: „Tak s tím ti nepomůžu“. V takových případech jsem narátorky ujišťovala, že jsem moc ráda za jejich ochotu, že rozhovor pro mě bude zcela jistě užitečný a že v žádném případě nejde o to, „pomoci“ svými znalostmi či vědomostmi, ale to, co mě zajímá, je právě narátorkin životní příběh, její vzpomínky.

V případě některých narátorek, výrazně u nar. 3, jsem si při rozhovoru všimla jejich častého smíchu či pousmání, přičemž na mě v mnoha okamžicích jejich smích působil, jako by šlo o jakousi „omluvu“ při vzpomínání na události a zážitky, které dnes narátorkám možná přišly absurdní či směšné.¹²

Narátorky během rozhovorů vyprávěly či odpovídaly vcelku otevřeně. Pouze při rozhovoru s narátorkou 2 vyvstaly dva momenty, kdy narátorka nechtěla dané téma dále rozebírat, a to pokud šlo o její studium na střední škole, která ji nebavila, a dále odmítla blíže hovořit o známostech svého otce, člena KSČ, a specifikovat, co měla na mysli „protekcí“, kterou odmítla využít a nedostala se na střední školu, o kterou ve skutečnosti měla zájem. U většiny narátorek se jistá neochota objevila pouze při dotazu, jaké jsou v současnosti jejich politické

¹² Například během vzpomínání na účast v prvomájových průvodech, provolávání hesel, několika denní cesta autobusem na zájezd do Maďarska ad.

volební preference, resp. nebyl problém se zmínkou, zda strany levicové, pravicové, střed, ale konkrétní strana byla jmenována pouze u několika málo z nich.

V některých případech velmi pozitivně působilo naopak zřejmé vyjádření důvěry ze strany narátorky projevované větami typu: „No, já Vám to povím...“, „Ale tak Vám to říct můžu...“.

Vyprávění a odpovědi narátorek jsem většinou neměla důvod považovat za neupřímné. Jejich vesměs počáteční nejistota a následná spontánnost vzbuzovaly dojem, že své vzpomínky záměrně nevylepšují, nepřekrucují, ale že vypráví upřímně, pravdivě. Pouze při rozhovoru s narátorkou 7 jsem měla pocit, jako by se v jejím vyprávění objevovaly jisté prvky stylizace a přehánění.¹³ Otázkou také je, zda o určitou stylizaci nešlo i v případě nar. 2, kdy reakcí na mnohé otázky byla prostá odpověď: „Nevim, to už fakt nevim“¹⁴. To však není možné jednoznačně posoudit.

1.3 Vzorek

Jak již bylo zmíněno, rozhovory jsem vedla s celkem deseti narátorkami. První oslovenou byla moje matka, od níž jsem dostala tip na její dvě přítelkyně, a od každé z nich zase další tipy, koho se pokusit oslovit. Takto nakonec vznikl soubor deseti narátorek, které se shodují v několika významných charakteristikách – jednak se tedy jedná pouze o ženy, všechny byly narozeny v letech 1962 – 1964 v témže okresním městě¹⁵ a v daném regionu prožily své dětství i mládí (ať už přímo v okresním městě nebo v menších městech a vesnicích v okolí). Ve zmíněném městě či jeho okolí žijí dodnes. Co se týče dosaženého vzdělání narátorek a jejich sociálních východisek, dvě z nich mají výuční list (jedna dnes pracuje jako prodavačka v řeznictví, druhá jako manuální pracovnice v textilní továrně), rodiče obou z nich pracovali jako dělníci a nebyli členy KSČ; jedna narátorka byla původně vyučená pánskou krejčovou, rodiče taktéž pracovali v továrně a nebyli členy KSČ, nicméně před pár lety si tato narátorka dodělala středoškolské vzdělání s maturitou, dnes pracuje přesto jako dělnice v továrně; šest narátorek má středoškolské vzdělání s maturitou, z toho dvě absolvovaly střední školu ekonomického zaměření, jejich rodiče pracovali jako ošetřovatelé skotu v kravíně, otec jedné z nich jako dělník, nebyli členy KSČ, narátorky dnes pracují jako prodavačka a administrativní pracovnice; další z narátorek získala maturitu na střední škole textilní, rodiče

¹³ Př.: „Víš co, ty rifle, to byla svým způsobem vzpoura proti totalitě, smrdělo to západem, rozumíš.“, „My jsme nebyli rozmazlovaný jako. Ale zase na druhou stranu, jídla! To bylo mraky. Nikdy nezapomenu na tu haldu těch řízků, odpoledne člověk přilítнул domů, popadnul řízek místo chleba a zas letěl ven.“

¹⁴ Např. na otázku, zda rodiče narátorce někdy vyprávěly něco o roce 1948, 1968, bavili se doma o politice, dále u otázky, zda bylo narátorce někdy nabízeno členství v KSČ, ale odpověď „To teda nevim.“ nejprve následovala také na otázku, jak na narátorku působily události roku 1989.

¹⁵ S výjimkou narátorky devět, která se narodila na Slovensku a do regionu X se s rodiči přistěhovala ve věku jednoho roku.

pracovali jako dělníci, nebyli členy KSČ, dnes narátorka pracuje jako prodavačka v železářství; další z narátorek se středoškolským vzděláním původně na SŠ zemědělské si po roce 2000 dodělala VOŠ zdravotní a pracuje jako zdravotní sestra, její rodiče byli administrativní pracovníci, otec byl členem KSČ; narátorka, která se původně vyučila knihovnicí, si poté dodělala maturitu a velkou část života pracovala jako prodavačka v knihkupectví, rodiče pracovali jako administrativní pracovníci a výtvarník, otec byl členem KSČ, dnes narátorka pracuje manuálně v textilní továrně; poslední z narátorek po vyučení a dodělání maturity jako jediná vystudovala vysokou školu (obor zušlechťování textilií), rodiče pracovali jako stavaři, matka projektovala, otec projekty realizoval, matka byla členkou KSČ, dnes narátorka pracuje jako vedoucí provozu v textilní továrně. V současné době tedy všechny narátorky pracují, a to právě ve zmíněném městě, nicméně jejich významným společným rysem je také zkušenost s nezaměstnaností v rozsahu od jednoho do dvaceti čtyř měsíců.

Co se týče výběru regionu, volba byla ovlivněna osobními hledisky, resp. faktem, že zde bylo snazší najít vhodné narátorky, navíc obdobný výzkum pro tento region dosud nebyl realizován. Charakteristika daného regionu je rozvedena v samostatné kapitole.

1.3.1 Profily narátorek

Narátorka 1

Narátorka 1 se narodila v roce 1964 v městě A jako nejstarší ze tří dětí. Vyrůstala na vesnici. Otec narátorky pracoval jako tovární dělník, matka jako ošetřovatelka dojníc v kravíně. Rodiče nebyli v KSČ. Po základní škole narátorka nastoupila na střední ekonomickou školu. Její první zaměstnání bylo skladová účetní. Ve 24 letech se vdala a přestěhovala se k rodině manžela do jiné vesnice. V době sametové revoluce byla zatím krátce na mateřské dovolené s prvním dítětem. Po dvou letech se jí narodilo druhé. Po mateřské dovolené pracovala osm let jako malířka porcelánu ve vedlejší vesnici a po krachu společnosti v roce 2002 začala pracovat jako prodavačka v městě A v samoobsluze, kde strávila osm let. Poté pracovala rok jako kuchařka v závodní jídelně ve stejné vesnici, kde předtím byla jako malířka porcelánu. Posledních pět let pracuje jako pokladní v Kauflandu v městě A.

Narátorka pravidelně chodí k volbám. Mnoho voleb po sobě volila Stranu zelených, v posledních letech dává přednost blíže nespecifikovaným menším stranám ze středu politického spektra či stranám levicovějším.

Narátorkin manžel získal výuční list jako opravář zemědělských strojů. Posledních dvacet let pracoval jako svářeč v továrně ve vedlejší vesnici. V září 2013 spolu s narátorkou oslavili výročí 25 let od svatby. Krátce na to u něj propukla rakovina a v listopadu 2013 zemřel.

Narátorka má dvě děti ve věku 22 a 24 let. Mladší, syn, studuje VOŠ Grafickou v Praze, dcera studuje v Praze na Univerzitě Karlově.

Rozhovor s nar. 1 se uskutečnil 10. března 2013 u narátorky doma. Tento první rozhovor byl specifický v tom, že mezi tazatelkou a narátorkou je příbuzenský vztah. Přesto narátorka zpočátku působila poněkud ostýchavě, deklarovala, že „si nic nepamatuje“ a že tazatelce „nijak nepomůže“. Nicméně po několika málo prvních větách počáteční ostych opadl a rozpovídala se se skutečným zaujetím a jistě upřímně. Chvillemi se do vyprávění zcela vžila a rozpomínala se na mnohé chvíle, na něž si uchovala hezké vzpomínky. Ochotně se rozvyprávěla i k tématům, která sama nezačala, ale na něž byla dotázána. Odpovědi narátorky zestručněly u otázek týkajících se politiky.

Narátorka 2

Narátorka 2 se narodila roku 1964 v městě A a vyrůstala s rodiči a dvěma mladšími sestrami nejprve na vesnici, později v malém městě nedaleko města A. Rodiče měli středoškolské vzdělání a oba pracovali jako úřední osoby. Otec narátorky byl členem KSČ, matka ji naopak vedla k náboženství a návštěvám kostela. Nar. 2 vystudovala střední školu zemědělskou, poté pracovala jako účetní. Ve svých 23 letech se vdala a přestěhovala se do vesnice, kde žije dodnes. V době sametové revoluce byla dva roky po svatbě a prý i proto se více soustředila na své soukromí než na probíhající události. V roce 1991 nastoupila na mateřskou dovolenou, kde byla následně s jedním a druhým synem. Poté pracovala v místní drůbežárně jako krmička slepic, krátce jako uklízečka v nemocnici v městě A. Nějaký čas strávila jako nezaměstnaná. Před několika málo lety si dodělala vyšší odbornou školu zdravotní a nyní pracuje v městě A jako zdravotní sestra na psychiatrické léčebně.

Narátorka chodí pravidelně k volbám, volí pravicové strany.

Manžel narátorky má výuční list jako opravář zemědělských strojů, pracuje v zemědělství. Narátorka má dva syny ve věku 18 a 21 let. Mladší syn dokončuje učiliště, obor truhlář, starší má výuční list jako opravář zemědělských strojů, chvíli pracoval jako prodejce knih, v současné době (květen 2014) je bez zaměstnání.

Rozhovor s nar. 2 se uskutečnil 13. dubna 2013 u tazatelky doma. Z počátku nar. 2 působila dojmem, že se jí do rozhovoru příliš nechce, ale zřejmě šlo spíše o ostych než o nedostatečnou ochotu. Narátorka několikrát zopakovala, že se bojí, že mi rozhovor s ní „moc

nepomůže“. Během rozhovoru byla zavedena řeč na témata, ke kterým se narátorka nechtěla příliš vyjadřovat, jako její studium na střední škole. Celkově ale její odpovědi byly, domnívám se, upřímné a nezkreslované. Pouze u odpovědi na otázku, zda si pamatuje, že by jí bylo nabízeno členství v KSČ, jsem byla na pochybách, zda se ze strany narátorky nejedná o stylizaci. Po skončení rozhovoru narátorka sama nabídla, kdyby bylo třeba cokoli doplnit nebo kdybych chtěla „ještě něco vědět“, že se na ni mohu kdykoli obrátit. Podotkla, že se jí určitě všechno, co mi mohla říci, vybaví až doma.

Narátorka 3

Narátorka 3 se narodila roku 1964 v městě A jako mladší ze dvou sourozenců. Celý život prožila na vesnici poblíž města A, v níž žije dodnes. Otec narátorky pracoval jako dělník v továrně, matka pracovala jako ošetřovatelka dojníc v kravíně. Rodiče narátorky nebyli členy KSČ. Po základní škole chodila narátorka na učiliště, obor pletařka. Po učilišti nastoupila do práce do textilní továrny v městě A. Ve svých 24 letech se narátorka vdala a začali s manželem stavět dům v narátorčině rodné vesnici. V době sametové revoluce byla krátce na mateřské dovolené s prvním synem. Po šesti letech mateřské začala pracovat ve vedlejší vesnici jako malířka porcelánu, než v roce 2002 došlo ke krachu firmy. Zhruba jeden rok byla narátorka nezaměstnaná a nedařilo se jí sehnat práci. Dnes pracuje ve městě A ve výzkumném ústavu bramborářském, kde rozmnožuje orchideje.

Narátorka chodí pravidelně k volbám, protože to považuje za využití práva, které má, ale prý „stejně nikdy neví“, koho zvolit.

Se svým prvním manželem, který vystudoval elektrotechniku na střední škole, narátorka strávila 12 let. Poté se rozvedli a v současné době má narátorka přítele s vysokoškolským vzděláním, který pracuje jako televizní technik.

Narátorka má dva syny, mladší studuje v Praze na ČVUT, starší, kterému je 24 let, má základní vzdělání, v současné době je nezaměstnaný a bydlí u narátorčiny matky v domě vedle narátorčina domu.

Rozhovor s nar. 3 se uskutečnil 22. května 2013 v dopoledních hodinách u tazatelky doma. Narátorka přišla v dobré náladě, přinesla s sebou několik fotografií ze školního fotografování. Nabídla jsem narátorce kávu a poprosila jsem ji, aby mi vyprávěla o svém životě. Narátorka se omlouvala za svou paměť, v průběhu rozhovoru ještě několikrát, že si „už nic nepamatuje“. Rozhovor tedy od počátku vyžadoval, abych se více tázala. Na otázky narátorka odpovídala sdílně, ovšem nepříliš obsáhle. Rozhovor se nesl v příjemném duchu.

Narátorka 4

Narátorka 4 se narodila roku 1962 v městě A, kde také vyrůstala. Rodiče pracovali jako dělníci ve dvou různých továrnách ve městě A, nebyli členy KSČ. Narátorka se po vzoru svého staršího bratra, který se nedostal na střední školu stavební, vyučila prodavačkou. O studium na střední škole neměla zájem, dnes lituje, že nemá maturitu. Ve svých 19 letech se vdala. Ve druhé polovině 80. let přiměla svého muže ke vstupu do KSČ, z obavy, aby jejich děti měly přístup ke studiu. Rok 1989 vnímala rozporuplně, postupně s nadějí, že přichází něco lepšího. Dodnes žije v téže městě, kde se narodila a jak sama řekla, „nevytáhla z něj paty“ celý život, stále pracuje jako prodavačka (v řeznictví) taktéž v tomto městě.

Narátorka pravidelně chodí k volbám, ačkoli podotýká, že dnes již není koho volit. Odmítá volit ODS a svým hlasem ve volbách chce přispívat k „rozložení sil“, přiklání se spíše k levicovým stranám, ale podotýká, že zase to určitě neznamená KSČ.

Manžel narátorky má středoškolské vzdělání, v současné době pracuje jako technik. Narátorka má dva syny ve věku 27 a 31 let. Oba mají vystudované Vyšší odborné školy technického zaměření. Mladší žije a pracuje v Praze, starší v městě A. Díky staršímu synovi je narátorka krátce již také babičkou.

Rozhovor s nar. 4 byl veden 1. června 2013 u narátorky doma. V pokoji, kde rozhovor probíhal, jsem byla pouze já jako tazatelka a narátorka, která byla pohodlně usazena v křesle a od počátku působila velmi uvolněně. Narátorka působila dojmem, jako by měla pocit, že její vyprávění není nijak zajímavé, přesto se o svém životě dovedla sama velmi pěkně rozpovídat a pokud bylo nutné položit otázku, šlo spíše pouze o nadnesení tématu, k němuž se narátorka opět rozpovíдалa. Narátorka mluvila pomalým, klidným, plynulým tónem.

Narátorka 5

Narátorka 5 se narodila roku 1962 v městě A. Prvních pár let života prožila s rodiči na vesnici, poté se přestěhovali do bytovky v městě A. Otec narátorky pracoval jako seřizovač v továrně, matka jako mzdová účetní. Rodiče nebyli v KSČ. Narátorka se hlásila na textilní průmyslovou školu, kam se nedostala, a tak se vyučila pánskou krejčovou. Ještě před dokončením studia otěhotněla a krátce po vyučení se vdala. Odstěhovala se k manželovi do vesnice poblíž města A. V době sametové revoluce byla na mateřské dovolené s druhým dítětem. Po mateřské dovolené vzala práci v blízké vesnici v továrně zpracovávající kov. V roce 2010 si „pro svůj lepší pocit“ dodělala maturitu. Pracuje však nadále jako dělnice v téže továrně.

K volbám chodí pravidelně, volí strany levicovějšího zaměření, které nechtěla blíže specifikovat, nicméně vnímá to jako splnění určité povinnosti a myslí si, že to nemá smysl.

Manžel narátorky má výuční list jako sklář, dnes pracuje ve stavebnictví. Nar. 5 má třicetiletého syna a mladší dceru. Syn vystudoval střední školu technického směru, nyní pracuje, jeho žena je na mateřské dovolené s roční dcerou, narátorka je tedy již babičkou. Dcera narátorky pracuje jako servírka ve městě A.

Rozhovor s nar. 5 se uskutečnil 18. června 2013. Rozhovor netypicky proběhl na přání narátorky v místě jejího pracoviště ve společenské místnosti, kde jsem po část rozhovoru byla s narátorkou sama a po část rozhovoru s námi seděla u stolu spolupracovnice narátorky, která chvílemi narátorce přitakávala či vyjádřila svůj nesouhlas s narátorčiným výrokem. Narátorka vyprávěla z velké části samostatně, doplňujících dotazů bylo třeba položit jen několik.

Narátorka 6

Narátorka 6 se narodila roku 1962 v městě A. Otec narátorky byl vyučený typograf, matka švadlena. Otec byl členem KSČ, matka nikoli. Ze zdravotních důvodů matky byla narátorka jediné dítě svých rodičů. Po základní škole vystudovala na místním gymnáziu, na vysokou školu se jí „nechtělo“. Nějaký čas pracovala jako knihovnice v knihovně v městě A. V necelých 20 letech se vdala, otěhotněla a na krátký čas nastoupila na mateřskou dovolenou. Z finančních důvodů se poměrně brzy vrátila do práce. Již ne do knihovny, ale jako občanská pracovnice do kasáren. Po čase začala pracovat v kanceláři v jedné z továren v městě A. Krátce po sametové revoluci se s mužem rozhodli pro další dítě. Nějaký čas pak byla narátorka opět na mateřské dovolené. Její manžel se mezitím rozhodl začít podnikat a v polovině 90. let založil vlastní firmu. Od té doby narátorka dělá svému muži spolupracující osobu. Již jako čtyřčlenná rodina zakoupili rodinný dům na druhém konci města A, kde narátorka se svým mužem žije dodnes.

Narátorka chodí pravidelně k volbám, volí větší pravicové strany.

Manžel narátorky získal nejprve výuční list, poté vystudoval na střední škole průmyslové. Pracoval v továrně, v autoškole a posledních dvacet let podniká a řídí vlastní firmu. Narátorčin syn pracuje jako fotograf a žije se svou ženou a čtyřletou dcerou v Praze. Dcera narátorky studuje na vysoké škole ekonomického zaměření.

Rozhovor s nar. 6 proběhl parného dne 16. července 2013 u narátorky doma. Narátorka mi na úvod nabídla sklenici vody s citronem a usadily jsme se v obýváku. Před samotným zahájením rozhovoru se narátorka přeptala na několik detailů ohledně mé práce a zdálo se, že je potěšena, že jsem ji s prosbou ohledně rozhovoru oslovila. V samostatném vyprávění se

narátorka snažila zmínit podstatné chvíle svého života týkající se studií, zaměstnání apod., ale vzpomínala také na rodiče, na těžké chvíle, kdy byl její muž na vojně a další zážitky. Narátorka působila velmi klidným, uvolněným dojmem. Rozvitě a otevřeně se vyjadřovala také k tématům, která jsem do rozhovoru vnesla. Celkově jsem měla pocit, že se mi u narátorky podařilo vzbudit důvěru. Po skončení rozhovoru mi narátorka na lístek papíru napsala svůj e-mail pro případ, že by bylo třeba cokoli doplnit, s tím, že jí mohu kdykoli napsat.

Narátorka 7

Narátorka 7 se narodila roku 1963 v městě A jako mladší ze dvou sourozenců. Dětství prožila na malé vesnici. Matka pracovala jako ošetřovatelka dojníc v kravíně, otec na odchovně v témže kravíně. Rodiče nebyli členy KSČ. Druhý stupeň ZŠ narátorka vychodila v městě A, stejně jako střední zemědělskou školu. Po skončení školy pracovala jako účetní. Ve svých dvaceti letech se vdala a se svým manželem žije dodnes v jedné z okolních vesnic města A. Od roku 1984 do roku 1989 byla na mateřské dovolené. Po sametové revoluci vykonávala manuální práci v menší soukromé textilní továrně v místě bydliště, později tam pracovala v kanceláři jako mzdová účetní. Po roce 2000 začala mít továrna problémy, roku 2008 narátorka byla v rámci snižování zaměstnanců propuštěna. Nějaký čas se potýkala s nezaměstnaností. V současnosti vykonává kancelářskou práci v městě A.

K volbám chodí narátorka pravidelně, volí levicovější strany (bez upřesnění).

Manžel narátorky se ucházel o studium na střední škole průmyslové, kam nebyl přijat a místo toho se vyučil hodinářem. Po vystředání mnoha zaměstnání a po mnoha problémech vůbec práci najít v současné době pracuje jako dělník v blízké vesnici v továrně zpracovávající kov. Narátorka má dva syny ve věku 28 a 31 let. Mladší syn je vyučený truhlář, starší má střední školu průmyslovou. V současné době oba pracují jako manuální pracovníci v továrně. Oba již také mají děti, narátorka je trojnásobnou babičkou tří malých chlapců.

Rozhovor s nar. 7 se uskutečnil 13. srpna 2013 u tazatelky doma, kde to však narátorka dobře znala vzhledem k častým návštěvám tazatelčiny matky a necítila se tedy jako v cizím prostředí. To se pravděpodobně promítlo do uvolněné nálady narátorky a sdílného stylu vyprávění.

Narátorka 8

Narátorka 8 se narodila roku 1962 v městě A. Dětství prožila v menším městě poblíž města A. Rodiče narátorky pracovali jako dělníci v továrně, nebyli členy KSČ. Narátorka vystudovala střední průmyslovou školu textilní. Po škole se ihned vdala, již těhotná, a s manželem se odstěhovala do města A. Po skončení mateřské dovolené po dvou dětech nastoupila do práce v roce 1984. Pracovala v textilní továrně jako módní návrhářka, na této pozici zůstala i po roce 1989. Zaměstnání změnila v roce 1996, kdy jí v rámci snižování stavu pracujících byla nabídnuta práce na jiné pozici, o niž nestála. V současné době žije stále v městě A a pracuje jako prodavačka v malém železářství. K volbám jako jediná z narátorek nechodí, dle vlastních slov již asi osm let, protože je „každá vláda horší a horší“, a tak to již „vzdala“.

Manžel narátorky vystudoval práva a pracoval jako advokát. Po roce 2000 se dostal do problémů z důvodu obvinění ze zpronevěry ad., nyní je ve vězení. S narátorkou jsou krátce rozvedeni. Narátorka má dvě děti, třiatřicetiletou dceru a o dva roky mladšího syna. Dcera je učitelkou na střední škole, nicméně v současné době na mateřské dovolené. Syn vystudoval střední školu stavební a pracuje jako projektant. V nedávné době se oženil.

Rozhovor s nar. 8 se uskutečnil 29. září 2013 u narátorky doma. Narátorka právě pekla cukroví na svatbu svého syna, v průběhu rozhovoru několikrát odběhla do kuchyně, nicméně kontinuita vyprávění tím nebyla výrazně narušována. Narátorkino vyprávění bylo z počátku lehce rozpačité, po pár prvních minutách se již narátorka zdála být pohroužena do vzpomínek a se zájmem vyprávěla, co jí přišlo na mysl. Nar. 8 byla mezi ostatními narátorkami jediná, která se sama od sebe dotkla tématu politika a která zmínila, že se u nich doma o politice mluvilo. Po skončení rozhovoru narátorka popřála tazatelce úspěšné dokončení práce a poté se sama obrátila na tazatelku s otázkou týkající se současných poměrů, načež proběhla ještě krátká diskuze. Narátorka působila dojmem, že ji závěrečná část rozhovoru přiměla k zajímavým úvahám a měla zájem se o ně ještě blíže podělit mimo rozhovor.

Narátorka 9

Narátorka 9 se narodila roku 1964 na Slovensku, kde byl její otec na vojně, matka byla Slovenka. Krátce po jejím narození se rodiče přestěhovali zpět do Čech, nejprve žili ve vesnici nedaleko města A, zhruba po čtyřech letech se přestěhovali přímo do města A. Matka pracovala jako úřednice na obchodním oddělení, otec byl výtvarník. Otec byl členem KSČ. V městě A nar. 9 navštěvovala základní školu, poté odešla na internát do Luhačovic, kde se

vyučila knihovnicí. Pracovala v knihkupectví v městě A a při zaměstnání si dodělala maturitu. V roce 1985 se vdala, narodila se jí dcera a za čtyři roky syn. V době sametové revoluce byla těhotná a z událostí byla vystrašená. S rodinou žili ve městě A. Po mateřské nastoupila v roce 1993 do téhož knihkupectví, kde pracovala před revolucí, a kde byla poté až do roku 2011, kdy byla po změně majitele propuštěna. Následující dva roky se potýkala s nezaměstnaností. S manželem se mezi tím rozvedla. V současnosti vykonává jako zaměstnání manuální práci v textilní továrně.

Narátorka chodí k volbám, volí podle vlastních slov „třeba i malé strany, ale hlavně něco“, aby svou neúčastí „neudělila hlas komunistické straně“.

Bývalý manžel narátorky, o více než deset let starší než ona, je již v důchodu. Narátorka o svém bývalém muži nechtěla příliš mluvit. V současné době žije sama. Má dvě děti, dceru a syna ve věku 29 a 24 let. Vnoučata zatím nemá. Dcera vystudovala na VŠ chemii a pracuje v bioanalytické laboratoři, syn se opakovaně snažil vystudovat střední školu, v květnu 2014 skládá maturitu na SŠ ekonomické.

Rozhovor s narátorkou 9 se konal 20. září 2013 na přání narátorky v jedné z kaváren ve městě A. Rozhovor probíhal v nekuřáckém kavárenském salonku, kde byl obsazen pouze jeden další stůl a rozhovor tedy mohl probíhat v klidu. Narátorka působila velice sympatickým a mladistvým dojmem, zároveň na ní byly znát její životní zkušenosti. Vyprávěla velmi klidně a jsem zcela přesvědčena, že upřímně. Po skončení rozhovoru sama nabídla, pokud bych potřebovala ještě další vhodné adeptky na rozhovor, které bych mohla oslovit, že mi může někoho doporučit. Narátorka mi zároveň popřála úspěšné završení studia a vyjádřila zájem přečíst si v budoucnu hotovou práci.

Narátorka 10

Narátorka 10 se narodila roku 1963 v městě A. S rodiči vyrůstala nejprve v menším městě poblíž města A v jednom domě s prarodiči. Poté, co do rodiny přibyly další tři děti, odstěhovala se rodina do města A. Tam nar. 10 navštěvovala ZŠ. Poté se vyučila pánskou krejčovou, následně si dodělala maturitu na střední průmyslové škole textilní a poté jako jediná z narátorek vystudovala VŠ, obor zušlechťování textilií. Ve svých 25 letech se vdala. Rok 1989 prožívala dle vlastních slov intenzivně. Krátce po revoluci otěhotněla a strávila šest let na mateřské dovolené postupně s dvěma dcerami. Rodina po vystřídání dvou jiných bydlíšť dnes žije v rodinném domě na okraji města A. Narátorka pracuje jako vedoucí provozu v textilní továrně v městě A.

Narátorka chodí pravidelně k volbám, ačkoli se domnívá, že tím nic zásadního neovlivní. Volí malé strany bez ohledu na to, zda jsou pravicové či levicové, protože, jak říká, odmítá nadále „spolu s většinou volit velké strany, protože ty již ve vládě nechce“.

Narátorčin manžel má vystudovanou vysokou školu technického zaměření, v současné době pracuje jako počítačový programátor. Nar. 10 má dvě dcery ve věku 19 a 22 let. Mladší je v posledním ročníku střední školy, starší studuje na vysoké škole ekonomického zaměření.

Rozhovor s nar. 10 se uskutečnil 20. září 2013 v podvečerních hodinách u narátorky doma. Narátorka byla během rozhovoru pohodlně usazena v křesle, zřejmě i vlivem domácího prostředí působila velmi přirozeně, bez ostychu či trémy. Několikrát během rozhovoru zdůraznila, že pochází z početné rodiny a bylo znát, že ráda zavzpomínala na domov, rodiče i sourozence. Po mém závěrečném poděkování za čas a ochotu narátorka vyjádřila potěšení z toho, že svým vyprávěním mohla přispět k mé práci.

1.2 Analýza a interpretace rozhovorů

Analýza dat je v rámci kvalitativního výzkumu činností, která v podstatě prostupuje celým výzkumem. Na rozdíl od analýzy v kvantitativním výzkumu zde nejde o kvantifikaci dat a zobecňování výsledků (což již z povahy vzorku není možné), ale jde o pochopení významů, které se za daty „skrývají“.¹⁶ V případě mé bakalářské práce se jedná o analýzu primárních dat, kterými jsou mnou pořízené rozhovory s celkem deseti narátorkami. Analýza a interpretace rozhovorů se zaměřuje na to, jak narátorky vzpomínají na své dětství a mládí prožité za normalizace, jak se jim toto období jeví v jejich hlavě. Přitom je důležité mít na paměti, že mezi obdobími, na něž ženy při rozhovorech vzpomínaly, a současností, se mnohé zásadně změnilo a to se samozřejmě do vzpomínání promítá. Narátorky reflektovaly své dětství a mládí ve světle současnosti, proto bylo třeba myslet i na to, že jejich mínění mohlo vzniknout až později, že si narátorky nemusely své postoje uvědomovat již v minulosti. To je samozřejmě nemožné zcela jednoznačně posoudit, nicméně v průběhu rozhovorů se v některých případech naskytly vhodné momenty, kdy například bylo možné položit otázku typu: „Takže v té době jste tomu věřila?“, „Tenkrát jste to tedy vnímala jinak?“ apod.

Při analýze a interpretaci rozhovorů jsem se nejprve zaměřila na to, co ve vyprávění narátorek zaznělo spontánně, jaká témata se objevila v jejich volném vyprávění, a na co naopak bylo nutné se dotázat. Poté jsem se hlouběji zaměřila na tematické okruhy

¹⁶ Martin Heřmanský, *Kvalitativní analýza dat*, e-learningový kurz Úvod do společenskovedních metod, dostupné v moodle.fhs.cuni.cz.

vzpomínání. Snažila jsem se zhodnotit, jakým způsobem bylo na daná témata vzpomínáno, co bylo u jednotlivých tematických okruhů nejvýrazněji artikulováno a naopak k čemu se narátorky nevyjadřovaly příliš do hloubky či případně vyjadřovat nechtěly.

Při analýze a interpretaci vzpomínek jsem dále brala ohled jednak na socioekonomické zázemí výchozích rodin narátorek, jejich současný stav, ale také na psychologické charakteristiky typické pro jednotlivá životní období, jakožto faktory, které zajisté ovlivňují jedincovo vnímání okolního světa a jeho náhled na realitu.

Při analýze jsem měla k dispozici protokoly o rozhovorech, které jsem si vždy zhotovila po skončení daného rozhovoru, nahrávky rozhovorů, které jsem pořídila, a jejich přepisy, které jsem vyhotovila v doslovném znění tak, aby byl co nejvěrněji zachycen styl narátorky i její mimoslovní projevy.

1.3 Etika a legislativa v orální historii

Nehledě na to, o jaký výzkum se jedná, vždy je nutné brát v úvahu etické otázky. Protože jsem ke své bakalářské práci využila metodu orální historie, bylo nezbytné seznámit se s Etickým kodexem České asociace orální historie (COHA), který ukládá jistá pravidla a povinnosti jak vůči narátorům, tak vůči odborné veřejnosti.¹⁷ Důležité je také dodržovat Zákon o ochraně osobních údajů.

Každou narátorku jsem tedy předem dostatečně informovala o účelu, cíli a postupu mého výzkumu. Narátorky jsem vždy seznámila s jejich právy týkajícími se autorizace (např. možnost schválit konečnou verzi přepisu rozhovoru) a anonymizace. Ústní dohodou bylo stanoveno, jaké údaje mohu ve své práci uvádět, a to za předpokladu, že nebude jmenováno místo bydliště narátorek ani ony samotné. Narátorky proto ve své práci označuji podle pořadí, v jakém byly uskutečněny rozhovory, jako „narátorku 1“, „narátorku 2“ atd. Místo výzkumu označuji jako region X, (bývalé) okresní město označuji jako „město A“ a stejně tak nejsou uváděny žádné další konkrétní místní názvy.¹⁸ Dále bylo stanoveno, že přepisy rozhovorů mohu ke své práci připojit jako přílohu a nahrávky rozhovorů budou uloženy v mém osobním archivu, bez explicitního svolení narátorek k nim nebude umožněn přístup jiným osobám. Písemná dohoda nebyla narátorkami požadována, stejně tak mi byla svěřena plná důvěra pro přepis rozhovorů, žádná z narátorek nevyžadovala předložení přepisu rozhovoru ke schválení.

¹⁷ Etický kodex COHA, dostupný ke stažení na webových stránkách Centra orální historie ÚSD AV ČR, www.coh.usd.cas.cz.

¹⁸ Vzhledem k tomu je i v názvech citované literatury a internetových zdrojů skutečný název města, resp. regionu nahrazován zástupným označením.

Při rozhovorech jsem se snažila hned na počátku vzbudit důvěru narátorek, přistupovat k nim v rozhovoru s úctou, dát jim najevo, že mým úmyslem není je nějakým způsobem zkoušet, např. co se týče jejich znalostí. Narátorky jsem se snažila při rozhovoru taktně pobízet k dalšímu vyprávění, ale v situacích, kdy bylo znát, že dané téma je narátorce nepříjemné a nechce se k němu více zmiňovat, jako např. v již uvedeném případě nar. 2, nenaléhala jsem na ni. Ke každému rozhovoru jsem přistupovala jako k jedinečnému zachycení originálních pohledů jedinečných vyprávějících. Nakonec jsem každé narátorce vždy poděkovala za čas, který mi věnovala, a za příjemné povídání.

1.3.1 Specifika dotazování v případě příbuzenského vztahu tazatele a narátora

Jak jsem zmínila výše, jedna z narátorek, s nimiž jsem vedla rozhovory, je moje vlastní matka. Vést rozhovor s příbuzensky spřízněnou osobou s sebou nese jistá specifika. Za výhodu může být považováno, že v tomto případě nebyl problém narátorku oslovit. Nicméně na začátku rozhovoru bylo možné na straně narátorky vycítit značný ostych, možná i obavy. Po chvíli vyprávění však počáteční ostych ustupoval, narátorka se do vyprávění zcela „vžila“ a vyprávěla vstřícně a sdílně. Vliv na uvolnění narátorky mělo jistě domácí prostředí, působila dojmem, jako by během rozhovoru pozapomněla, že se jedná o nahrávaný rozhovor pro účely mé bakalářské práce, a se zájmem a zcela určitě upřímně mi vyprávěla, na co se postupně rozpomínala. V průběhu rozhovoru jsem neměla pocit, že by se narátorka například snažila podávat vzpomínky tak, aby „vypadala lépe“. Výhodou bylo, že když v průběhu rozhovoru nastala delší odmlka či pauza, mohla jsem narátorku lépe navést, čím pokračovat, protože některé z vyprávěných věcí jsem již znala z předchozího vyprávění v rámci rodiny, slyšela jsem to již od ní dříve nebo jsem věděla, co se stalo. V takovém případě jsem volila otázky jako: „A po střední, to jsi teda šla pracovat do kanceláře?“ a podobně. Negativa jsem v průběhu vedení rozhovoru nezaznamenala, nicméně později při analýze a interpretaci rozhovoru bylo zpočátku těžší, než v případě ostatních narátorek, zaujmout odosobněný pohled.

2. Charakteristika regionu X

Region, v němž výzkum probíhal, leží jižně až jihovýchodně od Prahy. Největším městem daného regionu je město A, které má v současné době přes 23 000 obyvatel. V okrese města A se nachází řada menších měst a vesnic. Dohromady má daná oblast přes 95 000 obyvatel.¹⁹ V okolí města A se nachází řada významných památek a turisticky zajímavých míst.

2.1 Stručná historie města „A“ do roku 1945

Město A bylo založeno na počátku 13. století nejprve jako malá osada v údolí řeky Sázavy. Při vzniku a založení města hrál velkou roli rozvoj dolování. Nálezy stříbrné rudy zapříčinily příliv německých horníků, a tím kolonizaci území. Po roce 1300 se město stalo střediskem řemeslné a zemědělské výroby. Během 15. století, po zdecimování města za husitských válek, došlo k jeho obnově a koncem 15. století byla vystavěna městská radnice. Od počátku 16. století město bohatlo hlavně díky rozvoji řemeslné výroby. Tehdy také bylo obeháno hradbami. Městské hospodářství a okolní vesnice byly později výrazně poznamenány boji třicetileté války. Roku 1649 navíc město zdecimovala morová nákaza, v roce 1669 bylo postiženo požárem. Ve druhé čtvrtině 18. století bylo ve městě slavnostně otevřeno gymnázium. Od roku 1850, poté, co zde bylo zřízeno okresní hejtmanství, okresní soud a berní úřad, se město stalo správním centrem širokého okolí. V té době zahájila provoz také tiskárna. V 60. letech 19. století zaznamenal velký rozkvět městský společenský život. Byly zakládány rozmanité spolky a organizace, např. pěvecký spolek Y (působící dodnes) ad. V poslední třetině 19. století začal ve městě vzkvétat pletářský a zemědělský průmysl. Na přelomu století byly založeny odborné školy, jako např. hospodyňská škola a obchodní veřejná škola.²⁰ Po válečných útrapách první světové války byly na pořadu dne sociální otázky. Prvním úkolem vlády nového státu i samosprávných úřadů bylo zajistit zásobování potravinami a řešit problém hladu a bídy. I v regionu X vedl nárůst nezaměstnanosti k demonstracím a hladovým bouřím. První volby v červnu 1919 znamenaly vítězství sociální demokracie a vynesly na radnici města A levicově orientované představitele.²¹ Okresní samospráva, ale i stát, podporovaly v regionu rozmach školství. Jediný všeobecně vzdělávací ústav regionu, gymnázium v městě A, se z původně humanitního reorganizoval od školního roku 1920/21 na reálné gymnázium, od roku 1924 s názvem „Státní československé reálné gymnázium XX“. V menších okolních městech

¹⁹ Časové řady – okres X, Český statistický úřad, www.czso.cz, navštíveno dne 21.8.2013.

²⁰ Jiří Sochr; „Město A“, str. 9-59. Město A: „nakladatelství“, 1969.

²¹ Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání v „regionu X“, 105. Žehušice: Městské knihy s.r.o., 2004.

vznikaly také měšťanské školy.²² V rámci poválečné výstavby vznikla v městě A nová obytná čtvrť L²³ a komplex ústavu pro choromyslné, o nějž město usilovalo již od počátku století a jehož stavba, konečně zahájena roku 1920, znamenala velkou pracovní příležitost²⁴. V letech 1929 – 1937 byla významně rozšířena okresní nemocnice, ke které v této době přibyla řada nových pavilonů a pracovišť.²⁵ Za první republiky se také rozvíjel lehký průmysl, především v městě A, a rostl počet obyvatel. Mezi sčítáními z let 1921 a 1930 přibýlo ve městě na dva tisíce obyvatel. V roce 1930 tak mělo 12 702 obyvatel.²⁶ Optimistický vývoj byl i zde zbrzděn důsledky velké hospodářské krize, na počátku třicátých let docházelo po celém regionu ke stávkám a demonstracím dělníků.²⁷ K příjemnějším záležitostem patřily v roce 1935 velké oslavy v městě A na počest gymnázia slavícího 200 let od svého založení. V rámci oslav byly mj. připomínány významné osobnosti, které na gymnáziu studovaly. Byli mezi nimi mj. i tři ministři první československé vlády.²⁸

Za nacistické okupace byla obsazena většina školních budov a byla omezena činnost českých úřadů.²⁹ První vojáci německé armády dorazili do města A již 15. března 1939. Okresní úřad byl zrušen v roce 1940, roku 1943 byl odvolán starosta města a na radnici byl dosazen německý vládní komisař. Němčina byla zavedena jako úřední řeč.³⁰ Po osvobození, v květnu 1945, bylo město A Revolučním národním výborem definitivně přejmenováno na svůj dnešní název. Od roku 1945 také ve městě sídlil KV KSČ.³¹

2.2 Charakteristika regionu od poloviny 20. století do současnosti

Po druhé světové válce byla i města a obce regionu X značně zdevastována, nicméně díky poválečnému vlasteneckému nadšení byly brzy opraveny zničené komunikace, odstraněny vraky vozidel ad. V městě A bylo mj. předlážděno náměstí a hlavní silnice, nejvíce poškozené domy byly zbourány a roku 1946 byl otevřen most přes řeku Sázavu. Správa města dočasně spočívala v rukou Revolučního národního výboru.³²

²² Ibid., 104.

²³ Karta města A, Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, www.shscms.cz, navštíveno 14.4. 2014.

²⁴ Historie Psychiatrické léčebny „města A“, dostupné na webových stránkách léčebny, www.plxx.cz, navštíveno dne 30. 4. 2014.

²⁵ Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání..., 104.

²⁶ Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2005, 550. Dostupný on-line, <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04>, staženo dne 19.8.2013.

²⁷ Kolektiv autorů, Historie a současnost podnikání..., 108.

²⁸ Ibid., 107.

²⁹ Jiří Sochr, ...56.

³⁰ Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 109.

³¹ Ivan Hart, „Region X“ 50 let pod vedením KSČ, 3. Město A: ..., 1971.

³² Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 127.

Město A a jeho okolí bylo samozřejmě poznamenáno děním na celostátní úrovni. Ve volbách do ústavodárného Národního shromáždění v roce 1946 získala ve správním okrese města A většinu KSČ.³³ Na základě dekretů o znárodnění byly ve městě během roku 1946 znárodněny větší podniky, nejdříve pletařský podnik Z, dále továrna na obvažové zboží, v roce 1947 mlýn a další firmy. Druhý, větší, pletařský podnik byl znárodněn až později v únoru 1948 a byl začleněn do národního podniku „Pletařské závody Y, národní podnik“. V té době byly také sloučeny peněžní ústavy.³⁴

Do socialistické éry vstupovalo město s 15 tisíci obyvatel v roce 1950. V roce 1970 mělo město 17 804 obyvatel, v roce 1974 již 19 tisíc. Za normalizace počet obyvatel dále narůstal, a to v celém regionu. Počet obyvatel celého okresu vzrostl z 93 tisíc v roce 1950 na 95 716 v roce 1970 a 98 tisíc roku 1980.³⁵

Co se týče hospodářského stavu regionu po únoru 1948, ve městě A se rozvíjel především již zmíněný znárodněný textilní průmysl. Pletařské závody Y, národní podnik, od roku 1967 známý pod tradičním názvem N jakožto „N, pletařské závody, národní podnik“, byl v té době jedním z největších textilních koncernů v ČSSR.³⁶ Nově byl v šedesátých letech zprovozněn národní podnik „Pilníkárna“ a rozšířila se také výroba v národním podniku M³⁷, pobočném závodu strojírenského podniku, jehož základy byly položeny v roce 1946 zprovozněním strojírenského podniku P. J.³⁸ Dále se ve městě nacházel národní podnik, který se zabýval lisováním výrobků z plastických hmot, průmysl paliv, energetiky, strojírenský (výroba strojů pro spotřební průmysl, silniční stroje), kovodělný, textilní, polygrafický, potravinářský (mlékárna, pekárny, pivovar, škrobárny).³⁹ Průmyslové podniky vyrostly již dříve i v okolních menších městech, jednalo se mj. o kovo zpracující a sklářský průmysl.⁴⁰ Dobové publikace, jako např. Fakta o rozvoji okresu X z roku 1975, často zdůrazňují, že v době tzv. normalizace bylo možné region charakterizovat jako průmyslovo-zemědělský.⁴¹

Pokud jde o zemědělství, specifické bylo pro daný region především šlechtění brambor. Výzkumný a šlechtitelský ústav bramborářský se v roce 1951 stal součástí Československých

³³ Volby do ústavodárného Národního shromáždění, www.czso.cz, navštíveno 31. 3. 2014.

³⁴ Kolektiv autorů, *Historie a současnost...*, 129 – 130.

³⁵ Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2005, dostupný on-line, <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04>, staženo dne 19.8.2013.

³⁶ Historie, webové stránky podniku, navštíveno dne 19.8.2013.

³⁷ Jiří Sochr, 63.

³⁸ Historie, webové stránky podniku, navštíveno dne 19.8.2013.

³⁹ Kolektiv autorů, *A: historie a osobnosti*, 14. Praha: Libri, 1998.

⁴⁰ Fakta o rozvoji okresu „X“, vydal Okresní výbor KSČ, 1975, str. 11; k prezenčnímu zapůjčení ve státním okresním archivu v městě A.

⁴¹ Fakta o rozvoji okresu „X“, vydal Okresní výbor KSČ, 1975, str. 1; k prezenčnímu zapůjčení ve státním okresním archivu v městě A.

státních statků.⁴² Tento ústav je činný dodnes, pouze po privatizaci z roku 1994 spadá pod soukromé vlastnictví.⁴³

Zemědělství v regionu X bylo poměrně intenzivní. Vzniklý Státní statek za městem A postupně přebíral půdu od soukromých rolníků na katastru města. Z původních 120 ha měl v roce 1960 již 290 ha půdy. Koncem 70. let byla slučována JZD mnoha okolních obcí ve větší celky.⁴⁴

Podle dobové brožury Fakta o výsledcích rozvoje okresu a životní úrovně obyvatel 1986-1987 v období tzv. normalizace město A spolu s několika málo menšími městy ve svém okolí poskytovalo dostatek pracovních příležitostí pro obyvatele celého regionu.⁴⁵ Na tom mohl mít podíl zřejmě právě velký počet továren, které se v regionu X nacházely. Z těchto továren některé zanikly, poměrně velká část však funguje dodnes.

Od 50. let ve městě fungovala také autobusová městská hromadná doprava z vlakového nádraží na předměstí.⁴⁶ Roku 1960 dochází k reorganizaci veřejné správy, ruší se stávající tzv. malé okresy i kraje. Nový územně správní systém se v regionu X projevil sloučením původně tří okresů do jednoho, okresu města A.⁴⁷

Ze služeb byla ve městě v době normalizace k dispozici v oblasti zdravotnictví jak nemocnice, tak i poliklinika, obvodní zdravotní středisko, léčebný ústav psychiatrický, domov důchodců. Co se týče školství, bylo možné navštěvovat střední odborná učiliště, gymnázium, střední ekonomickou školu, střední zemědělskou technickou školu, střední zdravotnickou školu, střední průmyslovou školu stavební (zde byla výuka zahájena v roce 1949, aby napomohla k překonání tíživé poválečné situace, pokud šlo o nedostatek kvalifikovaných zaměstnanců v oboru stavebnictví.⁴⁸).⁴⁹ Střední zdravotnická škola procházela v 70. letech rozsáhlou přestavbou, na níž se podíleli i učitelé a studenti brigádami. Roku 1981 byla zahájena výuka v nově zřízených prostorách.⁵⁰ Z výše uvedených středních škol působí dodnes všechny, pouze ze střední ekonomické školy je dnes Obchodní akademie a Hotelová škola a zemědělská škola byla přesunuta do blízkého menšího města.

⁴² Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 131.

⁴³ Z historie a současnosti Výzkumného ústavu bramborářského, webové stránky ústavu, navštíveno dne 13. 9. 2013.

⁴⁴ Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 132.

⁴⁵ Fakta o výsledcích rozvoje okresu a životní úrovně obyvatel 1986-1987, brožura Okresní konference KSČ, 1988, str. 3; k prezenčnímu zapůjčení ve státním okresním archivu v městě A.

⁴⁶ Jiří Sochr; X, 1969, str. 63.

⁴⁷ Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 127.

⁴⁸ Tradice a výročí SPŠS, webové stránky školy, navštíveno 13. 9. 2013.

⁴⁹ Kolektiv autorů, X: historie a osobnosti, Libri 1998, str. 14.

⁵⁰ Dějiny zdravotnické školy, webové stránky školy, navštíveno 13. 9. 2013.

Co se týče kulturního dění, na počátku 50. let docházelo ve městě k oživení kulturního života, který byl během války a v poválečných letech utlumen. Městská knihovna získala nové sídlo, byla otevřena nová expozice v rodném domě známého českého básníka, začala se formovat galerie výtvarných umění specializovaná na knižní ilustraci a grafiku. Kulturním aktivitám sloužil i Dům Osvěty či Lidová škola umění.⁵¹ Spolková činnost byla později utlumena politickými zásahy, nicméně i v období normalizace byl kulturní život města, resp. regionu poměrně pestrý. V samotném městě A sloužila k pořádání mnoha kulturních akcí historická budova na rohu jednoho z náměstí, kde byly pořádány plesy, koncerty městského pěveckého sboru, představení loutkového divadla i promítání biografu. V roce 1971 se veřejnosti poprvé představil místní folkloristický soubor, nejprve jako dětský folkloristický soubor, který po celé normalizační období oživoval kulturní život regionu v okresním městě i v okolních malých vesnicích, vystupoval také v dalších městech po republice.⁵² Kultuře sloužil také areál Sdruženého klubu pracujících (SKP), kde zároveň působil místní divadelnický soubor, jehož amatérští divadelníci se původně sdružili roku 1969 pod Městskou osvětovou besedou (od roku 1972 SKP) a po celé normalizační období nabízeli zájemcům podívanou na vlastní adaptace děl jako např. *Ze života hmyzu* (bratři Čapkové), *Ženitba* (N.V. Gogol), *Měsíc nad řekou* (Fr. Šrámek) ad.⁵³ V osmdesátých letech zde hrál divadelní představení nejen místní amatérský soubor, ale i zájezdové profesionální divadelní soubory z Prahy, Brna a dalších českých měst.⁵⁴

Ve druhé polovině sedmdesátých let přesídlila Okresní knihovna do budovy bývalé radnice a na místě dřívější knihovny bylo otevřeno Muzeum dělnického a komunistického hnutí.⁵⁵ Okresní knihovna (rovněž městská) působila ideově na žáky základních a středních škol prostřednictvím pořádání mnoha besed zaměřených na „významná“ politická a kulturní výročí.⁵⁶ Již zmíněná Lidová škola umění v období tzv. normalizace nabízela žákům kromě hudebního oboru již také výtvarný a taneční.⁵⁷ Pořádala mj. koncerty žáků hudebního oboru či výstavy prací žáků výtvarného oboru. Velkého úspěchu dosáhl roku 1983 dechový kvintet LŠU na hudebních slavnostech v Belgii, vystoupil také v polském Lešně a Berlíně.⁵⁸ Ke konci

⁵¹ Dokument Koncepce kultury města A, ke stažení v sekci Radnice na oficiálních webových stránkách města A, navštíveno 31. 3. 2014.

⁵² Historie souboru, webové stránky folklorního souboru, navštíveno dne 13. 9. 2013.

⁵³ Historie divadelního spolku, webové stránky souboru, navštíveno dne 13. 9. 2013.

⁵⁴ Kronika Města „A“, str. 475, k prezenčnímu zapůjčení ve Státním okresním archivu města A.

⁵⁵ Dokument Koncepce kultury města.

⁵⁶ Kronika Města „A“, 438.

⁵⁷ Historie školy, webové stránky Základní umělecké školy X, navštíveno dne 31. 3. 2014.

⁵⁸ Kronika Města „A“, 439.

80. let bylo zrušeno muzeum dělnického hnutí a na jeho místě byla vystavena expozice k historii města.⁵⁹

Pro mladé představovaly (nejen) v 80. letech kulturní vyžití především zábavy s živou hudbou. Město A bylo městem mnoha hudebních festivalů. Od roku 1980 se v místním Kulturním domě konala přehlídka amatérských skupin, která byla soutěžní a fanouškům představovala kapely klasické, ale i originální a neobvyklé. Jako čistě rocková přehlídka byl v nedaleké vesnici v roce 1982 započat festival, který se v následujících letech přeměnil na festival folkový, ovšem i rockové kapely měly stále možnost si zde zahrát. Šlo ovšem o zřejmě nejrizikovější oficiální akci, která se v daném období v regionu opakovaně konala, během níž mohl režim očekávat problémy. V samotném městě A vznikla v první polovině osmdesátých let také tři undergroundová hudební seskupení, jejichž členové příležitostně pořádaly vlastní neoficiální hudební akce.⁶⁰

Do uspořádání regionu zasáhla v průběhu 70. a v první polovině 80. let změna celorepublikového územního uspořádání, v jejímž rámci byly rušeny některé místní národní výbory a byl ustaven místní národní výbor pro více obcí pouze v jedné z nich, tzv. střediskové obci.⁶¹ Tyto změny s sebou mnohdy přinášely potíže pro obyvatele obcí přičleněných. Problematická byla také bytová situace, především v prvních poválečných letech i během celých 50. let. V rámci státní výstavby bylo vystavěno nové sídliště Obránců míru a v další části města sídliště Vítězného února s pěti sty byty. Během 70. a 80. let bylo zřízeno několik set dalších bytů, mimo jiné u autobusového nádraží a v centru města.⁶² Přesto dokonce i v dobové městské kronice najdeme z počátku 80. let zmínku o neutěšené bytové situaci ve městě, kdy například k 1. lednu 1983 bylo na Městském úřadě evidováno údajně 324 žádostí o přidělení bytu a během roku bylo žadatelům přiděleno 73 bytů. Ani v dalším roce se nepodařilo bytovou situaci zlepšit, naopak přibývalo dalších žadatelů. U Okresního stavebního bytového družstva bylo ke konci roku 1983 evidováno více než 800 žadatelů, během roku bylo přiděleno na sto bytů a dalších žadatelů přibývalo.⁶³ Problematická byla i zeleň města, nicméně podle městské kroniky se na tomto nešvaru usilovně pracovalo a probíhalo ozelenění města.⁶⁴ Roku 1985 byla zahájena stavba čistírny odpadních vod, dokončena ještě před

⁵⁹ Dokument Koncepce kultury města A.

⁶⁰ Petr Hrabalík, „Název regionu“, in Bigbít, Internetová encyklopedie rocku, <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/clanky>, navštíveno dne 31. 3. 2014.

⁶¹ Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2005, 15.

⁶² Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 129.

⁶³ Kronika Města „A“, 449.

⁶⁴ Ibid., 406.

revolucí 1989.⁶⁵ Jak trefně poznamenávají autoři publikace Historie a současnost podnikání v „regionu X“, řeka Sázava se opět začala měnit z kanalizace v řeku.⁶⁶

2.3 Region dnes

V dnešní době, podle posledního sčítání lidu z roku 2011, čítá město A necelých 24 000 obyvatel, celý region pak zhruba 94 000 obyvatel.⁶⁷ Město A nabízí celou škálu služeb, ať už v oblasti zdravotnictví, školství či např. kultury.

Pokud jde o hospodářství okresu, v současnosti důležitou roli hraje jak průmysl, tak zemědělství. V zemědělství hraje důležitou roli obilnářství a pěstování brambor.

Nejvýznamnější průmyslové podniky se zabývají textilní a oděvní výrobou, výrobou skla a strojírenstvím. Objem výroby je výrazně ovlivňován množstvím zakázek. Ve většině podniků se počet zaměstnanců za posledních 10 let výrazně snížil, někde byla výroba přerušena úplně. Na zaměstnanosti v okrese se však významně podílí i stavebnictví a terciární sektor.⁶⁸ Celkově v posledních letech vzrůstá nezaměstnanost. Zatímco v roce 2005 byla její míra v okrese města A 5,8%, v roce 2010 to bylo 9,7% a ke 31.12.2012 to bylo již 10,06%, kdy celorepubliková statistika udávala k tomuto datu míru nezaměstnanosti 9,36%.⁶⁹ Ke stejnému datu byl udán počet uchazečů v regionu na jedno volné místo 116,6.⁷⁰ S nezaměstnaností se mj. výrazně potýkají noví absolventi VOŠ a VŠ. Problémem jsou i nízké mzdy, kdy průměrné mzdy v kraji, kde se region X nachází, jsou dlouhodobě na 8. – 10. místě ze 14 krajů ČR⁷¹.

Podíváme-li se na možnosti kulturního vyžití ve městě A, nabídka je vcelku bohatá. Poté, co Sametová revoluce vytvořila podmínky pro svobodný rozvoj kultury, uskutečnil se ihned v roce 1990 první ročník knižního veletrhu, který se koná každoročně dodnes a je jednou z nejvýznamnějších kulturních akcí pořádaných ve městě. Okresní vlastivědné středisko se též počátkem 90. let rozpadlo do několika organizací, především je to okresní muzeum, galerie výtvarných umění a středisko ochrany přírody. Ve městě A sídlí krajská knihovna, která

⁶⁵ Čistírna odpadních vod – informace, dostupné na webových stránkách města A, navštíveno dne 31. 3. 2014.

⁶⁶ Kolektiv autorů, Historie a současnost..., 131.

⁶⁷ Základní informace o vybraných územních celcích podle SLDB 2011, webové stránky českého statistického úřadu www.czso.cz, navštíveno 27. 8. 2013.

⁶⁸ Charakteristika okresu X, webové stránky českého statistického úřadu www.czso.cz, navštíveno 27. 8. 2013.

⁶⁹ Míra nezaměstnanosti v „...kraji...“ ke 31. 12. 2012, www.czso.cz, webové stránky českého statistického úřadu navštíveno dne 27. 8. 2013.

⁷⁰ Časové řady - okres X, www.czso.cz, webové stránky českého statistického úřadu navštíveno dne 27. 8. 2013.

⁷¹ Počet zaměstnanců a průměrné hrubé měsíční mzdy podle CZ-NUTS, za rok 2012, 2013; ke stažení na webových stránkách Českého statistického úřadu, www.czso.cz. Staženo dne 5.4.2014.

zajišťuje i kulturní a vzdělávací akce, na kterých se mimo jiné podílejí právě i pracovníci muzea a galerie. V roce 1992 vznikl jako právní nástupce Sdruženého klubu pracujících Kulturní dům „Y“, kde je dnes největší sál ve městě (plesy, koncerty) a také kinosál a sál divadelní, kde dodnes působí místní divadelní sbor, hrající často představení pro děti mateřských a základních škol, ale kde se také zhruba jednou za dva měsíce konají představení zájezdních pražských divadel, o něž bývá velký zájem.⁷² Mládež dnes zaujme především program klubu, který vznikl na místě bývalého kina, a který nabízí nejen hudební vystoupení známých interpretů, rockotéky, ale také promítání cestopisných filmů a besedy se zajímavými osobnostmi. Mladší generace má možnost využití i několika dalších zábavních podniků, ať už tanečních, nebo například bowlingové centrum a další. Dlouhou tradici 150 let má místní pěvecký soubor, který byl do dnešní podoby ustaven v roce 1973, stále působí také již zmíněný soubor folklorní.

Lehce problematická je situace v některých okolních vsích, kde mnohdy není žádný obchod, zdravotnické středisko a jen velmi omezené dopravní spojení vlaky či autobusy do města A, obzvláště o víkendech. To je problém i z hlediska dojíždění do zaměstnání. Vzhledem k problémům s nezaměstnaností však obyvatelé regionu často vyjíždějí za prací i mimo region, mezi nimi i sami obyvatelé města A. Podle údajů SLDB z roku 2011 více než pět desítek z nich stráví na cestě do práce denně i 90 minut a více, což je již téměř doba dojezdu do hlavního města ČR. Doba jízdy vlakem rychlíkem z města A do Prahy činí rovné dvě hodiny, doba jízdy autem je obdobná.

Podíváme-li se pro dokreslení charakteristiky regionu X závěrem na volební preference obyvatel regionu, zjistíme, že převažuje spíše levicové zaměření, čemuž odpovídá i současné složení zastupitelstva města A. Poslední volby do městského zastupitelstva se uskutečnily v roce 2010, přičemž na prvním místě se s 21% hlasů umístila ČSSD, na druhém místě se 17% hlasů ODS, v těsném závěsu s 16% hlasů KSC. V předchozích volbách roku 2006 se KSC umístila s 19% hlasů na druhém místě opět v závěsu za ODS. Ve volbách do zastupitelstev krajů z října 2012 byla v regionu X na prvním místě ČSSD s 27% hlasů, na druhém místě opět KSC s 22% hlasů, na třetím ODS s 11% hlasů. Při posledních volbách do Poslanecké sněmovny v říjnu 2013 pak bylo v regionu X odevzdáno 23% hlasů ČSSD, 17,8% KSC a o půl procenta méně získalo ANO 2011.⁷³

⁷² Dokument Koncepce kultury „města A“.

⁷³ Výsledky dostupné na www.volby.cz.

3. Období tzv. normalizace ve vybraných titulech odborné literatury

Termín normalizace je v českých (resp. československých) soudobých dějinách označením pro model socialismu v Československu z let 1969-1989.⁷⁴ V následující kapitole se zaměřím na charakteristiku podoby tzv. normalizace především v českých zemích (na Slovensku byl její průběh poněkud odlišný).

Období tzv. normalizace předcházela doba mohutného společenského pohybu, reformního hnutí, jehož kořeny sílily již od počátku 60. let.⁷⁵ Docházelo k postupné a nesmělé liberalizaci za stálé a trvalé krize režimu. Na příčiny krizového stavu a východiska z něj byly v politických kruzích a ve společnosti naprosto různé názory – jedním z nich bylo upevnit centralismus a zastavit politickou liberalizaci, druhým pokračovat k rozsáhlé reformě.⁷⁶ Úspěch pro reformní hnutí znamenal odchod Antonína Novotného z nejvyšší mocenské funkce koncem roku 1967 a následné změny.⁷⁷ Prvním tajemníkem Ústředního vedení KSČ se počátkem ledna stal A. Dubček. V dubnu ÚV KSČ schválil připravovaný Akční program. Mezitím se však také probudila aktivita hromadných sdělovacích prostředků a reformní proces „shora“ začínal doprovázet silící tlak „zdola“. Společenský pohyb pražského jara 1968 měnil politickou atmosféru, ale i samotný mocenskopolitický systém. Jako mocenský faktor vystoupilo veřejné mínění, necenzurované hromadné sdělovací prostředky, rostla aktivita probouzející se občanské společnosti.⁷⁸ Tento reformní pohyb byl však v srpnu 1968 přerušit mocenským vojenským zásahem zvenčí a Československo poté mělo nastoupit cestu „normalizace“ poměrů.

Jestliže i po srpnové invazi pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa si obyvatelstvo, a snad i vedení KSČ, uchovávalo naději, že bude možné pokračovat v polednové politice, tyto naděje byly definitivně pohřbeny s nástupem Gustáva Husáka do čela KSČ v dubnu 1969 a následným krutým zásahem nového vedení proti demonstrantům k příležitosti prvního výročí okupace v srpnu téhož roku.⁷⁹ Srpnová demonstrace posloužila jako záminka k vydání zákona, na jehož základě bylo možné okamžité propuštění ze zaměstnání nebo ze studia bez souhlasu odborů, třítydenní zajišťovací vazba bez předání zajištěného soudu, zvýšení horní hranice trestů o polovinu. Také došlo k opětovnému

⁷⁴ Jan Rataj, Přemysl Houda; Československo v proměnách komunistického režimu, 351. Praha: Oeconomica 2010.

⁷⁵ Karel Kaplan, Československo v letech 1967 – 1969, 5. Praha: SPN 1993.

⁷⁶ Karel Kaplan, Československo v letech 1953 – 1966, 146. Praha: SPN 1992.

⁷⁷ Karel Kaplan, Československo v letech 1967 – 1969, 5. Praha: SPN 1993.

⁷⁸ Ibid., 14 – 16.

⁷⁹ Lenka Kalinová, Sociální vývoj Československa 1969 – 1989, 13. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

uzavření hranic, čímž bylo takřka znemožněno vycestovat na Západ.⁸⁰ Srpnová demonstrace 1969 byla tak nadlouho posledním vzednutím občanské aktivity. Cílem nového vedení KSČ bylo „obnovit pořádek“, tedy konsolidovat totalitní režim v Československu. Podle normalizátorů „normalizátorů“ mělo jít o stabilizaci krizí zmítané společnosti, skutečným cílem ovšem byla stabilizace ve smyslu přijetí norem socialismu vnucených Československu sovětskými představiteli.⁸¹ Z idejí pražského jara se skutečností stala pouze federalizace Československa. Ve většině oblastí nastal návrat ke stavu před lednem 1968. Národní fronta se stala opět mocenským nástrojem v rukou KSČ, navrátil se mocenský direktivní byrokratický systém, byla opuštěna pluralita zájmů, v ekonomické oblasti se upustilo od plánů ekonomické reformy týmu Oty Šika a v plné míře se začalo opětovně uplatňovat centrální plánování a přerozdělování.⁸² Nový systém měl stát na několika základních bodech vtělených do tzv. Realizační směrnice z května 1969. Podle ní mj. měla být KSČ sjednocena na myšlenkách marxismu-leninismu, měla být obnovena vedoucí úloha KSČ ve společnosti, mělo dojít k „normalizaci“ vztahů s ostatními socialistickými zeměmi, především se SSSR.⁸³ Nové vedení také pokládalo za jednu z nejnnutnějších záležitostí provést „očistu“ vlastní strany a dalších společenských institucí od „kontrarevolučních“ živlů. O tom vypovídá např. dobové svědectví historika Viléma Prečana: „Struktura totalitního režimu Československa byla natolik rozložena, že jeho restaurátoři se museli zpočátku soustředit na hlavní články. Těmi byl stranický aparát, orgány KSČ v centru, krajích, okresech, hromadné sdělovací prostředky, Státní bezpečnost a armáda, odbory a další masové organizace.“⁸⁴ Prečan dále podotýká, že až poté bylo možno „zaútočit“ na „tvůrčí inteligenci“ a také v oblasti kultury, včetně školství, bylo postupováno pomaleji, až po vytvoření ovzduší strachu, který by podporoval drolení ducha solidarity. Prečan popisuje i samotný systém stranických prověrek. V jejich průběhu byli vybíráni ti, kdo měli být vyloučeni jako pravicoví oportunisté a nemohli dále setrvat na svých pracovních místech, a další, kteří měli být vyškrtnuti.⁸⁵ To byla „vlídnější“ varianta v porovnání s vyloučením, co se následného zacházení týká. Zmiňovaného historika přitom zarážela absurdita celého procesu včetně paradoxů, že někdy na svých místech mohli zůstat přízřebiví antikomunisté a lidé dbající jen o svůj prospěch, a jiní, kdo byli „zdravým jádrem“ vytipováni jako prověření, byli nakonec vyloučeni, protože se rozhodli dát najevo své

⁸⁰ Jiří Pernes, *Československo 1946 – 1992*, 42. Praha: Albatros 1997.

⁸¹ Jan Rataj, Přemysl Houda; *Československo v proměnách komunistického režimu*; 354. Praha: Oeconomica 2010.

⁸² *Ibid.*, 351-352.

⁸³ *Ibid.*, 355.

⁸⁴ Vilém Prečan; *V kradeném čase*; 283. Brno: Doplněk 1994.

⁸⁵ *Ibid.*, 294.

skutečné mínění.⁸⁶ Základním kritériem hodnocení byl především postoj k událostem pražského jara, resp. souhlas se vstupem armád pěti zemí Varšavské smlouvy do Československa.

Tzv. prověřkami byli nejvíce postiženi umělci, kulturní pracovníci a také vědci.⁸⁷ Ve velkém byla provedena výměna zaměstnanců ve sdělovacích prostředcích – Českém rozhlasu a České televizi. Řada periodik byla zcela zakázána, např. Reportér, Plamen či Listy.⁸⁸ Mnohé celostátně vydávané časopisy, např. Dikobraz, Vlasta či Mladý svět, byly přinuceny k psaní, které bylo poplatné režimu.⁸⁹

Komunističtí úředníci skrze tuhou cenzuru rozhodovali o tom, co se smí psát v novinách a časopisech, co lidé mohou či nesmějí vidět v televizi, slyšet v rozhlasu, i jaké knihy se mohou vydávat a jaké filmy se smějí promítat v kinech.⁹⁰ Umlčování kritického a nezávislého myšlení vedlo mj. k odchodu značného množství lidí do exilu, jen do konce roku 1969 šlo o 140 000 občanů.⁹¹

Konsolidace probíhala také v mládežnickém hnutí, jejím vrcholem bylo v prosinci 1970 založení Svazu socialistické mládeže (SSM) s pobočnou Pionýrskou organizací pro děti základních škol, čímž byla ukončena pluralita předchozího krátkého období v této oblasti.⁹² Jednou z mála oblastí, kde se „normalizace“ dlouho nedařila, byla hudební scéna. Proto byl nastolen systém tzv. rekvalifikací, kdy hudebník musel zahrát část svého repertoáru, prokázat znalost not a uspět u pohovoru o společenskopolitických otázkách.⁹³

V prosinci roku 1970 ÚV KSČ schválil základní dokument normalizační politiky *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. V něm měly být straně, dělnické třídě a všem občanům objasněny příčiny „krize naší společnosti, která vyvrcholila v roce 1968 v kontrarevoluci“.⁹⁴ Akční program z dubna 1968 byl označen za krok zpět a podle Poučení již odrážel vystupňovanou rozvratnou činnost pravice ve straně a jako takový byl prohlášen za nesprávný a neplatný dokument. Dále bylo za projev otevřeného a koordinovaného nástupu reakce označeno zveřejnění „kontrarevoluční platformy“ 2000 slov jako návodu k destrukci socialistického systému. Invaze armád pěti zemí do Československa

⁸⁶ Ibid., 295 – 297.

⁸⁷ Jiří Vykoukal; *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989*; 575. Praha: Libri 2000.

⁸⁸ Jan Rataj, Přemysl Houda; cit. d. 360.

⁸⁹ Jiří Pernes, *Československo 1946 – 1992*; 42. Praha: Albatros 1997.

⁹⁰ Jiří Pernes, *Takoví nám vládli*; 293. Praha: Brána 2003.

⁹¹ Jiří Vykoukal; *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989*; 576. Praha: Libri 2000.

⁹² Ibid., 573.

⁹³ Jan Rataj, Přemysl Houda; cit. d. 362.

⁹⁴ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, online dostupné na http://www.totalita.cz/txt/txt_poucení.php, staženo dne 27. 8. 2013.

pak byla ospravedlněna jako „bratrská internacionální pomoc“ československému lidu při obraně socialismu. Proklamován byl zájem na tom, ukázat nejširším masám „dvojakost tváře Dubčekovy politiky“ a přesvědčit je o upřímné snaze nového vedení „řešit životní zájmy lidu a vyvést stranu i společnost z krizových otřesů“.⁹⁵ Tento dokument zůstal základním a jediným platným výkladem skutečnosti po celé normalizační období.

V roce 1971 nabyla KSČ jistoty, že konsolidace byla úspěšná. Gustáv Husák na XIV. sjezdu KSČ konstatoval plnou ideovou a politickou jednotu strany v otázkách hodnocení minulého období i programu práce do příštích let.⁹⁶ Volby v témže roce pak prokázaly zlomení občanské aktivity, jednotná kandidátka Národní fronty získala 99% hlasů.⁹⁷

Konsolidace, obnovování pořádku hluboce poznamenalo život celé společnosti. Panoval existenční strach ze ztráty zaměstnání. Většina občanů byla zaměstnána ve státních podnicích a institucích, a tak moc mohla rozhodovat o přijímání a propouštění lidí z kteréhokoli pracoviště, což jí dávalo do rukou mocný prostředek donucovací a zstrašovací. Byl to především tento strach, co vedlo k umlčení občanské společnosti a k odklonu lidí od věcí veřejných do soukromé sféry.⁹⁸ Například historik Milan Otáhal mluví v této souvislosti o „společenské smlouvě“ mezi vládnoucí skupinou a občany, která přeměňovala občana ve spotřebitele, a na niž většina z nich brzy přistoupila. Lidé se vzdali hodnot demokracie, občanských a lidských svobod a začali se soustředit na uspokojování svých materiálních zájmů, budování domácností, chataření apod. Za to, že občané rezignovali na účast ve veřejném životě, jim vládnoucí vrstva zabezpečovala určitý životní standard a sociální jistoty (především jistota zaměstnání, základní zdravotní péče, odborné přípravy k povolání ad.⁹⁹).¹⁰⁰ Aneb jak píše historik a politik Jiří Pernes ve své knize *Takoví nám vládli*, k politice biče, kterou režim od samého počátku uplatňoval, přidal také politiku cukru.¹⁰¹ Aby tento „systém“ mohl fungovat, normalizační režim musel být schopen udržovat stav ekonomiky alespoň na jisté úrovni, a to takové, aby měl prostředky na financování sociálních vymožeností. Na začátku normalizace československé vládě výrazně pomohla hospodářská pomoc z Moskvy, která byla využita nikoli k modernizaci zastaralých průmyslových podniků, jak by možná bylo žádoucí, ale právě k doplácení za základní životní potřeby, aby byly běžným občanům

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Jan Rataj, *Přemysl Houda*; cit. d. 356.

⁹⁷ Ibid., 356.

⁹⁸ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*; 15. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

⁹⁹ Lenka Kalinová, *Konec nadějí a nová očekávání*, 187. Praha: Academia 2012.

¹⁰⁰ Milan Otáhal; *Opozice, moc, společnost 1969 – 1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*, 32. Praha: Maxdorf 1994.

¹⁰¹ Jiří Pernes, *Takoví nám vládli*; 293. Praha: Brána 2003.

dostupné.¹⁰² V první polovině 70. let to ještě nebyl velký problém. V důsledku časového posunu působení systémových změn v první polovině 70. let také ještě pokračoval příznivý ekonomický růst, a i proto režim mohl obyvatelstvu slibovat a poskytovat různé sociální výhody.¹⁰³ Mezi konkrétní opatření, která byla vedena snahou uklidnit obyvatelstvo, patřila především ta, která byla zaměřena na mladou generaci, protože především o její loajalitu režim usiloval. V první polovině 70. let byly zvýšeny rodinné přídavky, prodloužila se neplacená mateřská dovolená na dva roky, bylo zavedeno vyplácení mateřského příspěvku od druhého dítěte, zvýšila se podpora matkám při narození dítěte, byly zavedeny výhodné novomanželské půjčky až 30 tisíc se splatností deset let, později navýšené až na 50 tisíc se splatností 15 let, a zvyšovaly se dětské přídavky odstupňované podle počtu dětí v rodinách.¹⁰⁴ Svou váhu měly také různé slevy a dotace, např. na dětské ošacení, školní stravování, dopravu ad.¹⁰⁵ Důsledkem těchto opatření byl značný nárůst porodnosti v první polovině 70. let a i později ukazatelé v této oblasti vykazovaly pozitivní trend.¹⁰⁶ Nicméně výkonnost ekonomiky byla po celá 70. a 80. léta nízká, centrální plánovitě řízení bylo značně neefektivní a jeho trvalou vadou byla nedostatkovost mnoha druhů zboží, a to i zcela běžných, jako byl např. toaletní papír, prášky na praní, dámské vložky apod.¹⁰⁷ Takové situace režim v některých situacích využíval, např. při různých výročích, především o oslavách Prvního máje, často občany lákal do průvodů na mandarinky, kávu, čokoládu a jiné nesnadno dostupné produkty.¹⁰⁸ Lidé často brali účast na oficiálních slavnostech jako povinnost, samozřejmou společenskou normu, jejíž porušení by znamenalo projevení nesouhlasu s režimem a mohlo mít odpovídající následky.¹⁰⁹

Typickým rysem daného období v ekonomicko-sociální oblasti, která souvisela také s nízkou výkonností ekonomiky, ale i s neefektivním hospodařením s pracovními silami a s nízkými příjmy obyvatelstva, byla vysoká míra zaměstnanosti, a to i žen. „Přezaměstnanost“ souvisela i s tím, že vzhledem k nízkým mzdám mužů bylo pro většinu domácností nutností mít dva příjmy. Vysoká byla také míra zaměstnanosti osob v poproduktivním věku, často na

¹⁰² Ibid., 293.

¹⁰³ Lenka Kalinová, *Konec nadějí a nová očekávání*, 82. Praha: Academia 2012.

¹⁰⁴ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*; 17. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

¹⁰⁵ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*; 45. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

¹⁰⁶ Jan Rataj, Přemysl Houđa; cit. d. 397.

¹⁰⁷ Ibid., 403.

¹⁰⁸ Petra Schindler-Wisten, „Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu“. *Rodina v komunistickém Československu*, in M. Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...?!*, 390. Praha: Academia 2009).

¹⁰⁹ Ibid., 409.

pozici vrátných, uklízeček a v podobných málo placených zaměstnáních. Vzhledem k poměrně nízkým starobním důchodům byla mzda jejich významným doplňkem.¹¹⁰

Právo na práci bylo spojeno s povinností pracovat a byl-li praceschopný občan bez zaměstnání, mohl být stíhán za příživnictví.¹¹¹ Povinnost pracovat byla mnohdy vnímána v podstatě jako pozitivum a, jak zmiňuje absolvent politikologie na FF UK Přemysl Houda, je dnes jednou z věcí, kvůli níž lidé s nostalgií vzpomínají na režim před rokem 1989.¹¹²

Spojení přeorientování značné části společnosti na konzumní způsob života a centrálně řízené nízkoeffektivní a nedostatkové ekonomiky vedlo mj. k rozvoji nelegálních činností v černé ekonomice. Dosažení vyššího životního standardu, lepšího bydlení, vlastnictví rekreační chaty, automobilu atd. mohlo být snadněji zajištěno „melouchařením“, drobným „podnikáním“ ve stavební činnosti, službách, obchodě a dalšími nelegálními formami, jimž se bylo možné věnovat především ve dnech volna.¹¹³ Měl-li někdo příjmy z neoficiální tzv. šedé ekonomiky, bylo třeba se krýt i formálním zaměstnáním, tudíž tato nelegální činnost výrazně neovlivňovala míru zaměstnanosti.¹¹⁴ Velký význam v doplňování nedostatkového zboží a služeb měl také rozvoj chataření. V 70. a 80. letech se značně rozmohl tento způsob trávení volného času, kdy lidé utíkali do „oáz“ svých chat a chalup, které si zvelebovali, mnohdy s pomocí odcizeného materiálu a náradí, a kde si také pěstovali nedostatkovou zeleninu či ovoce.¹¹⁵

Podobně chataření jakožto forma trávení volného času nahrazovalo i omezené možnosti cestování. Nebylo totiž v zájmu normalizačního vedení Československa, aby občané příliš cestovali do zahraničí, tím spíše do nesocialistických zemí. Kapitalistické státy byly chápány jako nepřátelské světy ideologických protivníků, a proto bylo třeba od nich československé občany izolovat.¹¹⁶ Chtěl-li někdo cestovat do západních států nebo do Jugoslávie, musel podstoupit značně komplikovanou a zdlouhavou proceduru podání žádosti o devizový příslib, čekání na vyřízení, vyplňování žádosti o cestovní doložku atd. V sedmdesátých letech byla v této oblasti uspokojována méně než třetina žadatelů o soukromé vycestování.¹¹⁷ Režim prezentoval cestování do zahraničí ne jako svobodné právo občana, ale jako svého druhu

¹¹⁰ Lenka Kalinová, *Konec nadějí a nová očekávání*, 117. Praha: Academia 2012.

¹¹¹ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*; 21. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

¹¹² Jan Rataj, Přemysl Houda; cit. d. 401.

¹¹³ Lenka Kalinová, *Konec nadějí a nová očekávání*, 214. Praha: Academia 2012.

¹¹⁴ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989*; 21. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

¹¹⁵ Lenka Kalinová, *Konec nadějí a nová očekávání*, 202. Praha: Academia 2012.

¹¹⁶ Jan Rychlík, *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, 20. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2012.

¹¹⁷ *Ibid.*, 29.

privilegium, které dává stát dobrému a spolehlivému občanu za odměnu.¹¹⁸ Pokud šlo o cesty do „spřízněných“ států jako Polska, Maďarska, NDR, Bulharska, Rumunska či SSSR, od roku 1972 nebyla potřeba výjezdní doložka, resp. byla na stálo udělena do cestovního pasu. Do těchto zemí mohli českoslovenští občané s platným pasem, podařilo-li se jim na cestování našetřit, cestovat dá se říci libovolně.¹¹⁹

S tím, jak rostla životní úroveň obyvatelstva, rostla také poptávka po zboží západní výroby, které ovšem většině obyvatel zůstávalo nedostupné. Pouze málo občanů si mohlo takové zboží pořídit v prodejnách zvaných TUZEX. V těchto prodejnách bylo možno nakoupit nedostatkové přepychové zboží za zvláštní poukázky, jimž se říkalo „bony“.¹²⁰

Režim neusiloval pouze o uspokojování hmotných potřeb lidí, ale snažil se jim také zajistit nenáročnou zábavu, která by samozřejmě odpovídala potřebám režimu. Na začátku 70. let na mnoha nových rozhlasových stanicích zaznívaly hlasy populárních zpěváků, kteří deklarovali svou poslušnost režimu. Česká televize vysílala řadu seriálů ze života prodavaček, kombajnérů, chovatelů dobytka i funkcionářů komunistické strany a národních výborů. Cenzurované zprávy byly ještě více upravovány, aby vyznívaly zásadně ve prospěch režimu. Zprávy o skutečném dění ve světě se mohly k občanům dostat pouze prostřednictvím zahraničních rozhlasových stanic, např. Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC.¹²¹

Jak již bylo řečeno, většina obyvatelstva se postupně přizpůsobila životu v normalizačním režimu uzavřením se do soukromé sféry. Přesto ve společnosti existoval odpor proti normalizační politice Husákova vedení. Spontánní lidové hnutí bylo sice zlomeno mocenským zásahem při demonstracích v srpnu 1969, menšinou tvořená opozice nicméně vznikala. Počátkem 70. let ještě dávali odpor a nesouhlas s režimem najevo i řadoví, opozičně neorganizovaní občané. Jednalo se hlavně o protirežimní letáky, výhružné anonymní dopisy stranickým a státním funkcionářům či nápisy na veřejně přístupných místech.¹²² Do roku 1972 však tato činnost v závislosti na rostoucím přesvědčení o zbytečnosti takových protestů a z toho pramenící apatii občanů výrazně poklesla.

Vedení KSČ si dalo za cíl postupně opozici likvidovat a pro začátek se ji alespoň snažilo izolovat od společnosti. Jako hlavní prostředek likvidace opozice sloužily mocenské, administrativní a soudní prostředky, klíčovou úlohu hrála Bezpečnost a justice.¹²³ Na jaře

¹¹⁸ Ibid., 30.

¹¹⁹ Ibid., 41.

¹²⁰ Jiří Pernes, *Československo 1946 – 1992*, 46. Praha: Albatros 1997.

¹²¹ Jiří Pernes, *Československo 1946 – 1992*, 47. Praha: Albatros 1997.

¹²² Milan Otáhal; *Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989*; 56. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

¹²³ Ibid., 64-65.

1970 se konal první politický proces se členy Hnutí revoluční mládeže vedeného Petrem Uhlem. Postupně se do roku 1972 odehrály procesy s mnoha dalšími představiteli opozice, a to hlavně z důvodu „podvracení republiky“. Tyto politické procesy hrály v nastolování normalizačního režimu klíčovou roli. Na dlouhou dobu vyřadily z veřejného života aktivní část exkomunistů, jejich další úloha měla spočívat v zastrašení veřejnosti a přerušení spojení mezi domovem a exilem.¹²⁴

Mezníkem ve vývoji opozice proti normalizačnímu režimu v Československu byl rok 1975, kdy se konala ve finských Helsinkách Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a jejíž Závěrečný akt obsahoval mj. ustanovení týkající se oblasti lidských a občanských práv (tzv. třetí koš). K jejich dodržování se na konferenci zavázaly i východoevropské režimy a také Československo. Přesto vedení Československa nadále kritiku a opoziční postoje postihovalo, ačkoli z hlediska závazků měl být dán prostor na vyjádření svobodného názoru. Jako výraz kritiky režimu, který stíhá a utlačuje lidi za projevy, které by měl na základě podpisu Závěrečného aktu KBSE tolerovat, v lednu 1977 vyšel manifest Charty 77.¹²⁵ Ve svém Prohlášení Charta 77 označila sama sebe za „volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry i různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v naší zemi i ve světě“.¹²⁶ Bezprostředním podnětem k založení Charty 77 byly soudy se členy undergroundových hudebních skupin z roku 1976, v nichž mnozí spatřili nejen útok na mladé hudebníky, ale také útok na pokus o pravdivý projev.¹²⁷ Dalším podnětem bylo také v témže roce začlenění Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a o hospodářských, sociálních a kulturních právech do sbírky zákonů ČSSR. Prvními mluvčími Charty 77 se stali filosof Jan Patočka, dramatik Václav Havel a ministr zahraničí z doby Pražského jara Jiří Hájek.¹²⁸ Když Charta 77 vydala své Prohlášení, ze strany normalizačního vedení následovala okamžitá perzekuce signatářů. Docházelo k domovním prohlídkám, výslechům, a tím i zastrašování dalších potenciálních signatářů. Všichni, kdo se přihlásili k Chartě 77, museli počítat s bezohledným zacházením, byli vyhazováni ze zaměstnání, policie jim nechala odpojit nebo alespoň odposlouchávat telefony a kontrolovala jejich poštu.¹²⁹ Brzy byla proti Chartě rozpoutána rozsáhlá propagandistická kampaň. Režimu se podařilo zapojit do ní i umělce a

¹²⁴ Ibid., 66-68.

¹²⁵ Jiří Vykoukal; cit. d. 583.

¹²⁶ Prohlášení Charty 77, dostupné na www.cibulka.com, navštíveno dne 30. 8. 2013.

¹²⁷ Milan Otáhal; Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989; 125. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

¹²⁸ Jiří Vykoukal; cit. d. 583.

¹²⁹ Jiří Pernes, Takoví nám vládli, 305. Praha: Brána 2003.

hudebníky, což vedlo ke vzniku tzv. anticharty, tj. Provolání československých výborů uměleckých svazů.¹³⁰ V tomto provolání se umělci stavěli na obranu „socialistického světa“, prohlašovali, že nedopustí, aby toto „naše dílo shořelo“ a vyjadřovali pohrdání těmi, kdo se v „sobeckém zájmu...izolují od vlastního lidu a...se stávají nástrojem antihumanistických sil imperialismu“, takové označili za odpadlíky a zrádce.¹³¹ Milan Otáhal tento čin ve své knize označuje za selhání části elity národa.¹³² Chartu 77 svým podpisem podpořilo jen minimum řadových občanů. Důvodem pravděpodobně bylo do jisté míry to, že si lidé již zvykli na život v reálném socialismu, na zajištění jisté životní úrovně (jejíž ztrátu nechtěli riskovat ve jménu vyšších ideálů), za to, že se nevměšovali do veřejných záležitostí.¹³³ Svůj podíl zajisté hrál i fakt, že k mnoha lidem se Charta 77 neměla šanci dostat, resp. o ní ani nevěděli. Přestože okruh Charty 77 nikdy nečítal více než několik stovek signatářů, už její pouhá existence měla při oslabování režimu svou váhu.¹³⁴ Význam Charty 77 spočíval hlavně v tom, že dala podnět ke vzniku dalším seskupením, např. to byl Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), dala podnět k rozvoji samizdatu, především vydávání samizdatových časopisů a také měla ohlas v zahraničí, kdy se v západních zemích zvedla vlna projevů solidarity s perzekuovanými chartisty a Československo se tak stalo předmětem světového zájmu.¹³⁵ Jak podotkl již ke konci 70. let světoznámý historik H. G. Skilling, Charta 77 způsobila, že se zahraniční pozornost zaměřila na hluboké rozpory mezi teorií a praxí, co se týkalo zájmu socialistických zemí o lidská práva. A to především tím, že kladla důraz na rozpornost závazku ohledně lidských práv, který přijala ČSSR a další socialistické režimy v Helsinkách, a všeobecného porušování takových práv v praxi.¹³⁶ Zcela paradoxně pak vyhlížela situace, kdy vláda, která ratifikovala smlouvy o dodržování lidských práv a včlenila je tak do československého práva, považovala za ilegální dokument, který se dovolával dodržování těchto smluv a práva, a považovala za zločince všechny, kdo se tohoto dokumentu zastávali nebo jej podepsali.¹³⁷ Londýnský deník The Times označil pražský režim za hanbu evropské civilizace, rakouský

¹³⁰ Milan Otáhal; Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989; 138-140.. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

¹³¹ Text anticharty, dostupný on-line na http://www.totalita.cz/txt/txt_ch77_antit.php, navštíveno dne 13. 9. 2013.

¹³² Milan Otáhal; Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989; 141. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

¹³³ Ibid., 166.

¹³⁴ Jiří Pernes, *Takoví nám vládli*, 306. Praha: Brána 2003).

¹³⁵ Milan Otáhal; Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989; 167 - 169. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.

¹³⁶ Harold Gordon Skilling; *Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring*; Canadian Slavonic Papers 20, č. 2 (červen 1978), 158; staženo z JSTORE 1. 2. 2014.

¹³⁷ Ibid., 164

kancléř Bruno Kreisky nabídl azyl v případě jejich zájmu vůdčím československým disidentům, projevy solidarity zaznívaly dokonce i v Maďarsku či Polsku, i jinde.¹³⁸ Tak se tedy jevily události kolem Charty 77 v ČSSR skrze zahraniční optiku.

Ačkoli do 80. let Československo vstupovalo jako politicky a ideologicky konsolidovaný režim, kde se protirežimní postoje lidu povětšinou projevovaly pouze pasivitou a odvratem od veřejného života, a jakkoli v Moskvě byli s KSC a její politikou spokojeni, od poloviny 80. let se začalo projevovat narůstání problémů. Ekonomický růst se výrazně zpomaloval, projevovala se technologická zaostalost.¹³⁹ Na československou normalizační ekonomiku, podobně jako na ostatní země sovětského bloku, se zpožděním, ale zato razantně, dolehly i dopady ropné krize vyvolané ve světě na začátku 70. let ropnými šoky.¹⁴⁰ Celkově se v 80. letech stále prohlubovala mezera v ekonomické i civilizační úrovni za vyspělejšími zeměmi.¹⁴¹ Ačkoli v Československu docházelo i k významným objevům na poli vědy či techniky, nebyly zde příznivé podmínky pro rozvoj v těchto oblastech a tyto objevy tak zastarávaly nebo se prodávaly do zahraničí.¹⁴²

Další problémy vyvstaly v oblasti legitimacy režimu. V roce 1982 zemřel sovětský vůdce L. I. Brežněv, který byl původcem srpnové intervence. To znamenalo pro československé vedení v čele s G. Husákem, které stálo právě na podpoře Moskvy, ztrátu velké opory pro svou legitimitu, ztrátu značné části politické stability.¹⁴³ Když se roku 1985 stal vůdcem Sovětského svazu M. S. Gorbačov, sovětské klima se výrazně proměnilo. Začala se prosazovat politika perestrojky a glasnosti, která se výrazně podobala reformním pokusům pražského jara.¹⁴⁴ Gorbačovova „přestavba“ zahrnovala celou řadu reforem, které ale mnohdy narážely na odpor, pasivitu či nedůvěru jak u starých politických sil, tak v části sovětské veřejnosti. V zemích sovětského bloku panoval odpor mocenských špiček vůči Gorbačovovým reformám především v NDR a právě v Československu, kde přední političtí představitelé sami dlouho nechtěli k žádným změnám přistoupit.¹⁴⁵

S uvolňováním vazeb uvnitř sovětského bloku a započatím rozhovorů o odzbrojení byla započata i cesta k dialogu mezi velmocemi USA a SSSR. Např. Přemysl Houda v knize Československo v proměnách komunistického režimu konstatuje, že „průnik reformního

¹³⁸ Ibid., 166.

¹³⁹ Jan Křen; *Dvě století střední Evropy; 966-967*. Praha: Argo 2005.

¹⁴⁰ Jiří Vykoukal; cit. d. 580.

¹⁴¹ Lenka Kalinová, *Sociální vývoj Československa 1969 – 1989; 19*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.

¹⁴² Jiří Vykoukal; cit. d. 580.

¹⁴³ Ibid., 588.

¹⁴⁴ Ibid., 589.

¹⁴⁵ Vladimír Nálevka; *Světová politika ve 20. století II.; 233*. Praha: Aleš Skřivan ml. 2005).

komunismu do SSSR byl původcem pádu železné opony“.¹⁴⁶ Velký význam mělo Gorbačovovo odmítnutí doktríny omezené státní suverenity socialistických zemí v červenci 1988 v Evropském parlamentu. Stranická vedení jednotlivých satelitních zemí tak ztratily mocenskou podporu SSSR, což sehrálo klíčovou úlohu při pádu těchto režimů.¹⁴⁷

Ke krizím a pádům socialistických režimů nepřispěla pouze ztráta mocenské podpory Sovětského svazu jako taková, ale především krize samotného SSSR. Jak píše ve své knize Ivan Berend, profesor historik na kalifornské univerzitě v L. A., od poloviny 70. let bylo stále více jasné, že Sovětský svaz není dále schopen nést břemeno svého hospodářství a držet krok s vyspělejšími západními vojenskými technologiemi.¹⁴⁸ Profesor Berend zdůrazňuje význam několika událostí, které výrazně přispěly k úpadku SSSR. Byla to za prvé již zmíněná konference KBSE v Helsinkách, kterou sovětský svaz považoval za své diplomatické vítězství díky faktickému stvrzení poválečného statu quo, Berendem příznačně popsán jako nicméně Pyrrhovo vítězství, vedoucí k morálnímu a politickému podkopání režimu, který byl již ztracen ekonomicky.¹⁴⁹ Za druhé Berend zmiňuje vynoření se Eurokomunismu. Západní komunistické strany se začaly přibližovat sociálně-demokratickým stanoviskům, odmítaly následovat sovětský model socialismu a sloužit sovětským zájmům.¹⁵⁰ K těmto dvěma událostem se jako třetí přidružil úmrtí Leonida Brežněva a roku 1985 nástup Michaila Gorbačova do čela SSSR, jehož Berend v knize charakterizuje jako schopného vidět a chápat hloubku problémů, ochotného se přizpůsobit a dostatečně kurážného situaci náležitě posoudit.¹⁵¹ Je velikou otázkou, zda by bez těchto historických náhod došlo k událostem, které se na konci 80. let v sovětském bloku odehrály.

V ČSSR v druhé polovině 80. let probíhaly určité změny zatím spíše v personálním obsazení vlády. K té nejvýznamnější patřilo odstoupení G. Husáka z funkce generálního tajemníka v roce 1987, kdy jej nahradil Miloš Jakeš, což posílilo konzervativní protireformační proud. V následujícím roce došlo k výměně předsedy federální vlády, kam na místo pragmatika L. Štrougala nastoupil L. Adamec. Tím začalo docházet k tomu, že do vlády se dostávali spíše pružnější lidé, zatímco ve vedení KSČ posílila nekonzervativní skupina.¹⁵² V roce 1988 se také opět začala probouzet společnost. Vzniklo mnoho nových nezávislých

¹⁴⁶ Jan Rataj, Přemysl Houda; cit. d. 381.

¹⁴⁷ Vladimír Nálečka; cit. d. 234.

¹⁴⁸ Ivan T. Berend, *Central and Eastern Europe, 1944 – 1993: detour from the periphery to the periphery*, 233. Cambridge: Cambridge University Press 1998.

¹⁴⁹ *Ibid.*, 233 – 235.

¹⁵⁰ *Ibid.*, 236.

¹⁵¹ *Ibid.*, 238.

¹⁵² Jiří Vykoukal; cit. d. 592-593.

iniciativ, ale poprvé od roku 1969 došlo i k prvním významnějším demonstracím veřejnosti k příležitosti výročí srpnové invaze z roku 1968. Na přelomu roku 1988-1989 se objevila nová nezávislá skupina Klub za socialistickou přestavbu – Obroda, kde se sdružili reformní komunisté aktivisté z roku 1968. Ještě předtím došlo k vzniku nezávislých skupin České děti, Nezávislé mírové sdružení a Mírový klub Johna Lennona.¹⁵³ Na počátku ledna 1989 probíhal v Praze tzv. Palachův týden, série demonstrací u příležitosti výročí upálení Jana Palacha, které režim potlačil silou. O něco později velká část veřejnosti podepsala petici za propuštění uvězněného Václava Havla. Pro oslabený režim v Československu, ohrožovaný zevnitř i zvenčí, bylo dalším výrazným oslabením v červenci 1989 odmítnutí Brežněvovy doktríny v závěrečné rezoluci ze zasedání nejvyšších představitelů Varšavské smlouvy.¹⁵⁴ Z vnějších okolností v jeho neprospěch dále působily události, které se spustily v Polsku a Maďarsku, kde se již staré režimy měnily v nové, východoněmecký exodus i pokračující přestavba v Sovětském svazu.¹⁵⁵ Začátkem listopadu se ustavila opoziční skupina Demokratická iniciativa, která se prohlásila za nezávislou politickou stranu. Zároveň sílily spory uvnitř stranického vedení. V půlce listopadu nakonec povolená manifestace, která se měla konat jako připomínka 50. výročí nacistického zásahu proti českým vysokým školám, přerostla v protestní pochod a ozývaly se požadavky změny režimu. Zásah státní bezpečnosti jen přispěl k zesílení protestů. V Praze začaly protestovat tisíce lidí. Žádali odstoupení stávajícího vedení KSČ, reformy a svobodné volby. Začala tzv. sametová revoluce.¹⁵⁶ Krátce poté se ustavilo Občanské fórum, jehož obdobou na Slovensku se stala Verejnosť proti násiliu. Došlo k rozhovorům mezi vedením státu a představiteli občanského hnutí, jejichž výsledkem bylo vytvoření vlády Mariána Čalfy, v níž byli jak komunisté, tak zástupci disentu. Došlo k vyjmutí článku o vedoucí roli KSČ z ústavní listiny, v prosinci byl Václav Havel zvolen na post prezidenta. Posléze v červnu 1990 proběhly demokratické volby. Nejvíce hlasů v nich získaly právě Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu.¹⁵⁷

¹⁵³ Milan Otáhal; *Opozice, moc, společnost 1969 – 1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*; 66-69. Praha: Maxdorf 1994).

¹⁵⁴ Vladimír Nálečka; cit. d. 234.

¹⁵⁵ Jiří Vykoukal; cit. d. 719.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 723.

¹⁵⁷ Vladimír Nálečka; cit. d. 236.

4. Temné období? Školní léta a mládí v období tzv. normalizace ve vzpomínkách žen regionu X

4.1 Volné vyprávění

V následující podkapitole se zaměřím na první asociace narátorek (nar.), spojené s tématem dětství a mládí v období tzv. normalizace, a také naopak na to, jaká témata nebyla explicitně vyjádřena, na co bylo třeba narátorky navést otázkou.

V samém začátku vyprávění narátorky vzpomínaly jednak na rodiče a sourozence¹⁵⁸, jednak na mateřskou či základní školu¹⁵⁹. Některé si v počátku vyprávění vybavily výrazný, často negativní zážitek z dětství, který jim utkvěl v paměti: útrapy se starším sourozencem (nar. 1), úrazy při hře¹⁶⁰, povinnost po příchodu ze školky pást kozu (nar. 5). Pokud narátorky nejprve vzpomínaly na mateřskou či základní školu, obvykle se jednalo o vzpomínku na konkrétního učitele či učitelku¹⁶¹, ať už oblíbeného či naopak, případně na negativní zážitek jako úraz během hry ve školce (nar. 6).

Během volného vyprávění narátorky vzpomínaly dále na své kamarády, zážitky z dětství, na aktivity, které je bavily ve volném čase. Stojí za povšimnutí, že všech deset narátorek mezi volnočasovými aktivitami na předních místech zmínilo hraní si venku, což bylo často stavěno do kontrastu s aktivitami dnešních dětí. U všech se také objevila vzpomínka spjatá s módou, ať již šlo o první riflové kalhoty¹⁶² a jejich problematické shánění nebo shánění jiného módního oblečení¹⁶³, či šití si vlastního oblečení¹⁶⁴. Vzpomínky na módu a oblékání jistě souvisí i s tím, že narátorky v dané době procházely obdobím dospívání, což je z psychologického hlediska právě doba, kdy vzrůstá subjektivní význam jedincova zevnějšku, dospívající se chce líbit jiným i sobě. To se projevuje větším zaměřením na vlastní tělo, ale i na oblečení a celkovou úpravu. To vše se stává součástí identity dospívajícího jedince.¹⁶⁵

Některé z narátorek se samy rozvyprávěly také o své účasti v pionýru či SSM¹⁶⁶ a na prvomájových průvodech¹⁶⁷. Jiné se ke své účasti v průvodech či členství v pionýru a SSM

¹⁵⁸ Nar. 1, 3, 5, 8, 9, 10.

¹⁵⁹ Nar. 2, 4, 6, 7.

¹⁶⁰ Nar. 3, 6.

¹⁶¹ Nar. 1, 2, 5, 7, 10.

¹⁶² Nar. 1, 2, 3, 7.

¹⁶³ Nar. 1, 4.

¹⁶⁴ Nar. 8, 10.

¹⁶⁵ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, 213. Praha: Portál 2000.

¹⁶⁶ Nar. 1, 2, 3, 4, 7.

¹⁶⁷ Nar. 1, 7, 8, 10.

vyjádřily až po přímém dotázání¹⁶⁸, nicméně se poté k tématu rozpovídaly, především o průvodech Prvního máje. Zda se vzpomínka na tyto zkušenosti a události objevila spontánně nebo až po dotázání nemělo jednoznačnou spojitost s původem narátorek, resp. s členstvím rodičů v KSČ. Nar. 1 pocházející z vesnice, jejíž rodiče nebyli členy KSČ, například sama zavzpomínala na účast v pionýru i na prvomájových průvodech, stejně tak nar. 2, jejíž otec byl členem KSČ, ale naopak matka ji vedla k návštěvám kostela a zbožnosti.

Právě náboženství byla jedna z dalších věcí, kterou narátorky zmínily samy od sebe, a to v kontextu, že chodily na základní škole na náboženství¹⁶⁹ či s matkou do kostela¹⁷⁰, a že to byla věc, která se neslučovala s tehdejší politikou, že šlo o něco, co se považovalo za špatné. Docházka narátorek už i na první stupeň ZŠ spadá do období po roce 1968, kdy se opět zpřísnil postoj režimu v této oblasti. Narátorky, které chodily na základní škole na náboženství, se shodly v tom, že to byla záležitost pouze prvního stupně, na druhém stupni již náboženství nenavštěvovaly, nicméně shoda panovala také v tom, že narátorky náboženství bavilo¹⁷¹. Nar. 8 dokonce vzpomínala, jak jí učitelka v posledním ročníku SŠ zakázala ve třídě ukazovat svatební fotografie ze svatby v kostele, na což však narátorka nedbala a fotografie ukazovala dál.

Co naopak během vzpomínání nezaznělo spontánně, ale bylo zcela nutné narátorky navést k tématu otázkou, bylo zhodnocení politické situace, resp. téma politika jako takové. Pouze nar. 8, jejíž rodiče nebyli členy KSČ, zavedla sama od sebe řeč na téma normalizační režim, politika, když zmínila, že u nich doma se o politice mluvilo, že se na ni často „nadávalo“, především otec se strýcem kritizovali režim. Ostatní narátorky se o politické situaci zmínily nanejvýš nepřímou při vzpomínkách na problémy, které měly, pokud se chtěly dostat na školu. To se ovšem týkalo pouze narátorek, jejichž rodiče nebyli členy KSČ a právě v tom narátorky spatřovaly kámen úrazu, proč nebyly na školu přijaty, případně jejich přijetí bylo problematické.¹⁷² Celkově z vyprávění vyplývalo, že politika šla mimo narátorky, nezajímaly se o ni ty, jejichž rodiče se o politice doma nebavili a nebyli členy KSČ, ale ani ty, které měly tu zkušenost, že jejich otec či matka byli ve straně.

Hlubší zhodnocení tehdejšího režimu zaznělo, když byla zavedena řeč na porovnání doby předrevoluční se stavem po revoluci, resp. nyní.

¹⁶⁸ Nar. 5, 6, 8, 9, 10.

¹⁶⁹ Nar. 1, 2, 5, 7, 8.

¹⁷⁰ Nar. 2, 8.

¹⁷¹ Nar. 1, 2, 5, 7, 8.

¹⁷² Nar. 1, 3, 4, 5, 7.

4.2 Školní léta a mládí v období tzv. normalizace ve vzpomínkách žen regionu X

4.2.1 Předškolní věk

Předškolní věk je obdobím přibližně od tří do šesti let, na jehož konci není konkrétní jednotný fyzický věk, ale především sociální mezník v podobě nástupu do školy (může se lišit v rozmezí jednoho, někdy i dvou let).¹⁷³ Pro toto období je z psychologického hlediska typické, že dítě interpretuje realitu tak, aby pro ně byla přijatelná a srozumitelná, i za cenu zkrácení či vyloučení některých informací.¹⁷⁴ Dítě ještě nemá vlastní názor, za správné považuje chování, které je oceněno autoritou (dospělým). Přijímá normy, aniž by zatím bylo schopné uvažovat o jejich kvalitě.¹⁷⁵ Socializace dítěte předškolního věku probíhá především v rodině, kde si dítě osvojuje základní normy chování. Je to ovšem také věk, kdy se uvolňuje vázanost na rodinu a na dospělé a dítě začíná navazovat kontakt s vrstevníky, což lze považovat za signál určité zralosti.¹⁷⁶

Pro období tzv. normalizace, ale i období o něco dřívější v 60. letech, kdy se narátorky narodily, byla typická velmi *raná socializace*, kterou podporovala i rostoucí síť jeslí a mateřských škol.¹⁷⁷ Některé z narátorek tato zařízení navštěvovaly a na předškolní období v mateřské škole si pamatovaly, jiné si již nedokázaly vybavit, zda do školky chodily, některé si byly vědomy toho, že do mateřské školy nechodily.

Vzpomínky z období raného dětství před nástupem do školy nebyly příliš obsáhlé. Některé narátorky přímo deklarovaly, že z období před nástupem do školy si snad nic nepamatují¹⁷⁸, případně začalo jejich vyprávění rovnou vzpomínkou na základní školu a na dobu předškolního věku nevzpomínaly¹⁷⁹. Jiné se zmínily o mateřské škole, přičemž většinou převládla silná negativní vzpomínka – úraz v mateřské škole (nar. 6), neoblíbená paní učitelka, z níž šel strach a navíc jisté trauma z odloučení od matky a častý pláč v mateřské škole (nar. 10), možná právě z důvodu nedostatečné osobnostní připravenosti k navazování vrstevnických kontaktů. Nar. 10 z pozdějšího vyprávění matky věděla, že vzhledem ke krátké mateřské dovolené a nutnosti jít pracovat, byla od velmi brzkého věku, než bylo možné nastoupit do mateřské školy, hlídána cizí paní. Zajímavé je, že celkově první vzpomínky i

¹⁷³ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie I.*, 107. Praha: Karolinum 1997.

¹⁷⁴ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, 132. Praha: Portál 2000.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 120.

¹⁷⁶ *Ibid.*, 127.

¹⁷⁷ V roce 1960 bylo v jeslích v Československu 41 tisíc míst, v roce 1968 to bylo již 76 tisíc míst. Rozšiřoval se podíl dětí v mateřských školách, z 38 % dětí ve věku 3-5 let v roce 1960 stoupl počet těchto dětí umístěných ve školkách na 54 % v roce 1968. viz Václav Průcha a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*, 2. díl, 620-621. Brno: Doplněk 2009.

¹⁷⁸ Nar. 7, 8.

¹⁷⁹ Nar. 2, 9.

dalších narátorek z předškolního období byly často negativní povahy, jako neshody se starším sourozencem, když jeden z rodičů odešel do práce na odpolední směnu, druhý se zatím nevrátil z ranní směny a děti musely čekat doma zhruba hodinu samotné (nar. 1), úraz staršího sourozence během společného hraní (nar. 3), povinnost pást kozu (nar. 5). Pozitivní vzpomínka na období docházky do mateřské školy se objevila u jedné z žen, přičemž šlo právě o vzpomínku na dobrou kamarádku, s níž narátorce vydrželo kamarádství i na škole základní (nar. 4).

Jak je vidět, z období předškolního věku převládaly ve vzpomínkách narátorek konkrétní zážitky, které byly silné často svou negativní povahou. Vzpomínek na toto období bylo velmi poskrovnu, některé narátorky si nedokázaly vybavit z tohoto období vzpomínku žádnou. Bohatší vyprávění se však následně rozvinulo kolem tématu školních let.

4.2.2 Školní léta

Škola je důležitým místem socializace. Psycholožka Marie Vágnerová rozlišuje jednak raný školní věk (od 6-7 do 8-9 let), kdy děti ještě neumí uvažovat abstraktně a jejich myšlení je vázané na reálnou zkušenost. To vede k tomu, že dítě v tomto věku akceptuje skutečnost jako danost, neuvažuje o možné změně.¹⁸⁰ Přijímá sociální normy tak, jak jsou mu prezentovány autoritou, projevuje se především potřeba být pozitivně hodnocen a akceptován. Dítě přijímá podřízenou roli žáka a souřadnou roli spolužáka.¹⁸¹ Na počátku školní docházky má učitel pro dítě větší subjektivní význam než později. Vazba na učitele posiluje pocit jistoty a bezpečí.¹⁸² Dítě potřebuje cítit ocenění, o které se ovšem musí zasloužit, a to jak ze strany učitele, tak ze strany vrstevníků.¹⁸³ Pro střední školní věk (8-9 až 11-12 let) je podle Vágnerové typický již vyhraněný postoj ke škole a neutrálnější vztah k učiteli, než dříve.¹⁸⁴ V tomto věku si také dětská skupina začíná vytvářet vlastní normy, které jsou pro dítě velmi důležité.¹⁸⁵ Rozvíjí se vědomí stability vlastní identity, která se jen pozvolna utváří. Dítě si uvědomuje, kdo je, co je pro ně typické.¹⁸⁶ Jako sociální produkt identita mimo jiné zahrnuje názory jiných lidí, které dítě zatím téměř bez výhrad přijímá.¹⁸⁷ Starší školní věk (11-12 až 15 let), do ukončení základní školní docházky, se zároveň kryje s obdobím pubescence. Úkolem puberty podle Vágnerové je změna vlastní identity, která by byla potvrzena dosažením nové,

¹⁸⁰ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, 155. Praha: Portál 2000.

¹⁸¹ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie 1.*, 179. Praha: Karolinum 1997.

¹⁸² Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, 164. Praha: Portál 2000.

¹⁸³ *Ibid.*, 185.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 207.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 162.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 203.

¹⁸⁷ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie 1.*, 235.

přijatelné pozice.¹⁸⁸ Není již tak důležité, jak jedince definují dospělí, ale projevuje se vlastní úsilí o hlubší sebepoznání a rozvíjí se představy o tom, kým by jedinec chtěl být a jak to realizovat.¹⁸⁹ Ve škole pak pubescenti obvykle nemají zájem o učivo jako takové, látka jim může připadat cizí, nesrozumitelná, nezajímavá.¹⁹⁰ Vztah k učiteli již není pouhým přijímáním formální autority, ale pubescent přijímá to, co mu imponuje, čeho si váží.¹⁹¹ Na konci puberty se jedinec rozhoduje pro své další vzdělání. Do podkapitoly Školní léta jsem se rozhodla zařadit i léta následného školního vzdělání, tedy docházky na střední školu či učiliště, protože ve vzpomínkách narátorek nebyl mezi vzpomínkami na ZŠ a další studium výrazný předěl. Doba studií na střední škole či učení se na učilišti je však zároveň doba adolescence, jejímiž hlavními sociálními mezníky jsou ukončení povinné školní docházky a dovršení přípravného profesního období (střední škola, učiliště). Jde o období, kdy jedinec projde velikou proměnou a kdy také pokračuje ve vytváření své identity a procesu osamostatnění se.¹⁹² Tempo biologického, psychického, sociálního vývoje může být rozdílné. Na konci adolescence by měl jedinec dosáhnout dospělosti, přijmout zodpovědnost za své rozhodování a jednání. Jedním ze sociálních mezníků dospělosti může být také nástup do zaměstnání.¹⁹³

V období tzv. normalizace vypadal školský systém následovně: délka povinné základní docházky se v průběhu 50. a 60. let měnila mezi osmi a devíti lety. V roce 1976 byla uzákoněna desetiletá povinná školní docházka, což znamenalo osm tříd základní školy, po dokončení povinné docházky na ZŠ následovaly povinné dva roky v prvních dvou ročnících čtyřletých gymnázií, středních odborných škol nebo středních odborných učilišť.¹⁹⁴ V 70. a 80. letech se udržoval vysoký podíl žáků přijímaných do učebních oborů, především chlapců. Následkem toho byla feminizace gymnázií a poté mnohých vysokoškolských oborů.¹⁹⁵ Nicméně v období tzv. normalizace byly školy všech stupňů, především vysoké školy humanitního zaměření, silně ideologizovány.¹⁹⁶ Dostupnost vyššího vzdělání nebyla limitována třídními kritérii, jako tomu bylo v 50. letech, ale pro změnu byl výběr na střední a vysoké školy podmíněn politickým postavením rodičů.¹⁹⁷ Mládež byla rozmísťována do škol

¹⁸⁸ Ibid., 239.

¹⁸⁹ Ibid., 253.

¹⁹⁰ Ibid., 267.

¹⁹¹ Ibid., 271.

¹⁹² Ibid., 295.

¹⁹³ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie: dětství...*, 253. Praha: Portál 2000.

¹⁹⁴ Lenka Kalinová, *Konec nadějí...*, 237. Praha: Academia 2012.

¹⁹⁵ Ibid., 238.

¹⁹⁶ Ibid., 237.

¹⁹⁷ Ibid., 236.

na základě plánování v souladu s požadavky resortů. V případech, kdy rodiče chtěli svým potomkům umožnit vyšší vzdělání, byli mnohdy ochotni zapojit se do politiky, jenom aby se tím mohli prokázat při ucházení se dítěte o studium na vysoké škole. Hojně se využívalo známostí a protekcí.¹⁹⁸ I v normalizačním období podle některých výzkumů platilo, že rodiče s vyšším vzděláním usilovali o vyšší vzdělání svých dětí.¹⁹⁹

Vzpomínky na základní školu obecně zaznívaly v rozhovorech poměrně silně. V souladu s psychologickou charakteristikou dítěte středního až pozdního školního věku nebylo ani tak vzpomínáno na školní, ideologicky sevřenou výuku, která v době školní docházky mohla pro narátorky být právě tak nesrozumitelná, jako nezajímavá, jako spíše na něčím výrazné učitelské osobnosti, oblíbené, s autoritou nebo naopak neoblíbené, na školní výlety a politicko-ideologické aktivity jako byla účast v průvodech 1. máje apod. Tyto aktivity však nebyly hodnoceny z hlediska politické situace, narátorkám spíše utkvěly v paměti z jiných důvodů, nicméně otisk politických poměrů v těchto vzpomínkách nalezneme.

Vzpomínky na výrazné učitelské osobnosti stály v popředí. Především na prvním stupni základní školy je totiž právě vztah k učiteli významným psychologickým faktorem, přičemž prvotní vazba na učitele osobního významu se postupně mění v neutrálnější vztah, kdy dítě ocení především dodržování stanovených pravidel, aby požadavky a nároky ze strany učitele byly vnímány jako spravedlivé.²⁰⁰ S tím poměrně korespondují právě vzpomínky narátorek, přecházející od vzpomínek typu „na učitele, který byl jako táta“, k těm na „férové učitele“, ačkoli v tomto případě někdy vzpomínky spadaly až do pozdějšího věku období docházky na SŠ.

Ve vyprávění nar. 1 se vzpomínka na oblíbenou učitelku ze základní školy zároveň mísí se vzpomínkou na účast na náboženství. Narátorka vzpomínala, jak na prvním stupni ZŠ chodila spolu s kamarády na náboženství a že ji to dokonce bavilo, nicméně byla si vědoma, že by kvůli této záležitosti měla problém, když se hlásila na střední školu. V tomto bodě pak vystupuje ve vzpomínce „moc hodná učitelka“, která do posudku záměrně nezmínila narátorkinu účast na náboženství. Na tutéž učitelku narátorka vzpomínala během rozhovoru i později, když se rozvyprávěla o školních výletech.

I ve vzpomínkách dalších narátorek vystupují výrazní učitelé, ať již je to oblíbený třídní učitel, který byl pro žáky „jako táta“ (nar. 5), či učitelka, která se do vzpomínek narátorce vryla díky své autoritě, kterou u žáků měla, a spravedlivému jednání (nar. 10). Vzpomínalo se

¹⁹⁸ Ibid., 241.

¹⁹⁹ Ibid., 245.

²⁰⁰ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie:...*, 190.

ale i na učitele neoblíbené. Vzpomínka na školní docházku nar. 10 byla ovlivněna její netypickou rodinnou situací: „... celou tu základku jsem vnímala tak nějak v klidu, ale občas jsem u některý učitelky měla pocit, že se ke mně nechová tak, jako k jiným dětem, protože jsme čtyři. To tenkrát bylo považovaný za něco špatnýho, protože čtyři děti mají jen cikáni.“

O neoblíbené učitelce se rozhovořila také nar. 5, které zmíněná paní učitelka o tělocviku přivodila vážné zdravotní problémy.

Vzpomínání na základní školu většinou plynule přešlo ve vzpomínání na následné studium na střední škole či učilišti. Ve vyprávění narátorek nebyl mezi těmito dvěma etapami žádný výrazný zlom. I v těchto vzpomínkách se objevovali něčím zapamatovatelní učitelé a spolužáci. Opět však nebylo zmiňováno, co se narátorky učily, vzpomínky na výuku jako takovou. Narátorky dále vzpomínaly na problémy při dostávání se na školu. Dvě narátorky byly během studia na učilišti dále od domova, na internátě a na privátě, k čemuž je podle jejich slov vedla touha osamostatnit se, právě typická pro tento věk. Nicméně po vyučení se se obě rozhodly ve studiu pokračovat a získat maturitu. Celkově narátorky na střední školu či učiliště vzpomínaly v dobrém, škola je ve většině případů bavila, někdy kvůli samotnému oboru studiu, jindy díky dobré partě spolužáků ve třídě.

V souvislosti se školou se narátorky obvykle rozpovídaly také o povinnosti chodit do průvodů na 1. máje či být v pionýru. Pouze u menší části narátorek bylo na toto téma nutno položit otázku, ale i tak se k tématu poté samy vcelku rozsáhle rozpovídaly. Dá se říci, že vzpomínání na členství v organizacích nejen pionýrské, ale později také ve Svazu socialistické mládeže (SSM), resp. samy tyto organizace nebyly narátorkami vnímány jako ideologizované nástroje režimu. Narátorky se v podstatě shodly v tom, že být v pionýru, stejně jako v průvodu 1. máje, braly jako samozřejmost, protože tam „byl každý“. Například nar. 2 v reakci na otázání, zda ji bavilo chodit do pionýru, odpověděla: „Člověk to bral, že to tak prostě bylo. Protože když člověk nic jinýho neznal...“.

Objevují se ale i výjimky. Rozhovor s nar. 3 pocházející z vesnice, jejíž rodiče nebyli členy KSC, začal tím, že přinesla ukázat fotografii skupinky dívek ze školního fotografování, mezi nimiž ona jediná nebyla v „pionýrském“, ale v růžových šatech. „Jako fakt, já jsem se i snažila vzpomínat, proč jsem do pionýra nešla, já nevím... prostě jsem tam nebyla. Ale jako dítě jsem to negativně nevnímala, až teď po letech si říkám, že to asi muselo bejt... já nevím, no.“ Z dnešního pohledu zpět se narátorka tedy spíše pozastavovala nad tím, že součástí pionýru nebyla, což jí nyní připadalo zvláštní.

Podobně nar. 5 zmiňuje svou zkušenost, kdy se „přihlásila do pionýra“ až na druhém stupni základní školy, a to pouze z důvodu, aby mohla jezdit na pionýrské tábory.

Zcela protichůdné reakce na doplňující otázku, zda bylo zábavné být v pionýru, přišla od nar. 9 a 10. Zatímco nar. 9 „přiznává bez mučení“, že ačkoli: „*Ted, když se na to dívám, tak to byla hrůza, ale tehdy, když jsme tam chodili všichni, tak jsme se bavili*“, nar. 10 jednoznačně odmítá, že by ji to v Pionýru bavilo, a podotýká: „... *prostě, radši jsem byla venku, než abych chodila do pionýra. Radši jsem si ten svůj volnej čas řídila podle sebe, než aby mně ho někdo řídil.*“

Na členství ve Svazu socialistické mládeže je vzpomínáno obdobně, bylo vnímáno jako samozřejmost. Členství pro narátorky spočívalo jednak v tom, mít průkaz, ale nic víc to pro ně neznamenovalo, jednak některé narátorky vzpomínaly na akce, které se v rámci SSM pořádaly a které pro ně byly v podstatě zábavné, jako např. ježdění na výlety za peníze vydělané na zábavě nebo zájezdy do zahraničí, či na povinnost vykazovat jistou aktivitu.

Nar. 6 se rozhovořila o svém vztahu k Pionýru a k SSM až na vyzvání: „*To tenkrát tak jako, toho pionýra, to jsme tak nebrali prostě, že jo. A v SSM na tom gymplu potom, no. (...) Mě to otravovalo. Potom navíc mě uvrtali, když jsem byla na tom gymplu, abych já vedla pionýr, což teda mě otravovalo ještě víc. Ale nějakou aktivitu jsme moc nevyvíjeli. Prostě byly nějaký schůzky, se šlo na kaštany...*“

Některé narátorky vzpomínaly na své členství v SSM jako na nevyhnutelnou nutnost, která někdy měla jasné důsledky, jindy naopak v podstatě žádné. Tak například nar. 7 byla přesvědčena, že nebýt členství v SSM, neměla by už vůbec šanci dostat se na střední školu ekonomickou, nicméně významněji se neangažovala: „*Já jsem byla pasivní. Já bych doma nevydržela, víš co. ...jako svazačka (...), no taťka, ten mi říkal ty náš bolševiku a babička mně říkala neznabohu. Jenomže, to si prostě musela, to nešlo. Si nepamatuju, že by někdo nebyl. Napřed byly jiskřičky, pak byli pionýři a pak svazáci.*“

Podobně nar. 9 vzpomíná na členství v SSM jako na automatickou věc, avšak s tím, že pro ni členství nemělo žádné následky: „*No a SSM, to nás automaticky poslali, jak jsme překročili, jak jsme byli na střední, takže to nešlo ani vystoupit a ani jsem se o to nepokoušela, protože to bylo jen tak, že tam jsem, ale nikam jsem nechodila, ani na schůze, takže jsem tím jen tak proplouvala.*“

Častěji než o členství v Pionýrské organizaci a ve Svazu socialistické mládeže se narátorky v rámci vyprávění o době školních let samovolně rozvyprávěly o prvomájových průvodech. Tento rituál většina z narátorek vnímala jako povinnou akci, kam se jim nechtělo, ale které se musely zúčastnit, případně se objevují pozitivní vzpomínky v kontextu toho, že to znamenalo den volna bez školy nebo příležitost k legraci.

Narátorky, které pocházely z vesnice a chodily na základní školu do města, vzpomínaly většinou na to, jak se jim díky výmluvě na nedostupnost dopravy dařilo prvomájovým průvodům vyhýbat. Nar. 1 zavzpomínala: „*Takže já jsem na to moc nechodila, na tyhle ty průvody, a byla jsem šťastná.*“ Narátorky, které bydlely ve městě, podobnou výmluvu použít nemohly. Nicméně na střední škole či v zaměstnání podle vzpomínek již bylo těžší uniknout i pro narátorky pocházející z vesnice: „*... to si pamatuju, na střední škole, že musíme jít do průvodu. Ježíšmarja, já jsem to nesnášela. ...zrovna pršelo a hrozný to bylo. A měli jsme karafiáty a museli jsme tím mávat na něco někde, já už si to ale nepamatuju.*“ (nar. 1).

Nar. 4 mluvila o nutnosti projít průvodem: „*Takže to bylo jakoby daný jako hotová věc, že se na ten prvomájový průvod muselo jít a křičet a mávat (smích). Ale je pravda, že se nám občas podařilo, to už bylo teda, když už jsem pracovala, tak se nám podařilo tak nenápadně se někam ztratit a jít domů dřív, ale prostě tím průvodem projít, to se muselo. (...) Samozřejmě nikoho to nebavilo. Ale člověk jak věděl, že tam prostě musí jít, tak nad tím ani moc nepřemejšlel.*“ Nar. 6 vzpomínala na prvomájové průvody z doby, kdy už také byla zaměstnaná: „*Jako se školou ještě, taky jsme chodili, vždycky nás tam nahnali, no. Ale potom v tom zaměstnání, muselo se jít. No, muselo, v podstatě. Kdo nešel, tak byl na koberečku před zaměstnavatelem.*“ Některé z narátorek, pocházejí z vesnice, však na průvody vzpomínaly i jako na zajímavé zpestření. Pro nar. 3 byla silným zážitkem účast na alegorickém voze: „*A než jsme vyjeli jako na ten průvod, jo, tak tam všichni očumovali, ted' na nás vojáci hulákali, my z toho měli srandu, nevím, jestli jsme spíš jako nějak nepohoršovali. Jo, to bylo v rámci toho SSM, jsme museli vyvíjet nějakou aktivitu (smích).*“ Nar. 7 přiznala: „*Jinač ale, ty alegorický vozy se mi hrozně líbily jako dítěti. Prostě já na to koukala jako na nějakou atrakci, jako na pouť.*“

Pokud oslava Prvního máje přinášela narátorkám něco pozitivního, byla to tedy podívaná na alegorické vozy či volný den ve škole, jak uznává nar. 8: „*Jako s tou školou jo, se školou určitě, ale to nám tak nějak ani nevadilo. Jsme se ulili ze školy, člověk to tak nějak nerozebíral, když to byla sranda vždycky, i ty učitelé byly takový víc uvolněnější, no, to mně ňák, asi jako v tom věku mně to nevadilo.*“

Poměrně častá je vzpomínka na špatné prvomájové počasí, déšť či dokonce sníh, přičemž bylo nutné mít pionýrskou košili se šátkem, žádný svetr ani bundu. Jedinou možností, jak se ubránit chladu, bylo tedy co nejvíce se podvléci dospod, pod pionýrskou košili.

Jediný pokus o vzdor, jakkoli neúspěšný, nalezneme ve vzpomínání nar. 10: „*Když nás nutili chodit do Prvního máje (...) že musíme jít všichni ve svazáckym. Jenomže my, že jsme byli z početný rodiny a já už jsem z toho vyrostla, tak to znamenalo, že mamka by musela*

kupovat další svazáckou košili, tak jsem pani učitelce už pak říkala, to přeci po nás nemůžete žádat, když si to vezmu jednou na sebe. No a pani učitelka tenkrát si mě vzala stranou a snažila se mi to v klidu vysvětlit, že to ale prostě musím, že nemůžu jen tak ne. Nakonec to tak dopadlo, že teda jsem stejně poslechla, než abych měla problémy ňáký“.

Při vzpomínce na prvomájové průvody, jak je vidět, se některé narátorky shodují v tom, že šlo o nudnou záležitost, která jim nic neříkala, kterou však braly tak, že je nutné se jí zúčastnit, aby si nenadělaly problémy, ať již ve škole či později u zaměstnavatele. Případně je ani nenapadlo nejt, protože „všichni tam chodili“. Jiné narátorky, obzvláště ty, které prožívaly dětství na vsi, na tento rituál nevzpomínají jako na obtěžující záležitost, ale průvody, alegorické vozy a další braly jako zpestření, atrakci²⁰¹. Jako pozitivní stránka věci bylo někdy vnímáno také to, že se tento den ve škole neučilo²⁰².

Podstatné je, jak z rozhovorů vyplývá, že narátorky účast v mládežnických organizacích pionýr a SSM ani v prvomájových průvodech nevnímaly, jako by šlo o nástroje režimu. Jednoduše šlo o povinnost, nudnou, ale někdy i zábavnou, a především účast „všech ostatních“ způsobovala, že narátorky podle svých slov ani nepřemýšlely nad tím, proč to tak je, proč by se takových věcí měly účastnit. Nepříjemné vzpomínky kromě nudy souvisely nanejvýše s osobním nepohodlím, daným především pobytem ve chladném počasí pouze v pionýrské košili. Ve vzpomínání nebyl v tomto ohledu výrazný rozdíl mezi narátorkami, které měli alespoň jednoho z rodičů v KSC, a které nikoli, společným argumentem obvykle byla právě skutečnost, že v pionýru či SSM „byli všichni“, tak se to „tak nebralo“, naopak zmíněná nar. 3 se zpětně sama podivovala nad tím, že nebyla v pionýru, a do SSM se prý přihlásila dobrovolně, aby měla určité výhody. Snad takovou zvláštností byla i vzpomínka nar. 7, jejíž rodiče nebyli ve straně a naopak dříve rodina mívala větší hospodářství, na nevybíravé narážky ze strany jejího otce a babičky kvůli tomu, že byla v pionýru a později SSM. Sama narátorka však situaci vysvětlovala, že nebylo jiné řešení, účast v těchto organizacích chápala jako povinnou, „nešlo tam nebýt“.

Další vzpomínky týkající se školy byly na spolužáky, většinou spíše na spolužáky ze střední školy, někdy ale i ze základní. Některé narátorky se zmínily o třídních srazech, které dodnes udržují. U narátorek, které pocházely z vesnice a na druhý stupeň základní školy začaly dojíždět do města, se několikrát objevuje vzpomínka na spolužáky z města v negativním duchu. Nar. 3 vzpomínala, jak byli s dalšími spolužáky z vesnické školy v páté třídě po přechodu do školy ve městě jako „vesničtí outsideři“, protože: „...tamto byli jako

²⁰¹ Nar. 2, 3, 7.

²⁰² Nar. 8, 9.

městský 'někdo', jo". Nar. 2 v podobném duchu vzpomíná již ovšem na studium na střední škole: „... jako z ty vesnice byli ty lidi takový lepší, třeba i na to, jako kamarádštější, než třeba z toho města, to už bylo vidět“. S tímto vyprávěním ukázkově kontrastuje vzpomínka nar. 6: „... za našich mladejch let bylo zvykem, že jsme nastoupili na první stupeň a potom nás v pátý třídě rozházeli a přidali k nám, já řeknu vesničáky, ale my jsme to tak říkali“. Většinou je však na spolužáky vzpomínáno v dobrém.

Celkově se dá říci, že vzpomínání na základní školní docházku a studium na střední škole či na učilišti bylo pro narátorky příjemné, rády se na toto téma rozprávěly, a to i v oblastech, na něž vzpomínaly jako na nudné a nezábavné události, jako již zmíněné prvomájové průvody, kdy se mnohdy samy u svého vyprávění zasmály, snad nevěřicně, že se něčeho takového doopravdy účastnily. Ve vyprávění narátorek se několikrát objevily rozdílné postoje, pravděpodobně související s místem, kde vyrůstaly. Zatímco narátorky pocházející z města se vesměs shodovaly, že prvomájové průvody byly pouze nudnou záležitostí, narátorky pocházející z vesnice někdy tuto událost braly jako jistý druh atrakce, zpestření. Lehký antagonismus se objevuje také ve vzpomínkách narátorek na přechod z vesnické školy na druhý stupeň ZŠ ve městě, kdy na ně spolužáci z města údajně nahlíželi jako na méněcenné, vzpomínka nar. 6 toto v podstatě dokládá z opačného pohledu, kdy narátorka přiznala, že jí nebylo příjemné, když v páté třídě jejich třídu rozdělili a přidali k nim „vesničáky“. Jistý rozdíl nalezneme také ve vyprávění narátorek o době, kdy chodily (některé) na střední školu. Narátorky, jejichž otec ani matka nebyli členy KSČ, v této době prožívaly určité trauma z faktu, že jsou ve třídě jediné, či téměř jediné, kdo nemá politicky angažované rodiče²⁰³ Nar. 2 (otec člen KSČ) takovouto situaci nezažila a na střední škole vnímala spíše rozdíly mezi spolužáky, kteří pocházeli podobně jako ona z vesnice, a těmi, kteří pocházeli z města. Nar. 6 (otec člen KSČ) na střední školu, resp. gymnázium vzpomínala velice optimisticky, na spolužáky pouze v dobrém, jako jediná také odmítla tvrzení, že by v dané době bylo běžně problematické dostat se na střední školu, aniž by uchazečovi rodiče byli členy KSČ.

4.2.3 Volný čas

Volný čas je možné charakterizovat různými způsoby. Jedna z možných definic říká, že jde o čas, který jedinci zbývá po splnění pracovních a nepracovních povinností. Je to čas, jehož

²⁰³ Nar. 1, 7, 8.

základní funkce spočívají v tom, že člověk během této doby jednak odpočívá, jednak vyhledává zábavu a věnuje se jí a za třetí také rozvíjí svou vlastní osobnost.²⁰⁴

V dané podkapitole je pod pojmem volný čas zahrnut čas, který narátorky trávily mimo školu a vzdálily se tak svým školním povinnostem, především ve společnosti kamarádů nebo samy v rámci svých koníčků. Narátorky však v rámci vyprávění o trávení volného času vzpomínaly také na čas trávený s rodiči, ať již v průběhu roku či o svátcích (např. na Vánoce) a letních prázdninách. Vzhledem k úseku života, na nějž narátorky při vyprávění vzpomínaly, chápaly pod pojmem volný čas především čas mimoškolní. Téma volný čas přitom rozvíjely s potěšením. Vzpomínaly, co je v dětství a mládí bavilo, jakým aktivitám se věnovaly mimo školu, jak trávily volný čas s rodiči a sourozenci, ale hovořily také o tom, jaké byly jejich povinnosti doma.

Narátorky, bez ohledu na to, zda pocházely z města či z vesnice, i bez ohledu na své socioekonomické zázemí, obvykle na prvním místě zmiňovaly, že ony v dětství neustále běhaly po venku, měly partu kamarádů, někdy vystačila i jedna dobrá kamarádka, ale většina aktivit se odehrávala venku. V lese, na louce, u potoka, případně na hřišti u bytovky...

Volnočasová aktivita „lítat po venku“, „být pořád někde venku“ zazněla bez ohledu na vesnický či městský původ na prvních místech mezi zálibami u všech prvních devíti narátorek, zmínila ji i nar. 10, která však měla jako svou největší vášeň šití na šicím stroji, čemuž dávala přednost, jak zmínila, i před chozením na zábavy. Chodilo se na hřiště hrát míčové hry, do lesa na šišky, na houby, stavět si „příbytky“ zvané „bungry“, v zimě sáňkovat na louku, bruslit na rybník. A na tyto aktivity narátorky velmi rády vzpomínaly, z vyprávění bylo cítit, že šlo o šťastné chvíle. Často zaznělo srovnání volnočasových aktivit dětí tehdy a nyní²⁰⁵, jako například u nar. 5: „*Dneska si ty děti zdaleka neužijou to dětství tak jako my. My jsme si uměli hrát. Dneska ty děti jsou znuděný, neumějí si hrát prostě.*“, či nar. 6: „... *to bylo úplně jiné dětství než dneska... jsme hráli volejbal, lítali jsme všude možně... prakama se střílelo... občas jsme chodili i krást jablka nebo i náskou mrkev... Jako docela jsme si užívali to dětství, nebylo to jako dneska.*“ A podobně také nar. 9: „... *s holkama jsme chodily ven, tehdy v televizi nic nedávali, počítače to vůbec neexistovalo ještě, takže my jsme byly pořád venku, pořád jsme si hrály, stavěly jsme domečky z mechu, panenky z trávy jsme vyráběly. Bylo to, podle mě to bylo moc pěkný.*“

²⁰⁴ Hana Maříková, Miloslav Petrusek, Alena Vodáková a kol., Velký sociologický slovník, 156. Praha: Karolinum 1996.

²⁰⁵ Nar. 1, 2, 5, 6, 9.

Mezi dalšími aktivitami bylo ve vyprávěních zmiňováno čtení či kreslení²⁰⁶, někdy také chození na kroužky²⁰⁷. Pokud byla za způsob trávení volného času považována účast v pionýru, bylo to díky dobrému vedoucímu, který dokázal navodit atmosféru zájmového kroužku (nar. 7).

Narátky také zmiňovaly nutnost doma pracovat, pomáhat rodičům, což se objevilo především u narátorek pocházejících z vesnice²⁰⁸. Obzvláště bylo-li alespoň malé hospodářství. Povinnost pomáhat rodičům byla zdůrazňována jako důležitá věc, opět především ve srovnání s tím, že dnešní děti tolik pracovních povinností doma nemají. Nar. 1 a 7 vzpomínaly například na to, jak musely vybírat či přebírat brambory, pomáhat, když se sušilo seno, pást husy apod. I nar. 2 zdůraznila povinnost doma pomáhat a uklízet, což postavila do kontrastu především s dnešním vysedáváním dětí za monitorem počítače či TV. Právě tato technika a její současná přístupnost dětem kontrastovala i ve vyprávění dalších narátorek během vzpomínání na volný čas trávený venku a v přírodě.

Z doby, kdy již byly narátorky o něco starší, vzpomínaly na chození na zábavy, tedy živou hudbu²⁰⁹ a někdy také do kina²¹⁰. Ve vyprávění z této doby několikrát zaznělo, došla-li řeč na politiku, že narátorky se o nic takového nezajímaly, měly své zájmy a politika šla kolem nich. Tomu není proč se divit, vzhledem k věku v jakém se nacházely. Právě pro období adolescence je typické, že jedinec žije naplno, užívá si přítomnost, stará se o svůj vzhled, který je v této době důležitou součástí vytvářející se identity.²¹¹ Adolescent se definuje také svou příslušností k nějaké skupině (partě kamarádů) a důležité jsou i vytvářející se partnerské vztahy, pokusy a rozchody.²¹² I charakteristický psychický vývoj dospívajících mohl tak mít svůj podíl na tom, že pozornost narátorek se upírala jiným směrem, než k politickým otázkám. Tak např. nar. 10 na dotaz, zda v dané době slyšela něco o Chartě 77, odpověděla: „*Pak, když už jsem byla na průmce, tak už se o tom tam trochu mluvilo. Ale musím říct, že já jsem tenkrát chodila s klukem, jsem byla zamilovaná, takže mě tady ty věci ani jako nezajímaly.*“ Podobně to vyjádřila nar. 7: „*Upřímně řečeno, o politiku jsem se nikdy nezajímala, tím spíš jako dítě a jako holka obzvlášť. Mě spíš zajímali kluci (smích).*“

Ačkoli žádná z narátorek sama od sebe mezi volnočasovými aktivitami nezmínila sledování televize či poslech rádia, v průběhu rozhovoru se našel prostor na zmínku o

²⁰⁶ Nar. 1, 4, 9, 10.

²⁰⁷ Nar. 4, 5, 8, 10.

²⁰⁸ Nar. 1, 2, 5, 7.

²⁰⁹ Nar. 1, 2, 3, 7, 9.

²¹⁰ Nar. 1, 2.

²¹¹ Marie Vágnerová, Vývojová psychologie: dětství..., 254 - 255.

²¹² Ibid., 268.

oblíbených programech. Ačkoli narátorky obvykle zmiňovaly, že v televizi „nic pořádného“ nedávali, nebylo na co se koukat, přeci jen se jim nakonec vybavilo, co měly rády. Vzpomínaly na Televizní klub mladých, Triangel²¹³, Šest ran do klobouku²¹⁴, Deset stupňů ke zlaté²¹⁵, slovenské inscenace²¹⁶, dětské Studio Kamarád²¹⁷, pořad Ein Kessel Buntes^{218, 219} a samozřejmě seriály jako Nemocnice na kraji města či Třicet případů majora Zemana^{220, 221}. Mnohokrát zazněla také příjemná vzpomínka na pohádky, a to nejen televizní, ale také nedělní po obědě v rádiu.²²² Na pohádky v TV vzpomínala nar. 1: „*A pak, když jsme prvně viděli pohádku, Popelku, tu s tou Hruškovou ještě, no to bylo úžasný, to jsme milovali!*“, podobně nar. 10: „*A pohádky, já jsem milovala pohádky, nevynechala jsem jedinou.*“ Narátorky 1 a 10 se shodly také co do oblíbenosti seriálu Třicet případů majora Zemana, který „pochtivě sledovali“ (nar. 10), byl to „bezvadnej seriál“ (nar.1). Naopak nar. 8 tento seriál nesledovala, protože na ni byl prý příliš „drsný“. Raději sledovala „*jako holka v pubertě*“ filmy, kde hrál „*Vaculík a jiný krásný kluci*“.

Jak je vidět, narátorky rády sledovaly pořady pro mladé, jak odpovídalo jejich věku, také „zábavné“ vědomostní soutěže, stejně jako propagandistické seriály poplatné době. Ty byly považovány též za zábavné, za něco, na co se „konečně v televizi dalo dívat“. V zábavných TV pořadech a seriálech neviděly režimem podsouvanou ideologii. Některé z narátorek se vyjádřily i k televiznímu zpravodajství tehdejší doby, které bylo naopak považováno za naprosto nezajímavé, resp. něco, o co se nezajímaly. V případě TV zpráv, na rozdíl od zábavných soutěží a seriálů, se někdy objevilo hodnocení z dnešního pohledu, např. u nar. 4: „... *ale to až teďka v týhle době, když bych se koukala na ty starý zprávy, tak tě zarazí, jak jsou vlastně takový divný. Ale v tý době, to tě nenapadlo, to ani nikdo neposlouchal.*“ Také nar. 7 se rozhovořila o zpravodajství tehdejší doby: „*Zprávy to bylo furt, jo, ty splnili na sto procent, ty na sto deset (...) všude byly samý grafy, jak se plnilo. Ale je fakt, že (...) v tom jsme byli vychovaní, tak nám to až tak nepřišlo.*“ I v tomto případě, jako v mnohých dalších, bylo

²¹³ Hudebně soutěžní pořad československé televize.

²¹⁴ Nar. 1.

²¹⁵ Šest ran...- zábavný soutěžní pořad, kde se v roli soutěžících objevila řada známých osobností dané doby. Deset stupňů... – soutěžní pořad, kde soutěžící postupovali za správné odpovědi k vrcholu „pyramidy“.

²¹⁶ Nar. 1, 2.

²¹⁷ Nar. 9.

²¹⁸ Zábavný pořad NDR, vystoupení tanečníků, zpěváků ad.

²¹⁹ Nar. 10.

²²⁰ Nar. 1, 3, 4, 10.

²²¹ Třicet případů...- TV seriál oslavující bezpečnostní aparát socialistického Československa a v souladu s oficiální propagandou překrucující novodobé dějiny naší země po 2. světové válce (www.totalita.cz).

²²² Nar. 1, 3, 4, 9.

argumentováno právě tím, že narátorky neměly srovnání, nic jiného neznaly, a tedy jim různé věci nepřišly zvláštní, informace nevnímaly jako zkrácené a podobně.

Pokud byl volný čas tráven s rodiči, znamenalo to především nedělní výlety²²³, prázdninové dovolené²²⁴, chození do lesa na houby a jiné procházky²²⁵, ale také společně trávené sváteční chvíle především o Vánocích. Právě co se vánočních svátků týče, všechny narátorky se vesměs shodovaly v hodnocení, že tyto svátky se u nich doma slavily „klasicky“, „skromně“, „jednoduše“. Vzpomínaly na příjemnou atmosféru, rodiče a sourozence, ale také na dárky. Těch obvykle nebylo mnoho a často se narátorky shodovaly, že šlo o praktické věci, například ručníky, povlečení, cvičky, teplákovou soupravu, pastelky do školy,²²⁶ které většinou nebyly příliš oceňovány, jak to vyjádřila např. nar. 7: „...*blok, pastelky a cejchy třeba... Nebo ručníky... Tak jestli desetiletou holku tohle zajímá!*“ O to větší radost dokázal udělat dárek, po kterém narátorky opravdu toužily, přály si takovou věc dostat. Bylo to například první kolo ve čtrnácti letech²²⁷, veliký plyšový medvěd²²⁸, první magnetofon v době dospívání²²⁹. Celkově ve způsobu slavení vánočních svátků a obdržených dárkách nebyl v rodinách jednotlivých narátoerek žádný výrazný rozdíl.

Pokud šlo o letní prázdninové dovolené, zde se našel jistý rozdíl opět mezi narátočkami, které pocházely z vesnice, a těmi, které vyrůstaly ve městě. Nar. 1, 2 a 7 vzpomínaly, že na dovolenou s rodiči nikdy nejezdily. Nar. 1 a 7 tuto skutečnost objasňovaly tím, že bylo nutné starat se o zvířata v chlévě a na dvoře a celkově bylo moc práce na to, jet na dovolenou.

Z opačného úhlu pohledu nahlížela věc nar. 8. Jako by si uvědomovala rozdíl, hovořila o sobě jako o „panelákové holce“ s tím, že neměli žádné hospodářství, jako třeba na vesnicích, a měla bezstarostné dětství, žádné povinnosti. Ovšem ani ona na dovolené s rodiči nejezdila, v tomto případě proto, že rodiče jezdili sami a děti nechávali u babičky.

Pobyt u babičky byl ve vyprávěních narátoerek pocházejících z města zmíněn jako jeden ze způsobů trávení prázdnin několikrát²³⁰. Některé nar. jezdily také na pionýrské tábory, což bylo někdy dobrovolné (nar. 5), jindy z donucení rodiči (nar. 9).

Co se týče cestování za dob tzv. normalizace obecně, je nutné připomenout, že možnosti byly v této době značně omezené. Po uvolnění v 60. letech, kdy od roku 1963 bylo na základě

²²³ Nar. 2, 3, 7.

²²⁴ Nar. 3, 4, 5, 6, 9, 10.

²²⁵ Nar. 2, 4.

²²⁶ Nar. 1, 3, 4, 6, 7, 8.

²²⁷ Nar. 1.

²²⁸ Nar. 3.

²²⁹ Nar. 7.

²³⁰ Nar. 5, 8, 9.

vládního usnesení povoleno cestovat do socialistické ciziny prakticky všem bezúhonným žadatelům a do západní ciziny bylo povoleno cestovat hromadně či individuálně pod záštitou dopravní kanceláře Čedok, došlo po srpnových nepokojích 1969 k opětovnému přitvrzení poměrů v oblasti cestování a především bylo radikálně omezeno cestování na Západ.²³¹ V literatuře bývají poměry cestovního ruchu za tzv. normalizace v Československu hodnoceny jako velmi rigidní, především s ohledem na pasová a administrativní omezení. Podobně na tom bylo NDR, SSSR či Rumunsko, naopak v tomto směru k „liberálnějšímu“ státům patřilo Polsko, Maďarsko, ale také Bulharsko.²³²

Narátky, které vzpomínaly na dovolené s rodiči, se vesměs shodovaly, že se na dovolené jezdilo především po Čechách. Stalo se, že ve vyprávění zazněla vzpomínka na zahraniční dovolenou na Slovensku, např. nar. 3 zavzpomínala na „hezkou dovolenou“ na Slovensku v Tatrách s následným uvědoměním, že Slovensko tehdy nebylo zahraničí. Podobně také nar. 6, která se jedenkrát podívala s rodiči i do východního Německa, převážně však jezdili na dovolené po Čechách. Nar. 4 trávila dovolené s rodiči obvykle pod stanem. Oblíbené byly dovolené na horách, většinou v podnikové chatě²³³. Jak je vidět, cestování s rodiči do zahraničí nebylo u narátorek příliš obvyklé. Jistou výjimku představuje narátorka 5, která zdůraznila, že s rodiči jezdili na dovolené každý rok, a to i do zahraničí, konkrétně do Bulharska.

Ať již narátorky volný čas o prázdninách trávily u babiček, s rodiči na dovolené či jen tak venku s kamarády, byly to chvíle, na které narátorky velmi rády zavzpomínaly, a na mysl jim přicházela řada pozitivních vzpomínek. Narátorky, které neměly možnost jezdit s rodiči na dovolené, vzpomínaly na tento fakt s lítostí a zároveň vzpomínaly jako na šťastné chvíle alespoň na jednodenní výlety s rodiči po Čechách, obvykle po hradech a zámcích, do přírody či případně do zoo. Pouze v jednom případě zaznělo postesknutí nad tím, že nebylo možné bez problémů vycestovat do Jugoslávie²³⁴, v ostatních případech ze vzpomínek narátorek nebylo znát, že by omezené možnosti cestování představovaly nějaký problém. Narátorky si jako děti dovolené s rodiči dokázaly užít v Čechách stejně jako v zahraničí.

Celkově při vzpomínání na cesty do zahraničí z vyprávění vyplývalo, že většina narátorek, pokud s rodiči nejezdili na zahraniční dovolené, měla možnost vycestovat mimo republiku až

²³¹ Pavel Mücke, *Cestování napříč soudobými dějinami aneb Možnosti výzkumu cestování a cestovního ruchu prostřednictvím orální historie in Historie prožité minulosti. K šedesátinám Oldřicha Tůmy, 195 – 196.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR + IMS FSV UK, 2010.

²³² *Ibid.*, 197.

²³³ Nar. 5, 9, 10.

²³⁴ Nar. 5.

v době dospívání či dospělosti²³⁵, případně i dříve v rámci organizované akce, jakou byl např. u nar. 1 výměnný pobyt v NDR: „*Do NDR se jezdilo na výměnný pobyt nějaký, tam jsem byla ve čtrnácti letech. To jsem viděla prvně švédský stoly a byla jsem z toho úplně hotová.*“ Podobné hodnocení či srovnávání poměrů ve vyprávění o návštěvě cizí země obvykle zaznělo. Byla to jedna z mála věcí, které narátorkám dávaly možnost alespoň nějakého srovnání. Obvykle narátorky byly překvapené sortimentem zboží v zahraničních obchodech, množstvím, větší rozmanitostí. Mnohokrát zazněla vzpomínka na zájezdy do Maďarska.²³⁶ Maďarsko ke konci 70. let poznalo, že návrat k reformám je nevyhnutelný a tak v závěru této dekády a v 80. letech zde bylo poněkud volněji.²³⁷ Pro toto období maďarských dějin, kdy každý, kdo veřejně nekritizoval stranickou linii, se těšil přijatelné míře svobody v rámci svých soukromých aktivit, zahraniční dovolená se stala běžnou součástí rodinných rozpočtů, a kdy byla uspokojována touha obyvatel po konzumu a rapidně narůstal i počet televizorů, ledniček, vysavačů a další mechanizace, nalezneme někdy v literatuře označení „gulášový socialismus“.²³⁸

Tyto poměry měly právě samotné narátorky možnost pozorovat. Pro nar. 9 bylo Maďarsko první zemí, kterou navštívila a vzpomínala na to následovně: „*My jsme byli v Budapešti, a to bylo velkoměsto, že jo. Takže to bylo něco úžasnýho, všude ty bulváry široký a všude se daly koupit hezký rifle a všechno kapesný jsme utratili za desky. To jsme zírali, protože tehdy Maďarsko bylo takový otevřenější, že jo...jako byl to rozdíl, no, velkej, hrozně velkej.*“ Rozdíl viděla také nar. 10: „*...Protože oni tam víc ty Maďaři povolovali takový to soukromý činění, takže tam bylo spousta takovejch těch malejch krámků a stánků, něco jako tady rákosníci, jak prodávaji takovýhle ty různý hadry, tak oni to tam tenkrát za komunistů už měli taky, ale prodávali to tam jejich lidi, jako Maďaři, jo. (...) Takže tam prostě se dalo sehnat jako pro nás fakt atraktivní věci.*“ Podobně nar. 3 vzpomínala, že se jezdili se zájezdy „do Maďarska oblíkat“, přičemž to nebylo jen tak: „*... protože tam byl volnější ten trh, vid'. Tam jsme se vždycky jako holky celý oblíkly (smích). Ale protože jsme si musely vždycky vyměnit jenom málo peněz, tak jsme to měly postrkaný tak různě. (...) A potom, když jsme jezdily nazpátek,*

²³⁵ Nar. 3, 4, 8, 9.

²³⁶ Nar. 1, 3, 4, 9, 10.

²³⁷ Ceny poloviny objemu prodáváného zboží byly uvolněny a napojeny na ceny volného světového trhu. Došlo k uvolnění v hospodářské oblasti. Velký význam mělo povolení tzv. druhé ekonomiky, rozrostl se počet soukromých řemeslníků a obchodníků. Ve státních podnicích bylo povoleno zakládat „kooperační sdružení“. Jakkoli tento reformní průlom byl stále jen polovičatý a nemohl vytvořit flexibilní tržní ekonomiku, činil z Maďarska nejreformnější zemi konce 70. a poté 80. let v sovětském bloku. (viz Ivan. T. Berend, *Central and Eastern Europe 1944 – 1993*, 268 – 269. Cambridge: Cambridge University Press 1996.)

²³⁸ László Kontler, *Dějiny Maďarska*, 404. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2001.

tak tos nemohla proclít víc, než si měla předtím těch peněz, že jo. Tak to jsme měly navlečený oblečení na sobě, naoblečený všechno. (...) Tam vlastně ty rifle vyšly levnějc než v Tuzexu. A daly se tam sehnat pěkný rifle!“ Podobné vzpomínky se objevily i u nar. 4.

Stojí za povšimnutí, že pokud již narátorky navštívily zahraničí, jednalo se především o zmíněné Maďarsko²³⁹, případně NDR²⁴⁰ či Bulharsko²⁴¹. Pouze nar. 6 se zúčastnila zájezdu „na devizách“ do Jugoslávie, nar. 10 měla možnost v rámci školní akce podívat se do SSSR a nar. 8 jako jediná navštívila zemi mimo sovětský blok, a to Německou spolkovou republiku v polovině 80. let, pouze díky tomu, že zde pracovala manželova sestra. Ve všech případech byl pro narátorky zážitek „vidět, co tady nebylo“.

Nicméně celkově se z vyprávění zdálo, že narátorky po cestování výrazně netoužily. Pokud se někam do zahraničí, resp. do jiné socialistické země podívaly, byl to pro ně velký zážitek, ale nebyla-li příležitost, nevadilo to. Jen z vyprávění nar. 5 zaznělo postesknutí, že s rodiči nikdy nedostali povolení navštívit Jugoslávii, kam velmi chtěli. Narátorky, které nejezdily s rodiči do zahraničí a důvodem nebyla starost o hospodářství nebo nezáměr rodičů vzít děti s sebou, měly pro to vysvětlení, že „nebylo tolik peněz“²⁴². Opět tedy záležitost nebyla problematizována z pohledu politiky. Zajímavé také je, že ačkoli během vyprávění o návštěvě cizí země narátorky často mluvily o rozdílech, které viděly, ve srovnání s Československem, vyprávění o jiných tématech tím nebyla dotčena a stále se objevovalo vysvětlení typu „my jsme se v tom narodili, žili, nic jiného jsme neznali“, „neměli jsme srovnání, když člověk nic jiného neznal“ apod.

4.2.4 Vzpomínky na politickou a hospodářskou situaci

Normalizační režim, ve kterém narátorky prožívaly své dětství a mládí, je z pohledu historiků charakterizován jako období, kdy „obnovování pořádku“ hluboce poznamenalo život celé společnosti. Riziko propuštění ze zaměstnání či znemožnění přístupu dětem ke vzdělání bylo mocným donucovacím a zastrášovacím prostředkem. Především tento strach vedl k umlčení občanské společnosti a k odklonu lidí od věcí veřejných do soukromé sféry.²⁴³ Za to, že občané rezignovali na účast ve veřejném životě, měli zajištěn určitý životní standard

²³⁹ Nar. 1, 3, 4, 6, 8, 9, 10.

²⁴⁰ Nar. 1, 6, 10.

²⁴¹ Nar. 5, 6.

²⁴² Nar. 2, 4, 10.

²⁴³ Lenka Kalinová, Sociální vývoj..., 15.

a sociální jistoty (především jistotu zaměstnání, základní zdravotní péče, odborné přípravy k povolání ad.²⁴⁴).²⁴⁵ S tím mj. souvisela „přezaměstnanost“ tohoto období.

Politická a hospodářská situace v období tzv. normalizace je téma, které během rozhovorů nebylo rozebíráno přímo. Žádná z narátorek ve svém vyprávění nepodala komplexní zhodnocení režimu, necharakterizovala jej. Zkušenost s režimem, resp. hodnocení politické či hospodářské situace nicméně zaznělo v několika ohledech implicitně. Šlo o vzpomínky na účast v průvodech Prvního máje a mládežnických organizacích, dále ve vzpomínkách na problematiku dostávání se na střední školu, v hodnocení politické angažovanosti rodičů či jiných blízkých osob a také v oblasti nedostatečnosti zboží.

Jak již bylo zmíněno výše, většina narátorek vnímala průvody Prvního máje jako nudnou povinnost, které bylo nutné se zúčastnit, aby nebyly problémy, případně jako atrakci či zpestření. Teoreticky účast na slavnostech Prvního máje povinná nebyla, režim však usiloval o zajištění co největší účasti občanů, a to mnohdy právě různými formami nátlaku. K takovému zajišťování účasti napomáhalo, že bylo decentralizováno na nejnižší možnou úroveň. Bylo na jednotlivých podnicích, školách, organizacích, aby nadřízení zajistili účast svých podřízených. Zapojení do prvomájových slavností a především průvodů se tak stávalo závaznou společenskou normou.²⁴⁶ Narátorky neřešily, proč se této události musí účastnit, jednoduše byla věc přijímána jako samozřejmost. Problematicky bylo vnímáno spíše osobní nepohodlí dané často chladným, deštivým počasím. Fakt, že účast na těchto průvodech znamenala podíl na režimních rituálech a podpoře režimu, nebyl tematizován.

Podobně samozřejmě bylo vnímáno, pokud narátorky byly členkami pionýru a SSM. Své členství v těchto organizacích vysvětlovaly tím, že „tam byli všichni“, resp. „se to tenkrát tak nebralo“²⁴⁷. Někdy navíc členství v pionýru a SSM mohlo přinášet i zábavu. Pokud měly narátorky „štěstí na vedoucí“, potom byl pionýr vnímán jako zájmový kroužek, případně byla využívána možnost jezdit na pionýrské tábory²⁴⁸. V rámci SSM zase narátorky pozitivně vzpomínaly na pořádané akce jako různé výlety, zájezdy například do Krkonoš apod. Jako obtěžující bylo vnímáno podílet se aktivněji, mít nějakou „funkci“, například být pokladníkem nebo vedoucím oddílu. Tak například nar. 1 vzpomínala na SSM na vesnici, kde vyrůstala. Narátorka měla ve Svazu dokonce svoji funkci. Při rozhovoru se zdálo, jako by za to poněkud

²⁴⁴ Lenka Kalinová, *Konec nadějí...*, 187.

²⁴⁵ Milan Otáhal; *Opozice, moc...*, 32.

²⁴⁶ Jitka Sobotková, *Slavnosti a oslavy v komunistickém Československu*, in Miroslav Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...*, 406-408.

²⁴⁷ Nar. 1, 2, 6, 7, 9.

²⁴⁸ Nar. 5, 7.

pocívala stud: „*A já jsem dělala pokladníka, hospodáře, to se mám čím chlubit, že jo.*“ Další aktivity popsala narátorka následovně: „*Jezdili jsme po vejletech... a chlastali jsme (smích). (...) A pořádali jsme zábavy. Tak já jsem jako debil musela bejt u vstupu jako pokladník...*“ Nar. 3 vzpomínala na členství v SSM naopak jako na něco, co jí přinášelo jisté výhody: „*Do SSM jsem šla, až když jsem pracovala, protože s podnikem se jezdilo na takový ty zájezdy do Maďarska nebo do Německa (...), tak jsme se do svazu přihlásili jenom kvůli tomu, protože tam jezdili jenom svazáci.*“

I vztah k pionýru byl u jednotlivých narátorek poměrně variabilní. Nar. 2, 7 a 9 uznaly, že chodit do pionýra je tenkrát vlastně bavilo, nar. 1 se nejistě vyjádřila, že ji to asi moc nebavilo, nar. 6 a 10 vyjádřily skutečnou nechuť, kterou k účasti v pionýru chovaly, ačkoli obě tyto narátorky měly alespoň jednoho z rodičů členem KSČ.

Některé z narátorek v pionýru nebyly, když je „k tomu nikdo nenutil“²⁴⁹, nar. 5, která bydlela s rodiči-nestraníky ve městě, na druhém stupni ZŠ do pionýru vstoupila z vlastní vůle, aby mohla jezdit v létě na pionýrské tábory. Nar. 8 na svou účast v pionýru vzpomínala jako na „povinně dobrovolnou“, když takto „angažované“ byly všechny děti ve třídě, avšak neúčast v SSM již vysvětlovala působením prostředí, v němž vyrůstala, kde otec často „nadával na režim“. Podobné to zřejmě bylo u nar. 7, která však byla jak v pionýru, tak v SSM, protože prý nešlo tam nebýt, a doma jí to vyčítali, dokonce dle jejích slov ji otec nazýval „ty náš bolševiku“ a babička „neznabohu“, což se narátorky zřejmě dotýkalo, avšak bránila se tím, že jinou možnost nemá, navíc v rozhovoru přiznávala, že být členkou pionýru ji vlastně bavilo. Je samozřejmé, že rodiče ani jedné z nar. 7 a 8 nebyli členy KSČ.

Zkušenost s režimem se nepřímo promítla také v problémech, které narátorky popisovaly ve spojení s dostáváním se na školu. Ty z nich, jejichž rodiče nebyli členy KSČ a ve směr pracovali jako dělníci v továrně či ošetřovatelé skotu v kravíně, se odvolávaly na nedostatečnou politickou angažovanost rodičů, která jim znemožnila studovat na škole, již si vybraly, či dokonce vyučit se učebnímu oboru, který se jim líbil, případně alespoň přístup ke studiu zkomplikovala.²⁵⁰ Můžeme soudit, že v některých případech byla skutečnost trochu jiná, než jak narátorky vyprávěly a samy si pravděpodobně skutečně myslely. Rodiče narátorek se v jejich vyprávění stávali důvodem neúspěchu přijetí, zřejmě ať již tomu tak bylo či ne. Nar. 3 dokonce přisoudila neúspěch přijetí na učební obor špatnému „kádrovému posudku“: „*To byl obor pletářka. Hlásila jsem se na švadlenu, tam jsem se nedostala, protože jsem měla špatnej kádrovej posudek, teda aspoň si to myslím. Nikdo ti nic neřekl, vid’.*“

²⁴⁹ Nar. 3, 4, 5, 8.

²⁵⁰ Nar. 1, 3, 4, 5, 7.

Narátorka 4 vzpomínala: „*Bratr se nedostal na stavebku, protože neměl, jak se říká, ten správný, nebo takhle, rodiče nebyli politicky aktivní, takže nebylo až tak nutný dotlačit jejich syna na školu, takže ten vlastně z nouze šel na prodavače. A já jsem do toho tak nějak spadla, že jsem šla teda taky automaticky na prodavačku, že jo, protože tady nic nebylo.*“ U narátorky 5, která prý po letech přes známého dostala do vlastních rukou zmíněný posudek, zaznělo: „*No, tak já jsem se hlásila na ekonomku, tam mě teda nevzali, protože rodiče neměli ideální posudek, jako bezpartijní a který nechtěli vstoupit do KSČ za žádnou cenu. No takže jsem se šla učit (...) pánskou krejčovou.*“

Naopak nar. 1 dle vlastních slov od dětství měla přání stát se prodavačkou, ale na přání rodičů a třídní učitelky se přihlásila na střední školu. I ona měla však problém, aby na školu byla přijata: „*No tak jsem udělala přijímačky, ale jelikož mamka s tatškou nebyli v KSČ nikdy a prostě jsme nebyli nijak angažovaná rodina, tak mě samozřejmě nevzali. A což teda se do toho vložila moje teta z Brna, protože ona ukrutně nesnášela komunisty.*“ Nar. 1 byla nakonec na střední školu přijata na odvolání. Lehce traumaticky pak vyznívá vzpomínání na to, že ve třídě byla pouze ona a ještě jedna dívka, které neměly nijak politicky angažované rodiče. Narátorka to však prý „v té době nějak víc neřešila“. Na rozdíl od ní na podobnou situaci vzpomíná narátorka 7 opačně: „*A nejhorší, co teda pro mě za totality ve škole bylo, že já jsem byla vlastně jediná, kdo neměl rodiče v KSČ. (...) Já jsem se tam dostala z protekce na tu školu, já to přiznávám dobrovolně. (...) A teď jsme furt každou chvíli vyplňovali nějaký přibližný dotazníky, jo, kde se vyplňovalo, kde jsou rodiče zaměstnaný, v čem jsou organizovaný, jakou funkci zastávají (...). No a víš co, teď se to odevzdávalo a všichni tam měli napsáno člen KSČ, má funkci tu a tu, organizovanej od toho a toho, a já jediná ne.*“

Nar. 8 ve vzpomínkách utkvěla překvapená reakce jejího otce poté, co úspěšně složila přijímací zkoušky na střední průmyslovou školu textilní.

U těch z narátorek, které měly alespoň jednoho rodiče členem KSČ, vzpomínky na problematické přijetí výše zmíněného typu na střední školu nenajdeme. Pokud se nedostaly na školu, kterou si vybraly, problémy pociťovaly z jiného úhlu, jako nar. 2, která se již od dětství toužila dostat na střední zdravotnickou školu, kam se však hlásilo hodně uchazečů a ona přijata nebyla, ačkoli: „*...to bych měla protekci, vid', ale to jsem byla hrdá, jsem o to nestála. No, nechtěla jsem to využít.*“ O jakou formu protekce se mělo jednat, narátorka nechtěla specifikovat, pouze podotkla, že by tato protekce byla „z vyšších míst“.

Také nar. 10 měla jednoho z rodičů, matku, ve straně. Narátorka jako by pociťovala potřebu členství matky v KSČ ospravedlnit, a to právě mj. poukazem na zpřístupnění možnosti jít studovat: „*Ale zas na druhou stranu, já jí za to musím poděkovat, protože díky*

tomu jsme se dostali na školu. (...) U táty jsme vždycky museli uvádět, že není ve straně, a kdybysme uvedli i u mamky, že není, tak nemáme šanci.“ Nar. 10 jako jediná z dotazovaných žen vystudovala i vysokou školu.

Právě hodnocení politické angažovanosti rodičů či jiných blízkých osob souviselo s další zkušeností narátorek s tehdejší politikou. V období tzv. normalizace zůstávala KSČ masovou politickou stranou. Ačkoli po dobrovolných odchodech mnoha desítek tisíc členů a čistkách a stranických pohovorech ukončených v prosinci 1970 se členská základna strany zmenšila oproti roku 1968 zhruba o půl milionu členů, dočasně zestárla a ztratila velkou část inteligence, během následujících deseti let opět více než půl milionu nových členů, často mladých kariéristů, přibylo a v roce 1981 tak členská základna strany čítala kolem jednoho a půl milionu členů. To v přepočtu na obyvatele znamenalo, že legitimaci KSČ měl každý desátý člověk v Československu.²⁵¹

Pokud byl některý z rodičů členem KSČ, narátorky se ve všech případech snažily zpětně členství rodičů v KSČ svým způsobem ospravedlnit²⁵², vyjadřovaly pochopení pro vstup rodičů do strany, argumentovaly slovy, že otec byl „pocitivý, přesvědčený“, „on tomu skutečně věřil“ apod. Nar. 10 vyjádřila také zpětné poděkování matce za členství v KSČ, díky němuž neměla problém studovat na vysoké škole. V případě nar. 1 bylo vzpomínáno pro změnu na kamarádku, která se nechala přemluvit a vstoupila do strany. I pro ni vyjádřila narátorka pochopení s tím, že kamarádka prostě věřila tomu, že je to dobře, že tím něčemu pomůže, a tak se s ní narátorka kamarádila nadále jakoby nic. Zajímavá byla zkušenost nar. 4, která se přiznala, že ačkoli sama do strany vstoupit nechtěla, donutila ve druhé polovině 80. let ke vstupu do KSČ svého muže, v dobré víře, že to pomůže dětem v případě, že se budou po ZŠ ucházet o další studium.

Většina narátorek se zmínila také o tom, že přímo jim bylo nabídnuto členství v KSČ po nástupu do zaměstnání. Všechny, bez ohledu na to, zda některý z jejich rodičů byl členem strany i bez ohledu na další odlišné charakteristiky, se shodovaly v tom, že ve straně být nechtěly, hledaly prý různé výmluvy, co říct, obvykle, že na něco takového nemají čas nebo se na to necítí²⁵³, že si to ještě rozmyslí²⁵⁴. Na dotaz, proč nechtěly do strany vstoupit, některé odpovídaly, že nevědí, prostě měly pocit, že je to něco špatného.²⁵⁵ Jiné vyjádřily konkrétnější důvod, např. že si nechtěly nechat ovlivňovat své myšlení (nar. 10), být jako ovce (nar. 7),

²⁵¹ Jan Rataj, Přemysl Houda, cit. d. 361 – 362.

²⁵² Nar. 2, 6, 9, 10.

²⁵³ Nar. 4, 8, 9.

²⁵⁴ Nar. 7.

²⁵⁵ Nar. 1, 3.

necítily potřebu a neměly rády schůzování (nar. 6). Otázkou zůstává, zda v případě těchto odpovědí nejde právě o zpětnou projekci z dnešního pohledu a zda to narátorky právě takto pociťovaly již v dané době.

Celkově z vyprávění narátorek vyplýval naprostý nezájem o politiku a neznalost politických záležitostí a událostí. Politika byla tématem, na které bylo zcela nutné se dotázat, aby na něj byla zavedena řeč. Na otázku, co narátorky tehdy věděly o politice, obvykle odpovídaly „nic“, případně znaly pouze oficiální výklad. Např. u nar. 10: „*Nó, o únoru 48 nic, jenom co nám nanutili do hlavy. Ale to jako přiznám se, že mě takový ty novější dějiny nikdy nebavily.*“

Pokud rodiče narátorek nebyli členy KSČ, vysvětlení bylo takové, že rodiče se o politiku nezajímali nebo možná od ní chtěli děti uchránit, tedy se doma o politice nemluvalo²⁵⁶. Pokud rodina smýšlela silně protikomunisticky a doma se daly zaslechnout stížnosti a „nadávky“ na politický režim, jako tomu bylo v případě nar. 8, narátorka svůj nezájem o toto téma přisuzovala svému nízkému věku a jiným zájmům. Také další narátorky se vyjádřily ve smyslu, že měly jiné zájmy a politika šla mimo nich, nezajímala je²⁵⁷. Případně byl nezájem a neznalost omlouván vesnickým původem, který byl neustále zdůrazňován ve vyprávění nar. 3. O událostech roku 1948 věděly narátorky ze školy, znaly pouze oficiální výklad, kterému věřily, protože nic jiného neznaly, někdy bylo vyjádřeno rozčarování či šokování, které nastalo, když se později, často až po sametové revoluci, narátorky začaly dozvídat, jak skutečně některé věci byly či jsou²⁵⁸. Z událostí srpna roku 1968 si některé narátorky matně vybavovaly vlastní vzpomínky, např. že viděly tank, létala letadla, venku byli vojáci. Více nic. Nar. 9 vytanulo na myslí Poučení z krizového vývoje, které jim bylo předkládáno ve škole. Při dotazu na Chartu 77 velká většina narátorek odvětila, opět bez ohledu na stranické členství rodičů i další charakteristiky, že v dané době o ní vůbec nevěděly, neslyšely²⁵⁹, případně jenom, že „se něco šušovalo mezi lidmi“²⁶⁰, doslechly se o ní, ale nedostala se k nim²⁶¹, mluvílo se o ní, ale nar. 10 nic takového nezajímalo.

Častým argumentem narátorek, ať ve vztahu k pražskému jaru, Chartě 77 a jiným politickým záležitostem, bylo mj. sdělení typu, že na vesnici o ničem nevěděly, prý možná kdyby bývaly bydlely někde ve městě.²⁶² Avšak narátorky pocházející z města argumentovaly

²⁵⁶ Nar. 1, 4, 5, 7.

²⁵⁷ Nar. 7, 10.

²⁵⁸ Nar. 1, 2, 9.

²⁵⁹ Nar. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8.

²⁶⁰ Nar. 7.

²⁶¹ Nar. 9.

²⁶² Nar. 1, 2, 3.

obdobně tím, že na malém městě člověk o ničem nevěděl, možná kdyby byl v Praze. Z výpovědí narátorek bylo tedy možné vycítit jakousi formu omluvy za svou apolitičnost.

Je třeba zmínit, že narátorky se o politické dění hlouběji nezajímají ani dnes. Obecně jsou nespokojené s politickou situací, k volbám až na jednu výjimku chodí, ale více zájmu neprojevují.

Poslední bod, který můžeme považovat za podstatný v nepřímém zprostředkování zkušeností narátorek s politickou nebo hospodářskou situací, je nedostatkové hospodářství normalizační éry. V této době však nedostatkovost zboží nebyla již tak výrazná, jednalo se spíše o občasné krátkodobé výpadky konkrétního druhu zboží nebo malý sortiment zboží.²⁶³ Na rozdíl ještě od 50. let většina rodin nežila v hmotné nouzi ani v životní nejistotě.²⁶⁴ Navíc narátorky byly v dané době převážně ve věku, kdy se ještě nestaraly, nebo až později v 80. letech začínaly starat o vlastní domácnost, a mohly se spolehnout na rodiče, kteří se o ně postarali. To výrazně zaznělo mj. u nar. 5: *„Ale je fakt, že když jsem se vdala, a když jsme měli Pavla, tak si pamatuju, že u nás ve vsi, no nemoh' mít každej všeho, kolik chtěl. (...) Ale jako dítě, tohle jsem vůbec nevnímala. My jsme to na Vánoce vždycky měli a jak to naši sháněli, jestli na to mamka stála frontu nebo nestála, to jsem nevnímala... Až potom, když už jsem byla dospělá.“* Již během volného vyprávění narátorek bylo zřejmé, že se nejedná o problém, který by v dané době vnímaly výrazně obtěžujícím způsobem. Velmi zřídka narátorky explicitně na nedostatečnost zboží zavedly řeč samy od sebe.

Nedostatečnost zboží dokonce ve vzpomínkách narátorek mohla někdy být zdrojem větší radosti, pokud se daná věc sehnala. Například nar. 1 vzpomínala na své první kolo: *„Ježišmarja, to bylo Pavlovi dvanáct, bráchovi, mně čtrnáct. Jsme měli favorita, když nám koupila mamka s tatškou, to si neumí nikdo představit, jako to děti vůbec dneska nepoznají, když mají všechno od mala, to si neumějí ani představit, když dostaněš ve čtrnácti prvního favorita! To bylo úžasný, to tak krásně, to jezdilo samo to kolo! Dneska bych se na tom zabila (smích). Nic bych nevyšlapala, ale to bylo úžasný.“* Podobně nar. 7 mluvila o magnetofonu jako o „největší chloubě“, kterou s bratrem měli.

Ve většině případů se narátorky k tématu nedostatkového zboží rozpovídaly až poté, co byla položena otázka, zda si pamatují, že by se stály fronty či něco nebylo k sehnání. Z odpovědí vyplývalo, že narátorky toto vnímaly jako samozřejmý fakt spjatý s dobou jejich dětství a mládí, který ale pro ně samotné nebyl zásadně problematický. Narátorky vzpomínaly na nezbytnost stát fronty na banány, pomeranče, ale také na maso, mrazáky, televizory a další

²⁶³ Jan Rataj, Přemysl Houda, cit. d., 403.

²⁶⁴ Lenka Kalinová, Konec nadějí..., 195.

zboží. Nicméně často podotýkaly, že jako dětem jim nevadilo, že neměly banány, protože stačila jablka, která k dostání byla apod. Někdy si narátorky vybavily stížnosti svých matek na nedostatečnost zboží²⁶⁵, v jiných případech si narátorky nevzpomínaly, že by si rodiče doma stěžovali, což obvykle bylo přisuzováno pokoře, spořivosti či vyrovnanosti rodičů²⁶⁶.

Jedna výrazná vzpomínka související s nedostatkovým zbožím však téměř všem narátorkám přišla na mysl samovolně, a to vzpomínka na problémy při shánění módního oblečení, jak jistě souviselo právě s věkem narátoerek v daném období. Právě pro období dospívání je typická snaha jít s dobou, poslouchat moderní muziku, nosit módní oblečení, a tím se vyrovnat svým vrstevníkům²⁶⁷, jejichž význam pro jedince a jejich vliv na něj v tomto období taktéž roste. Příslušnost k nějaké skupině je důležitou součástí vytvářející se vlastní identity.²⁶⁸

Narátorky vzpomínaly především na touhu mít riflové kalhoty a na potěšení z toho, když ve svých šestnácti až osmnácti letech skutečně své první rifle měly²⁶⁹, sehnané v Tuzexu za složitě obstarané bony případně přes známého z ciziny. Některé vzpomínaly dále na zájezdy do Maďarska, kde bylo možné volně zakoupit módnější oblečení i lákavější desky s hudbou, než bylo k dostání v Československu.²⁷⁰ Nar. 1 vzpomínala na to, jak záviděla své sestřenci, jejíž matka, která byla, slovy narátorky, natolik „moderní“, že dokonce „jezdila do Jugoslávie“, nechávala své dceři šít oblečení u vyhlášené švadleny, která šila podle Burdy. V tomto byl výhodou nar. 10 její velký koníček, a to šití. Vzpomínala, jak již od svých školních let šila moderně vyhlížející oděvy nejen pro sebe, ale i své sourozence. Inspirací jí mimo jiné byly katalogy od rodiny ze západního Německa, která trávila léto co léto nějaký čas u narátorkyiny babičky.

V souvislosti s tématem nedostatku zboží byl zdůrazňován význam známostí, které bylo výhodou mít, sháněl-li se např. mrazák, auto, ale také „podpultové“ potraviny jako některé ovoce a další zboží.²⁷¹

Zajímavá vzpomínka se vybavila nar. 5, která si před svou svatbou musela v obchodě „zažádat o šlehačku na buchtu“, a poté složitě obstarat potvrzení z národního výboru o

²⁶⁵ Nar. 6, 9.

²⁶⁶ Nar. 1, 4, 5, 10.

²⁶⁷ Vystihující výpověď mj. u nar. 7: „No, taky, zlom jako pro, že jo, mladou slečnu, bylo to, když se přestaly nosit tesilky a začly se nosit rifle. To byla bomba! A kdo přišel (na zábavu) v tesilkách, ‚nechytačka‘, no.“

²⁶⁸ Marie Vágnerová, *Vývojová psychologie*:..., 268.

²⁶⁹ Nar. 1, 2, 3, 7.

²⁷⁰ Nar. 3, 4, 9.

²⁷¹ Nar. 1, 6.

naplánované svatbě, aby v daném obchodě mohla zakoupit celkem dvacet šlehaček, které na svatební zákusky potřebovala.

Zmiňované výlety do zahraničí (především Maďarska, případně NDR)²⁷² či náhodné získání zahraničních módních katalogů²⁷³, ale také balíčky se sladkostmi od známých v emigraci²⁷⁴ a návštěvy tuzexových obchodů²⁷⁵ poskytovaly narátorkám alespoň minimální poznání, že jinde může být něco jinak, větší výběr či dostupnost zboží apod. Nicméně ani toto poznání nemělo zřejmě na vnímání normalizační doby v Československu zásadní vliv. Narátorky většinou poznamenávaly, že si neuvědomovaly, že by vše, resp. něco mohlo být i zde jinak. V čem se narodily a žily, přijímaly jako danou samozřejmost (nar. 7). U některých narátorek zaznělo, že si „žily jako v pohádce“ (nar. 1), protože se o ně rodiče postaraly a nic jim v podstatě nescházelo, případně „v blažené nevědomosti“ (nar. 6). Pouze nar. 9 se zmínila, že ladili rádio Svobodná Evropa, případně věděli od spolužáků a známých, kteří měli někoho blízkého v USA či západním Německu, že „prostě někde je to lepší“.

4.2.5 Současnost vs. minulost

Velkým závěrečným tématem vyprávění narátorek bylo srovnání doby, v níž vyrůstaly, s dobou, která nastala po revoluci roku 1989, resp. se současností. Některé narátorky totiž s důrazem odlišily dobu horizontu několika málo let po revoluci a úplnou současnost, která v hodnocení vycházela kritičtěji.

Narátorkám jsem nejprve položila otázku na události roku 1989, jak to vše vnímaly, co si myslely, že se děje. Některé z narátorek hovořily o sledu událostí, které tak nějak proběhly kolem nich, které sledovaly nanejvýš v televizi a do kterých aktivněji nezasáhly. Šlo především o narátorky, které již předtím deklarovali svůj nezájem o politické dění, pocházející z vesnice a také teprve krátce vdané, těhotné či na mateřské dovolené, což bylo to, co vnímaly primárně.²⁷⁶ Další narátorky, které bydlely ve městě a měly k „událostem“ přeci jen blíže, vzpomínaly na prvotní euforii a nadšení, někdy počáteční strach vystřídáný radostí, což však po pár letech vystřídalo zklamání.²⁷⁷ Nar. 5 dokonce prý od počátku „*tomu zas až tak nevěřila, jo, jako jak cinkali těma klíčema, a že se budeme mít hned tak dobře*“.

²⁷² Nar. 1, 3, 4.

²⁷³ Nar. 10.

²⁷⁴ Nar. 4, 6.

²⁷⁵ Nar. 1, 2, 4.

²⁷⁶ Nar. 1, 2, 3, 4, 5.

²⁷⁷ Nar. 6, 8, 9, 10.

Změny, které revoluce přinesla, hodnotily narátorky jak pozitivně, tak negativně. U žádné se neobjevilo jednoznačné nadšení pro dobu porevoluční, vždy byly dávány do souvislostí různé protiklady. Nejjednoznačněji pro současnost se vyjádřila nar. 6. Svůj podíl na tomto hodnocení jistě má i fakt, že její manžel začal po revoluci podnikat, v současné době má prosperující firmu, nar. 6 dělá svému muži spolupracující osobu a není v situaci, kdy by musela mít obavy o práci. Ve volbách dnes dává přednost větším pravicovým stranám. V ostatních případech bylo hodnocení opatrnější, např. „asi je to teď lepší“ (nar. 7), především u narátorek, které oceňovaly porevoluční rozšíření možností v různých oblastech, aniž by je však samy využívaly. Proto také hodnocení z čistě osobního hlediska u nar. 4, prodavačky celý život pracující v městě A, bylo, že pro ni osobně byla „z důvodu jistot asi lepší doba před revolucí“. Nejčastěji narátorky dokázaly vyjmenovat, co je podle nich lepší nyní, co bylo lepší dříve, s poukazem, že jednoduše nelze jednu z daných dob označit celkově jako lepší či horší. Vyloženě negativní hodnocení současnosti se nicméně objevilo u nar. 5, jejíž rodiče nebyli v KSČ, ona sama měla negativní vzpomínku na nemožnost dostat se na školu, kterou chtěla studovat, nicméně oceňovala jistoty tehdejší doby a uváděla, že se vlastně měla dobře. Dnes pracuje jako dělnice v továrně a ve volbách se přiklání k levicovým stranám.

Když narátorky vzpomínaly na dřívější dobu v dobrém, ale někdy i jako omluva neznalosti politických reálií, mnohdy zazněl argument typu, že člověk si stav věcí neuvědomoval, protože neměl srovnání či kontakty. Např. u nar. 1: *„Když to člověk vezme zpátky, my jsme si to vůbec neuvědomovali, že vlastně někde je nějaký jiný svět, když jsme nikam nejezdili do zahraničí, nikoho jsme neměli, kdo by taky, akorát teda jedině ta teta v Brně...“* Podobně u nar. 3: *„No jako člověk to vnímal jako dítě, to je těžký takhle. (...) Jinak nevím. Ale já vlastně, za té totality, já jsem si žila v relativně klidný době, na vesnici, já jsem vlastně nic jiného neviděla, netušila. Jsme nevěděli, že je něco lepšího jinde.“* Ale i nar. 10 vyrůstající ve městě vnímala leccos jako samozřejmost: *„A tak jako, já nevím, Janina mi kolikrát říká, mamí, vy jste museli stát fronty na banány. Ano, ale nám to, nám to prostě nevadilo. Tak všichni je stáli, tak to tak prostě bylo. Nic jiného jsme nepoznali, nic lepšího. Tak jsme to tak brali, že prostě je to normální.“*

Co se týče pozitivních porevolučních změn, na prvním místě narátorky jednoznačně uváděly možnost cestovat²⁷⁸, nicméně v zápětí mnoho z nich, pracujících v současnosti jako prodavačky, v továrně, případně jako administrativní výpomoc, dodalo, že prakticky tato

²⁷⁸ Nar. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10.

možnost pro ně nic neznamena, protože na cestování nemají peníze²⁷⁹. Vyjádřeno za všechny ostatní slovy nar. 10: „...oni mně třeba říkají dneska, mami, můžeš cestovat. Můžu, teoreticky! Ale protože na to nemáme, tak stejně nikam nejezdíme, jo, takže k čemu mně to je.“

Jediná nar. 5 konstatovala, že možnost cestovat pro ni v podstatě nepředstavovala změnu, protože jezdili do zahraničí na dovolené k moři již před revolucí, ačkoli uznala, že nyní lze vycestovat i do zemí, kam dříve nebylo možné.

Více než polovina narátorek ocenila větší svobodu, především svobodu projevu, myšlení, ale také svobodné volby.²⁸⁰ S výjimkou nar. 8 všechny deklarovaly, že chodí k volbám pravidelně a některé poukázaly na to, že to berou jako své právo, které když mají, tak ho využívají. Větší svoboda většinou ve vyprávění narátorek dále znamenala, že „dnes může říct člověk cokoli a nikdo ho za to nezavře“.²⁸¹

Podobně jako možnost cestování dopadl v hodnocení narátorek větší výběr zboží. To bylo jako jedna z největších porevolučních změn zmíněno nar. 2, 3, 4 a 9, ovšem první tři zmíněné tuto „výhodu“ zrelativizovaly poukazem na to, že „sice člověk může sehnat vše, ale stejně na to nemá peníze“. Nar. 9 si zase nebyla jistá, zda vlastně velký výběr konzumního zboží je pozitivum.

Nar. 4 a 6 zhodnotily jako jednoznačné pozitivum porevoluční doby možnost studovat závislejší „čistě na schopnostech jedince“. Nar. 4 dodnes lituje, že se nepokusila dostat alespoň na střední školu, protože ji odradil příklad jejího bratra, který u přijímacích zkoušek neuspěl, údajně z důvodu politické neangažovanosti rodičů, a tak se vyučil na prodavače, zároveň ji k ničemu nenutili rodiče-dělníci, tudíž se také vyučila prodavačkou a dnes lituje především toho, že nemá alespoň maturitu, zároveň je pyšná na své dva syny, kteří oba vystudovali vyšší odborné školy. Nar. 6 sama zmínila, že o studium na vysoké škole nestála, i když se učila dobře. Jako fantastické globálně zhodnotila dnešní možnost mladých lidí studovat i třeba v zahraničí, taktéž ji těší, že její dcera je na dobré cestě dostudovat VŠ. I nar. 2 zmínila studium na VŠ, s tím, že dříve záviselo na politické angažovanosti rodičů, dnes závisí na finančních možnostech rodičů, zda dítě uživí, půjde-li dále studovat. Opět se tedy objevil motiv peněz. Tak trochu podobně tomu bylo u nar. 3, která dospěla k závěru, že v dnešní době, „kdo má peníze, tak ten si koupí vlastně všechno, i tu školu svým děťatkovi, no.“

²⁷⁹ Nar. 1, 3, 4, 7, 9, 10.

²⁸⁰ Nar. 2, 3, 6, 7, 8, 9.

²⁸¹ Nar. 3, 6, 7, 8.

K možnosti studovat se vyjádřila také nar. 5, jejíž hodnocení nejradikálněji vyznívalo v neprospěch doby porevoluční, resp. dnešní. Nicméně díky změně poměrů si v podstatě teprve v nedávné době dodělala maturitu, „pro svůj lepší pocit“, aby si splnila cíl, který jí původně nevyšel, protože z důvodu „špatného kádrového posudku“ nebyla přijata na SŠ, kterou si zvolila a z nouze se vyučila pánskou krejčovou. Dnes má tedy vzdělání zakončené maturitou, nicméně dále pracuje jako dělnice v továrně.

Podobně jako se narátorky shodly na nejvýraznější změně k lepšímu, kterou podle nich je možnost cestovat, ačkoli jich osobně se toto pozitivum příliš nedotýká, na největší negativní změně se shodly taktéž téměř všechny, navíc tato změna se jich naopak dotýká velmi podstatně. Jako největší problém současnosti byla ve vyprávění narátorek jmenována nezaměstnanost, a z tohoto důvodu vzpomínala jako na velké plus doby předrevoluční, že každý měl práci.²⁸² Objevovaly se názory, že „co bylo lepší, třeba že všichni měli zajištěnou práci, v té době“²⁸³, „jistota práce je k nezaplacení“²⁸⁴, „dneska já bych chtěla pracovat, ale nemůžu sehnat práci, protože mě nikde nechtějí, že už mi bude padesát“²⁸⁵ ad. V některých případech narátorky zmiňovaly nezaměstnanost jako velký problém pro dnešní mladé lidi, celkově situace mladých byla považována za těžkou.²⁸⁶ Nar. 1 např. vzpomínala, jak dříve rodiče svým dětem našetřili, po svatbě měl každý kde bydlet, dnes prý není z čeho našetřit, hodnoceno zřejmě primárně z pohledu jejího nízkého platu prodavačky. Nar. 6 se zase domnívala, že dnes mladí lidé, kterým nepomůžou rodiče, to mají skutečně těžké. Zde jistě roli hrála zkušenost, že díky prosperujícímu podnikání si narátorka s manželem mohli dovolit obstarat budoucí dům pro dceru a jejího přítele, přičemž kolem sebe u známých mohla narátorka pozorovat, jak pro mladé není snadné sehnat bydlení. Nar. 2 zmiňovala jako problém mladých lidí právě nezaměstnanost či nemožnost sehnat práci odpovídající jejich kvalifikaci, ze zkušenosti se jí vybavovaly případy, kdy vysokoškolsky vzdělaní lidé v daném regionu přijmou jakoukoli práci, např. dělnické profese, protože vzdělání odpovídající zaměstnání pro ně zde není. Nar. 4 považovala za hroživou budoucnost mladých z hlediska důchodového zabezpečení.

Jako problém dnešní doby byla zmiňována také politická situace, „rozkradený stát“, korupce.²⁸⁷

²⁸² Nar. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9.

²⁸³ Nar. 3.

²⁸⁴ Nar. 7.

²⁸⁵ Nar. 9.

²⁸⁶ Nar. 1, 2, 4, 6.

²⁸⁷ Nar. 1, 3, 4, 5, 7, 9.

Celkově je možné říci, že na dobu předrevoluční vzpomínaly narátorky v dobrém z hlediska „jistot“, což při rozhovorech zaznívalo velmi silně.²⁸⁸ Nalézaly samozřejmě různá negativa, především omezenost nabídky zboží, „nic nebylo“, problémy, chtěl-li někdo studovat, omezené možnosti cestování.

Narátorky se také vyjadřovaly ke změnám v odlišnosti postavení žen, jak se jim jevilo dříve a nyní. V 70. a 80. letech byla již samozřejmostí zaměstnaná žena, přitom zůstával vlivným kulturní pohled považující domácnost za doménu ženy. To prakticky znamenalo, že ženy musely zvládat práci v placeném zaměstnání a poté ještě „druhou směnu“ doma, zatímco muži nadále zastávali pouze jednu směnu, své zaměstnání.²⁸⁹ Vesměs také platilo, že muž se věnoval své profesi, vydělával peníze, zatímco žena byla s dětmi na mateřské dovolené, čímž žena potlačila své pracovní ambice a bylo výhradně na muži „dělat kariéru“.²⁹⁰ Na postavení žen měly vliv rozdělovací a přerozdělovací procesy 80. let. Především žen se totiž dotýkalo prodloužení mateřské dovolené, poskytování mateřského příspěvku po dobu dvou až tří let a možnost vrátit se na původní pracovní místo. Od tří let věku dítěte pro velkou většinu matek nebyl z kapacitního hlediska problém umístit dítě za nevelký příspěvek do mateřských škol.²⁹¹ V období tzv. normalizace také převládala představa, že je-li žena těhotná, musí se vdát, aby tak dítě bylo legitimizováno. Svobodná matka představovala výjimku.²⁹²

Vzpomínky narátorek, které se týkaly tohoto tématu, byly jak pozitivní, tak negativní. Na jedné straně zazněly názory, že „ženy na tom byly před revolucí lépe“, že „musely být zaměstnané stejně jako muži“, zaměstnavatel „nemohl preferovat muže“.²⁹³ Vzpomínáno bylo také na dotované žákovské jízdné do školy a školní pomůcky zdarma.²⁹⁴ Nicméně narátorky zmiňovaly i problémy, jednak z profesního hlediska zaznělo, že žena „patřila do rodiny“ a nemohla „dělat žádnou kariéru“.²⁹⁵ Některé narátorky vzpomínaly také jako na negativum, že dříve bylo nahlíženo na neprovdanou ženu kolem 25 let jako na „nenormální“, případně svobodná matka se v očích ostatních mohla snadno proměnit v lehkou dívku.²⁹⁶

²⁸⁸ Nar. 2, 3, 4, 5, 7, 10.

²⁸⁹ Hana Maříková (ed.), *Proměny současné české rodiny*, 107. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000.

²⁹⁰ *Ibid.*, 112.

²⁹¹ Lenka Kalinová, *Nové naděje...*, 186.

²⁹² Petra Schindler-Wisten, „Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu“ – Rodina v komunistickém Československu, in Miroslav Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...?!...*, 362.

²⁹³ Nar. 10.

²⁹⁴ Nar. 7.

²⁹⁵ Nar. 1, 2, 3, 7.

²⁹⁶ Nar. 1, vdávala se ve 24 letech, čímž byla dle svých slov „nadčasová“, nar. 9, která se provdala za muže, s nímž otěhotněla, jenom aby nebyla svobodná matka, ačkoli vztah neměl budoucnost a také se před pár lety rozvedli.

Celkově záporné stránky dřívější doby ve vyprávění narátorek výrazně vyvažovala pozitiva, která je v souvislosti s danou dobou napadala. Ze zmíněných jistot byla na prvním místě jistota práce²⁹⁷, dále také různé dotované služby jako jízdné, levná kultura („lístek do kina za korunu“), bezplatné zdravotnictví bez doplácení na léky, novomanželské půjčky, za něž „se nechalo poměrně rychle bydlet“. Zmiňována byla také nižší kriminalita. V případech nar. 1, 2, 7 a 10, které dnes pracují jednak jako pokladní v Kauflandu, zdravotní sestra na psychiatrické léčebně, administrativní pracovnice v kanceláři a vedoucí výroby v textilní továrně, se objevila také vzpomínka na volnější pracovní prostředí, menší tlak a méně stresu v zaměstnání.

Narátorek jsem se v závěru zeptala, zda by jedno z daných období mohly označit jako pro ně osobně „lepší“, „hezčí“. Narátorky obvykle považovaly za obtížné jednoznačně se rozhodnout. Pouze v případě nar. 6, která pochází z města, vystudovala gymnázium, její otec byl členem KSČ, nicméně v současnosti s manželem provozuje rodinnou prosperující firmu, zaznělo vcelku rozhodné označení současnosti: „*No (horší) byla rozhodně ta první (doba). Ale zase nejsem takovej ten, abych řekla, že je všechno ideální. Neni. Je pořád co zlepšovat. No ale tak to určitě nikdo by to asi nechtěl vrátit, by musel bejt fakt blázen, no.*“. Na opačném pólu by se nacházela odpověď nar. 5, která sice nemohla vystudovat vybraný studijní obor, rodiče nebyli členy KSČ, dnes ovšem pracuje jako dělnice v továrně a s nostalgií vzpomíná na tehdejší jistoty: „*... my jsme cestovali i předtim, takže pro mě se zase tolik nezměnilo. Možná, co se týče té hmotný úrovně, že předtim teda byla podstatně lepší, protože člověk měl nějaký jistoty*“, „*... že jsem nespokojená s dobou, to klidně podepíšu*“. Nar. 2 zakončila rozhovor větou, že každá doba má svoje, čímž dala najevo, že rozhodnout nelze. Objevovaly se také váhavá vyjádření typu „asi je to teď lepší“²⁹⁸, případně „až budeme mít ty peníze (práci), tak to bude lepší teď“²⁹⁹. A zazněly i odpovědi, které se z osobního pohledu přikláněly spíše k době před revolucí, v případě nar. 4: „*Pro mě možná, když to tak vezmu, tak z hlediska vlastně jakoby těch jistot a klidu, možná byla ta doba předtim lepší*“. Dosti přesně vystihla podstatu věci nar. 10: „*Doba mého mládí. Já neřeknu doba komunistů, je to doba mého mládí*“.

Na své dětství a mládí vzpomínaly všechny narátorky pozitivně a hodnotily je jako období hezké, krásné, které si užívaly, rodiče se o ně postarali, žily si „jako v pohádce“ či v „blažené nevědomosti“. Domnívám se, že právě to má velký podíl právě při hodnocení doby dříve a

²⁹⁷ Nar. 2, 3, 4, 5, 7, 9.

²⁹⁸ Nar. 7, 9.

²⁹⁹ Nar. 1, 3, 7.

nyní. Jako mladé nahlížely narátorky na svět „růžovými brýlemi“, pocházely z obyčejných politicky „neproblematických“ rodin, ve většině případů rodiče doma nemluvili o politice, narátorky samotné politika nezajímala a nevnímaly, že by se jich nějak více dotýkala, což rovněž odpovídalo jejich věku, kdy měly zcela jiné starosti, zajímala je móda, zábava, chlapi. Některé sice neměly možnost vystudovat obor, který si přály, ačkoli je otázkou, zda šlo skutečně o ztížené možnosti studovat z důvodu neangažovanosti rodičů v politice, či byly na vině jiné problémy, např. nesložení přijímacích zkoušek vlastní vinou. Nicméně po vystudování či vyučení měly narátorky práci, která je někdy bavila, někdy nebavila, některé vzpomínaly na menší tlak a stres v zaměstnání, nicméně byly vcelku spokojené. Některé z nich šly po škole nebo po krátké pracovní zkušenosti rovnou na mateřskou dovolenou a uzavřené do soukromé sféry opět nevnímaly, že by na ně měl tehdejší režim negativní dopady. Naopak většina narátorek pocítila problémy v době porevoluční, ať již šlo o ztrátu zaměstnání, nízký plat v porovnání s nezbytnými výdaji, negativní zkušenosti s úřadem práce a možností pobírat nějaké sociální dávky a další. Dá se říci, že za problémy ze značné části stála či stojí finanční situace narátorek, což je dáno jistě i charakteristikou regionu. Svou roli jistě hraje právě zkušenost narátorek s nezaměstnaností a problematickým sháněním práce, kdy polovina narátorek má zaměstnání, které se jim podařilo získat, ačkoli jejich vzdělání by odpovídalo „lepší“ zaměstnání. Některé z narátorek tíží dále starosti o budoucnost jejich dětí, opět z hlediska dostupnosti práce a také dostupnosti bydlení, které by bylo finančně zvládnutelné. Toto vše je tedy nutné brát v úvahu pro pochopení toho, jak narátorky hodnotí normalizační období, které bylo dobou jejich dětství a mládí, a současnost.

5. Závěry

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na to, jaký je obraz období tzv. normalizace ve vzpomínkách deseti žen z maloměstského prostředí.

Na reflexi daného období mělo u narátorek vliv několik zásadních předpokladů. Vzpomínající ženy v době tzv. normalizace prožily své dětství a mládí, což je doba, kdy se teprve vyvíjí jedincova osobnost, identita, kdy si až postupem času začíná utvářet vlastní názory na svět. V období dospívání, jak je pro tento věk typické, se narátorky zabývaly samy sebou, důležité bylo starat se o zevnějšek, snažit se držet krok s módou a zapadnout tak do skupiny vrstevníků. Jde tedy o dobu, jejíž mnohé psychologické charakteristiky mají na prožitky jedince výrazný vliv.

Druhým vlivným předpokladem je, že rodiny, z nichž narátorky pocházely, se nedostávaly do rozporů s režimem, jednalo se o „obyčejné“ rodiny vesměs příslušníků dělnických profesí či nižších úředníků. Pokud rodiče narátorek byli členy KSČ, jednalo se o řadové straníky.

Dále je třeba mít na paměti, že jde o vzpomínky žen určitého regionu, ke kterému taktéž náleží jisté rysy mající na vzpomínky narátorek vliv. Především fakt, že region X se v posledních letech potýká s vysokou mírou nezaměstnanosti, výše průměrné mzdy v kraji, kde se region nachází, patří dlouhodobě mezi čtyři až šest nejnižších hodnot při srovnání všech krajů ČR a téměř žádná z narátorek ani na průměrnou mzdu nedosahuje, taktéž hraje svou roli. Při vzpomínání na určité životní období, dětství a mládí prožité v době tzv. normalizace, má zajisté vliv nejen to, jaká byla situace vzpomínajících tehdy, jejich mládí a charakteristika výchozí rodiny, ale do vzpomínání se promítá také situace současná včetně socio-ekonomických východisek.

Podíváme-li se, na co z daného období narátorky vzpomínaly, v jejich vyprávění dominovaly vzpomínky na rodinu, sourozence, kamarády, na školu a volný čas, aktivity, které je bavily, módu. Vzpomínky jsou vesměs optimistické, o svém dětství a mládí narátorky mluvily jako o hezké době, někdy přímo krásné, věci jako nedostatek cizokrajného ovoce či jednoduchý sortiment dalšího zboží je netížily. Téměř nezazněly vzpomínky spojené s politikou, politickými událostmi či hodnocení režimu.

Celkově lze říci, že se narátorky ve více věcech shodovaly, než rozcházely, pravděpodobně vzhledem ke své podobné výchozí situaci. Jistý rozdíl spočíval v některých momentech ve vyprávění narátorek pocházejících z vesnice a z města. Např. při vzpomínání na období školních let převažovaly u všech pozitivní vzpomínky. Narátorkám jako by se z hlavy

vytratily vzpomínky na školní výuku, obsah učiva, ale naopak zůstaly vzpomínky na výrazné učitelské osobnosti, školní výlety, spolužáky. Nicméně objevil se jistý antagonismus. Přechod z vesnické školy na druhý stupeň do města znamenal pro narátorky nutnost vyrovnat se s posměšky městských spolužáků, následně pak považovaly za „lepší“ kamarády spolužáky z vesnice. Vesnický a městský původ mohl částečně hrát roli také v rámci vzpomínání na účast v průvodech Prvního máje. Narátorky pocházející z města obvykle vnímaly tento rituál jednoznačně jako nudnou povinnost, pro narátorky pocházející z vesnice mohl 1. máj někdy představovat i jistý druh atrakce, estetický zážitek. Rozdíl v místě bydliště hrál zřejmě větší roli než skutečnost, zda rodiče narátorek byli členy KSČ. Podobně šlo-li o členství v pionýru a SSM, roli hrálo především to, jaké aktivity se provozovaly a zda měly narátorky „štěstí na vedoucí“. U nar. 7 hrálo roli nečlenství rodičů v KSČ a zřejmý odpor narátorčina otce k režimu, nejspíše i z důvodu, že rodina dříve mívala velké hospodářství. Narátorka vzpomínala na jisté problémy doma právě kvůli tomu, že byla v pionýru a v SSM.

Další rozdíl vyvstal během vyprávění o trávení volného času, kdy narátorky pocházející z vesnice ve vyprávění zdůrazňovaly povinnost doma pomáhat, pracovat, starat se o zvířectvo na dvoře a ve chlévě, pracovat na louce apod., což souviselo také s tím, že tyto narátorky nikdy nebyly s rodiči na dovolené, protože starost o malé hospodářství a celkově mnoho práce na vesnici nedovolovalo odjet pryč.

Vesnický původ byl některými narátkami záměrně zdůrazňován, pokud chtěly vysvětlit své malé povědomí o politických událostech a situaci dřívější doby, ale i v odpovědích na otázku, jak vnímaly události roku 1989. Podobně ovšem narátorky pocházející z města A argumentovaly, že na malém městě člověk o ničem moc nevěděl, spíš tak někde v Praze. Případně bylo argumentováno tím, že nepocházely z „popotahovaných rodin“, tedy nepociťovaly zásadní problémy.

Mnohé nešvary dané doby se ve vzpomínkách ztrácely právě díky tomu, že šlo o období, kdy narátorky prožívaly své dětství a mládí. Narátorky chodily s kamarádkami do kina, na zábavy, žily přítomností, zajímaly se o chlapce, chodily na rande, prožívaly první lásky. To vše mělo pro narátorky subjektivně větší význam, než zabývat se politickými problémy.

Starosti související s nedostatkovým hospodářstvím ležely spíše na bedrech jejich rodičů. U samotných narátorek někdy dokonce mohlo představovat zdroj o to větší radosti, když téměř dospělé dostaly vytoužené riflové kalhoty, první magnetofon či jízdní kolo, a na takové chvíle dnes rády vzpomínaly jako na šťastné a podotýkaly, že dnešní děti něco takového nemohou zažít.

Stejně tak z vyprávění narátorek vyplývalo, že pro ně nepředstavovalo problém omezení možnosti cestovat. Pokud měly možnost navštívit zahraničí, byl to pro ně zážitek, ale primárně po cestování do zahraničí netoužily. Ty z narátorek, které jezdily s rodiči na dovolenou nebo alespoň občasně výlety, byly spokojené, ať už šlo o cestování za hranice či pouze po republice, a rády na to vzpomínaly.

Určité problémy byly zmiňovány v souvislosti s dostáváním se na střední školu nebo dokonce učiliště. Zde ve vzpomínkách jednoznačně pramenil určitý rozdíl z toho, zda narátorky měly alespoň jednoho z rodičů v KSČ. Pokud tomu tak nebylo, narátorky přisuzovaly své neúspěchy či potíže při přijetí na SŠ, či dokonce zvolený učební obor, právě politické neangažovanosti rodičů, a to ať již tomu tak bylo, nebo je možné se domnívat, že problém spočíval v (ne)připravenosti narátorek na zkoušky. Naopak nar. 8, jejíž rodiče taktéž nebyli členy KSČ, vzpomínala, jak byla přijata na svůj vysněný středoškolský obor, čemuž její otec dlouho nemohl uvěřit právě z důvodu, že on ani jeho žena nebyli ve straně.

Nepříliš pozitivně bylo vzpomínáno na účast v průvodech Prvního máje. Negativní vzpomínky však ani nebyly spojovány s režimem, ale spíše s osobním nepohodlím, nutností být v pionýrské košili i za chladného a deštivého počasí. Někdy se dokonce objevily vzpomínky pozitivní, protože se jednalo o den, kdy se nevyučovalo ve škole, nebo také proto, že oslavy a především alegorické vozy byly vnímány jako jistý druh atrakce.

Co se týče zlomového období sametové revoluce, ve vzpomínkách narátorek události roku 1989 spontánně jako zásadní hodnoceny nebyly. Při dotázání, jak narátorky dané události vnímaly, často zazněla odpověď, že šlo o jakýsi sled událostí, které tak nějak proběhly kolem, zatímco pozornost a zájem narátorek byl v první řadě věnován osobní sféře, kdy narátorky byly čerstvě vdané, těhotné, případně na mateřské dovolené. Některé z narátorek prý měly radost, jiné se bály, co se bude dít, než se ukázalo, že se vývoj obrací na dobrou stranu. Jak již bylo zmíněno, narátorky pocházející z vesnice a z neangažovaných rodin také vysvětlovaly, že události se jich netýkaly, protože „na vesnici se nic nedělo“, nanejvýše se sledovala televize, nar. 1 mj. vzpomínala, že poprvé viděla Václava Havla a myslela si, že přichází nějaká změna, ale vlastně tomu všemu příliš nerozuměla. Ovšem ani ve městě narátorky do událostí nevstupovaly. Pouze nar. 9 zmínila, že podepsala petici Několik vět, a nar. 10 prý pociťovala euforii a chodila zvonit klíči.

Celkově lze říci, že obraz období tzv. normalizace ve vzpomínkách narátorek tvoří převážně pozitivní vzpomínky na radostné a bezstarostné dětství, rodiče, kamarády, volnočasové aktivity, taktéž pozitivní vzpomínky z období dospívání, chození na zábavy, schůzky s chlapci. Samy narátorky většinou jako by cítily potřebu něčím tento fakt vysvětlit,

ospravedlnit. Obvykle bylo argumentováno tím, že doba, ve které narátorky prožívaly dětství a mládí, byla doba, do níž se narodily, vyrůstaly v ní, nic jiného nepoznaly, nenapadlo je, že by něco mohlo být jinak. Jisté srovnání dávaly narátorkám zájezdy do zahraničí, především do Maďarska či NDR, případně návštěvy tuzexových obchodů nebo kontakty se známými, kteří „utekli“ na Západ. Ani to však nezpůsobovalo výraznou kritiku nebo nový náhled na situaci v tehdejší Československu. Z dnešního pohledu problematrické věci jako výpadky zásob zboží, malý sortiment, omezené možnosti cestování si narátorky někdy neuvědomovaly, případně za problém nepovažovaly, braly to jako samozřejmost, s níž byly vyrovnány.

Narátorky někdy uznávaly, že konkrétně jim „totalita“ neukřivdila, neměly problémy, ale že lidé z politického hlediska z problematrických rodin na tom mohli být hůře.

Při srovnání tehdejší doby se současností narátorky jako na obrovské pozitivum dřívějšíka vzpomínaly na „sociální jistoty“, jistou práci, bezplatné zdravotnictví bez doplácení na léky a podobně, dotované jízdné, školní pomůcky a další.

Za negativa dřívější doby narátorky považovaly nutnost stát fronty na nejrůznější zboží a nedostatečnost zboží, nicméně podotýkaly, že šlo o problém, který více doléhal spíše na jejich rodiče, případně problém, se kterým se snadno vyrovnaly. A jako problematrické vnímaly již zmíněné dostávání se na školu. Až při srovnávání současnosti a doby předrevoluční jim z dnešního pohledu přišlo jako negativum, že nebylo možné svobodně vyjadřovat své názory, svobodně se projevit.

Z pozitivních porevolučních změn byla jmenována především možnost cestovat, kam člověk chce, studovat, co chce, koupit si, co chce (má-li na to peníze), dále také svoboda slova a myšlení.

Narátorkám je třeba přiznat určitý nadhled, který se v jejich vyprávění projevil. Doba, v níž prožily své dětství a mládí, pro ně byla hezkým obdobím. Ačkoli dnes vědí o mnohých nešvarech režimu dané doby, který by již zpět nechtěly, a dokážou ve srovnání se současností zhodnotit, jaká pozitiva obecně s sebou změna politického systému přinesla, přesto zaznívá kritika současnosti. Tato kritika a vyzvedávání naopak jistých „pozitiv“ minulého režimu však pramení z osobních zkušeností narátorek. V kontrastu stojí bezstarostné dětství a mládí, pohodová atmosféra na pracovišti, jistota práce a bydlení, novomanželské půjčky a další sociální výhody, a porevoluční těžkosti při shánění zaměstnání, období nezaměstnanosti, nízké platy na pozicích, které jsou pod úrovní kvalifikace narátorek a neodpovídají vystudovanému oboru, stres v zaměstnání, celkově současný složitý sociální status, a také obavy o budoucnost vlastních dětí či obecně mladých lidí. Nestojí proti sobě explicitně politické systémy, ačkoli i nespokojenost se současnou politickou situací byla vyjadřována.

Stojí proti sobě spíše životní styly dříve a nyní, a zabezpečení, jistoty a nejistota současné doby. Narátorky nicméně samy reflektovaly, že pokud předrevoluční období hodnotí (z části) pozitivně, svůj podíl na tom má fakt, že v dané době byly malé a mladé, a měly nějaké „jistoty“. Pokud (z části) kritizují současnost, opět samy podotýkají, že by jejich hodnocení bylo jiné, kdyby měly více peněz, jistou práci a nemusely mít tolik z toho pramenících obav. Hodnocení tedy vychází z pohledu vlastních výhod a nevýhod, nicméně se současným uvědoměním si, že právě tím je hodnocení ovlivněno.

Tolik k závěru mého výzkumu. Nyní se ve zkratce zaměřím na to, jaké odlišnosti či podobnosti je možné shledat v reflexi daného období ve výpovědích mých narátorek a ve vybrané odborné literatuře, a také zda je možné najít nějaké podobnosti mezi mým výzkumem a již zmíněným obdobným, ačkoli značně rozsáhlejším, výzkumem v řadách příslušníků dělnických profesí a inteligence.

Při porovnávání závěrů této bakalářské práce s některými závěry orálněhistorické práce M. Vaňka a kol. „Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny“ je nutné si uvědomit především odlišnost věkové skupiny narátorů, na rozhovorech s nimiž je založena výše zmíněná práce a kteří by věkem odpovídali spíše generaci rodičů až prarodičů mých deseti narátorek, které v období normalizace prožily dětství a mládí. Z toho důvodu také narátorky neměly srovnání např. volnějším šedesátých let a období po roce 1969, jak samy mnohdy říkaly, v období tzv. normalizace vyrůstaly, nepoznaly nic jiného. Nicméně ve vyprávění narátorek občas zaznívaly zprostředkovaně vzpomínky rodičů a právě tyto momenty mohou být předmětem srovnání. Takto lze najít mnohé podobnosti, výrazná shoda vyplývá např. z vyprávění dělníků, rozhovory s nimiž analyzoval Milan Otáhal v kapitole Dělníci a volný čas v období tzv. normalizace. Podle něj z rozhovorů vyplývá, že vztah dělníků k normalizačnímu režimu byl neutrální, aktivně jej nepodporovali, ani proti němu nebojovali. O politiku se nezajímali, protože s normalizací nesouhlasili, a protože jim režim účast v politickém životě ani neumožňoval.³⁰⁰ Zároveň pokud šlo o ženy, ty byly vytížené svou „druhou směnou“ v domácnosti a neměly téměř čas ani na své koníčky.³⁰¹ Důvody sice není možné porovnat, nicméně z vyprávění většiny mých narátorek vyplývá, že jejich rodiče se o politiku nezajímali, doma o ní nemluvili, televizní zpravodajství nesledovali. Starali se o to, „aby bylo co jíst“, „dělali si svou práci“. V souvislosti s volným časem došel Milan Otáhal k závěrům, že část z narátorů využívala volný čas k činnostem, které uspokojovaly jejich materiální potřeby a zvyšovaly životní úroveň.³⁰² K tomu lze opět připodobnit vzpomínky narátorek, např. nar. 7, která vzpomínala na malé hospodářství rodičů, se kterým jim

³⁰⁰ Milan Otáhal, Dělníci a volný čas v období tzv. normalizace, in Miroslav Vaněk (ed.), Obyčejní lidé..., 280.

³⁰¹ Ibid., 264.

³⁰² Ibid., 281.

musela pomáhat, a na to, jak lidé na vesnici byli vcelku soběstační, vypěstovali si zeleninu, odchovali zvířata na maso. Podobně nar. 5 a 8 vzpomínaly na malou zahradu, kterou rodiče měli a na které pracovali. Jako velmi častou formu trávení volného času dělnictva zmiňuje Otáhal cestování, jehož podmínkou byla držba automobilu.³⁰³ Právě to je i velmi výrazná vzpomínka u narátorek, jejichž rodiče často šetřili, aby si mohli pořídit auto a poté brali děti o víkendech na výlety po Čechách, často se jezdilo na hrady či zámky, do přírody, v létě kempovat pod stan. Zcela výjimečně se však objevovaly vzpomínky na cesty autem s rodiči do zahraničí, které Otáhal zmiňuje také jako často vzpomínané.

Jenom krátké srovnání je provedeno také s kapitolou „Před oponou, za oponou...“ aneb obraz cizinců a cizích zemí“, kterou zpracoval Pavel Mücke. Srovnání není relevantní v případě výpovědí příslušníků inteligence, kde např. velkým tématem podle Mückeho byla touha po emigraci. Ačkoli některé z narátorek měli zkušenost v rodině s příbuznými, kteří emigrovali, pokud se k tomuto tématu vyjádřily samy za sebe, šlo spíše o reakce typu „já bych stejně nikdy neodešla“, „já jsem neměla touhu jít jinam“, a ani rodiče se v tomto smyslu nevyjadřovali. V této oblasti nezaznělo mnoho zprostředkovaných vzpomínek rodičů, zajímavé nicméně je, že některé zážitky vyzněly podobně ve vzpomínání samotných narátorek, jako např. při návštěvách cizích zemí všímání si především materiálního dostatku či čistoty veřejných prostranství jako rysů kontrastujících se situací v soudobém Československu.³⁰⁴ U mých narátorek se však v takových případech neobjevoval kritický náhled, že „není všechno zlato, co se třpytí“.³⁰⁵ Stejně tak se ve vyprávění narátorek neobjevila zkušenost, že by případný pobyt v zahraničí způsobil velké prozření a zásadně změnil narátorčin pohled na místní i světové realie.³⁰⁶ Zprostředkovaná vzpomínka zazněla v případě nar. 1, která si pamatovala, jak její matka byla v Bulharsku a po návratu zpět doma „šokovaně“ vyprávěla o žebrajících bulharských dětech. U nar. 1 a 7 se také objevuje vzpomínka, že na dovolené se u nich nejezdilo, protože rodiče se museli starat o zvířectvo a měli na vesnici mnoho další práce, na dovolené nebyl čas. Tyto důvody necestování uvádí ve zmíněné kapitole i P. Mücke.³⁰⁷ Podobně je tomu se vzpomínkou na žebráky na ulicích, v tomto případě však v západní cizině.³⁰⁸

³⁰³ Ibid., 281.

³⁰⁴ Pavel Mücke, „Před oponou, za oponou...“ aneb Obraz cizinců a cizích zemí v paměti dělníků a příslušníků tzv. pracující inteligence Československa 70. a 80. let 20. století, in Miroslav Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...*, 201.

³⁰⁵ Ibid., 201.

³⁰⁶ Ibid., 206.

³⁰⁷ Ibid., 194.

³⁰⁸ Ibid., 202.

Další závěry, kde lze najít určité shody, se týkají tématu slavností a oslav. J. Sobotková v kapitole „Slavnosti a oslavy v komunistickém Československu“ dochází k závěru, že nejvzpomínanějšími slavnostmi byly oslavy 1. máje.³⁰⁹ Zde je možné srovnávat např. vzpomínky některých lidí ze zmíněné studie, kteří si dělali obavy o děti, které musely být před tribunou pouze v košili, bez ohledu na počasí, a hrozilo jim prochladnutí.³¹⁰ Na to právě ve vztahu k prvomájovým průvodům moje narátorky vzpomínaly nejčastěji, jelikož měly zážitky z pozice těchto dětí.

Zcela závěrem bude nastíněn pohled na to, jaká témata vyzdvihuje vybraná odborná literatura, která byla použita k sestavení charakteristiky období tzv. normalizace ve třetí kapitole této práce, a co tematizovaly ve svém vyprávění obyčejné ženy, s nimiž jsem v rámci svého výzkumu vedla narativní rozhovory. Nahlédneme-li do odborné literatury, zjistíme, že jsou zdůrazňovány politické a hospodářské aspekty a vývoj, píše se o disidentském hnutí, Chartě 77 ad., v sociální oblasti je pozornost zaměřena na "vymoženosti", jaké režim poskytoval, mj. mladým rodinám, a v této souvislosti se hovoří o "tiché dohodě" mezi režimem a společností. Vzpomínky narátorek vychází převážně jako apolitické, k politické situaci se narátorky vyjadřovaly až na vyzvání, a to velmi stručně. K mnoha událostem znaly pouze oficiální školní výklad, o Chartě 77 v době před revolucí 1989 často ani neslyšely a nevěděly, případně jenom něco málo, ale vůbec se k nim nedostala. Naopak ve vyprávění narátorek převládly vzpomínky na více méně šťastné dětství a mládí, na rodiče, kamarády, výrazné učitele ve škole, spolužáky, na volnočasové aktivity, zájem o chlapce, chození na zábavy ad. Z pozdější doby bylo vzpomínáno na sociální jistoty, jako povinnost mít práci, bezplatné zdravotnictví a různé dotované služby, především jistota práce byla vyzvedána jako jistota k nezaplacení. Obrácená strana mince, že šlo o kompenzaci za neodporování režimu a nezainteresovanost na veřejném životě, nebyla tematizována.

Protože metodě orální historie nepřísluší verifikace zjištěných závěrů a nejde v ní o to, poměřovat výpovědi narátorů prizmatem odborné literatury, ani výše zmíněné porovnání nemá k ničemu takovému sloužit. Avšak domnívám se, že tento sekundární závěr může poukázat na to, jakým způsobem může orální historie přispívat k poznání minulosti. A jak zajímavé a obohacující může být zkoumání vzpomínek a osudů jednotlivců z řad obyčejných lidí, k nimž je možné získat přístup právě nasloucháním vyprávění těchto jednotlivců v rámci orální historie.

³⁰⁹ Jitka Sobotková, Slavnosti a oslavy v komunistickém Československu, in Miroslav Vaněk (ed.), Obyčejní lidé..., 406..

³¹⁰ Ibid., 414.

6. Seznam pramenů a literatury

Prameny:

- Etický kodex Centra orální historie ÚSD AV ČR, www.coh.usd.cas.cz.
- Fakta o rozvoji okresu „X“, vydal Okresní výbor KSČ, 1975, uloženo v SOkA „město A“.
- Fakta o výsledcích rozvoje okresu a životní úrovně obyvatel 1986-1987, brožura Okresní konference KSČ, 1988, uloženo ve státním okresním archivu v městě A.
- Koncepce kultury „města A“, ke stažení v sekci Radnice na oficiálních webových stránkách města A.
- Kronika „města A“, 1970-1989, uloženo ve státním okresním archivu města A.
- Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, dostupné na www.totalita.cz.
- Prohlášení Charty 77, dostupné na www.cibulka.com.
- Text anticharty, dostupný na www.totalita.cz.

Odborná literatura:

- Beránková, Jana a kol.: Historie a současnost podnikání „v regionu X“. Žehušice: Městské knihy s.r.o. 2004.
- Berend, Ivan T.: Central and Eastern Europe 1944 – 1993. Cambridge: Cambridge University Press 1996.
- Hart, Ivan: „Region X“ 50 let pod vedením KSČ. „Město A“, 1971.
- Hroch, Miroslav: Úvod do studia dějepisu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.
- Kalinová, Lenka: Konec nadějím a nová očekávání. Praha: Academia 2012.
- Kalinová, Lenka: Sociální vývoj Československa 1969 – 1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998.
- Kaplan, Karel: Československo v letech 1953 – 1966. Praha: SPN 1992.
- Kaplan, Karel: Československo v letech 1967 – 1969. Praha: SPN 1993.
- Kolektiv autorů: „Město A“: historie a osobnosti. Praha: Libri 1998.
- Kontler, László: Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2001.
- Křen, Jan: Dvě století střední Evropy. Praha: Argo 2005.
- Maříková, Hana (ed.): Proměny současné české rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2000.
- Maříková, Hana; Petrusek, Miloslav; Vodáková, Alena a kol.: Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum 1996.
- Nálevka, Vladimír: Světová politika ve 20. století II. Praha: Aleš Skřivan ml. 2005.
- Otáhal, Milan: Opozice, moc, společnost 1969 – 1989: příspěvek k dějinám „normalizace“. Praha: Maxdorf 1994.
- Otáhal, Milan: Opoziční proudy v české společnosti 1969 – 1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.
- Pernes, Jiří: Československo 1946 – 1992. Praha: Albatros 1997.
- Pernes, Jiří: Takoví nám vládli. Praha: Brána 2003.

- Prečan, Vilém: V kradeném čase. Brno: Doplněk 1994.
- Průcha, Václav a kol: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. Brno: Doplněk 2009.
- Rataj, Jan; Houda, Přemysl: Československo v proměnách komunistického režimu. Praha: Oeconomica 2010.
- Rychlík, Jan: Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2012.
- Skilling, Harold Gordon, Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring; Canadian Slavonic Papers 20, č. 2 (červen 1978). (JSTORE)
- Sochr, Jiří: „Město A“. Město A: „nakladatelství“, 1969.
- Vágnerová, Marie: Vývojová psychologie I.,
- Vágnerová, Marie: Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál 2000.
- Vaněk, Miroslav (ed.): Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Praha: Academia 2009.
- Vaněk, Miroslav; Mücke, Pavel: Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha: FHS UK + Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2011.
- Vykoukal, Jiří: Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944 – 1989; 575. Praha: Libri 2000.

Internetové zdroje dat a další internetové zdroje:

- Abeceda komunistických zločinů 15/26, k shlédnutí na www.ceskatelevize.cz/porady.
- Český statistický úřad, www.czso.cz.
- Dějiny zdravotnické školy x, webové stránky školy.
- Heřmanský, Martin: Kvalitativní analýza dat.
E-learningový kurz Úvod do společenskovědních metod, dostupné v moodle.fhs.cuni.cz.
- Historický lexikon obcí ČR 1869 – 2005, ke stažení na www.czso.cz.
- Historie divadelního spolku x, webové stránky souboru.
- Historie Psychiatrické léčebny „města A“, www.plxx.cz.
- Historie souboru, webové stránky folklorního souboru x.
- Historie školy, webové stránky Základní umělecké školy x.
- Historie, webové stránky několika podniků v „městě A“.
- Hrabalík Petr, „Název regionu“, in Bigbít, Internetová encyklopedie rocku, www.ceskatelevize.cz.
- Karta „města A“, Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, www.shscms.cz.
- „Město A“, oficiální webové stránky
- Tradice a výročí SPŠS, webové stránky SPŠS v „městě A“.
- Volební výsledky, www.volby.cz.
- www.totalita.cz.
- Z historie a současnosti Výzkumného ústavu bramborářského, webové stránky ústavu.

Další prameny:

- Rozhovory s deseti narátorkami osobně pořizené v období březen 2013 – listopad 2013.

7. Přílohy

Rozhovor 1

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 10. 3. 2013, u narátorky doma, 120 minut

rok narození: 1964

vzdělání: středoškolské s maturitou

zaměstnání: prodavačka

rodinný stav: vdova

Tazatelka: Tak mi zkus, prosím, povyprávět o svém životě. Dětství, mládí, až doteď, co si pamatuješ, prostě co tě k tomu napadne.

Narátorka: Mě nenapadá vůbec nic.

T.: Tak kam si chodila do školy, kdy si začala chodit do školy, jestli si chodila někdy do školky, nebo kdo se o tebe staral...

N.: Nechodila jsem do školky, protože žádná nebyla, když jsme byli malí, nikde v okolí. No, tak se o nás starala asi mamka. I s tatškou možná, když byla mamka v práci. No, a to si pamatuju, že většinou chodili na směny, takže jsme třeba tam byli hodinu sami a čekali jsme a Pavel mě mlátil pod stolem (smích). A ubližoval mi a já jsem musela čekat, když mamka odešla do kravína a tatka než přijel z práce ve tři hodiny autobusem. Tak jsme tam museli bejt sami, a to jsem se vždycky tam bála (smích). Pavel mi ubližoval, tak jsem vždycky čekala a modlila jsem se, aby už se tatka vrátil z práce.

T.: Jaké měli rodiče zaměstnání?

N.: No, tatka dělal v továrně a mamka na kravíně. Ona byla vyučená malířka ozdob, nebo nebyla vyučená, ale malovala ozdoby, ale pak už to dělat nemohla, protože se musela starat o děti, tak vzala práci v kravíně, z nouze.

T.: A... do školy si šla normálně od šesti a do šesti si byla doma teda?

N.: přitakání;

T.: A... vzpomínáš si na něco z té doby, kdy si chodila na základku?

N.: Na základku... vzpomínám si, že jsem záviděla sestřenicí, že měla zvoňáky. A my jsme museli nosit obnošený kalhoty. A to jsem chodila ještě do první třídy, do druhé třídy, do třetí možná, ještě v S. A to vim, že, to byl největší zážitek mého dětství, že prostě ona měla, ona byla o kolik roků starší, o kolik, no, zas o tolik starší než já nebyla, no, o nějaký rok byla, a ta její maminka prostě jí hrozně strojila. Od malička pořád jí vštěpovala, že musí ulovit někoho bohatýho (smích), no, tak že se musí dobře oblíkat, no, tak jí jako fakt hrozně strojila a ona měla už v kolika riflový, riflovej oblek, a měla nějaký šaty riflový a já jsem jí to hrozně záviděla, protože, prostě jsem měla přání celý dětství, že až budu velká, že si koupím riflový oblečení a že budu mít všechno riflový, šaty a kalhoty a klobouk (smích). No, dělaly se klobouky z rifloviny. A košili riflovou, a celý dětství a mládí jsem po tom toužila, a první svoje rifle jsem měla v osmnácti letech, jsem se zmohla na první rifle, který přivez souseď, kterej jezdil s tirákem. Z Rakouska. Straussky. To byly moje první rifle.

T.: Daly se jinak někde koupit normálně?

N.: Nó, v Tuzexu. V Tuzexu za bony, ani nevím teda, tak my jsme v životě žádný bony neměli (smích). A v Tuzexu jsem byla jenom jednou se podívat a vůbec teda jsem netušila (smích), protože tam jako... no, na vesnici žádný bony nikdo neměl. Takže jako to nám vůbec nehrozilo. Takže jsem chodila v tesilkách a v takovejch rourách a byla jsem z toho úplně nešťastná. A pak jsem měla nějaký zvoňáky, když se nosily zas rifle už, tak jsem šla na přijímačky na ekonomku, na školu ve zvoňákách... a v teplejch ponožkách (smích). Tam už byly samý děti těch komunistickéjch těch pohlavářů a my jsme byli z obyčejný rodiny. Takže tam byly v riflovym a nevím v čem všem (smích). Ale jako nějak, že bych to řešila, to zas tak asi né, jenom jsem si teď vzpomněla, že po tý stránce oblíkání... ale to se neřešilo tak, na tý vesnici jsme chodili všichni stejně oblíkaný, nikdo nic nikomu nezáviděl, neměl co.

T.: A na základku jsi chodila v S.?

N.: Do pátý třídy, no. A to pak zavřeli, protože se začaly preferovat ty střediskový obce, což teda bylo taky šílený. Takže se udělala v celým širokým okolí jedna obec, kam se dalo všechno. Školy, školky, všechno. A tyhle malý vesnice začaly hrozně upadat v tý době. No, takže já jsem tam chodila ještě do pátý třídy, aleee... sestra..ta už tam... hmmm... nechodila vůbec vlastně. Nebo chodila do první třídy? Tak já teď nevím. No, pak už jezdila do Z. No, a my jsme tam do pátý třídy byli, to tam ještě bylo. Vlastně Eva ta už musela do Z jezdit.

T.: A pamatuješ si na něco, co jste dělali se školou? Třeba nějaký věci, který by se netýkaly jenom vyučování?

N.: Jó, to jsme chodili do nějakýho někam, někde ve Z tam byl nějakej, co to bylo, a počkej, to bylo možná od toho, od pionýra. No, protože jsme museli bejt u jiskřiček, a pak jsme museli bejt u pionýrů. Jo, to byla nějaká klubovna nebo co to bylo. A tam jsme jezdili jednou tejdne nebo jsme tam zůstávali vlastně po škole a hráli jsme tam nějaký hry. A chodili jsme někam do lesa.

T.: Bavilo tě to?

N.: Hm, já myslím, že ani moc ne (smích).

T.: A tam si musela bejt teda?

N.: No, musela, no, jsme tam všichni chodili tak nějak. Hromadně. No, tak my jsme byli čtyři z R., co jsme tam jezdili. No, a pak ještě si pamatuju, ještě si pamatuju (!), že jsme chodili všichni, mamka s taťkou teda nechodili do kostela, asi teda věřili v Boha, nebo taťka věří, ale tak nějak jako po svym, taťka nesnášel kostely a faráře, protože když byl malej, tak ho utiskovali hrozně, a no, chodili jsme všichni na přijímání a jako takhle, do tý pátý třídy v S. ještě bylo náboženství a já jsem chodila na náboženství, jo, do pátý třídy. A pak, když jsem chtěla jít z devítky na školu, tak jsme museli mít doporučení z tý ZŠ, ve S. v tý základní škole. Já vim, že mě to s tím panem farářem bavilo, chodili jsme s košíčkama, Ježíš, co to bylo, já už si to nepamatuju... a měli jsme fotky... A když jsem pak šla na školu, tak ta učitelka B. byla tak hodná, že prostě to zapřela a do toho posudku mi to nedala, že jsem chodila na náboženství. Protože, to když byl někdo v tom, tak to byl jako hroznej ten, jó, asi když mamka s taťkou nebyli v KSČ ani jeden a ještě kdybych chodila na náboženství, tak (smích), tak to by už bylo úplně teda... No, no a pak ve Z taky bylo náboženství, a to už jsem k tomu nějak, prostě nějakej vztah jsem k tomu neměla. Nebo neměla, prostě jsme tam přestali chodit a do kostela se nechodilo u nás. A byl tam hezkej kněz, kterej tam vyučoval, tak jsme koukali klíčovou dírkou na něj vždycky s tou kamarádkou, a byly jsme z toho úplně hotový, že to je kněz a dává si nohu na šufle (smích).

A jinak jsme museli chodit do průvodu, což my, co jsme nebyli ze Z, tak jsme se vždycky nějak vymluvili.

T.: To bylo co za průvod?

N.: Na prvního Máje. To jsem nesnášela, protože většinou bylo vždycky hnusně, ošklivo, a to si pamatuju, že jsem byla snad jednou v životě a já jsem to nesnášela tyhlety takový ty, tyhlety akce... A pak jsem hezky recitovala, tak jsme chodili recitovat básničky třeba na MDŽ nebo nějaký setkání, já nevím, k nějakýmu výročí nebo něčemu, tak jsem chodila občas nějaký básničky recitovat a taky jsem byla na soutěži v „městě B“. Puškinův památník se jmenovala ta soutěž. V recitaci ruských básniček.

T.: To bylo nějaký jako okresní kolo?

N.: Ano, to jsem byla dobrá jakoby v tom místním, tak jsme pak jeli, a to jsem byla prvně v „městě B“ (smích).

T.: Kolik ti bylo?

N.: Nó, to jsem byla prvně v A, a to jsme teda jeli hromadně, a to mi bylo kolik, to jsem byla v osmý třídě, asi. No, a někdy prvně možná jsem jela ze školy prvně na praxi na okresní správu někdy v sedmnácti letech, jsem jela prvně sama do A, prvně v sedmnácti letech, jo. A měla jsem strach, že se tam ztratím... nebo že tam nedojezu (smích). To jsem jela sama, sama vlakem. Nó, telefony jsme vůbec neměli, to jsme nevěděli, co to je telefon, to jsme chodili k sousedům, když jsme potřebovali, to se letělo přes celou vesnici, se muselo do veřejný hovorny, když bylo potřeba někam zavolat nutně. (pauza)

T.: A jezdili jste někde na výlety se školou?

N.: Jo, to se jezdilo. To se jezdilo, na prvním stupni jsme jezdili s rodičema, mamka, taťka ten se moc neto, taťka ne, ale mamka jezdila. Nó, a tam byla hrozně dobrá učitelka, hodná, ta B. B. A taky mohli rodiče s náma jezdit, a to se mi hrozně líbilo, protože jsem milovala od malička hrady, zámky, to se mi hrozně líbilo. A pak se jezdilo taky, ale to jsme jezdili sami už.

T.: A to jste jezdili kam třeba?

N.: No, na tím vyšším stupni taky se jezdilo většinou na hrady, na zámky, Babiččino údolí, Macocha, no a takový, co se dneska hodně jezdí, to je to samý.

T.: Byli jste někdy se školou v Praze?

N.: V Praze jsem byla... ne, nikdy v životě, v Praze jsem byla prvně s kamarádkou, až když mi bylo, nevím, dvacet třeba. No, to jsem byla prvně v Praze ve dvaceti s kamarádkou.

T.: A byli jste někdy na nějaký dovolený s rodičema?

N.: Ne, nikdy. Protože na vesnici se muselo starat o zvířátka, o louky, protože bylo prase ve chlívě, králíci, slepice... Hmm, to mi je líto teda, že jsme s mamkou nebyli nikde...

T.: A co jste dělali třeba, když jste nebyli zrovna ve škole, tak ve volném čase?

N.: Hmm..no tak jsme běhali po vsi... ne, tak jsme si hráli většinou u nás, měli jsme nad garáží boudu, tam jsme i spali jako děti nebo i jako už větší, a hodně jsme hráli badminton, sáňkovali jsme v zimě, hodně jsme chodili na ten velký kopec sáňkovat... Na rybník jsme chodili. Badminton nejvíce jsme hráli. A na návsí jsme si hráli s míčovou. A přes švihadlo jsme skákaly s Boženkou M.

T.: Jak jste slavili Vánoce?

N.: Vánoce jsme slavili úplně stejně. Mamka byla v práci stejně jako já. Takže musela všechno stihnout. Ve dvě hodiny vstávala do kravína, pak přišla, musela stihnout udělat chlebičky, obalit, akorát že jsme rybu neměli, měli jsme normální řízky, asi nějaký kuřecí nebo krůtí nebo něco. No a dárky, co jsme dostávali, to bylo třeba, jéé, to si pamatuju, když jsem dostala takovou postýlku růžovou nádhernou, to bylo tak něco úžasnýho. A pak, když jsme byli starší, nebo ne starší, tak v devítce třeba, tak už jsme dostávali povlečení, ručníky a takový, do výbavy. A ve čtrnácti toho favorita, to bylo úžasný taky, to jsme měli hroznou radost. No, a jinak oblečení, no, možná něco málo, hmmm. No, a Pavel, co dostával Pavel, asi nějakou, já už nevím, jo, jednou mu udělal taťka vozík, takovej ten na provázku, no, a jednou dostal takový letadýlko, no jo. No, a taky jednou jsme dostali takovou stavebnici, jó no, to jsem si teď, úplně jsem si jí vybavila, no jo, zelený, takový sloupky tam byly, no... (pauza).

T.: A měli jste nějaký ovoce?

N.: No, to, ovoce, to když jsme byli malý, tak nějaký banány, to vůbec neexistovalo, a pomeranče... no, asi pak, když už jsme byli větší, tak mamka nám koupila, tak taky jsem, banán nějaký jsme ochutnali, pomeranč, ne že ne, ale to bylo fakt takový výjimečný...

T.: Proč je takový přirovnání, jako že je fronta jak na banány?

N.: No protože ty banány fakt nebyly, to bylo zboží, který, když někde přišly, tak se na ně stály fronty.

T.: A byl nějaký obchod normálně v R?

N.: No, to byl, ale tak to asi, ale jako banány, to musela jít do C nebo někde, jo, z R to jsme v životě banány asi neměli. Jako děti. Možná pak jako větší. Když jsem byla větší, to vím, že ty banány jsem měla hrozně ráda, tak jsem si je sama i třeba někde koupila, ale to už jsem byla, to už mně bylo, já nevím, to už jsem dělala, to mi bylo osmnáct, dvacet. A jogurt byl taky jeden, tvaroh byl jeden, jogurt jen b. byl v prodejně. Ale byl kvalitní (!). Jogurty, to byly ve skleničkách, mlíko jedině ve sklenicích, vynikající mlíko.

T.: Myslíš, že byly kvalitnější potraviny, než jsou teď? I když nebyl výběr třeba takovej?

N.: No to bych řekla, že určitě. Teď mi přijde, že toho je prostě natřískanýho šílenejch věcí a že ty lidi už prostě neví, co si mají vybrat ani, a kolikrát, to nechápu, co jedi za hrůzy, ani nevědi, co jedi, strašný. Jako že bylo málo věcí, ale ty věci si myslím, že byly, vlastně nebyla žádná konkurence, nikdo neměl strach, ta mlíkárna neměla strach, že ji zrušejí, protože věděla, že jiná mlíkárna jí nekonkuruje

v celým okolí. Byla jediná mlíkárna tady, takže... Ale tak oni taky jsou kvalitní potraviny teďka, ne že nejsou... (pauza)

T.: Tak, a to jsem předtím ještě přeskočila, kam si vlastně šla po základce?

N.: Jo, to jsem šla na tu školu, ale já jsem nechtěla vlastně nikam. Protože jsem chtěla bejt od první třídy prodavačkou, ale pak mi řekli, že se usnesli, škola s rodičema, když mám samý jedničky, že by to byla škoda, ať to zkusím na školu. A v té době jiná škola nebyla, buď gympl a vejška, což jako mamka s tatškou asi nepředpokládali, že bych chtěla, nebo že by mě chtěli dát ještě na vysokou, nebo já nevím, takže jediná škola v celým okolí byla střední zemědělsko-technická škola v C., tam chodili všichni, kdo měli dobrý známky. Nebo ještě byla střední ekonomická škola v městě A, ale do A se mi nechtělo a chtěla jsem jít do C. No, tak jsem udělala přijímačky, ale jelikož mamka s tatškou nebyli v KSČ nikdy a prostě jsme nebyli nijak angažovaná rodina, tak mě samozřejmě nevzali. A což teda se do toho vložila teta moje z Brna, protože ona nesnášela, ukrutně nesnášela komunisty, protože měla tatínka doktora nějakýho prostě on psal knížky a maminka byla taky něco, doktorka nebo co já nevím, a teta zažila v Brně, jo, k tetě do Brna jsem jezdila na prázdniny, a ona zažila, když tam přijeli Rusáci s tankama a stříleli do lidí. A ona úplně, prostě, mi to jednou vykládala jako holce a já jsem vůbec netušila vlastně, že jo, my jsme o tom ani nevěděli na vesnici, no, a ona to teda zažila v tom Brně, a ta úplně nenáviděla komunisty úplně šíleně, protože to viděla na vlastní oči, ty Rusáci, Rusáky úplně nenáviděla šíleným způsobem. Tak ta se do toho vložila, napsali odvolání, a to mě taky nevzali, tak psala na kraj a chtěla psát až na prezidentskou kancelář, protože vlastně nakonec, nevím, jak na to přišli, ale že jsem ty přijímačky udělala vlastně fakt dobře, a vzali tam nějaký holky, který je udělaly třeba na trojky, ale tatínek dělal předsedu a já nevím co. No ale tak mě tam nakonec vzali a byla jsem tam mezi dětma angažovanejších rodičů, takže jsem tam byla akorát jediná, který rodiče nebyli v KSČ a ještě jedna holka, která se tam dostala až na potřetí a její rodiče dokonce chodili do kostela a byli nábožensky založený a ta se tam dostala asi na pokolikátý odvolání a dělala přijímačky, prostě o to hrozně bojovala, nevím, jak to vybojovala, ale nakonec to vybojovala, byla o tři roky asi starší než my, takže vlastně my dvě jsme byly jediný, kde z rodiny nikdo nedělal třeba v JZD agronoma nějakýho prostě nebo předsedu nebo v KSČ něco, ale všichni co tam byli, tak prostě měli rodiče v KSČ.

T.: A bylo to na něčem znát? Nějakej rozdíl v té škole? Nebo jen si prostě věděla, že oni jsou z takových rodin a vy ne...

N.: No, tak já jsem to v té době nějak neřešila, já jsem s těma ne kamarádila, s těma hodně, co byli takový hodně to, a kamarádila jsem s Martou a Lídou (smích), a ještě s tou Irenou, ta měla tatínka vlastně u vojska, maminku v kanceláři, ale to byla normální hodná holka, že jo, to neznamená, že když měla rodiče v KSČ, že to nějaký, že musí bejt to, no. Jo a ještě jsem nemluvila o tom, jsme taky měli SSM na vesnici.

T.: Co to je?

N.: Svaz socialistické mládeže. No, tam taky byli všichni. Kromě Pavla (pozn. tazatelky: bratr narátorky). (smích). Protože on nechtěl chodit mezi lidi, ho to rozčilovalo. A já jsem dělala pokladníka, hospodáře... to se mám čím chlubit, že jo (smích).

T.: A co to bylo, co jste dělali za aktivity třeba a tak?

N.: Jezdili jsme po vejletech... a chlatali jsme (smích). A museli jsme vykazovat, jezdili jsme, taky jsem byla v městě A na nějaký, co to bylo, konference, to byly konference v A. Tak jsem byla jednou v A na konferenci se SSM. A pořádali jsme zábavy. Tak já jsem jako debil musela bejt u vstupu jako pokladník, nó, to bylo „úžasný“.

T.: A to bylo v době, kdy si byla na střední?

N.: No, to už jsem byla na střední, no. Tam jsem se jako neangažovala ve škole jako se SSM nějak, protože to spíš, co tam bydleli. Ale co dojíždělo, nás pět, tak vlastně jsme měli, že jsme byli SSM jako na vesnici, no. A to tam asi byli jako všichni na té vesnici, si myslím. Že to bylo takový, jako že tam byl předseda, kterej chlatal (smích), ale to jsem moc neřešila, prostě to bylo takový, jako že jsme se sešli, a vlastně to se mi líbilo. Jsme jezdili na výlety každé rok, se vydělaly na zábavě peníze a pak se jelo za ty peníze na vejlet, a platily se, známky jsme platili. A muselo se vybírat na známky, to jsem

nesnášela, já bych to nechtěla ani za nic už tohle, já jsem musela vybírat známky, a to bylo hrozný ale, chtít po někom pětikorunu za známku, jako to fakt, já jsem byla tak šťastná, když jsem se toho zbavila. A musela jsem číst nějaký zprávy o hospodaření, vždycky výroční, něco jako má Fanda od hasičů, vid', tak to bylo taky jednou za rok, na začátku roku nějak a musela jsem tam číst zprávy nějaký o hospodaření, no, to jsem vždycky nenáviděla, nesnášela. A pak když jsem Evu tu, jak se jmenovala, no, už nevím, to je jedno, do toho uvrtila, tohleto nikdo nechtěl dělat, nikdo, tak jsem byla tak šťastná, že už to nemusím dělat. Že nemám žádnou funkci. A to vlastně pak už jsem tam nechodila, no. Pak jsem začala chodit s Fandou, s tatškou (smích).

T.: A pamatuješ si na oslavy nějakých výročí?

N.: Hmm..když já si to nepamatuju, jsme nějaký ty básničky chodili někam přednášet, jo, ale to už nevím, jestli bylo na oslavy MDŽ nebo něčeho takovýho třeba, já nevím. To muselo bejt, no, protože takovýho u nás nic nebylo, na těch vesnicích malejch jinak, to jedině ve ... by muselo bejt, a spíš to bejvalo třeba v tom A a tam my už jsme nejezdili se školou, do A, ale jako v tom ..., já si nepamatuju, no, jsme tam byli přednášet básničky někde, to už si nepamatuju, co to bylo. Ale co jsme teda, jsme jezdili na prvního Máje, to se mi líbilo, to jsme byli asi dvakrát třikrát s tatškou místo na průvod jsme šli do továrny a on nám tam ukazoval, prováděl nás po továrně, co tam dělá, a bylo to na prvního máje vždycky továrna byla otevřená. A pak, to byly prohlídky asi v těchto továrnách všude se chodilo do továren koukat (smích). Jinak na prvního máje jsem byla snad jednou v průvodu ve ... a vim, že bylo úplně hrozně, hrozný to bylo, a my jsme tomu vždycky unikli, museli jsme to zdůvodnit nějak, tak jsme to zdůvodnili tím, že nemáme dopravu. A proč jsme nebyli na prvního máje? No, protože jsme se tam nedostali a přšlo a (smích). Takže já jsem na to nechodila na tyhle průvody, a byla jsem šťastná. A jednou jsem byla v C. od školy, to jsem jednou šla, taky po nás chtěli, abysme chodili, jo, ve škole, to si pamatuju na střední škole, že musíme jít do průvodu! Ježíšmarja, já jsem to nesnášela úplně. Tak jsem možná jednou byla. A možná zrovna přšlo a hrozný to bylo. A měli jsme karafiáty v ruce a museli jsme s tím mávat na něco někde, já už si to nepamatuju ale. A jo, nějaký to se dělaly možná i ve škole karafiáty z krepáku se dělaly a museli jsme mít karafiáty, a to jsem byla asi jednou v životě. A stačilo mi to (smích).

T.: A třeba nějaký den učitelů, nebo že byste nosili kytky učitelkám, něco takovýho?

N.: Hmm, jo, to možná, že jo. Možná, že jo. Ale většinou to jsme dávali třeba na konci roku učitelkám kytičku. Nebo bonbonieru třeba. Ono spíš to bylo asi v těch větších městech tohleto, no.

T.: Co ti říká spartakiáda?

N.: Naštěstí vůbec nic (smích). Akorát vim, že když byla nějaká ta spartakiáda, jestli byla poslední, nebo... Tak jsem byla zrovna v Č. na jahodách od střední školy, a koukali jsme na vojáky v televizi, když jsme měli čas, jsme trhali jahody a, tak to si pamatuju, že se nám líbili hrozně vojáci. N, a to jsme koukali v televizi, jinak jako z těchle malejch vesnic na spartakiádu... si myslím, že ani z ..., to ne.

T.: Jako že by se tam jezdilo koukat na to nějak?

N.: To ne.

T.: A na co si jinak koukala v televizi?

N.: Na televizi jsme koukali Klub mladých. Na dvojce. To bylo pro mladý a bylo to, já nevím, jednou tejdně, nebo jak často. To jsem vždycky koukala, si tam zvali hosty a uváděli to mladý lidi, a já jsem hlavně koukala na písničky, Triangl a takový, já už si nepamatuju, jak se to jmenovalo, ty soutěže. Na soutěže, no, Pět ran do klobouku a takový, to se mi líbilo. Deset stupňů ke zlatý, na to jsme se těšili vždycky. Ale televizi jsme taky neměli úplně od mala. To jsme dostali nějakou první televizi, kolik nám mohlo bejt, šest sedum. A pak, když jsme prvně viděli pohádku, Popelku tu s tou Hruškovou ještě, no, to bylo úžasný. A Mrazíka! No, to bylo pak dyl už teda. Ale to jsme milovali, tu Popelku. To bylo krásný, jé. No, a potom ty seriály, klasika, Třicet případů majora Zemana, to byl bezvadnej seriál, na to jsme taky koukali.

T.: A věděla si někdy, že by to bylo nějak ovlivněný politikou třeba, to co se vysílalo, nebo věděla si někdy, že třeba někde jinde se může vysílat něco jinýho, co se tady nesmí a tak?

N.: Ne. Ne. No, to když pak se jednou někde o tom někdo bavili, ale to už jsme nebyli malí, to jsme vůbec netušili nic jako malí, to jsme žili úplně odtržený od všeho, jak v pohádce, že se o nás postarala maminka s tatínkem a nemuseli jsme nic řešit, no... Ale pak jako, když jsme byli větší, tak jsme věděli, že něco je, někdo že se bavil o nějakym, Ježiš, jak se to jmenovalo, teď mi to vypadlo, ta stanice rozhlasová

T.: Svobodná Evropa?

N.: Svobodná Evropa. Jsem věděla, že existuje, jo, ale vůbec jako, protože to bylo tím, že vlastně rodiče nebyli angažovaný nijak politicky, jo, dělali si svou práci, chodili do práce, měli svejch starostí, aby nás uživil, a takže ta politika se v naší rodině neřešila nikdy. Jakože byly rodiny, kde se to řešilo třeba, ale my jsme si žili s tím, co bylo, a vůbec jsme nevyrostli v tom, že by třeba chtěli naši cestovat, nebo chtěli, mamka se třeba pak podívala, u Balatonu byla pak, od ROH se jezdilo, se platily nějaký známky a pak si měla levný zájezdy. Do Německa do NDR se jezdilo na výměnný nějaký pobyty, tam jsem byla ve čtrnácti letech. To jsem viděla první švédský stoly a byla jsem z toho úplně hotová, a pak nás tam vyváželi někde po těch městech nějakých, už nevím, Drážďany byly ve Východním Německu? Možná v Drážďanech, to jsme se podívali, to jsem se vlastně první podívala takhle někde ve čtrnácti do toho NDR, no. A pak, v devatenácti od, taky, od práce, od JZD do Maďarska k Balatonu, to jsem byla první ve dvaceti možná. A když jsem si začala vydělávat v devatenácti, tak jsem si ve dvaceti první koupila za svoje vydělaný peníze první magnetofon! A to si neumí nikdo představit, když vidím ty dětičky teď, oni jim pouštějí tady od roku já nevím co, to mi přijde na jednu stranu šílený. Tohl bylo taky šílený samo o sobě, že jediný, co jsem poslouchala, jsme měli wefku, rádio přenosný, a tam jsem poslouchala nějaký rádio, a to bylo rádio, kde mluvili německy, rusky, česky zprávy, každou čtvrt hodinu, nebo půl hodiny, ale mezi tím hráli písničky, tak to jsem poslouchala písničky. A pak jsme začali kupovat kazety až vlastně když mi bylo těch dvacet, kazety, Hložka, Kotvalda (smích). Hanu Zagorovou a tak. A to už mi bylo dvacet pryč. A to jsme byli s bráchou z toho úplně vyřízený, že máme magnetofon. Umíš si to představit? No, já taky už ne.

T.: Zнала si někoho, kdo by jezdil někde na dovolenou, třeba do zahraničí? Třeba potom tam na tý střední?

N.: Nó, tak to já myslím, ty holky že asi jezdily tam. Jako co měly, co byly, co měly ty rodiče, noo.. No, a taky teta Bláža jezdila do Jugoslávie. Ta byla hrozně moderní (smích). A náhodou, náhodou pak, když už jsem byla větší, když už mně bylo třeba taky těch sedmnáct, tak mamka taky se mnou chodila ke K. a nechávala mi šít. Nechala mi ušít sukni a kostýmek. Nó, na maturitu kostýmek mi nechala ušít. A ona totiž měla časopisy z Burdy ta K., to byla vyhlášená krejčová, úplně jako fakt v celým okolí širokým, a tak Zdena si u ní nechávala šít úplně všechno. A Bláža taky, teta. A to jako né, že bych jim to záviděla, to ne, ale že pak mamka, když to viděla, tak taky mi tam párkrát něco nechala ušít, když tam teta jezdila. No.

T.: A po střední si šla pracovat do kanceláře?

N.: Ano.

T.: A to, jak si to místo sehnala?

N.: To bylo taky, většinou přes známý, a co tam byly ty dvě kamarádky, tak ty tam měly obě dvě rodiče, jeden tatínek d'ál nevím co, druhý nevím co, tak se tam dostaly obě dvě. A já samozřejmě bych se tam v životě nedostala, ale zas mamka dělala v kravíně a byl tam nějaký, kterej byl předsedou okresní zprávy, no, a ona prostě nějak věděla, že bych se tam normálně sama od sebe nedostala, a tak nějak na nějaký šatně nebo někde se musela s ním prostě potkat, tak se mu o tom zmínila, prostě za ním šla a zkusila se s ním nějak domlouvat, že nemám práci, jestli by to nemo nějak zařídit, á, což teda jsem ani sam, a tomu nevěřila, že by to vyšlo, no ale určitě to bylo na jeho přimluvu, že bych se tam jinka nedostala. No, takže ta mamka, nevím, jak to, no, vim, že za ním byla nějak. Ale nevím, jestli to je jenom tím, ale ono v tý době zrovna tam končila jedna pani, tak jsem měla asi i štěstí, že končila ta pani zrovna, takže vlastně jsem to převzala po ní tam jako, tu hospodářku nebo se tomu říkalo, nevím jak.

T.: A to bylo v S. teda? A jak si tam dělala dlouho?

N.: Nó, tam asi jenom... celkem... šest let, ale tam asi jenom rok dva a pak jsem byla v L. Tam jsem měla na starosti závodní stravování. Jsem dělala vyúčtování. Nó, a... tam to bylo hezký. Tam byli samí chlapi, pak tam přišla Blanka a hrály jsme pod stolem kopanou, kupovaly jsme si víno, pily jsme s chlapama...

T.: V pracovní době? (smích)

N.: Nó, po pracovní době (smích).

T.: Věděla si v té době ještě do revoluce něco o únoru 1948, o nějakých politických procesech padesátých let a tak?

N.: Ne. (důraz). Protože vlastně když jsme doma neposlouchali to rádio, Svobodnou Evropu, a rodiče nebyli nijak, nebo asi nás i chtěli tím chránit, že jako se o to nikdy, nebo jako třeba asi to věděli, ale nikdy nás k ničemu nepřesvědčovali ani tak, ani tak.

T.: A nemluvili nikdy o ničem?

N.: Ne.

T.: Ani třeba pak o tom 68.?

N.: Ne, s tím ti asi opravdu nepomůžu. Jo, já vim, že vlastně, tak co jsem měla, tak od té tety z Brna, a když mi to prvně říkala, tak já jsem si vlastně sama říkala, protože vlastně ta škola, všude nás tak formovali, že vlastně my jsme nevěděli, že taky je něco jinýho, my jsme si mysleli, že to je všude jako takhle tady. Jo, že vlastně byl člověk úplně odtržený od mála, když vlastně jsem chodila chvíli na to náboženství na základce, ale pak jsme zjistili, že vlastně to se nemá, nebo nemá, že jako to není tak jako, pak už jsme nechodili. A vlastně jsme jenom, co oni do nás, že kapitalisti, kapitalisti jaký jsou to hrozný, jo vlastně to si pamatuju jenom, jak nám tloukli do hlavy, no, že radši vyhodějí kýbl banánů, metrů banánů a pomerančů na Západě, než by to dali chudě lidem, a že jaký je tam vykořisťování, že když chtějí práci, tak jim řeknou, dalších tisíc čeká za branou, můžete jít, a to do nás pořád mleli, a Američani že nás chtějí napadnout, a Rusko že nás zachrání. A měli jsme ty, Ježíš, jak se to jmenovalo, jsme tam museli chodit... branou výchovu jsme měli, ale ještě něco na té střední škole, já vůbec nevím, co to bylo, možná nějaký jako přednášky, jak nás chtějí imperialisti zničit. Když já už si to moc nepamatuju. Takže vlastně jako my jsme žili vlastně v hrozný izolaci. Když to člověk vezme zpátky, my jsme si to vůbec neuvědomovali, že vlastně někde je nějaký jiný svět, když jsme nikam nejedli do zahraničí, nikoho jsme neměli, kdo by taky, akorát teda jediné ta teta v Brně, tenkrát mi to říkala, jsem koukala jak blázen, že tam stříleli Rusáci do lidí, jsem z toho byla úplně, jsem to nemohla pochopit vůbec, jsem si říkala, jestli to je pravda, jestli si to... nevymejšlí, jo.

T.: A znala si někoho, kdo by jel třeba někdy někam na Západ?

N.: Jedině ten, jak jezdil s tím tirákem, tak ten byl potom, to byl první chlap z R., kterej se takhle někam dostal, ale nevím, jak on to dokázal, že takhle moh' jezdit. Ale to jako bylo... jinak o někom jiným, přemejšlim... Akorát... no, tak do té Jugoslávie se jezdilo, a mamka tenkrát byla v Bulharsku, mamka byla v Bulharsku! A to říkala, to tenkrát nám říkala, že tam jako žebrały děti, tak z toho byla v šoku, jako že tam cikáni, nebo teda tak to jako nebyli cikáni, ale že tam na nádraží... tak jako jsme se tomu divili hrozně, protože tady žádný žebrači nebyli, že jo. A počkej, jsme si dopisovaly s Ruskou! Jsem si dopisovala s Ljubou a Lidou.

T.: Jak ses k tomu dostala?

N.: No, to ve škole nám dávali adresy a fotky, vybrat si, a pak jsme si s nima mohli dopisovat. Já jsem si s nima dopisovala kolik let rusky.

T.: Na střední?

N.: Nó, to bylo, si myslím, na základce.

T.: Ty ses učila už na základce ruštinu?

N.: To víš, že jo. Já nevím, od který třídy, od druhý, od třetí. No, od mála. Jsem uměla rusky perfektně. No, teď už neumím nic. Jsem měla ruštinu, jako teď je angličtina od mála, tak jsme měli od mála ruštinu. No, minimálně od čtvrtý třídy. Na střední škole jsem se pak učila němčinu taky. Jó, to se učila vlastně němčina, a to bylo vlastně ještě za totality.

T.: No, tak Německo, NDR, že jo.

N.: A jo, no jo, vlastně dyť tam se jezdilo! No jo, tak to jo. To se dělaly i ty výměnný pobyty. To vlastně bylo jediný, kam jsem se podívala. Do NDR a k Balatonu od JZD. A mamka do Bulharska. Jinak taťka v životě nikde nebyl. A ani netoužil po ničem. (pauza)

A museli jsme doma pracovat, to je důležitý! Nó, přebírat brambory... A nebolely nás záda. A první kolo jsme dostali. Ježišmarja, to bylo Pavlovi čtrnáct, bráchovi. Jsme měli favorita, když nám koupila mamka s taťkou, to si neumí nikdo představit, jako to děti vubec dneska nepoznají, když mají všechno od mala, to si neumějí ani představit, když dostaněš ve čtrnácti prvního favorita! To bylo úžasný, to tak krásně, to jezdilo samo to kolo! Dneska bych se na tom zabila (smích). Nic bych nevyšlapala, ale to bylo úžasný.

T.: A kde ho koupili?

N.: Hm, to už nevim. Ale počkej, Leni! Hele, to když si chtěla něco koupit si, hele, tak všechno jedine přes známý. Mrazák! Mamka sehnala až někde z Prahy, protože měli známý od Kolína, od Prahy vlastně. Když jsem chtěla šicí stroj, někde ve dvaceti, tak to jsme měli přes známého autobusáka, kterej měl známosti, nevim kde, tak to prostě to se nesehnalo. Televize. Taťka když sháněl televizi, no, to vubec neexistovalo. A mrazák. A auta. To když sis chtěla vybrat barvu auta, to se musely stát fronty někde, taťka tenkrát to šedý auto, co už chudák nemá, tak to bylo hrozný štěstí, protože to byla barva hrozně módní, a to neexistovalo takovouhle barvu, a to bylo hrozně velký štěstí tenkrát. To první vlastně měl červený, to byla škodovka červená. No. A taťka nás fotil všude. Protože měl foťák ruskej. Zenit. Jako to bylo úplně...

(dlouhá pauza)

T.: Dobře, tak jak bys třeba nějak celkově zhodnotila dobu dětství a mládí? Jestli to byla hezká doba, špatná doba?

N.: No, pro mě asi hezká. Že vlastně, že jo, nemuseli jsme, ale vlastně chodili jsme na brigády, to jo, chodili jsme na brigády od SSM, na kamení, ale to mě bavilo vždycky, na kamení jsme chodili, na tu mandelinku jsme chodili, na slámu, seno, balíky slámy jsme chodili uklízet, noo. A mohli jsme si hrát v kravíně, nikdo nás nevyhodil, chodili jsme tam za mamkou...

T.: No, dobře, a když už pak se blížil rok 89, tos už bydlela tady ve V.. A to jsi pracovala kde?

N.: To jsem pracovala... v... agroslužbách v městě A, než ses narodila.

T.: A to si sehnala jak?

N.: No, taky přes známý. To jinak neexistovalo. No, ono dneska to není jinak. Takže ono nakonec je to... No, to zas měl někde Fanda nějaký známý v městě A.

T.: No, a potom ten rok 1989, na co si z toho pamatuješ?

N.: Tak si pamatuju, že všichni byli úplně ukrutně nadšený. A že jsme koukali s Fandou v televizi, co se to děje, a viděli jsme prvně v životě Havla. Jo! A ještě když jsme byli, když jsem byla ještě v agroslužbách, tak si pamatuju ten jeden rok, že jsme měli nějaký školení, a tam byl nějaký chlap, a on nám vykládal o tom, jak to tady chtějí rozvrátit, a nějaký Havel, c si o sobě myslí, a chce rozvrátit republiku. To si pamatuju, že jsem prvně v životě slyšela jméno Havel. na tom školení. A vubec jsem netušila, která bije. A najednou ten Havel byl v televizi. (smích). Jo, takže jsme na to koukali jako blázni, co se to děje. Takže nějak, nějak... jakože... jsme z toho měli radost, ale vlastně jsme nevěděli proč. Jakože bude nějaká změna, ale nevěděli jsme vlastně jako k čemu ta změna, k čemu to bude dobrý nebo nebude. Jako že to bude nějaký zlom, jsme si říkali, že asi nějaký zlom to bude, ale tak nějak jsme vubec...

T.: A slyšela si někdy do té doby Charta 77?

N.: Jo, to jsme slyšeli, že nějaká charta je, ale vubec jsme netušili taky co to je. To je o tom, že prostě jsme se nikdy, jako rodiče se nikdy o tu politiku, nikdy ji do baráku netahali.

T.: Nebo Anticharta?

N.: No, věděla jsem, že něco takovýho je. Nebo že Kryl je zakázaný a poslouchaly se potají ty písničky. A jednou nějaký kluk říkal, jó, ti seženu Kryla. To se vypalovaly na černo, ne vypalovaly, ty, no... kazety. A kdo měl doma Kryla, tak to bylo úplně... Jako v těch městech to bylo úplně jinak, když měl někdo rodiče inženýry, i když vystudovaný za komunistu, tak měli větší rozhled, ale tady na

těch vesničkách si lidi žili... Akorát co vim, to vim, že jsme hrozně, jako že nám vadilo, že udělali ty střediskový obce. Jo že vlastně zmařili tím ty malý vesničky. Ve S. tam bylo všechno, škola, všechno že jo, pošta, všechno ale vlastně pak ty školy se zrušily, udělala se ve ... velká škola, já nevím, kde ještě. V L. se udělala středisková obec a ty malý vesničky začaly hrozně upadat tímhle tím.

T.: A vnímala jsi nějakou změnu? Jako po revoluci? Před a potom? Že by se něco změnilo?

N.: Jeli jsme s Fandou do Vídně (smích). A pak jsme byli v Polsku. Nó... tak tím, že já jsem byla na mateřský, tak víš co, jsem se starala o vás, a tak nějak asi, jako že bych ve spojení s váma... no, stejně do ciziny jsme na dovolenou nejezdili, no...

T.: Začala ses pak třeba dozvídat o nějakých věcech, o kterých si předtím nevěděla a překvapilo tě to třeba?

N.: No, že jsem opravdu v plným rozsahu netušila, jako, no, třeba věděla jsem, že když byl kamarád na vojně, že stavěl papalášům chaty za kolikset tisíc, pak mi vykládal, tam zedničil, zadarmo vlastně. Ale tak jako ty lidi, co měli nějaký ty posty, tak asi si žili dost dobře, oproti těm obyčejnejm lidem, že si žili asi o hodně líp. A co jsem teda nevěděla fakt, nebo jako nikdy mi to neřek nikdo, jako že by, co do těch dolů museli chodit, nebo když jsem viděla ten film, je jak se to jmenovalo, jak ho tam mučili, tyhle ty, co byli proti režimu, jak je dokázali zničit, zmařit. Nebo i tyhle ty herce že jo, je úplně odepsali. Kolikrát jsem koukala na nějaký ty pořady s nima, jsem ani nevěděla, že třeba nemohli deset let hrát nebo točit, ničili jim tím život, že jo. No, a pak vlastně strejda, ten pocházel z velkého hospodářství a úplně komunisty nenáviděl, nesnášel, protože jeho tatínek taky byl ve vězení, někde ho mučili v nějakém vězení, protože nechtěl dát majetek do... jenže, to já jsem nezažila, já vlastně jsem se narodila, až když už to bylo to, když už to bylo vlastně znárodněný, no. Ale vim, že ten strejda je nenáviděl úplně, komunisty. Protože tatínek byl zavřenej a museli ho tam mučit, takže měl na to hrozný vzpomínky. Ten když to pak přišlo, jako tyhle lidi, který takhle to měli, tak ten pak úplně to nemoh', ty lidi to nemohli... ale když my takhle jsme byli, babička s dědou byli chudý hrozně, jo, tak jako defacto pro nás chudý, když vlastně lidi měli chaloupku stoletou a neměli nic, tak jako, jako je to, já vim, že to nechce nikdo slyšet dneska, ale nebejt komunistů, tak můj tatínek, tvůj děda, by si nikdy nemoh' babičku vzít, nikdy by to nedovolil pan D., jako tatínek maminky, babičky, by v životě nedovolil, aby si vzala taťku, jako bejt to, jak to bylo předtím. Protože oni to byli velký hospodáři, ohromný, a on si na tom zakládal, vždyť to je hektarů lesa, co tam měli, ten by to nedovolil. Takže já bych se ani nenarodila (smích). No, ne, je to tak. Protože on pak viděl, že si děda postavil barák. Taťka, že jo, měl postavenej barák, ještě než začal chodit s mamkou, nebo než se vzali teda. Takže viděl, že babičku zaopatří, že má práci, že sice dělá soustružníka, ale že má práci, vydělá peníze...

T.: Jakou roli v tom hrajou ty komunisti?

N.: No, že kdyby to neznárodnili, jo, oni o to o všechno přišli, všechno jim sebrali komunisti, ale kdyby to bejvali měli a děda žil v tom, v čem žil, tak by se bejvali nikdy nevzali. To jako prostě neexistovalo. To bylo odjakživa. No, a vlastně kdyby toho nebylo, tak v R., to bysme taky neměli nic. To bylo všechno sousedů. V R. byl ten domeček stoletej a předtím jenom taková zahrádečka, jinak to bylo S.ovo, všechno bylo S.ovo. A když to pak znárodnili, tak proto ty S.ovi nenáviděli mamku s taťkou, se s tím nemohli smířit, jako na jednu stranu se jim člověk nediví, že jo, když to bylo jejich a ty jim to sebrali, že jo, tak jako to bylo takový, že... No, tak díky tomu si taťka pak mohl odkoupit od JZD nebo od obecního, ne, jak se to jmenovalo, obecní ne, ty úřady, národní výbory? Já nevím. No, tak taťka si to prostě odkoupil do toho JZD, jo. Odkoupil si pozemek, aby tam moh' mít zahrádku a dozadu, co jsou tam ty, si tam postavil králíkárnou, si to moh' odkoupit. Mamka, když pracovala v JZD, tak dostávala pak nějaký brambory, obilí, kousek louky jsme měli u lesa. No, to bylo asi pronajatý od JZD. Ale jinak neměli nic.

T.: Mh, a když bys měla srovnat dobu před a po revoluci, co ti třeba přijde lepší, co horší, chtěla bys něco zpátky z toho, co bylo dřív?

N.: To je složitá otázka, protože... zpátky, zpátky... člověk žil v něčem a vlastně ani nevěděl, jako říkám, ty lidi, co žili jinak, nebo věděli, že je něco jiného a že jim tohle nestačí takhle... (delší pauza) ... Jakože... taky jsme to přežili bez komunistů, bez toho, že nebyli mamka s taťkou v KSČ, taky se to

přežilo na tý vesnici, že jo. Ale že to asi v těch městech bylo horší. Taťka říkal, že za nim chodili neustále, jako z KSČ. Za mnou taky byli.

T.: Jako abys tam vstoupila?

N.: Nó, nó. Ale tak nešli tam, nešli.

T: Pamatuješ si jako konkrétně na situaci, že by za tebou někdo přišel, jestli nechceš bejt členkou?

N.: Nó, já myslím, že se mě na to v JZD jednou ptali, ale já bych v životě, bejt v nějaký straně...

T.: Takže si řekla prostě, že ne...

N.: No. No, ještě něco takovýho! Já bych nešla do žádný strany.

T.: A to v tý době, nepřemýšlela si třeba o tom, že když by ses někdy vdala a měla nějaký děti a oni by chtěli studovat, a když bys nebyla v tý straně, tak že by třeba nemohli a tak?

N.: To ne. Ale to jsem ti říkala, o tý Olině, jak tam agitovala v JZD. Že tam byly ženský, který tam nebyly, v tý KSČ, a už měly velký děti, a ona tam chodila a byla v tom, jak se to jmenovalo, a šla tam jen kvůli tomu, že měla děti, že budou chtít studovat oba, jenže ona pak byla revoluce, hihi, takže se tam dostali i bez toho na ty školy. Ale pak najednou z ní byla největší podnikatelka, takže podle mě stejně to není vůbec o tom, stejně není svět o tom, jestli je KSČ, nebo není, ale jaký jsou ty lidi. Ty lidi, když chtějí bejt hnusný, tak jsou hnusný v KSČ jako tam, jako tam, jako tam. A ty hodný, stejně, mají vždycky větší váhu ty lidi, který jsou hnusnější a dravější. Jako podle mě není vůbec... Jestli je někdo tam nebo tam a je to svině, tak sviní zůstane. (smích). Jestli je v KSČ, nebo v ODS nebo u lidovců. Jako v tý KSČ, taky tam nebyli zlí lidi, byli tam lidi, který to mysleli... Jako kamarádka tam byla, ale ona tomu věřila, ona tomu věřila.. Jo, já jsem taky nemohla pochopit, že ona tam vstoupila... já jsem vlastně neměla nic proti tomu, jako nevím, proč jsem si to myslela, že by to bylo něco špatnýho, když bych tam vstoupila, nebo že bych tam nechtěla nikdy v životě, že bych byla nějak oceňovaná, ale ta Jana, to víš, Leni, že ta Jana U. byla v KSČ?

T.: Ne.

N.: Dělal agitátorku v P.podniku, byla hrozná aktivistka KSČ. A prostě... jsem s ní kamarádila dál, že jo. Ale ona tomu fakt věřila. Že to tak je dobrý, že na tom Západě jsou to hrozný bestie a že my se tady máme dobře a že nevíme, co bysme chtěli, když každéj má bydlení a má tohle, a tohle a postaví si barák. Jenže to jako nikdo nevěděl, že to je na úkor něčeho, že to je uměle vytvořený, místa pracovní, že jo, to nám nikdo v životě neřek'. Kdo by ti to řek'? Já jsem nechodila nikam, mezi nějaký intelektuály, který by mi to řekli. A doma se neposlušalo, se neposlouchala Svobodná Evropa nějaká, takže jako prostě, je to takový, že my jsme vyrostli vlastně tak nějak ve stínu, by se dalo říct, komunismu. (pauza)

T.: Co ti nejvíc vadí na současnosti?

N.: Že nám rozkradli stát, pár parchantů, a stát to dopustil teda. Nechal rozkrást majetek, kterej bude chybět dalším generacím. A nevím, kdo to dopustil. Kdo vlastně.

T.: Takže třeba současná politická situace?

N.: Ano, to je na zblití úplně. Jako že asi jsme si to představovali opravdu jinak že to bude, že to tady bude fungovat jinak. Jak se to říkalo, že komunisti si to rozkrádali potají čtyřicet let, že jo, my jsme to nevěděli, si stavěli chaty zadarmo... a teď našli zkratku. To je, vlastně od toho Koženýho se to táhne, vlastně už. A teď propustil tuneláře. To jsou miliardy, co ten stát... A všechno tady mají cizinci dneska, že jo, majetek... Tak si to asi nikdo nepředstavoval. Oni tenkrát to říkali, že to Havel měl domluvený s těma, já nevím, jak to tenkrát bylo, takový ty konspirační teorie. Že nás tady pak rozkradou. Že to bylo všechno připravený.

T.: A to si myslíš??

N.: (smích) Nó, podle toho, jak to tady teď je, tak to tak vypadá. Když nenajdeš jedinej podnik český. My řekni, co je tady český... Tak to se mi opravdu teď nelíbí teda. No, a přesně tak to začalo, komunistickým manifestem, a je to pořád dokolečka. Bylo hroznejch lidí chudějch, a bylo pár bohatějch, a ti ty chudý vykořisťovali, jo. A je to, pořád se to mele dokola. Tak by mě zajímalo, jestli se nechá někdy taková společnost vytvořit, aby to fungovalo pro všechny. (...)

T.: Dobře, a stranou od politiky?

N.: Hmm... no, tak jsem asi ráda, že má Evička les. Že kdyby něco, tak aspoň bude mít les. Že to mamka vybojovala. Jako ten les, třeba tady, co my máme, to je za trest. Fanda se akorát nadře, ale z toho nic mít nebudem. Ale ten les, to v tom měli majetek velikej, mamka s taťkou. Tak jsem ráda, že ho dostali zpátky. No, a jinak, jinak je to všechno podle mě o lidech, ať je, jaká je doba, tak je to o lidech. Nebo když ten stát to lidem dovolí, dovolí jim tu korupci, tak je to o tom státu. Akorát že lituju vás, my jsme se všichni vdali a měli jsme barák, kde bejt, mamka mi našetřila sto tisíc, já vám nenašetřím nic, protože všechno dáme do škol, abyste vystudovali... My jsme měli jedno oblečení na rok, a jako na jídlo, to jsme se měli vždycky dobře. Tak na tý vesnici, mamka vařila vždycky, od malička palačinky, a omáčky, to jsme milovali. Kupovala jsem si vždycky v JZD bonbony arašídový, a jogurty... Takže, vlastně já jsem se vdala a měla jsem na nábytek našetřeno jo. A teď všechno dáváme do jídla, do škol, ještě abysme ušetřili... budem rádi, až dostudujete, abysme splatili dluhy (smích)... Ale vy budete začínat úplně od nuly. A za těch komunistů všichni našetřili, neznám někoho... takže jako, no, nevím. Jediný dobrý dneska je, můžeš studovat, kde chceš, když na to máš hlavu, vid'. Ale kdyby ty platy byly... padesát tisíc, tak neřeknu nic, vid'. To bych brala, když ty platy budou, tak ať si každé vezme hypotéku, ale s platem deset tisíc, co chceš dělat? Co chceš dneska dělat s platem deset tisíc, když dáš deset tisíc jenom za jídlo. A kde máš elektřinu, kde máš uhlí, jo, a... a vubec. Jako z toho se nedá vyžít, natož našetřit. A ta mamka... ale to je o tom, že ty nároky... vlastně ona pak našetřila nejmíc, když já už jsem si vydělávala, že jo, já jsem šest roků chodila do práce, než jsem se vdávala. A ještě hele, jediný, co teď mě těší, co teda bylo pro mě úplně traumatický, že ty holky všechny jsou v devatenácti vdány. A já jsem byla nadčasová. Já jsem to nechápala, oni v devatenácti, ve dvaceti měly všechny děti. A já jsem ještě ve dvaceti děti neměla a koukali na mě, jak na nějakýho exota. Protože, jo, teď si vem, tobě kolik je, a vem si, že by sis tady připadala jak... teda já jsem si nikdy nepřipadala, mně byli lidi ukradený, ne ukradený, ale ty lidi, který byli...mně bylo úplně jedno, co si myslej. Jako normální člověk nemůže soudit někoho, že když není ve dvaceti vdanej, že není normální. Ale na tý vesnici to tak bylo za těch komunistů, jo, oni tlačili lidi, to vlastně dělali komunisti, tlačili lidi, aby se brzy vzali, aby od nich měli pokoj, aby měli rodiny, to byla vlastně taky politika. Aby vlastně děti měly děti. Tak to se mi líbí dneska, že se nechají ty děti žít.

T.: Tak jo, napadá tě ještě něco?

N.: Hmm... jo, no, tohle, že mi vadilo hrozně, že ty lidi byli tlačení k těm sňatkům brzo a mít děti brzo. (...) Ale je otázka, ty lidi do toho spadli třeba v těch dvaceti a oni neznali nic jinýho, že jo, prostě, starali se od mala o ty děti, pak se třeba rozváděli, to je zas druhá věc, protože to neunesli. Dneska zas je to obráceně, že oni si zvyknou na nějakou úroveň, ty ženský, ty holky hele a oni se toho pak nechtějí vzdát. Zvyknou si na nějakou úroveň a pak najednou zjistějí, že jim peníze nezbydou na sebe. A to dítě, to stojí hroznejch peněz. A zas to dítě, to se nedá penězma nahradit, že jo. Ale když to vidím, ty holky dneska. Ale na druhou stranu, dneska můžou bejt ty ženský tři roky doma, čtyři, já jsem byla tři roky doma, pět let vlastně, s oběma. A mamka, Evička byl jeden rok, a musela chodit do práce, žádnou mateřskou neměla. Takže Evička tam byla v roce sama. Od dvou hodin, dala jí spát, mně to přijde dneska šílený, představa takhle malý miminko nechat samotný, a ona Evičku dala spát, ve dvě šla do kravína, musela prostě, nikoho neměla, že jo. A Evička pak teda od tří let chodila do školky, ale do tří let tam byla sama. To jsem pak s ní jezdila já ráno do L., to jsem ti vypravovala, jak jsem s ní jezdila ráno.

T.: Jaktože babička nebyla na mateřský?

N.: No, to nebylo, žádná mateřská nebyla.

T.: To je divný, ne?

N.: Do jednoho roku možná. Nebo já nevím, možná kecám. Ale mamka už od jednoho roku chodila do práce od Evičky. Nebo jestli musela, že by jí pak tu práci nedali, já nevím, jak to bylo. Ale my jsme taky nebyli, že by mamka s námi byla nějak dlouho doma. Byli ještě ve městech. Ale na vesnici nic nebylo, vid'. Do jesliček děti dávali, to bylo normální za komunistu, že jo, ale ve městech. Kam, jak by nás babička vozila kam. No, takže než přijel taťka z práce, tak Evička tam byla sama. To jsme se

vlastně starali o Evičku hlavně já s Pavlem. Mamka měla práci, musela dělat. Tak jsem si s ní hrála já nejvíc. No, je to všechno, je to moc složitý všechno.

T.: Hm, tak jo.

N.: Tak asi stačilo, vid'?' (smích)

Rozhovor 2

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 13. 4. 2013, u tazatelky doma, 41 minut

rok narození: 1964

vzdělání: vyšší odborné (DiS)

zaměstnání: zdravotní sestra na psychiatrické léčebně

rodinný stav: vdaná

T.: Zkuste mi, prosím, povyprávět o svém životě, co si pamatujete, tak od začátku.

N.: Když jsem se narodila jako, jo?

T.: No, tak to si možná nebudete zrovna pamatovat (pousmání)...

N.: Když jsme chodili do základní školy, si pamatuju, to ještě se topilo kamnoma, uhlí tam bylo, paní uklízečka vlastně měla celou školu, to jsme jí chodili pomáhat. Samozřejmě jsme chodili do pionýra potom, to jsem byla předsedkyní oddílu. Ježíš, pak jsme, jo, to jsme chodili na nějaký vejlety, pak jsem měla průser, tak mě sesadili z funkce, protože jsme se nevrátili s oddílem normálně jako autobusem, ale šli jsme nějak pěšky, tak jsme pak měli průser z toho. Pak vlastně, nebo já nevím, to asi není nějak to, že jsme chodili k zubařovi, vid'. To ještě měl takový ty, se všichni klepali. To jsem byla odvážná, jsem chodila první, abych to měla odbytý. Nebo ještě vlastně, když jsme chodili k doktorovi dětskýmu vždycky, to byly ty pravidelný prohlídky, i ve škole jsme museli chodit, tak tenkrát to nám dávali i ten rybí tuk, ještě takovej v těch těch, to jsme chodili s lžičkama vždycky. To byly takový ty gumový, jak to mám říct, no, prostě, a dostávali jsme rybí tuk. (pauza) A jako třeba co se ve škole dělo taky mám říct? O tělocviku jsme chodili spíš na procházky, noo. A vlastně, to jsme se pak odstěhovali do C., no. Jenže to bylo taky, jsme jako děti nechtěly. (pauza) No, pak jsem chodila na střední, to teda bylo, vlastně jsem musela dojíždět, to jsem šla do A na školu. A to už bylo takový... no. No, a po tý střední vlastně hned do práce. N, a tom asi není nic zajímavýho. Mě to v kanceláři moc nebavilo, mě to vždycky táhlo vlastně k tý zdravotce, no. Ale tam jsem se teda potkala s mamkou, to jsme spolu dělaly, no. Tak jsme spolu začly kamarádit, a to taky potom vlastně, ono tenkrát byly docela levný rekreace, se dalo jezdit, jako od JZD, tak jsme spolu byly v těch lázních. No, a tam jsem potkala svého budoucího, hm. A vlastně mamka taťku, vid'. Tak jsem se vdávala pak a odstěhovala jsem se sem. No, kdybych tenkrát tušila... no, no, nic. Co ještě. Tady jsem, vlastně to jsem šla dělat do města A do P., ale v kanceláři nebylo místo, tak mě dali normálně na dílnu, vid'. To bylo taky takový, no, nebavilo mě to tam. No, a potom jsem šla na mateřskou, a to už vlastně bylo teda, no, to už tě asi nebude moc zajímat. (pomlka). No, já nevím, co bys jinak chtěla slyšet.

T.: Dobře, děkuju za úvod a já bych se trochu vrátila, na základku to jste chodila kam?

N.: No, v L. No, jsem měla vlastně samý jedničky od první do pátý. A pak jsme se vlastně přestěhovali. No, a vlastně třeba ještě v tý L. jsme jezdili na tábory od taťky, jako na pionýrský tábory. No, a samozřejmě, to ale neměl nikdo vědět, jsme chodili do kostela. A ta pani, co taky chodí do kostela teďka (důraz), tak mi tam dělala zle, podívejte se, ona, jo takovýhle prostě, no. A co ještě. Třeba na prvomájový průvody, v L. to vlastně jeden rok se vždycky chodilo z L. do D. a druhý rok zase zpátky. No, a my jsme vlastně na baráku museli mít, to se taky dávalo, že jo, všude vždycky bylo, ty prapory se vyvěšovaly, no, to víš, že jo, to si pamatuju, to jsme vždycky dělali brambory na půlky a ty praporky, co byly na těch špejlich, tak do oken se dávaly. No, a v C., to potom vlastně taky to, jsme

museli bejt oblečený, ať bylo počasí, jaký bylo, tak jsme museli mít pionýrský košile se šátkem, žádný kabáty nic, aby byly prostě vidět ty symboly, vid'. Jsme se museli podvlíkat.

T.: A bavilo Vás to třeba v těch průvodech? Nebo jak jste říkala o tom pionýru?

N.: No, jako třeba uvědomělej ten jsem v tom asi nebyla. Jako v pionýru jo, to mě bavilo. Jsme chodili do lesa nebo jsme něco vyráběli, vid'. To jsem byla i předsedkyně, než jsem měla ten průser. No ale právě co mě teda nebavilo, to když jsme museli do těch průvodů na 1. Máje a zmrzali jsme jak blbeci. No, pak vlastně, když tam bylo nějaký to občerstvení, tak jsme tam vlastně chodili stejně jenom kvůli tomu. (pauza)

T.: A třeba ve volném čase, co jste dělala?

N.: Třeba na tom prvním stupni jsme chodili hodně ven. To jsme tam byli holky s klukama, hráli jsme si na vojáky, lítali jsme po skalách, chodili jsme sáňkovat v zimě. To byla zima zimovatá, vid'. No, potom v C., to už bylo takový... no. Ale tak potom jako starší už tak vlastně jsme chodili na zábavy, že jo, no. (pauza)

T.: Jak vzpomínáte na domov? Třeba jak jste slavili nějaký svátky, Vánoce?

N.: No, Vánoce, to jsme taky přejížděli, protože jsme vlastně měli babičku v bodě A, to jsme byly malý ještě, ještě než jsme se přestěhovali. To se vždycky sedělo u stolu, vždycky ještě přijel její bratr. Naše mamka, ta byla hodně taková na ty tradice, se nesmělo vstávat od stolu, teď vždycky babička něco zapoměla, brejle, vid', nebo něco, tak my všichni úplně jsme vždycky áá... A to se pak vždycky povídalo, takový ty příhody, záhady, jsme se vždycky báli. No, naše mamka se to snažila dodržovat, jako jo, no. No, Velikonoce vlastně v L. ještě to byly vždycky masopusty, chodily maškary, nás tam matlaly, tam chodil takovej medvěd, pan K., chlapi byli spráskaný jak to, vid', no, to si pamatuju, ještě tyhlety masopustní průvody, chodily po barákách. Mikuláše vlastně taky se hodně chodilo, vždycky mamka šla odemknout vrata, aby na nás mohly přijít, jsme se báli vždycky, tak na babičku, babička zas šla zamknout, vid'. Tak to bylo. Jinak asi, co jinýho.

T.: Vybaví se Vám nějaké dárky, co jste dostávala k Vánocům?

N.: No, jednou takovou mrkačku velkou, chodičku, to jsem dostala, ale to vlastně teď nevím, jestli to bylo k Vánocům, no, asi jo. Potom dýl asi oblečení, no, a do vebavy věci, vid'. A člověk, a to švalo, ručníky, že jo, no, ty potřebný věci, povlečení. To jsme třeba i s mamkou chodily to vybírat. Tak takový, no. (pauza)

T.: Jezdili jste někdy s rodiči na dovolenou, na výlety někam?

N.: Hmm ne. Naši vlastně byli, to jsem mohla jet, ale nechtěla jsem, ti byli jednou v Bulharsku, jinak jsme nejezdili nikam. Tak nebylo tolik peněz.

T.: Jaké zaměstnání měli rodiče, jestli se můžu zeptat?

N.: No, středoškolský, střední školy měli, mamka byla administrativní pracovnice, taťka vlastně taky jako v kanceláři, no, revizora, jako bezpečnosti práce, dělal. (pauza)

T.: A vy, když jste byla na střední, z té doby pamatujete si něco?

N.: Hmm, jako jsme chodili fakt jako ze školy do školy, někdy jsem si i třeba omluvenku napsala (smích). Co si pamatuju, ale jinak jako fakt, nevím, nic jako takovýho zázračného, zajímavýho.

T.: A to byla vlastně střední škola jaká?

N.: Zemědělká. No, to jsem vlastně, no, to ti asi nebude to. Jsem byla vlastně asi půl roku nemocná, takže jsem si to musela pak dodělávat, no, ty zkoušky dělat vlastně o prázdninách. Takže jsem ani nedělala na traktor řidičák. Pak až na auto sama. To bylo takový nezázivný. Mě to nebavilo, protože jsem tam nechtěla. Jsem chtěla rovnou na zdravotku už tenkrát. Jenže tam šlo hodně lidí. I když, bejval, a to bych měla protekci, vid', ale to jsem byla hrdá, jsem o to nestála. No, nechtěla jsem to využít. Taky taťka, on byl, no, docela dost takovej přísněj na nás, no, a tak on stejně, se mu to prostě nelíbilo, že bych měla jít na tu zdravotku, on vlastně od začátku chtěl, abych šla na tu zemědělkú. (pauza)

T.: Hm, jak jste říkala s tou protekcí, to jako že jste tam měli nějakého známého, nebo... ?

N.: No, to ne, to tak jako z vyšších míst... ale to je jedno.

T.: Rozuměla jste si s lidma ze třídy v té škole, na zeměděлке?

N.: Hmm (pomlka), s některějma joo, ale spíš to bylo tak jako hodně na skupinky, že někdo s někým, byly tam taky rozdíly asi, no, jako z tý vesnice byly ty lidi takový lepší, třeba i na to, jako kamarádštější, než třeba z toho města, to už bylo jako vidět. ... No, jedem dál.

T.: Zнала jste někoho, kdo by někam cestoval do zahraničí?

N.: Jako na tý střední škole, jo?

T.: No... spíš i třeba jinde z okolí, že by se někdo podíval...

N.: To si myslím, že asi jako teda moc ne. Možná takhle třeba po Čechách, ale zahraničí si myslím, že teda vůbec. Takhle třeba v tom C a z toho okolí, co jsem s nima kamarádila, tak třeba měli spíš chaty na přehradě nebo tak, se jezdilo, ale jako do zahraničí, aby někdo cestoval, to si myslím, že ne. (pauza) No, a první rifle jsem měla v osmnácti. To jsem myslela, co mám. (pauza)

T.: A jak jste se dostala k těm riflím?

N.: Tak z Tuzexu, vid'. To jsme tenkrát, já vlastně nevím, no, měli jsme nějaký bony, ale jak jsme... no, ani nevím, kde jsme k nim přišli, ale měli jsme, no, tak vlastně jsem měla jako od našich první rifle. (pauza)

T.: Dobře, teď možná nějaký třeba pořady v televizi, jestli jste měla oblíbený?

N.: No, v pondělí, to vždycky byly slovenský inscenace. V neděli, to bylo nedělní chvilka poezie. Pak Deset stupňů ke zlatý nebo takovýhle, a hodně ty detektivky třeba dávali, ale tohle mě bavilo, ty pondělky, ty slovenský inscenace. (pauza)

T.: Jak byste celkově zhodnotila období dětství a mládí, jestli to byla pro Vás hezká nebo nehezká doba?

N.: No, dětství, než jsme se přestěhovali, to bylo úplně úžasný. I když, v té době si to člověk neuvědomoval, ale čím je člověk starší, tak prostě, víc nostalgie, že jo. No, a i když, tak v C taky jako, no ale už to nebylo takový. Když byl člověk malej, to bylo daleko lepší. N, a tom prvním stupni. N, a to vzpomínám radši, než potom. (pauza)

T.: A ještě jak jste předtím mluvila o tom pionýru, tak byla jste někdy ve Svazu socialistické mládeže?

N.: Jo, to jsem byla svazák taky, no. Ale to jsem měla jenom průkaz, jo, to jako tam jsme vůbec nechodili. A v pionýru, já nevím, to možná jsme chodili taky nějaký, no, třeba i besedy, nám tam chodili třeba i vojáci, já už nevím, možná i milicionáři, nevím, nám tam chodili s náma besedovat, no. Já už si to nepamatuju úplně.

T.: Bavilo Vás to?

N.: Člověk to bral, že to tak prostě bylo. Protože když člověk nic jinýho vlastně neznal. Tos brala, že to tak prostě má bejt. Jo. Kdyby člověk žil v něčem jiným, tak by se ti to taky zdálo, jo, člověk to prostě bral, že to tak je, no.

T.: Věděla jste v té době něco o politice, třeba co se stalo v únoru 48 nebo potom 68... ?

N.: No, to jsme se učili ve škole, že jo. Takže to jsme se učili, jak nám to vtloukali do hlavy a tak to člověk bral. Až třeba postupem času, jo, jinou pravdu ses nedozvěděla, jenom prostě z těch knížek, jak ti to prostě ty komunisti podávali.

T.: A rodiče, že by Vám někdy vyprávěli něco?

N.: To už Ti nevím, to asi, to už nevím.

T.: A v té škole, jak vám to podávali?

N.: Jako na základce, to, tam byli spíš, já nevím, no, normálně, já nevím, jestli to brali, že to prostě musejí říkat, nebo jestli o tom byli fakt přesvědčený, to nevím. Člověk, v těch deseti, dvanácti, nebo i patnácti, zas není tak, aby věděl, to neposoudíš, že jo, nevím. Ale jako třeba vo občanský nauce, jo, to vlastně, no, to nám povídal ten jeden učitel, že my se toho dožijeme, že přijde doba, kdy nebudeme potřebovat peníze, to bude komunismus, no. (pauza)

T.: Věděla jste v té době něco o Chartě 77?

N.: Jako nevzpomínám si, nevzpomínám si, že bych něco o tom slyšela, v té době, no, spíš ne.

T.: Stalo se Vám někdy, že by Vám někdo nabídnul, jestli chcete bejt v KSČ? Třeba i potom pozdějc.

N.: Ne e. Ty jo to buď mně to vypadlo, nebo nevím. Jako u těch svazáků, to jo, ale potom, to asi ne. Nebo aspoň si to teda nepamatuju už.

T.: A... po střední jste šla teda pracovat.

N.: To jsem byla v JZD, s mamkou.

T.: Jo, to mamka říkala, že jste hrály fotbal pod stolem (smích).

N.: No, no, no. My jediný dvě ženský, jinak samý chlapi, no, to bylo pěkný, no. Si nás tam hejčkali (smích). Pro polárkáče jsme si chodili, v pracovní době. Jo, to už se nám nestane, no. Hmm, čtrnáctsetpadesát vlastně plat měsíční, no. (pauza)

T.: A tam už jste dělala, dokud jste se neodstěhovala sem?

N.: Hmm. Tam bych možná byla doteď. Noo, když jsem se odstěhovala, tak jsem byla... (není rozumět nahrávce).

T.: A jak na vás působily události roku 1989?

N.: To teda nevím.

T.: Nebo jako jak jste to vnímala, co jste si myslela, že se děje?

N.: Hmm, no, nevím. Co říkala mamka?

T.: (pousmání) Mamka říkala, že si myslela, že přichází nějaká změna, ale že vlastně nevěděli jaká, nebo něco takového.

N.: Hmm. Když to jsem byla dva roky po svatbě, to jsem asi spíš vnímal, a to. Já nevím. Ale jo, tak sledovali jsme ty události, vid'. Když ale říkám, já mám krátkou paměť. Jo, víš co, jsme sledovali, jak to tam probíhalo, nebo tohle, co z toho bude nebo co z toho vyleze, vůbec, vid'. No, teď vidí člověk, po těch letech... Jsme si třeba mysleli, že se to bude ubírat někam jinam. Teď po těch letech... kdyby to člověk věděl. Nebo třeba i ty lidi, kdyby to věděli, jak to bude, tak třeba by to ani... i když říkali, že stejně by to nevydrželo, že vlastně i ty komunisti tomu pomohli, aby se to mohlo stát, že nevěděli už, kudy kam. Že kdyby to nechtěli, tak asi takovouhle sametovou to, vid', že by to asi nebylo takhle. Že by použili armádu, a vlastně, že by, to Rusko, že jo, že by to sem zpátky vtrhlo, vid'. Člověk ani neví, když nevidíš do politiky, vid', tak co můžeš vědět. Kdyžs nebyla v tom dění, tak co tady na vesnici. Kdyby člověk byl v Praze nebo ve velkejch městech, tak bych to asi taky prožívala jinak, než tady prostě zavřená, no.

T.: Co Vám přijde, že se změnilo?

N.: Tak určitě to cestování, že jo, že máš, vid'. A jsou třeba i ty platy, že jo. Jenže zase máš všechno stokrát dražší, než to bylo, to sis koupila mlíko za dvě koruny, vid', rohlík za dvacet halířů, takže ten poměr, přibináček za korunu, no, ledňáček za korunu... Teď máš nejlevnější tady za osm za deset korun, dvakrát si lízneš a máš to pryč, vid'. (pomlka) Tak určitě, v týhle době, co se změnilo, tak kdo třeba je chytrej nebo tohlencto, že jo, tak má. Kdo to jako vychytil, tu dobu správnou, tak prostě je za vodou, že jo. Ta společnost, jako taky byly bohatý vid', ale že teď, si myslím, že teď jich je víc, nebo je to daleko větší, ty rozdíl, než to bylo. No, nevím, co se ještě změnilo. Hodně se střídají ministři, dřív to vlastně bylo za těch komunistů, furt ty samý, to nikdo nikoho nevyhodil. Teďka vlastně můžeš mít každej měsíc jinýho ministra, než to stačíš, a to nás zkoušeli ve škole, jsme museli vědět, kdo je ministr čeho, no, a teďka vlastně to je... A volby, no. Teďka vlastně můžeš jakoby svobodně, podle svého přesvědčení, a tenkrát to bylo, no, já nevím, no.

T.: Změnil se přímo nějak Váš životní styl?

N.: Já nevím. To jsem děti neměla nebo tohle, když jsme si začali vydělávat, tak jsme to měli vlastně jenom pro sebe, že jo. (pauza)

T.: A třeba změnila jste zaměstnání? I když, to možná spíš tím, že jste se přestěhovala?

N.: No, to taky. Jsem vlastně sháněla, co bylo nejbliž, tak jsem šla taky jako do kanceláře, pak mateřská, a tohleto. Taky teda, vlastně jsme žili z jednoho platu, když to, pak vlastně jsem šla dělat tu školu, takže jsem vlastně taky šla na úřad práce, protože jsem to nezvládala, zaměstnání, děti a ještě školu. Takže z toho jednoho platu, no, jako. To bylo taky docela krutý, no. No, a samozřejmě teda teďka jsme na tom lepší, než to bylo. (pauza)

T.: Tak celkově, když byste měla říct, co bylo podle Vás lepší dřív, co teď?

N.: Já nevím, no. Tak na něco, když třeba, já nevím, teďka vlastně můžeš jít do obchodu a seženeš úplně všechno, že jo. Za komunistu, to jsme měli vlastně příděl, před Vánoce, vid', tos mohla mít

kilo banánů, i na maso vlastně se stály fronty vlastně fronty, vid'. To mě vždycky mamka vyslala v sedm hodin ráno, jsem musela jít, normálně, než jsem šla do školy, vystát fronty. I na maso, no. A to jsme měli nárok na kilo mandarinek na rodinu, kilo banánů, víc nesmělas mít. Tak na tohleto, na tohle to je jako... nebo já nevím, v jaký oblasti. Když ono jako dřív, kdyžs nevěděla nic, tak... Já bych to asi ani nesrovnávala. (pomlka) No, i když zase na druhou stranu, dřív to tu práci měl každý, každý práci měl a bylo to uvolněnější, nebyl takovej tlak na ty lidi. Nikdo tě nevyhodil z práce. Dneska vlastně máš plno nezaměstnaných a jsou oblasti, kde tu práci prostě neseženeš, ať kvůli věku, nebo kvůli dětem, nebo kvůli tomu, že seš po škole, že jo. Jak se říká, každá doba má svoje. (pauza) Jo vlastně taky to bylo, ty půjčky, vid', byla 40 tisíc manželská půjčka. A za to s' koupila vlastně všechno. To byl jeden typ ložnic, obejváků. To mají všichni, vid', tu (novu?). No, a to jsme teda koupili obejvák, stěnu za to, všechno, z té manželský půjčky. Jenže zas to nic nebylo, teď máš výběr, že nevíš co. Ale zas nemáš peníze, no. Kord tady (název kraje) je na tom blbě, no. A taky dřív, ses nemusela bát, že tě tady někdo, vid', jako ta kriminalita teď je mnohem větší. Tak i v tomhleto je ta doba, jo, že to opravdu, ta kriminalita taková nebyla. Teďk, a to je daleko horší. Nebo ne, že by se nekradlo. To se kradlo ve velkým. No ale. (pauza)

T.: Když se řekne informační svoboda, co se Vám vybaví?

N.: Jako myslíš, že si můžu říct, co chci, jo?

T.: No, spíš jako jestli jste si uvědomila nějaký rozdíl v tom, že informace, který teď člověk získává z médií...

N.: Jestli jsou jako pravdivý a tak, jo?

T.: No, třeba jestli Vám přijdou objektivní...

N.: No, to jako jak kdy, vid'. Třeba na zprávy se koukám na jedničku. Na Nově tam honějí ty senzace, vid'. No, a předtím, to bylo prostě zmanipulovaný, no. To prostě vyšlo, co chtěli, aby vyšlo, že jo. Dyť třeba tenkrát, když to bylo ten Černobyl, tak to jsme nevěděli vůbec nic. To vůbec jsme nevěděli, že někde něco bouchlo. No. A chudáci lidi, co tenkrát šli, to vlastně říkali, že přšelo, normálně na kabátě, že měli bílý... no, a vůbec jsme nic nevěděli, že někde něco bylo.

T.: A třeba věděla jste, že někde je něco jinak, než tady u nás, třeba něco o Západě...

N.: No, tak to asi jo. (pauza) Když jsem byla malá, to jsem vlastně i poslouchal, a to, rádio Luxemburk, (smích), spíš teda kvůli písničkám. I třeba Svobodnou Evropu jsme s mamkou poslouchaly. Ale říkám, nepamatuju si už nic, vid'. A ono prostě, to si ani nepřemýšlela o tom, že by mohlo něco bejt jinak, to si nevnímala.

T.: A věděla jste třeba, co to je StB?

N.: Jo věděla, mám zkušenost taky v rodině. Že vlastně taťka jako byl komunista, vid'. A mamka zas, jsme chodili do kostela vid'. Ale táta on byl prostě poctivej blbej, takovej klasicej, poctivej fakt, si myslel, že to bude prostě lepší, byl prostě přesvědčeněj. A pak vlastně nějak vystoupil z lidovejch milic, odhlásil Rudý právo, jo, nevím proč. A pak prostě po nás začali, jo, do C, informovali se na naší rodinu, jo, to vim, no, taky, jo, takže vim.

T.: Nevíte zhruba, ve kterým to bylo roce?

N.: Je, no, to nevím, no, nevím, to bylo, já jsem se odstěhovala vlastně v jednadvaceti, to bylo 87, 86, tak to mohlo bejt tak, já nevím, když mně bylo takovejch, no... tak mezi 80. a 84. rokem. Nevím přesně, plus minus. Nebo nevím, proč po nás prostě šli. My jsme se o tom třeba s mamkou bavily, jo, že jestli třeba kvůli tomu, že... nevím. Sháněli infomace po příbuznejch a všechno, se vypyávali. (pauza) A chodili jsme do kina za korunu. Vždycky v neděli odpoledne, v jednu hodinu, na pohádky do kina, no. (pauza)

Jako záleží, asi víš co, jsme byli malí, tak se ti to zdálo. Teď říkám, máš víc možností, víc si můžeš prostě, no, ukončím to - prostě každá doba má svoje. Jo, asi jo. Člověk to dřív tak nevnímál, když byl malej. Nevím, jak bych to jako to.

T.: Tak jo, já myslím, že dobrý. Děkuju.

N.: No, nevím, jestli ti to pomůže. Já jsem úplně rozpálená z toho, mozkový buňky mám úplně.

T.: Jo určitě, moc děkuju.

Rozhovor 3

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 22. 5. 2013, u tazatelky doma, 50 minut

rok narození: 1964

vzdělání: výuční list

zaměstnání: pracovnice ve výzkumném ústavu bramborářském

rodinný stav: rozvedená

N: Já si z totality pamatuju, že bylo úplně normální, že jsme říkali učitelkám soudruhu, což nám přišlo normální, protože jsme v tom byli vychovaní, no, já nevím, co bych ti říkala.

T: Zkuste mi vyprávět o svém životě, od začátku.

N: Tak první vzpomínku ze života si pamatuju, když jsme si s bráchou hráli na písku a nesl si vodu v takovém skleněném tom, jo, zakopl o schody a takhle si rozřízl celou ruku, takže to mi mohlo bejt tak dva a půl roku, jo, takže negativní vzpomínka (smích). To mi mohly bejt tak tři roky, jo. (pauza)

T: A něco třeba ze školy, jestli si pamatujete?

N: Ze školy, no, to ti tady ukazuju (viz fotky). Růžové šatičky. No, tady to jsme museli bejt ty dva roky v pionýrském. No, já nevím. Fakt nevím.

T: Jezdili jste se školou třeba na výlety?

N: Jo, jezdili jsme. Vlastně i tady s o. školou jsme jezdili, to si ňák tak nepamatuju, kam jsme jezdili. Potom v „městě A“, vid', já jsem byla na „jméno školy“, tak i tam. Byli jsme vlastně, že jo, tohleto je jedna třída, a my jsme, protože jsme přišli jako do A, tak nás spojili ještě s V., takže jsme tam byli jako vesnický outsideři, jo. (smích) Jinak tamto byli městský jako „někdo“, jo. My jsme přišli z vesnice, no. Hmmm, je vzpomínat, no...

T: A vzpomenete si na nějakého oblíbeného nebo neoblíbeného učitele?

N: No, tak vlastně tohle byl Hamerník, to byl dobrej učitel, já nevím co, ten možná byl sem na O. taky jako daněj, že měl nějakej politickej škraloup. No, v „městě A“, já nevím, jo vlastně, to jsme měli třídního, to byl taky dobrej správnej učitel. No, jinak si ani ty jména moc nepamatuju. Já mám sklerózu (smích).

T: Pořádaly se třeba nějaký soutěže v něčem ve škole?

N: No, asi jo, já jsem se nezúčastňovala (smích). To byly klasický, ne, takový ty olympiády, ne, to bylo.

T: A v pionýru jste nebyla teda?

N: No, v pionýru jsem nebyla.

T: A ani jste tam nechtěla bejt?

N: Ne, jako fakt já jsem se i snažila vzpomínat, proč jsem jako nešla do pionýru, já nevím, já si nepamatuju, že by mi to třeba rodiče zakazovali, nevím, prostě jsem tam nebyla. Ale jako dítě jsem to negativně nevnímala, až teď po letech si říkám, že to asi muselo bejt, já nevím...

T: Nenutil vás někdo naopak, abyste tam byla?

N: Ne ne ne, no, nepamatuju si, že by mi to naši zakazovali nebo mě tam nutili, nemapatuju se.

T: A Svaz socialisté mládeže?

N: Do SSM jsem šla, až když jsem pracovala, protože s podnikem se jezdilo na takový ty nákupy do Maďarska nebo do Německa, protože v Maďarsku se dalo koupit oblečení, tak jsme se do svazu přihlásili jenom kvůli tomu, protože tam jezdili jenom svazáci (výrazný smích). A to jsme byli párkrát, v Maďarsku na nákupech, to se vždycky pochodily krámy. Tam jako dneska jsou Vietnamci tady, tak tam to bylo po Budapešti takovýhle krámy, tam jsme si kupovali oblečení, jeden den, a druhý den jsme do termálů vlezli, to bylo pěkný, no, (smích).

T: A to bylo poprvé, co jste byla v zahraničí?

N: No, vlastně asi jo, no, to jo.

T: A byla jste ještě někde jinde než v Maďarsku?

N: No, to jsme byli v Maďarsku a v Německu, ve východním, no, v Drážďanech (smích). No jo, a Slovensko, to nebylo zahraničí, Tatry, tenkrát. Ale tam jsme tenkrát byli s našima, na tím Slovensku, to si pamatuju, ještě jako od, vlastně od mojí mamky sestry s dětma, to jsme jeli, to si pamatuju, to byla hezká dovolená. Ještě vlastně mám příbuzný na Moravě, tak jsme ještě brali ty. To jsme stanovali, pod stanem jsem poprvé spala.

T.: Takže s rodičema jste jezdili na dovolené?

N.: No, jednou na to Slovensko, to jo, ale jinak, jako to bylo spíš takhle na nějaký výlety po Čechách.

T: A jaké měli rodiče zaměstnání?

N: No, tak mamka tady, vid', v kravíně a taťka d'ál v R., vid', dělníka.

T: Vzpomínáte si nějak na atmosféru doma, jaká byla běžně nebo třeba jak jste slavili nějaké svátky, Vánoce...?

N: Ježiši, to u nás, jako teď, jak se všechno slaví, tak to se jako neslavilo, no. To nebylo. No, a Vánoce klasicky, no. Jenže horší jako bylo, že mamka chodila pořád do práce, to bylo prostě soboty neděle svátky v práci v kravíně, no. Mamka byla v kravíně na Vánoce a já jsem to musela připravovat, to je vzpomínka na Vánoce (smích).

T: A vzpomínáte si, že byste něco chtěli a zrovna to nebylo?

N: No, na ty Vánoce, teď jsem si vzpomněla, já jsem chtěla, jednou v hračkárně jsem viděla takovýhodu plyšovýho medvěda a já ho dostala! No. Tak to jsem měla hezký Vánoce (výrazný smích). Já nevím, no, jako děcka, my jsme to nevnímali, že nebyly pomeranče, že nebyly banány. My jsme to prostě nevnímali. My jsme byli děti, líтали jsme po venku. Teď jsou všichni zalezlí doma (smích). A kord asi jak jsme byli na vesnici, tak ten rozdíl jsme prostě žádnéj neměli. Jako ve městech asi to bylo jiný, no. Nosili jsme všichni stejný tepláky, jo (smích). Prostě... (pauza).

T: A nestalo se, že by si třeba někdy rodiče stěžovali na něco, mamka že by si třeba povzdechla, fronty nebo tak...

N: Já si nepamatuju, že by jako u nás nějak se před náma mluvilo o politice nebo tak. Nepamatuju se.

T: Co Vás bavilo ve volným čase?

N: Když jsme byli děti, tak jsme líтали po venku, když jsme byli starší, tak jsme líтали na zábavy (smích). No. A kytičky mi zůstaly, no. (smích) Žádný jiný aktivity nemám.

T: Vzpomínáte si na nějaké pořady v TV nebo v rádiu, co se Vám líbilo?

N: V rádiu vždycky v neděli po obědě byla pohádka, si pamatuju, jsme poslouchali. Potom klasickéj večerníček a pak si pamatuju, když už byla éra takovejch těch seriálů jako Nemocnice na kraji města, to si pamatuju, na to jsme koukali. N, a to se koukat muselo (smích). A v televizi taky nic moc jinak nebylo, no. Ale jo, na tu Nemocnici, to jo.(pauza)

T: A po základce, to jste šla na učiliště?

N: No, no... To byl obor pletařka. Hlásila jsem se na švadlenu, tam jsem se nedostala, protože jsem měla, eh, špatnej kádovej posudek, teda aspoň si to myslím (výrazný smích). Nikdo ti nic neřek, vid'. Tak jsem šla na pletařku, no. To byla třída samý holky, takže, no.

T: Bavilo Vás to?

N: Jo, tak... jsme byli mladý (smích). My jsme byli mladý, neměli jsme problém, hmmm (nostalgický povzdech, pauza). Hmmm... taky jsem měla někdy na učňáku první kalhoty z tuzexu.

T: A na to byly potřeba nějaký ty..bony?

N: No, no.

T: Jak se vlastně daly sehnat?

N: No, to před Tuzexem byli ty, jak se jim říkalo, veksláci, no. Sis koupila a šla sis koupit rifle. Si pamatuju normálně i v J. byli veksláci, tam sis normálně vyměnila. A jednou jsme jeli i do toho, do Brna.

T: A jinak vlastně normálně, to se ty bony získávaly jak?

N: No, to jezdili pracovat do zahraničí a pak dostávali tyhlety poukázky. Nebo teda jejich manželky, protože v zahraničí pracovali chlapi, a jejich manželky pak dostávaly tyhlety poukázky a ty si

nakupovaly jediné v Tuzexu (důraz). A jako jeden ten bon měl reálně hodnotu jedny koruny, ale my jsme je nakupovali za pět padesát. Takže v té době jako, v té době vyšly třeba na tisíc korun... My jsme tenkrát začali jezdit právě do toho Maďarska nakupovat, vid', protože tam byl volnější ten trh, vid'. Tam jsme se vždycky jako holky oblíkly celý (smích). Ale protože jsme si museli vždycky vyměnit jenom jako málo peněz, tak jsme to měli vždycky postrkaný tak různě. Jo a jednou nás vychytali, to jsem jela poprvé, jednou nás chytli, celý autobus jsme museli vylízt, asi deset lidí šlo normálně jako na osobní prohlídku, v autobuse taky lidi to měli různě poschovávaný, takže tam to sebrali všechno. Já vim, že jsem tenkrát neměla s sebou skoro nic, ani korunu navíc, protože jsem neměla, kde to to, že jo. Ale na té prohlídce, to jim jako všechno zrentgenovali, i zubní pastu. A to jsme jeli jenom do Maďarska! No. A potom si pamatuju, když jsme jezdili nazpátek, tak tos nemohla proclít víc, než si měla předtím těch peněz, že jo. Tak to jsme měli navlečený oblečení na sobě, naoblečený všechno, protože jsme, že jo. Říkám, jsme se tam jako holky jezdily oblíkat, no. Tam vlastně ty rifle vyšly levnějc než v tuzexu, že jo. A daly se tam sehnat pěkný rifle.

T: Zнала jste někoho, kdo by jezdil do zahraničí na dovolenou?

N: Nepamatuju se, fakt si nemapatuju. Ani, no, ti říkám, my jsme byli vesnická třída celá a na učňáku to jsme byly takový samý... Ne, nepamatuju si, že by se někdo chlubil, že byl někde u moře. (pauza)

T: Vzpomínáte si, že byste musela někdy na prvomájový průvod?

N: Joo, to jak jsme byli vlastně na tom učňáku, tak to jsme museli chodit, to jsme museli chodit. Ale zase, když jsme byli na té základce, tak jak jsme byli dojíždějící, tak jsme nemuseli, jo (pousmání). Ale potom, jak jsme byli na učňáku, kdo byli jako na intru, tak tam museli zůstat a museli jet domů až pak, jo. Takže na učňáku to bylo horší jako s tímhletem, no.

T: Chtělo se Vám tam?

N: Ne, to se nám teda nechtělo, že jo, protože to už jsme byli na učňáku, a už jsme slavili jako ty čarodějnice, a to se nám teda pak nechtělo, jako vstávat (smích). A jednou chumelilo, si pamatuju. Negativní věci si člověk pamatuje. Nám byla hrozná zima. (pomlka) Jo a já jsem si teď vzpomněla, dyť já jsem taky jednou byla na alegorickym voze! Ale to už nebylo na učňáku, to už jsem chodila do práce. A tam vymysleli, jo, jako děti země, jo, tak jsme byli převlečený za všechny národnosti, jako za araba, joo, černocho, všechny tyhle. A pak jsme stáli na tím alegorickym voze, jsme z toho měli srandu, hroznou srandu. Jo. A než jsme vyjeli jako na ten průvod, jo, tak tam všichni očumovali, teď na nás vojáci hulákali, my z toho měli srandu, nevím, jestli jsme spíš nějak jako nepohoršovali. Jo, to bylo v rámci toho SSM jako, jsme museli vyvíjet ňákou aktivitu. (výrazný smích). No, a na chodníku stály ty malý děti jako s těma mávátkama a ty pracující a podniky a školy a všechno to šlo. Teď ty transparenty, proletáři všech zemí, spojte se (mohutný smích), ne já nevím, co tam bylo napsaný (smích).

T: Takže i když jste tam museli, tak jste to brali spíš jako srandu...

N: No, že se nám tam nechtělo, tak jsme si z toho dělali srandu, no. Jsme to nebrali, jako že jsme něco politicky. A jako vlastně když jsem chodila na tu základku, když jsme do toho A nemuseli, tak mi hrozně vadilo, že nebylo nic v televizi, jen ty ukázky z těch průvodů, jo, to bylo Praha, Varšava... co ještě bylo hlavní město za totality, si nemůžu vzpomenout (smích). Všechno v televizi ukazovali, všichni tam mávali, noo, takový ty výkřiky, no jo.

T: Co jste třeba věděla v té době o Sovětskym svazu?

N: My jsme se učili, o tom jsme věděli všechno. O Čechách jsme nevěděli nic, ale kolik věžiček má Kreml, to jsme se učili. (výrazný smích). Vlastně to byl, já nevím, jsme se jenom půl roku učili jenom o Sovětskym svazu. Jakej je to dobrej náš spojenec, jo. Vymývání mozků, jako, jak říkám, vymývání mozků. O ostatních státech jsme nevěděli nic a o Sovětskym svazu všechno teda! V dobrým jako, jo. Jinak ne, to nám nikdo neřek.

T: A věděla jste něco o západních zemích?

N: Ne. Ne. Já jsem z vesnice (smích).

T: Věděla jste, že by to třeba tady mohlo vypadat jinak, že třeba jinde je to jiný?

N: Možná když už byl člověk starší, tak si to jako uvědomoval, ale ti říkám, totalita, to se zborilo, když mně bylo 24, když se to převrátilo, já jsem byla vlastně dítě do té doby.

T.: A něco o únoru 1948, o srpnu 68...

N: O únoru jako co nás učili, jo (smích). Hodinu po hodině (smích). Ale jako o roku 68, ne.

T: Pamatujete si, co Vám o tom říkali ve škole?

N: O únoru, ježišmarja takový slátaniny, dělnickéj lid, vítěznej únor... předali... počkej, jak to bylo... že lid zvítězil, no, no, a že se Gottwald stává... kdo tenkrát byl... já už si to nepamatuju, oni mluvili hodně o Gottwaldovi, že jo.

T: Tomu jste prostě věřili?

N: Samozřejmě (smích). Jak to lili trychtýřem do hlavy (pousmání).

T: A ten srpen 68, že by se třeba rodiče o tom doma bavili?

N: Ne, nepamatuju se. I když si říkám, že jako dítě jsem viděla tanky, ale on to asi je nesmysl, že jo. Tak malý dítě a ve V. že by byl tank, že jo. Jako nevim, říkám, jsem byla čtyřletý dítě, říkám, že jsem viděla tank, ale vlastně nevim, opravdu nevim. Jo, jako já mám prostě nějak, jako že na návsi vidím tank, ale říkám si, že to je nesmysl (smích). (odmlčení)

T: A..potom po učňáku, to jste šla někam pracovat?

N: No, to jsem byla v tom P., no.

T: Jo to jste vlastně byla v tom SSM...

N: Jo, tam jsem šla do toho SSM, abych mohla jezdit do toho Maďarska na ty nákupy (výrazný smích). A nebo do toho, do Krkonoš, teda některý tam lyžovaly, já jsem lyžovat neuměla, já jsem se tam jezdila opíjet (mohutný smích).

T: A vzpomínáte si na něco z téhle doby ze zaměstnání?

N: Já, no, jako tam už to člověk začal vnímat víc. Protože jako přišli k nám a agitovali nás do toho, že jo, do komunistický strany, jo. A člověk viděl, jaký lidi tam jsou. Ale kdo tam byl, jako ty ženské měly lepší práci, jo, vydělaly si. Jo, takže tam jsem to vlastně začla vnímat, že kdo byl v komunistický straně, tak se prostě měl líp.

T: Takže za Vámi někdo přišel a nabízel Vám, abyste šla do strany?

N: Hmm, jo, jo. Odmítali jsme. Nám stačily ty, no... (smích).

T: Proč jste nechtěla, tam bejt?

N: Nevim, asi jsme začínali vnímat tu komun. stranu jako něco negativního, asi v té době, že jo, protože to už se začínalo chýlit k tomu převratu, jo, tak že to asi není dobrý.

T: Slyšela jste někdy o Chartě 77 tehdy?

N: To vůbec, v té době vůbec.

T: A v práci Vás to bavilo?

N: Hmm, bavilo... člověk chodil z práce do práce, nevim, nevim. Bavilo, to se říct nedá. Člověk to bral, že to musí bejt asi, tak.

T: A jak byste celkově zhodnotila dobu svého dětství a mládí, jestli to pro Vás byla hezká nebo nehezká doba?

N: No, hezká. Žádný starosti, i když jsme žili za totality, i když jsme neměli banány, pomeranče atd., tak jako dětství byla hezká doba. A pamatuju si, že vždycky na Vánoce byla fronta, kdy se dostávalo kakao, oříšky, kokos na příděl. To se tady ve V. vyfasovalo a mamka mě ještě vždycky poslala do A, abych vystála frontu ještě u jedny samošky v A, abych přivezla tohento. (smích). A když přivezli banány, tak ty rodiny, co neměly děti, tak dostaly míň, a co měly děti, tak dostaly víc (pousmání). To tady pani K., od spodu, jo, tak to prostě rozdělila spravedlivě (smích). Jo a ještě na buráky, to jsme stáli, na buráky, no.

T: Vzpomínáte si třeba na to, kdy jste si doma pořídili auto?

N: Noo, jo, to jsem byla v první nebo ve druhý třídě, to si naši pořídili auto. A jezdili jsme na výlety. Ale ty jsem neměla moc ráda, protože oni objížděli vždycky hrady a zámky, to mě nebavilo, jako dítě (smích). A jezdili jsme za mamincejma rodičema na návštěvu, no. Předtím jsme měli motorku, tu takovou s tou lodičkou, víš, jestli si to viděla někdy, no, a to jsme taky s tím jezdili. Normálně i

v zimě, jo, to jsme byli malý s bráchou, vždycky nás přikryli, zachumlali do té lodičky, jo, a jeli jsme (smích).

T: Byli jste někdy v Praze?

N: Byli jsme v zoologický, to si pamatuju. No, to jsme tam jeli tím autem... nebo nejeli? Protože jsem poprvý jela metrem. Tak možná jsme to auto někde nechali jako na kraji. Ale to už si nepamatuju. Vim, že jsme jeli tím metrem a byli jsme v té zoologický. Asi jednou teda, jo (smích).

T: A napadá Vás ještě něco, cokoli, vzpomínka, zážitek k té době, kdy jste byla malá nebo jako mladší?

N: No, já fakt nevím, co. Jo třeba, já jsem teda nechodila, ale chodili, na O. bylo jako nepovinný předmět náboženství. Já myslím, že na těch vesnicích to bylo takový asi jako volnější. Od nás chodili na náboženství. No, já myslím, že i brácha chodil na náboženství. A farář, že jo, nějak jezdil, chodil i do školy. Ale s rodičema jsme nechodili do kostela. Pomodlit se neumím (mohutný smích).

T: Viděla jste někdy spartakiádu?

N: No, nikdy jsme, jako abych v Praze byla na Spartakiádě, to ne. Spartakiádu jsem necvičila, ale byly jsme, že jo, jako holky se v A podívat na Spartakiádě, hlavně na vojáky teda, že jo (smích). No, a to jsme se rádi i na to koukali. I v televizi jsme se rádi na to koukali, na tu spartakiádu. Mně se to líbilo jako, to bylo pěkný. Hlavně ty vojáci teda (výrazný smích). Člověk, když jsme byli v devátý třídě, to jsme vyložene jely s holkama do A, vlakem, na ty vojáky koukat, jak cvičej, v devátý třídě! (smích).

T: A jak jste potom vnímal, a to, když přišel rok 89?

N: Já jsem to moc nevnímala, já jsem tenkrát vnímala mateřství. Takže fakt jako to okolo mě proběhlo, ani nevím jak. Já jsem byla na mateřský, jo, tak jsem to prostě nevnímala. Jo v televizi napřed neukazovali nic, tak až potom, co člověk slyšel v televizi. No.

T: A co jste si myslela, že se děje?

N: No, že se něco děje, něco k lepšímu, jsem si myslela. A když jako říkali, že za tři roky to tady bude lepší, tak jsem si říkala, noo, doufám, že naše děti se budou mít líp (pousmání). To jsem jako věděla, že nám kecaj (smích).

T: Změnil se nějak Váš životní styl?

N: No, kvůli tomu jsem ztratila práci, že jo, protože jsem se tam po mateřský nemohla vrátit. No, stejně by to asi nešlo, abych chodila na tři směny, s malejma dětma by to nešlo. No... jo, to ještě a taky to trvalo tak dva roky, protože tím, že byla revoluce, tak všechno zdražilo a my jsme vlastně začali stavět už za dražších podmínek (pousmání) Mně se můj životní styl po totalitě se vlastně zhoršil, protože jsem byla na mateřský (smích).

T: A, jenom taková vsuvka (pousmání). Vy jste se vdávala v kolika?

N: Ve dvaceti čtyřech. Jsem nikam nespěchala (smích). Ono ale v té totalitní době se ženský vdávaly jenom kvůli tomu, že nebyly jiný možnosti, že jo. Ta ženská prostě, to nebylo žádný honit kariéru, ty prostě měly jedinou možnost se vdát, postavit ten barák, mít děti, no. (pauza)

T: Dobře, co podle Vás bylo lepší před r. 89, jestli něco?

N: No, jako člověk to vnímal jako dítě, to je těžký takhle. Noo, co bylo lepší, třeba že všichni měli zajištěnou práci, v té době jako. Jinak nevím. Ale já, vlastně za té totality, já jsem si žila v relativně klidný době, na vesnici, já jsem vlastně nic jinýho neviděla, netušila. Jsme nevěděli, že je něco lepšího jinde.

T: Co Vám přijde, že je lepší teď, nebo jako po r. 89?

N: Člověk může cestovat, všechno si může koupit, ale zase nemá na to peníze. No, hele, a kdo má peníze, tak ten si koupí vlastně všechno, i tu školu svému děťátkovi, no. No, jinak jako, asi že máš větší svobodu, že jo. V té době, když někdo něco řekl, tak ho za to mohli zavřít, že jo.

T: Chodíte teď k volbám?

N: Ano, chodím, to jedine na co mám právo, tak jo, chodím.

T: Jak si pamatujete na volby předtím?

N: Ano, dali nám kandidáta, tak jsme ho strčili do urny a bylo hotovo. Ano, to se to muselo, aby nebyl černej puntík, no.

T: A myslíte, že má teď smysl volit?

N: Kdyby chodili všichni, tak ano. Jako jeden asi nic nezmůže. Tak jako můžu si postěžovat u piva, že jo, ale aspoň něco udělám, že jdu k těm volbám. I když člověk neví, koho má volit teda.

T: Je něco, co Vám vadí na současnosti?

N: Ježiš, to je věcí (výrazný smích). No, zkorumpovaný politici. Že se vlastně podniky prodávají do ciziny, český výrobky tady nejsou. Hmm. Lidi nemají práci. No. To se hezky stěžuje u toho piva (smích).

T: A když byste měla říct nějaké zhodnocení na závěr, co je podle Vás teď lepší?

N: Já nevím. Co je lepší teď? Hmm. Až budu mít ty peníze, tak bude lepší všechno (smích). Jako, když si to vezmeš, tak já si pamatuju, že moje vejplaty byly okolo dvou tisíc, v továrně. A jako jo, ona ta průměrná mzda teď je přes těch dvacet tisíc, jo, že to je desetinásobek, jenže já mám teď pětinašobek, že jo, tak ty peníze prostě chybí. (pauza)

T: Dobře, tak já děkuju, že jste si udělala čas.

Rozhovor 4

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 1. 6. 2013, u narátorky doma, 63 minut

rok narození: 1962

vzdělání: výuční list

zaměstnání: prodavačka

rodinný stav: vdaná

T: Tak, jestli Vás můžu poprosit, zkuste mi vyprávět o svém životě, co si pamatujete...

N: (pousmání) To je dobrý, no. Uplně od začátku, jo? Tak narodila jsem se tady v „městě A“, celej život žiju v A a nevytáhla jsem z něj paty. A co já si pamatuju? Já si pamatuju tak maximálně mateřskou školku. Mateřská školka, jo, ano, absolvovala jsem. V té době jsem vlastně, do té mateřský školky chodila holčička z ulice, takže jsme se spolu v té mateřský školce skamarádily a pak jsme spolu kamarádily až někdy do osmý třídy, taková nerozlučná dvojka. Pak se šlo do školy, že jo. No, teď školní léta, takhle, upozorňuju (!), žádněj extra student jsem nebyla, prostě to co jsem si zapamatovala ve škole, to jsem věděla, doma jsem se zásadně neučila, že jo, protože to bylo jakoby zbytečný, protože rodiče mě do toho nijak netlačili, takže vlastně motivace tam nebyla nějaká, která by mě dotlačila k nějakým výsledkům. Protože oba byli vlastně defacto dělnický profese, takže to nějak neřešili, že by ze mě byl nějakěj extra student... No, co ještě říct. Po základce, to jsem šla na učiliště, tam jsem se vlastně vyučila prodavačkou. To ne, že by to byl nějakěj můj životní sen, jít na prodavačku, ale vyplynulo to tak nějak, no, tak nějak ze situace. Bratr se nedostal na stavebku, protože neměl, jak se říká, ten správný, nebo takhle, rodiče nebyli politicky aktivní, takže nebylo až tak jako nutný dotlačit jejich syna na školu, takže ten vlastně z nouze šel učit se na prodavače, no. A já jsem do toho tak nějak spadla, že jsem šla teda taky automaticky na prodavačku, že jo, protože tady nic nebylo. Tady byly švadleny, co tady bylo, ňaký přadleny, školy byly akorát gympl, zemědělnka, že jo, stavebka, zdravotka, no, tak na tu bych nechtěla. Takže vlastně jsem šla na tu prodavačku, ale ne že bych teda jako chtěla bejt od malička prodavač, to jako určitě ne, no. No, a pak já nevím, no. Klasika, že jo. Tři roky učiliště a pak jsem šla dělat. Takže tak nějak jako pak se pracovalo a pracovalo a pracovalo. (pauza) Jo a tam vlastně byl, taky vlastně pokus, když jsem končila školu, tak mi moje třídní učitelka, jo ještě takhle, taky můj velkej koníček bylo čtení. Na té základce, tak jsem dost četla takový ty z dnešního hlediska divný knihy, jako májovky, westerny a takhle. A třídní učitelka mi radila, abych vlastně šla na knihovnici, že bych jako byla v knihovně. No, jenomže tenkrát, taky rodiče nebyli moc, protože škola nebyla tady, musela bych bejt na internátě, tak nebyli moc pro to mě vydržovat na

internátě, a mně se teda taky z A moc nechtělo, tak jsem skončila u té prodavačky. Dneska bych radši dělala tu knihovnici, teda, no. Ale! Jak se říká, pozdě bych honit, no. (pauza)
T: Ještě z té doby, kdy jste chodila na základku, jestli si vzpomínáte třeba na nějaké aktivity, co jste dělali se školou?

N: No, tak ono aktivity, toho moc nebylo. Takhle, do pionýra jsem nechodila, možná tak nějak jeden rok mě tam někdo tak nějak natlačil, ale do pionýra jsem nechodila. Na pionýrský tábory jsem nejezdila. Chodila jsem akorát na sborový zpěv, ale to bylo ve škole. No, a pak spíš takový nějaký jako spíš sportovní, takový sportovní aktivity, ale to bylo taky jako v rámci školy, že se chodilo na stadion běhat, nebo se běhalo okolo rybníku, no. Nějaký kroužky, to jsem ani nechodila na nějaký kroužky. Tam bylo nějaký vaření a takovýchle blbosti, jo, tak to zrovna mě taky nějak nefascinovalo. No, a byly tam jazykový, ale to samozřejmě jazyky, no, tam byla možnost akorát němčiny, a jak říkám, rodiče mě do ničeho netlačili a jak tě nikdo netlačí, tak se do ničeho nehrneš, že jo. No, akorát teda, co mě bavilo, to bylo přes taky jednu spolužačku ze základní školy, někde v osmé třídě, ona chodila na školní statek zemědělskej jezdit na koni, a to jsem vždycky chtěla. Takže ona mě tam tak nějak jakoby, jako přes ní jsem se tam nějak dostala, že jsem se tam šla jednou nějak podívat a pak ten vedoucí, co tam byl, tak mi nabíd', jestli nechci chodit taky. No, a to shodou okolností tam chodila i ta moje nejlepší kamarádka, nó, a tam skončilo naše kamarádství. Protože ona byla taková zvláštní, že byla našťvaná, že jsem tam začala chodit též, a přestala se se mnou kamarádit! Takže koně ukončily naše kamarádství (smích). No.

T: To bylo teda na tom druhém stupni?

N: No, na tom druhým stupni na té základce, to byla tak akorát ta osmá devátá třída. Pak vlastně se skončila škola a tak nějak to skončilo. Pak jsem byla na učňáku, tam jsme chodili na praxi v sobotu, takže to už bylo takový o něčem jiným, no. (pauza)

T: A jinak, co Vás bavilo ve volným čase?

N: Mmm, já jsem měla takový zvláštní zájmy. Jako spíš třeba lítat venku v přírodě, bafnout kolo, jít někam ven. S rodičema vo víkendech jsme jezdili, třeba když byla v létě sezona hub, tak jsme jezdili hodně často na houby. Nebo pak, když si pořídili, no, někdy v mejch asi deseti letech, si koupili auto, tak se začalo na dovolený jezdit kempovat, to mě taky bavilo, to bylo zábavný. Takže já jsem spíš tak jako se někde pohybovala tak po venku, no. Víceméně ještě když jsme se s kamarádkou kamarádily, tak s ní, a potom tak více méně sama. No, a pak jsem měla zas ještě jinou kamarádku, jenže ta byla v B., a tam už to bylo problematičtější. Občas jsem jela na kole za ní do toho B., ale to bylo sem tam někdy, protože to bylo už takový trošku z ruky. A přece jen tenkrát ty kola byly takový, no, takový horšííí, takže se na nich až tak dobře nejelo, takže to bylo na další dobu, než se tam člověk dostal a pak toho měl plný zuby, takže to bylo takový, no, takový už jako o ničem potom. (smích).

T: A teď ještě, jestli si vzpomenete, jaká byla atmosféra u vás doma, jak jste třeba slavili svátky, Vánoce, jezdili jste ještě někam s rodičema...

N: No, tak na dovolený to jako bylo dobrý, to se jezdilo hodně, tak to se jezdilo kempovat, to bylo moc pěkný. Říkám, většinou ty víkendy, ty jsme jezdili někam na ty houby nebo takhle. Nebo třeba v zimě o těch vánočních svátcích, tak to vim, že, no, byl sníh, že jo, byl mráz, zamrzlá přehrada tajhle v zádu, tak jsme chodili bruslit, chodili jsme s nima sáňkovat, tatka byl takovej docela sportovně nadanej, takže jsme chodili i třeba hokej tam hrát, no. A Vánoce, no, Vánoce, ty byly většinou takový, jak bych to řekla, no, jako nebylo to takový hogo fogo jako je teďka, že jo. Bylo to takový skromnější. No, prostě jsme něco dostali, většinou jsme dostávali, že jo, oblečení, který jsme nechtěli. My jsme chtěly ty hračky. No, hračky nějaký byly, ale většinou jich nebylo tolik. Teďka když to člověk vidí v týhle době, tak je to úplně nepoměr. No, a svátky tak nějak jako velikonoční třeba, ty jsme nikdy moc neslavili. Vánoce teda jo. No, a když někdo měl narozeniny, no, tak to třeba jenom mamka upekla dort, ale nedostávali jsme nějaký jako extra dárky.

T: Vzpomínáte si, že by si třeba někdy rodiče doma stěžovali, třeba mamka, že by se nedalo něco sehnat, nebo tak?

N: No, tak oni byli takový jako, noo, ne až moc náročný no. Jako, tak třeba mamka, dřív klasicky nebylo vlastně normálně běžně pomeranče, banány a takovýhle, jako sehnaly se spíš na ty svátky sem tam, ale tak oni si jako až tak moc nestěžovali. I vzhledem k tomu, že docela šetřili, tak neměli tendenci utrácet jako za nějaký nadbytečný věci, takže usoudili, že třeba ten pomeranč není zas tak důležitý, že jo, že stačí jabko, který běžně bylo a bylo lacinější. No, a právě to bylo v době, kdy šetřili na auto, protože to byl jejich sen, koupit si auto, takže jako docela dost šetřili. A to si pamatuju, že jsem třeba s mamkou šla do obchodu, no, ono je to srandovní, tak mamka a tenkrát, to já si pamatuju ještě teď, vždycky kupovala ten nejlacinější sirup, nekupovala žádný slazený vody, no, to ani tenkrát nebylo, že jo, tak se dělala šťáva z vodovodu, že jo, voda se šťávou jen tak. Tak kupovala ten nejlacinější jablečnej sirup. Já jsem vždycky říkala, kup ten červeněj! Jenže ten byl dražší o dvě koruny! Tak koupila opět ten jablečnej za tři koruny, kterej byl lacinější, takže se ušetřilo (smích). Takže to jako tím, že jako oni pořád docela šetřili, tak to bylo takový, no, takže si ani nestěžovali, že něco není, protože by to stejně nekoupili, no. (pauza)

T: Znála jste někoho, kdo by jezdil na dovolenou někam do zahraničí?

N: Noo, tak... to teď když přemýšlím, tak ta moje kamarádka, ty možná byli v Jugoslávii, si myslím, jako v té době těch školních let možná tak dvakrát že tam byli. Tak ta byla asi tak jako jediná, jinak jsem o nikom nevěděla, že by jezdil v té době do zahraničí. No, a já jsem byla prvně v zahraničí ve svých 19 letech! Když jsme jeli do Bulharska na podnikový zájezd od M., kde dělali moji rodiče, a jeli jsme tam autobusem tři dny! Bylo to naprosto „úžasný“. (smích) Teď, když na to vzpomenu, tak si říkám, to snad není ani pravda.

T: To jste strávili pomalu víc času v autobuse než tam, ne?

N: Noo, no, pomalu jo, opravdu, to jsme jeli tři dny, pak se tam bylo pár dní a pak jsme jeli zase tři dny zpátky. No. No, to bylo hrozný. (smích). To bylo příšerný. No, to byla moje první zahraniční dovolená. A na dlouhou dobu defacto poslední, no. Protože když jsem pak už měla zase svojí rodinu, tak jsme se dlouho nikam nepodívali, protože taky už zase jsme řešili finance, že jo. Takže první a na hodně dlouho poslední. Tam jsem prvně viděla moře. Byla jsem z něj naprosto unešená. Teď je to úplně sranda, když na to člověk vzpomene. (pauza)

T: A ještě možná zpátky k té škole, jestli si pamatujete, že byste musela někdy na prvomájový průvody... nebo jestli jste byla v SSM?

N: Tak to, noo, v SSM jsem naštěstí nebyla, ale stejně jsme museli, protože to bylo, jako když jsem byla na základní škole, tak to bylo jasné, to se muselo jít. A pak, když jsem byla na učilišti, tak se taky muselo jít a vim, že když jsem byla už pak v práci, tak tam ty zaměstnanci taky defacto museli jít, takže to bylo jakoby daný jako hotová věc, že se na ten prvomájový průvod muselo jít, a křičet a mávat (smích). Ale je pravda, že občas se nám podařilo, ale to bylo teda potom, když už jsem pracovala, tak se nám podařilo tak nenápadně se někam ztratit a jít domů dřív, ale prostě projít tím průvodem se muselo. Takže jako, ale člověk jak věděl, že tam prostě musí jít, tak jako nad tím moc nepřemýšlel. Ale samozřejmě nikoho to nebavilo. To jako, že bysme se v tom nějak vyžívali, to určitě ne, no. (pauza)

T: A vzpomenete si na nějaký Váš oblíbený pořad v televizi nebo v rádiu?

N: No. (smích). V televizi můj oblíbený pořad byl, to dávali možná v sobotu nebo kdy, tak byly takový jako přírodopisný pořady, jako o zvířatech třeba z Afriky a takhle. A v rádiu jsme s oblibou poslouchali nedělní pohádky po obědě. To byly jediný pořady, který opravdu člověk nějak sledoval a poslouchal. A dyl už potom ani, no, to už úplně šlo mimo, no... V televizi tenkrát nic moc nedávali, opravdu tam se nechalo koukat akorát tak na ty zvířata. A když náhodou potom dali, když už se dělaly ty seriály, tak nějak ten seriál možná, a to bylo asi tak všechno. Protože film pořádný nebyl žádný. To bylo takový o ničem.

T: Věděla jste v té době něco o politice?

N: Nó, víš, že ani ne? Rodiče politiku vůbec nesledovali. Zprávy ani nějak jako nevnímali nebo takhle. Spíš si myslím, že když to vezmu, ale to až teďka v týchle době, když se podíváš, třeba občas dávají tyhle různé starý televizní zprávy, tak teprve vlastně teďka tě zarazí, jak ty zprávy jsou takový

divný. Ale v té době, to tě nenapadlo, no, to ani nikdo neposlouchal. Ale dalo by se říct teďka zpětně, když bych se koukala na ty starý zprávy, třeba z nějakýho osmdesátýho něco roku, tak tě zarazí, jak tam ty lidi mluví, ale v té době, tak tos brala jako takovou zvukovou kulisu, ale když se teďka do toho člověk zaposlouchá, tak to bylo vlastně o ničem, takový jako ty hesla, že jo, a tohleto.

T: Věděla jste v té době něco o Chartě 77?

N: Ne, to vůbec ne.

T: Mluvili rodiče někdy doma o únoru 48?

N: Ne. Ne. To vubec ne.

T: A třeba něco o srpnu 68 jestli jste věděla?

N: Já jsem o tom nevěděla vůbec vlastně až, no... no, to šlo jako prostě úplně mimo mě. Přemejšlim, až potom, no ale to už mi bylo dost, to už jsem byla určitě vdaná... no, jako v té době tak fakt.. No, ono taky na takovymhle městečku, že jo. Když člověk není v Praze, aby tak náh jako přišel k nějakým událostem, tak... tady to šlo všechno tak bokem, no. (pauza)

T: Dobře, a jak byste celkově zhodnotila období svého dětství a mládí, jestli to pro Vás byla hezká doba...

N: No, řekla bych, že... že jo, no, jako. Takhle, kdybych to jako měla porovnávat s dnešní dobou a měla bych třeba jako si uvědomit ty možnosti, jaký jsou dneska a jaký byly tehdy, tak jako by člověk řekl, že to byla taková jako, jak bych to řekla, takový chudý období, jo. Ale zase že člověk nepoznal nic jinýho, tak by se dalo říct, že jo, že to bylo pěkný, no. Takový nějaký, že by člověk měl nějaký jako jó špatný zážitky, to se říct nedá.

T: A potom když už jste chodila do práce, tak na to vzpomínáte jak?

N: No, když jsem nastoupila, tak to bylo už takový, takhle, najednou si člověk říkal, tak byl mladej, tak byl hloupej, tak jsem si furt myslela, už abych udělala školu a byla v práci, byla si svou paní a pak tam teprve člověk zjistil, že v té práci už je to takový pořád stejný. Člověk pořád musí ráno vstávat a jít do práce a pořád dokola a dokola. A v té době jsem si možná začala uvědomovat, že kdyby člověk nebyl hloupej a trošku se zaměřil víc na to studium a šel možná i jako jinam, protože já jsem vlastně měla možnost, že když jsem dodělala učňák, tak tam vlastně, tam byla otevřená nástavba, kde se vlastně dala dodělat maturita při zaměstnání. A já, když jsem vycházela, jako ta nástavba byla na dva roky a já když jsem vyšla, tak to udělali na tři roky a mně už se to zdálo jako moc dlouho, ještě tři roky chodit do školy, ještě při práci. Tak jsem to nechala bejt, no. A pak, že jo, tak mi to tak jako postupně docvaklo, že jsem to neměla nechat bejt, že jsem si tu maturitu měla dodělat. Protože dneska, když to vidíš, tak tu maturitu má pomalu každý. A já mám jenom výuční list, že jo.

T: A myslíte, že třeba kdyby byla jiná doba, nebo třeba, jak jste říkala, že Váš bratr chtěl na tu stavebku, tak kdyby třeba on šel tam a ne na učňák, tak myslíte, že byste třeba taky šla jinam?

N: Já si myslím, že asi jo, no. A taky, možná to je teda v rodičích, protože říkám, oba dva dělnický profese, takže ty to jako nějak neřešili, jako že by jejich děti měli dělat něco víc. I když ono je zase pravda, tenkrát v té době, ono se to tak jako stíralo, když se člověk díval na finanční možnosti, tak jako pomalu ta dělnická profese byla stejně placená jako, když to přeženu, jako když si někdo udělal ekonomku a potom byl v kanceláři a dělal něco v kanceláři, tak to bylo tak jako platově nastejno. Tak tam nebyla taková ta motivace, že by se člověk chtěl dostat někam dál. Ale myslím si, že jo, že kdyby ty rodiče trochu zatlačili, tak asi člověk by šel určitě někam jinam, no, to je pravda.

T: A stalo se Vám potom někdy už třeba v tom zaměstnání, že by Vám někdo nabízel členství v KSČ?

N: Hmm, nabízeli, dokonce nějaký, tenkrát to bylo, nějaká dozorčí rada na městě, no ale já jsem se teda na to vymluvila, že nemám čas (smích). Jsem to tak nějak jako jakoby obešla (smích). Takže jsem se tomu vyhnula, no ale jako jo, nabízeli, jo.

T: A slyšela jste někdy takový argumenty, že byste tam měla jít třeba proto, aby pak Vaše děti mohly studovat, nebo tak něco?

N: No, to byly, a to jsem dokonce já(!důraz) donutila svýho manžela. Ale potom, když už jsme měli děti, tak jsem ho donutila, protože taky za nim chodili, takže jsem ho donutila, aby on pak vstoupil, jo. Což teda říkám, no, to jako že mu to byl čert dlužnej. Jo, ale je pravda, že jako kvůli tomu, aby se naše

děti někam dostaly na školu, protože jsem to já znala z domu, že jo. Protože jsem věděla, že naši rodiče nebyli politicky aktivní a prostě ten brácha se na tu stavebku nedostal. Pak měli, dostávali jako nějaký, nějak se dostali, jako přímo do ruky jim to nedali, ale, nevím, přes nějakýho známýho se dostali k tomu vyjádření, a tam právě bylo vyloženo napsáno, že rodina není jako politicky činná, a že vzhledem k tomu, že je málo míst pro studenty, tak není vhodné, aby byl umístěn, jako, no, takže jako výsledky by měl, ale neměl ten, no, ten dobrý posudek.

T: A takže Váš manžel tam teda šel...

N: Já, já jsem ho tam donutila! No, (smích). Protože jsem říkala, aby jednou naše děti na tu školu se pak dostaly. Ale to už bylo nějak, to už bylo někde ke konci, no. Bylo to tak nějak ten osmdesátý, já nevím, sedmý, osmý.

T: Jak jste potom vnímala rok 89?

N: Nó, 89 byl takovej jako zvláštní. No. Ze začátku to vypadalo takový divný, takový jako rozporuplný, člověk nevěděl, že jo. Nó, potom, když se to nějak vyvinulo už jako víc, tak se to vidělo takový jako nadějně, že bude něco zajímavějšího, lepšího. Nó, bohužel pak teda přišlo takový zklamání trochu no. Když začaly ty aféry s rozkradeným majetkem, a se všim možným, že jo, s těma různěma aférama, no, tak to člověka přešlo. Takže jak se to vezme, jo, na jednu stranu jako je to moc hezký, že se dneska může cestovat, kam chce, defacto člověk může studovat, co chce, ale zase tam jsou přesně finanční možnosti. No, kdybych měla milion, tak třeba můžu letět do Ameriky, ale já ten milion nemám, že jo. A když to člověk vidí jako zpět, zase tam nejsou třeba ty jistoty, jo. Když to třeba pozoruješ, no, do důchodu ty máš daleko, ale jo, jako když to vezmu, ty důchodové reformy, a tohleto, co ty dnešní mladý lidi jednou čeká, je taková trochu děsivá. Je teda pravda, že dřív důchodci byli mladý důchodci, kord ženy, že jo, odcházely poměrně brzo do důchodu. Takže třeba chodili ještě dál do práce, protože v klidu mohli. Ted když si člověk představí, že budou dělat ještě nějaký pětadesátiletý a víc, tak je to takový trochu... hrozivý, no. A to taky dřív práce, to nešlo, aby někdo nepracoval, teďka jsou lidi rok na pracáku, a co.

T: A že by se nějak přímo změnil Váš životní styl?

N: Nó, asi si myslím, že asi jo, no. Je pravda, že člověk jako už zase přece jenom začal mít trochu větší nároky, chtěl mít trochu jako lepší věci, že jo. Asi jo, asi se to změnilo. No, je pravda, že jsme začali taky jezdit do Chorvatska na dovolenou, což bysme si dřív nemohli dovolit, nebo teda bysme se tam ani nedostali, že jo, to je taky pravda. Asi se to změnilo, no. Říkám, jsou lepší věci, který člověka teďka, jako mu něco dovej, ale zas jsou tam pak takový ty, no, to je ta politika, prostě.

T: A když byste třeba měla označit jednu dobu jako horší nebo lepší...

N: Jako myslíš, která byla lepší, jo?

T: No. Pro Vás.

N: Pro mě. Těžko říct, no. Pro mě možná, když to tak vezmu, tak z hlediska vlastně jakoby těch jistot a klidu, možná byla ta doba předtím lepší. Když to vezmu jako v týchle době, co člověk jako prožívá, jak se musí, jak se říká prodírat a neví, co ho čeká, tak je tahle doba taková nejistější. Je zase pravda, že tenkrát skoro nic nebylo, bylo všechno takový obyčejný, člověk nic nesehnal, pomalu. Ted seženeš všechno ale zas většinou na to nemáš. Takže taková dvousečná, jako, no.

T: Tak a ještě v té době, když jste byla jakoby mladší, tak věděla jste, že třeba je někde něco lepšího, větší možnosti?

N: No, tak to jsem, hlavně třeba když se otvíraly obchody Tuzexu, že jo. Nebo takhle, když jsem, tak vlastně..my jsme taky byli na zájezdě v Maďarsku a už v tý době, jako v Maďarsku, bylo to ty obchody daleko lepší. Že tam bylo opravdu i takový to zboží, co tady člověk neviděl a tam bylo normálně jako na pultě, jo. Takže my jsme vlastně taky jako poznali, že prostě někde, jo, toho je jakoby daleko víc, než tady u nás, jo. Takže tam to bylo taky znát, no. Kord jako oblečení, že jo. Když člověk chtěl rifle, tak musel sehnat bony, vystát si frontu v Tuzexu, když měl náhodou kliku, tak si ty rifle koupil a byl z toho nadšený a pak měl strach, aby si je náhodou nezničil, no, takže to jako určitě, no. Tady jako vlastně, co se týče toho oblečení, pro ty mladý nebylo nic, no. Kdo byl šikovnej, tak si něco ušil, nebo pak teda sehnat něco jedine složitě. (pauza)

T: A, už jenom jestli Vás napadá třeba nějaký doplnění, cokoli, ještě nějaká vzpomínka...

N: Hm, třeba spíš jakoby co se týká vlastně toho života, že jo. No, ono jako třeba já vim, že když někde ty lidi byli takový jako trochu popotahovaný kvůli nějakým svým názorům, tak asi na tom moc dobře nebyli. Ale ono je to vlastně daný tím, že vlastně moji rodiče byli vlastně normálně obyčejný lidi, který, říkám, dělali ve fabrice, takže ty tak akorát řešili, že jo, jako, aby vydělali dost peněz, aby si koupili to, co chtěli. A vlastně defacto tak oni s náma trávili poměrně dost času o víkendech a takhle, tak jako, já jako třeba v mládí nebo jako dítě, když bych to vzala zpátky, jsem vlastně to dětství měla pěkný, no. Protože mně v té době nescházely nějaký drahý věci, který se tady nedaly sehnat. Takže já jsem byla, asi, jako dítě spokojená. V pubertě pak to bylo horší, že jo, to člověk dělá, no, je tak jako proti všemu, nadává, no. Nebo pak, že teda jsme si nemohli sehnat ty rifle, že jo, to už bylo taky (smích). No, jsme nadávali (smích). Ale zase potom je pravda, že teda kdo ty rifle sehnal, tak to bylo jako, že jo, tamhle ten má jenom tesilky... no, taková blbost. (smích).

T: To je zajímavý, třeba minulý týden jsem dělala takovýhle rozhovor taky s jednou pani, a ta právě říkala, že jezdili vlastně do Maďarska si nakupovat oblečení, taky hlavně třeba rifle, že to vlastně bylo levnější, než to třeba sehnat v Tuzexu nebo tak...

N: No, no, to je ono. No ale říkám, nebo teda, nevím, jestli tam jezdili třeba s rodičema do toho Maďarska nebo tak, ale že jo, naši teda vůbec jako nejezdili do zahraničí, ty teda jenom po republice. S těma jsme nejeli ani na blbý Slovensko, protože už to bylo daleko (smích). A je teda pravda, že když jsme byli na tom zájezdě v tom Maďarsku, tak že jako opravdu, my jsme na to úplně zírali, co teda všechno oni tam maj, jo. To tam byly, takový se nosily svetry, červený, tady to mělo takovej nějaký pruh, jo, to tady bylo strašně moderní, no, to tady fičelo. Tak to vim, že to jsme tam vymetli fakt všechny obchody, a kde se dalo, tak co teda si člověk koupil, tak jsme si to přivezli z toho zájezdu. Ale je pravda, že zase si toho člověk nemohl tolik přivést. No, a nebo s těma riflema, Tuzex, no, (smích). Sehnat složitě bony (smích).

T: A jakoby ty bony, to bylo za co?

N: No, ty bony, totiž prostě nějaký lidi, který měli možnost dělat v zahraničí, tak tam vlastně jako, já ani nevím, jestli je přímo platili v těch... valutách... buď je platili v těch valutách a tady jim to v Čechách měnili za ty bony. To bylo vlastně jako takový poukázky, jo, a bylo to na odebrání tohohle jako zahraničního zboží, no. A vim, že, no, on tam byl taky takovej zvláštní přepočít. Jako že když někdo sehnal za pět korun jeden bon, tak že to bylo ještě dobrý. Byly i dražší, jo. Ale ono stejně potom jako v přepočtu tě to zboží vyšlo strašně draho, jo. Že zase tyhle ty lidi, který přišli k těm bonům, tak s nima zase šmelili, jo. Prostě, oni, jo, bych řekla, to mělo hodnotu dvě koruny a oni to prodali za pět. Takže to bylo takový, no, (smích). To bylo to období takovýho toho kde nic, tu nic.(pomlka) No, já nevím, co bych ti ještě pověděla, no. (pousmání)

T: Tak já myslím, že to bude asi tak nějak... jo jenom ještě, můžu se zeptat, jestli teď chodíte k volbám?

N: Ano, k volbám teďka chodím. Hmmm, na střídačku tak volím, co se dá, ale ono už není pomalu co volit. Ale je pravda, že spíš volím jako ty levicový strany, protože, nevím, no. Jako ODS v žádném případě (smích). Takhle, kdybych třeba byla podnikatel, tak asi jo, ale vzhledem k tomu, že jsem jenom taková ta, jak se říká, obyčejná dělnická třída, tak spíš ty levicově, i když ono, no, no, není z čeho vybírat, no.

T: Já jsem se právě chtěla zeptat, jestli máte pocit, že to má smysl, chodit k volbám (pousmání).

N: Hmm, já si myslím, že to moc smysl nemá. Co akorát, tak to je jako že si říkám, aby ty, jak se říká, odeesáci nedostali moc hlasů, tak jdu a volím jako nějakou tu levicovou stranu, ne jako KSČ, to ne (smích). Ale, spíš teda jako nějakou tu levicovější stranu, aby tam ty síly byly trochu rozložený, i když si myslím, že teda stejně to nemá moc smysl, protože stejně oni se tam pak většinou tak nějak spaktují, nevím, tak nějak, na ničem se nedomluvěj, co by mělo být, něco pořádnýho. Takže politickou situaci vidím velice špatně v tomto státě (smích). A asi to lepší nebude. Nevím, co by se muselo stát. To by chtělo asi nějakou novou stranu, jenomže... no, když si vezmeš třeba ty Věci veřejný, jak se objevily, pak se zase objeví plno skandálů kolem toho a... a člověka to prostě tak jako

trošku otráví, jo, když vidíš, jak se tam akorát střetají ty zájmy, aby prostě vlastně to, co oni potřebují pro svůj, jakoby pro svůj podnikání, aby si tam vymohli, že jo. Pro... pro normální lidi tam není nic.

T: Jako vypadá to, no...

N: No, nahmatat si na stáří, že jo, pro sebe, tak akorát. A říkám, jako nejvíc mě děsí jako docela i z hlediska budoucnosti mladých lidí tohleto jo, taková ta nejistota. Jo, když vemeš, jak máš spoření na důchod, takže pokavád mladý člověk nenašetří, tak nevím, z čeho bude žít. Oni to říkají, že poslední dobou se traduje to, že jak to bejvávalo dřívávejce, že vlastně jakoby děti se měly postarat o své starý rodiče. Ale zase když to vidíš, tak jako děti jsou rádi, že vyžijou a ještě, když by se měly starat o své starý rodiče, tak nevím, co by musely dělat, aby zvládly teda obojí, že jo, to je jako nemyslitelný. Takže z toho dlouhodobého hlediska to jako nevidím růžově! Je to takový divný, no. (pauza)

T: Tak jo, tak děkuju.

N: Tak jo, stačí takhle, jo? Něco z toho vycucneš?

T: Jo určitě. Děkuju moc.

N: Já ti taky děkuju. Hlavně, jestli ti to pomůže, no.

Rozhovor 5

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 18. 6. 2013, v místě pracoviště narátorky, 51 minut

rok narození: 1962

vzdělání: výuční list, obor pánská krejčovská; r. 2010 maturita

zaměstnání: dělnice v kovozařské továrně

rodinný stav: vdaná

T: Tak, jestli Vás můžu poprosit, zkuste mi povyprávět o svém životě, od nějaké první vzpomínky, co Vás napadne.

N: Jako úplně, úplně když jsem byla malá, jo? No, tak to si pamatuju teda vždycky, když byly kůzlata, to si pamatuju tak od čtyř let, jak jsme se s nima vždycky honili a jak jsme je chovali a vždycky jsme se s nima fotili. Ale to jsem byla hodně malá, to jo. A jako malá taky jsem musela chodit pást kozu, to si pamatuju. Když jsem přišla ze školky. Jsme měli vlastně jenom malej dvorek, žádnou zahrádku, tak jsem musela vzít kozu a jít na kopeček s kozou.

Ale jinak, já jsem na vesnici bydlela jenom do šesti let a potom vlastně jsem bydlela ve městě. A ve městě, tam zas je bydlení úplně jiný, že jo. Bydleli jsme v bytovce, takže jen jsme si chodili hrát kolem bytovky. Pak jsme měli teda malou zahrádku, tak jsme chodili dělat s našima na zahrádku. A to mě ale bavilo. Jinak nic tak jako, no. No, do školy jsem chodila, vlastně do první třídy ještě než jsme se přestěhovali v D, a potom v „městě A“ jsem v parku chodila do té školy.

T: Jo, takže jak jste se přestěhovali do města, tak to bylo do města A?

N: Do A, no.

T. A vzpomínáte si třeba z té školy ještě na nějaký školní výlet, kamarády, učitele...

N: Tak v první třídě to nás učila pani učitelka D., a ta předtím učila ve zvláštní škole, jo. A ta byla teda taková docela jako zvláštní, no, (smích). Ale tak v té první třídě to člověk nějak neto, že jo. A pak teda jsem měla oblíbenýho třídního na druhým stupni. To byl D., učitel D., a ten byl dobrej, fakt teda úplně jako táta. Jsme za ním mohli přijít se všim, opravdu jako fakt ale se všim, se všim. Ten byl hrozně hodnej. Nejhorší učitelka byla naše tělocvikářka a ta byla teda, to byla hrozná čůza (smích). Už si ani nevzpomenu, jak se jmenovala. Ta nás honila kolem rybníka v parku, no. (smích). To byly nehorší hodiny tělocviku, když jsme museli chodit běhat, tam jak je ten velíkánskej rybník v městě A v parku, tak ten jsme museli třeba třikrát oběhnout, a teď když už někdo nemoh', tak ona nám ještě jako přidala (smích). To bylo hrozný teda fakt (smích). Ale já mám teda na tuhle učitelku na tělocvik šíleně

hnusnou vzpomínku, jo, protože jak jsme museli běhat kolem toho rybníka, já jsem nemohla vůbec běžet, jo, mě hrozně bolela noha, jo, ale prostě jsem musela. No, druhý den mě naši vezli do nemocnice, já jsem měla vychýlení kyčelního kloubu, půl roku jsem ležela v nemocnici! Pak jsem chodila půl roku o berlích. A to teda díky týhle paní učitelce, která teda mi jako k tomu pomohla, že jsem musela, i když jsem teda fakt nemohla, protože mi nevěřila. Říkala, že se flákám, a fakt jsem teda musela ty tři kolečka odběhnout. Tak ta mi pomohla teda! (smích). A to bylo hned na začátku roku, jo, hned nějak v září, hned nějak první to běhání po prázdninách, že když jsme se celý prázdniny jen váleli, tak že si to teda jako odběhneme, jo. No, tak jsem pak byla do Vánoc v nemocnici, až na Vánoce jsem se dostala domů, jo. To jako teda... A to právě pak díky tomu našemu třídnímu učiteli jsem nemusela opakovat ročník, jo, protože teda v té nemocnici, to se učilo, jako chodil tam za mnou učitel a potom ještě, když jsem se jako vrátila do školy, po Novém roce, a pak jsem měla asi tři měsíce na to, abych jako udělala zkoušky. A on teda opravdu zařídil, aby ty učitelé všichni mě doučili, všechno mi vysvětlili, abych teda udělala ty zkoušky. Ten jako byl fakt fantastický, za to jsem mu dodneška vděčná. Protože já jsem jako v té nemocnici něco se učila, ale tak úplně by mi to neuznali, že jsem chodila jako někde v nemocnici do školy. No, musela bych bejvala opakovat ročník, kdybych neudělala ty zkoušky. (pauza)

T: Vzpomínáte si, že byste musela chodit do prvomájových průvodů?

N: První máj povinný (smích). Já jsem zpívala v pěveckém sboru, takže my jsme tam museli bejt. A to většinou chumelilo, byla hrozná zima, ale museli jsme bejt jenom v košili a tam jsme stáli na tribuně, zpívali jsme. To bylo povinný, jako to si nemoh' někdo říct, že nepůjde. No, u nás aspoň teda v městě A jo, prostě když jsi nešla, taks to pak měla hnedka, jsme museli všichni. Já ještě teda tím, že jsem zpívala, vid'. Jsme se museli seřadit před školou po třídách, no, (smích). To mě teda nebavilo, no, hlavně asi proto, že to bylo povinný, že se to muselo. Hlavně teda pak, když byl člověk starší, tak po čarodějnicích, vid', to se nám nechtělo, to bylo hodně krutý (smích).

T: A vzpomínáte si, jestli jste musela být v pionýru?

N: Nemuseli jsme, povinný to nebylo. Kdo chtěl, moh', kdo nechtěl, tak nemusel. Já jsem byla až na druhým stupni. A v SSM, to jsem vůbec nebyla. Ale hlavně jsem chodila na prvním stupni na náboženství (smích). To jsem od první do pátý třídy chodila, dokonce i v městě A bylo náboženství, no, (smích). (pomlka) A já jsem to, sice jsem teda v pionýru nebyla, ale zase jsem s nima chodila, třeba někdy jsme s nima mohli chodit, i když jsme třeba nebyli v pionýru, jo. Ale pak tenkrát kvůli táboru, tak jsem se tam přihlásila.

T.: Takže jste jezdila na tábory?

N: Jo, jsme jako děti jezdily, jezdily jsme na Zbíšov, od jednoťáckýho tábora. Tak naši, abysme se nemusely zinkat nikde po městě, tak nás frkli na tři tejdny na tábor, a bylo (smích). Protože babičku, no, já jednu jsem nepoznala vůbec, no, mám fotky s ní, kde jsou mi asi tři roky. Děda umřel dřív, než jsem se narodila, na babičku si nepamatuju vůbec. Tak jsme jezdili vždycky na tejdny k druhý babičce a dědovi a na tábory vždycky.

T: Jezdily jste třeba někdy s rodičema na dovolenou?

N: To jezdili, no. My jsme jezdili s našima každej rok a jezdili jsme teda, i do ciziny jsme jezdili! Teda, jenom do Bulharska, no, (smích). Jinam by nás nepustili, protože naši teda ani jeden nebyli ve straně, takže jsme se ani jeden rok nedostali třeba do Jugoslávie, že jo. To jsme měli kolikrát jako žádost, ale to nám neschválili, tam jsme se kvůli rodičům nedostali (smích). Ale do Bulharska jo. Jinak jsme jezdili po republice, každej rok, opravdu každej rok. No, buď jsme jezdili na podnikovou chatu s našima nebo pod stan.

T: A rodiče pracovali jako...?

N: Tatka dělal seřizovače v R. a mamka dělala mzdovou účetní v Jednotě.

T: A podívala jste se před revolucí ještě někam do zahraničí kromě toho Bulharska s rodiči?

T: Vzpomínáte si, kdy jste se podívala prvně do zahraničí?

N: No ale jo, jsme jezdili od jezedeáků za totality do Německa, s jezedeákama tady, to jsme byli asi třikrát. No, jsme byli s Mirkem třikrát.

T: Zнала jste v té době někoho, kdo by cestoval na Západ?

N: No, strejda tam utek'. (smích). Nebo mýho strejdy brácha, takhle, no.

T: A věděla jste, proč tam utekl? Jak jste to vnímala?

N: Já jsem to ani nijak nevnímala, prostě jsem věděla, že ten strejdy brácha odešel, že zůstal v Německu. Prostě psal, že se nevrátí, ale nějak v té době jsem to tak nevnímala. On odešel v osmašedesátym, tak to mně bylo, že jo, nákejch šest let, tak to nevnímáš, že jo. Až pak jako, s postupem času, vid', že vlastně tím, že v tom příbuzenstvu byl nějak jako škraloup, tak my jsme se pak vlastně taky nikam pořádně nedostali, no, na to se tenkrát docela koukalo, no. Jo, když nám poslal balík, tak to jsme vnímali. Perfektní čokolády, tak to jo, to bylo dobrý (smích). To byly takový věci, který jsme vůbec neznali. (smích). Tak to jo, to jsme vnímali (smích).

T: Slyšela jste někdy třeba o tom, vlastně i třeba podle tady toho, že někde je něco jinak, lepšího...

N: No, tak říkalo se to, jako, ale tak nějak, jako já osobně jsem po tom nikdy netoužila, jako já bych stejně nikdy v životě neodešla. (pauza)

T: Jak vzpomínáte na to, jak jste doma slavily svátky, Vánoce...

N: Já nevím, tak běžně jako, žádný extrémní oslavy. Svátky, narozeniny to jsme vůbec neslavili. To tak ty Vánoce. A to jsme si uměli udělat zase hezký. Jo, sváteční, jako to bylo hezký.

T: Vzpomínáte si na to, že byste třeba chtěly něco a nešlo to sehnat, že byste stály někde fronty?

N: Nevím, no, tak jako dítě jsem to vůbec nevnímala, protože to byla starost rodičů, že jo. Jsme se o to nestarali. Ale je fakt, že třeba když jsem se vdala, a když jsme měli Pavla, tak si pamatuju, že u nás ve vsi, no, třeba nemoh' mít každéj všeho, kolik chtěl. To vlastně, no, bylo to na přiděl. Kdo měl děti, tak prodavačka rozdělila jeden banán, jeden pomeranč, jednu mandarinku, udělala z toho balíčky, a pak teprve si to mohli koupit ty ostatní. No, někdy se na ně nedostalo... Ale jako dítě, tohle jsem vůbec nevnímala. My jsme to na Vánoce vždycky měli a jak to naši sháněli, jestli na to mamka stála frontu nebo nestála, to jsem nevnímala... Až potom, když už jsem byla dospělá.

T: Ani se nestalo, že by si třeba maminka někdy postěžovala, nebo rodiče...

N: Naši jako před dětma si nahlas nikdy nestěžovali, toho nás teda šetřili, no. Ale třeba když jsem se vdávala, tak jsme si museli zažádat o šlehačku na buchty, protože jsme jich potřebovali dvacet, a to bysme nedostali, tak jsme museli, musela jsem mít potvrzení z národního výboru, že se budu vdávat, aby nám nechali v krámě 20 šlehaček. N, a to já si pamatuju z toho důvodu, že jsem si na ten výbor pro to potvrzení musela dojít, že jo, abysme tu šlehačku dostali! Jinak se o to taky jako teda starali naši, no. Ale na tohle si pamatuju. Koupit dvacet šlehaček byl problém. (smích). A na zlatý prstýnky jsme museli taky mít potvrzení z výboru. To si taky pamatuju, protože jsem to musela vyběhávat, že jo. Mírek ten byl vlastně na vojně, jo. (pauza)

T: Tak a ještě bych se trochu vrátila a zeptala bych se, kam jste šla po základce?

N: No, já jsem se hlásila po škole na ekonomku, ale protože rodiče neměli teda zrovna dobrej kádrověj posudek, jako bezpartijní a který nechtěli vstoupit do KSČ za žádnou cenu, tak mě tam nevzali. No, takže jsem se šla učit. Učila jsem se pánskou krejčovou. Potom jsem teda, jako vlastně hned jsem měla práci potom, protože jsme se učili pro podnik. Hlásila jsem se na textilní průmyslovku. No, kdybych vstoupila do KSČ, tak bych se tam dostala, ale protože jsem nevstoupila, tak jsem se teda na průmyslovku nedostala, i když pak to ve finále bylo nakonec jedno, protože jsem otěhotněla a vdala jsem se (smích). No, a maturitu jsem si dodělávala teď v roce 2010, protože teda jsem si chtěla trochu zvýšit vzdělání, abych měla lepší pocit. Tak jako skoro padesátiletá teda jsem dělala maturitu (smích).

T: Jak vzpomínáte na to, že jste chtěla takhle na školu a nešlo to právě kvůli takovým těm věcem, co jste říkala?

N: Hm, na to si nijak ani nevzpomínám, prostě to nešlo, tak jsem to brala, že prostě taková je doba, že se na tu školu nedostanu, a hotovo, no. Ségra teda, ta se na školu dostala, ale taky, že si udělala napřed jakoby, no, dělala pro výzkumnej ústav, takže se učila, a pak si mohla zároveň při té práci jakoby dodělat vzdělání, tak tam už na té škole nepotřebovala posudek, protože to byla vlastně ta samá škola, jo, takže tam už se na žádný posudky nekoukalo. Takže ta si takhle dodělala středoškolský vzdělání. Ale jako jenom díky tomu, že tam nepotřebovala žádněj posudek, jako jo. Takže, tenkrát to bylo hodně

o rodičích. Když se rodiče dobře nezapsali, tak dítě to mělo ve finále teda těžký. To jako, když jsem si pak časem četla ty posudky, tak teda... no, do dneška je mám schovaný (smích).

T: Jak jste se k těm posudkům dostala?

N: No, dostala jsem se k nim, no, (smích). Ono takovýhle věci se archivují, a když máš pak na tý škole známýho učitele, kterej tam dělá, tak se to z toho archivu nechá sehnat. A mě to docela zrovna zajímalo. Jako já jsem věděla, že už mi to k ničemu nepomůže, ale tak docela jsem byla zvědavá. (pauza)

T: Věděla jste v té době něco o únoru 1948 nebo potom o srpnu 68, třeba ze školy nebo od rodičů?

N: No, spíš asi ze školy. Ale na 68. já si pamatuju. To vim, že třeba jsme nikam nesměli. My jsme byli zrovna u babičky, a když začaly projíždět tanky, tak jsme nesměli nikam ven, museli jsme být s babičkou doma. To byla jedna teda taková, a potom si pamatuju, že moje ségra byla vlastně nemocná a měla jet do ozdravovny, protože měla potíže zrovna, a to vim, že naši se hrozně rozhodovali, jestli teda jí mají do tý ozdravovny dát nebo nemají dát, a co se vůbec bude dít, protože nikdo fakt nic nevěděl. Tak na to si jako dítě vzpomínám. A potom časem zpátky, jako když už jsme byli větší, a s našima jsme se o tom bavili, tak vim, že naši říkali, že jako se byli radit i s doktorkou, jestli teda jí tam mají dát, a že jim říkala, heleďte se, kdyby se tady cokoli semlelo, tak ozdravovny, nemocnice všemu ujdou, jo. Tak říkala, dejte jí tam, jo, takže moje ségra v tom osmašedesátym byla dva měsíce v Krkonoších. Nevěděli jsme o ní vlastně nic, protože telefony, že jo, mobily nebyly. Naši si tam jen jednou za 14 dní volali, jak jí je. Takže, to je takový... a jinak jako, spíš to bylo tak, že nás naši od toho chránili. Oni nechtěli asi, abysme věděly, no, nechtěli nás tím asi jako zatěžovat. I když nám hodně dokázali třeba jako říct, když jsme se ptaly, tak nám třeba jako dokázali odpovědět, ale víceméně si myslím, když to beru teď jako zpětně, tak nás od toho chránili spíš, od všeho. (pauza)

T: Když byste to měla tak nějak celkově shrnout, řekla byste o svém dětství a mládí, že to byla hezká doba?

N: Pro mě jo, určitě. Já si myslím, že dneska, dneska si ty děti zdaleka neužijou to dětství tak jako my. My jsme si uměli hrát. Dneska ty děti jsou znužený, neumějí si hrát prostě. My jsme opravdu si dokázali hrát. Jako dneska můžou cestovat, můžou cokoli, ale...taky je fakt, že my jsme si hráli v partách. To i v tom městě. Tak nás tam bylo hodně vlastně, v tý bytovce, tak my jsme byli všichni tak stejně starý, ty děti, a my jsme tam na tom dvoře si vydržely hrát tak prostě pohromadě. Takže jako si myslím, dneska ty děti to nedokážou. (pauza)

T: Tak jo, teď jak jste potom vnímala rok 89?

N: Já jsem byla na mateřský. Takže to člověk tak nějak, že jo, no, tak člověk to bral prostě tak jako nějaký sled událostí, víceméně, no. No, já teda osobně si myslím, že jsem tomu zas až tak nevěřila, jo, jako jak cinkali těma klíčkama, a že se budeme mít hned tak dobře a prostě. Protože, nevím, no, myslím si, že zase jsem nebyla z těch aktivistů, že teda bych byla těma událostma až tak jako nadšená. A že by to na mě mělo nějaký... my jsme cestovali i předtím, takže jako, pro mě se tím zas tolik nezměnilo. Možná, co se týče tý hmotný úrovně, že předtím teda byla podstatně lepší, protože člověk měl nějaký jistoty.

Jednak hned, když jsme se vyučili, tak jsme měli jistotu, že nás hned vezmou do práce. No, a další jistota byla, že když se teda člověk vdal, tak jako jsme si mohli vzít různý novomanželský půjčky, na který nám teda jako zase i odečítali peníze při narození dítěte a jako to byla jistota, prostě za ty peníze tenkrát se nechal jako zařídit byt. No, novomanželská půjčka byla 30 tisíc. Jsme si brali 30 já na sebe a 30 na sebe Mirek. A dneska, když, tak to jsou rovnou milionový půjčky. A když jako není práce nebo člověk nemá vůbec žádnou jistotu, jestli v tý práci zůstane, tak je to takový hodně krušný teda. No, na to ta doba byla rozhodně lepší. (pauza)

T: Mhh, to jsem se chtěla právě zeptat, ono už to trochu zaznělo, když byste měla nějak na závěr zhodnotit dobu před rokem 89 a po něm, co byste řekla, že bylo lepší nebo horší předtím, co teď?

N: No, jako dřív prostě hlavně člověk měl ty jistoty, jak teda sociální, no,...no, dneska ty jistoty prostě nejsou. Když budeš mít nějakou jistotu sociální, tak si můžeš leccos pořídit, protože víš, že to budeš moc splácet, ale, no, dneska, když si vezmeš půjčku, tak, no, je to hrozný. No, to tenkrát nebylo. Je

teda fakt, že člověk nemoh' zas až tolik cestovat, pokud chtěl, tak třeba neměl ty možnosti. Neměl možnost koupit si, co chtěl. Oni třeba byly Tuzexy, v Tuzexu se nechalo koupit západní zboží, ale musely se někde vyšmelit bony. Ale tak jako nechalo se sehnat. Jako taky se nechalo, jo, ale...

T: Byla jste někdy nakupovat v Tuzexu?

N: Byla. Nám posílal bony strejda (smích). Zavařený v konzervě. Nevim, jak se mu to povedlo (smích).

T: Tak to byl strejda vynalézavej (smích).

N: To jo (smích).

T: A jenom ještě, teď, chodíte k volbám, když jsou?

N: Chodim.

T: A myslíte si, že to má smysl?

N: No, myslim si, že ne (smích). Opravdu si myslim, že v dnešní době ted, a to smysl nemá. Já to beru z té pozice, že když teď jdu k volbám, tak tam jdu s tím, že ted, a to prostě odvolim, že mám jako nějakou povinnost, ale smysl, si myslim, že to nemá. Ale chodim teda k volbám vždycky. (pauza)

T: Tak jo, napadá Vás ještě něco, cokoli, nějaký doplnění...

N: Hmm, no, nevim, jako.

T: Dobře, ještě jenom teda bych Vás chtěla ujistit, potom v té práci to bude všechno anonymně, jak jsme se domluvíly, a moc děkuju.

N: No, nemáš za co, hlavně jestli ti to pomůže. No, a když tam bude napsáno, že jsem nespokojená s dobou, tak to klidně podepíšu (smích).

Rozhovor 6

Přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 16. 7. 2013, u narátorky doma, 71 minut

rok narození: 1962

vzdělání: střední s maturitou (gymnázium)

zaměstnání: spolupracující osoba v manželově firmě

rodinný stav: vdaná

T: Tak mi, prosím, zkuste povyprávět o svém životě, na co si vzpomínáte, tak nějak od začátku.

N: Úplně od začátku?! No, tak to bude dlouhý teda. No, já nevim. Tak narodila jsem se v „městě A“, mamce bylo 25, tatkově 26, když jsem se narodila, a žiju tady vlastně celej život. Do šesti roků si toho moc nepamatuju, pamatuju si akorát, že jsem chodila do školky, kde jsem měla úraz, když jsem si tajhle rozrazila bradu, to mi nějak utkvělo. Jinak z té školky si nemapatuju nic. Akorát ještě jednu pani učitelku, která byla taková jako zlá, ta mi teda taky utkvěla. Pak když mi bylo skoro sedm roků, tak moje mamka šla na operaci se srdcem, velice vážnou, protože měla nějakou, jako dítě dostala spálu a nějak se jí to vrazilo na srdíčko, takže šla na operaci. Takže vlastně, když jsem si šla pro první vysvědčení, tak mamka už byla v Hradci Králové v nemocnici a já jsem bydlela, vlastně rok jsem byla u babičky, protože mamka tam byla dlouho v tom Hradci. Potom byla tady v nemocnici, takže to jsem bydlela rok u babičky. A často jsem chodila, oni kousek od nás totiž bydleli i teta se strejdou a sestřenka, ona byla teda docela starší než já, ale vlastně jsme byly takový spíš kamarádky. No, pak jsem normálně absolvovala teda devítiletku, udělala jsem zkoušky a šla jsem na gympl. To bylo, první byla střední všeobecně vzdělávací škola, ta byla na tři roky, a my jsme byli, to bylo to čtyřletý gymnázium. No, a na vejšku jsem nešla, protože jsem chodila s mym mužem a nějak jsem, ne že bych se snad špatně učila, učila jsem se tak průměrně, maturitu jsem zvládla dobře, ale prostě nějak se mi na tu vejšku nechtělo. Takže jsem šla do práce, a to do okresní knihovny jako knihovnice. Tam jsem teda byla vlastně od srpna, následující březen jsem se vdávala, musela, jak se říkalo tentkrát, protože jsem čekala teda syna. No, a takže jsem pak odešla na mateřskou a narodil se mi syn. Manžel ten byl vyučenej, pak měl průmyslovku, takže maturoval defacto ve dvaadvaceti letech. Takže on

odmaturoval, pak byl na dva měsíce na brigádě a odešel na dva roky na vojnu. Takže to bylo jako docela krušný, protože když bylo synovi, já nevím, dva měsíce, tak on na dva roky odešel na vojnu a bylo to docela jako krutý, no. Bydlela jsem u rodičů v té době a shodli jsme se, že když měli teda rodinné barák, tak že nastavíme patro, že jo, jak se to dělávalo, rodiče dole, my nahoře. No, takže tam jsme bydleli. Manžel se vrátil za dva roky. Já jsem teda po roce už šla do práce, protože z toho, co mě teda, že jo, platili tenkrát vojáci, nějakou myslím pětistovku a nějaká ta mateřská nebo ten rodičák, jak to tenkrát bylo, z toho jsme prostě nevyžili. Takže jsem šla do práce, ale už jsem se teda nevrátila do knihovny, protože tam byla špatná pracovní doba, jelikož jsem musela, že jo, malýho do jeslí, takže jsem na chvíli nastoupila na posádku do kasárny jako občanská pracovnice. No, pak se manžel vrátil, dělal chvíli v autoškole, potom dělal v M. Já jsem potom dělala v R. a potom jsem teda šla do výkupu na osobní oddělení, kde jsem byla, no, až potom, že jo, to osobní taky se rušilo, snižovaly se stavy, takže jsme nějak skončili v tom výkupu. Bydleli jsme teda u našich. Potom, když bylo klukovi asi deset roků, tak jsme se rozhodli, že si teda pořídíme ještě jedno dítě, no, takže jsme měli dceru, po jedenácti letech. Je mezi nima teda vlastně jedenáct let. A taky od té doby jsem u manžela, kterej začal podnikat a tak mu dělám spolupracující osobu. Koupili jsme baráček tady, takže jsme se z jedné strany „města A“ přestěhovali na druhou. Tak, a teď už jde manžel, tak jestli to můžete jenom zastavit na chvíli...

N: No, tak jsem to řekla snad tak jako v kostce, tak kdyžtak se klidně ptejte.

T: Tak já bych se ještě vrátila k té době, když jste chodila do školy. Pamatujete si na něco, co jste se školou dělali, jací tam byli učitelé, něco z té doby?

N: No, ono toho moc nebylo. Na té základce si toho moc nepamatuju, tam jako nebyla žádná parta. To prostě jsme byli, za našich mladejch let bylo zvykem, že jsme nastoupili na první stupeň a potom nás v pátý třídě rozházeli a přidali k nám, já řeknu vesničáky, ale my jsme to tak říkali. Protože to byly prostě děti, kde bylo, třeba první až pátý stupeň v těch vesnicích, a potom od těch šestejch už tam škola nebyla, takže oni to dali do města A a takhle nás rozházeli. Takže jsme, jako tu partu, co jsme tam měli, tak ta se roztrhla. Spíš jako na gymplu, to bylo fajn, tam jsme užili i spoustu legrace. Tam jsme měli partu, byla jsem ve smíšený třídě, v béčku. Céčko byly jenom holky a my jsme byli teda tak půl na půl zhruba, což bylo fajn. No, jezdili jsme na brambory, na výlety, že jo. Do ciziny nikam ne, to se tenkrát nejezdilo, jako dcera byla v Anglii nebo tak, to se za nás nejezdilo. Ale byli jsme asi dvakrát na Pálavě a tak, bylo to fajn, no. No, učitelé, to vzpomínám na ty, co se mi líbili nebo zase naopak, že jo. Tak v dobrým vzpomínám třeba na pana profesora K., kterej nás učil zeměpis a opravdu byl zcestovalej a všechno poznal. Na našeho třídního, ten taky byl dobrej, ale ten potom měl nějaký politický trable, protože, bylo to v těch normalizačních letech, tak ho pak někam odveleli. Dostali jsme takovýho pana profesora V., to byl takovej dějepisář a nebyl teda nic moc, no (smích). A potom mi utkvěla pani profesorka J., to byla stará panna, bylo jí asi pětadvacet a tak jako nám holkách to jako dávala dost sežrat. Běda, jak nás viděla s nějakým klukem, to bylo teda zlé. Jsme jí měli na matiku a já jsem z matiky i maturovala a pamatuju si, že nechala jednoho kluka i rupnout, protože byl pěkný a samá holka. Fakt, je to tak. Protože já jsem s nim maturovala ve stejnej den a živě si tu jeho maturitu ještě vybavuju. A my jsme tomu nechtěli věřit, fakt, že ho to nenechala udělat...No, tak to by bylo z toho gymplu tak. Pořád se scházíme z toho gymplu, po pěti letech jsme začli a pořád každých pět let se scházíme teda, takže jsme měli partu opravdu jako dobrou.

T: To je hezký. A co Vás třeba v době Vašeho dětství a mládí bavilo ve volném čase?

N: No, ve volným čase, to bylo úplně jiný dětství než je dneska. Dřív jsme hodili tašku do kouta, ani jsme neřekli rodičům, kam jdeme, vypadli jsme ven a viděli nás až u večere, v tom lepším případě teda. To jsem bydlela na druhé straně „města B“ a tak jsme tam měli taky partičku. Bylo tam volejbalový hřiště, tak jsme věčně hráli volejbal, líтали jsme všude možně, tam, až jak je dneska přehrada... No, já se divím, že jsem to přežila. Říkám, kdyby desetinu z toho vyváděly moje děti, tak bych zešílela, protože jako, to bylo fakt hrozný. Prakama se střílelo, skobičkama. Tunely takový jsme si hrabali, tam byly nějaký pískový lomy v těch břížkách, tak jsme si hrabali takový chodby i se střechou, takový jeskyně jako. Když jsme se tam jednou šly projít s mamkou, tak když to viděla, tak mi hrozně

vynadala, protože by to mohlo i na nás spadnout, že jo. No, občas jsme chodili i tak jako krást jabka nebo i nákou mrkev, co tam občas lidi měli na těch políčkách neoplocenejch. Jako docela jsme si užívali to dětství, no. Nebylo to jako dneska. (pauza)

T: Jak vzpomínáte na atmosféru u Vás doma? Nějaké rodinné slavnosti, Vánoce...

N: No, atmosféra, jako já jsem to měla ráda u nás doma. Rodiče se o mě starali, taky jediný dítě, že jo. Jenom občas bylo smutno, jak mamka měla ty problémy, jak jsem říkala, zdravotní. Tak báli jsme se s tatškou o ní. No, a jako nějaký svátky, narozeniny jako dneska už to slavíme s dětma, že se třeba griluje, tak to jsme jako neslavili. Ono ani těch dárků moc nebylo. Pamatuju si živě, že když byly Vánoce, tak k nám chodily babičky z jedný i z druhý strany, obě. Od jedný babičky jsem dostávala teplákovou soupravu, od druhý babičky pyžamo. Rok co rok, jako jo. Ale ono opravdu nic prostě nebylo. Takže nějaký velký slavení ne. Samozřejmě se popřálo, nějaká maličkost se koupila. A Vánoce jsme drželi takový ty klasický. Ale jelikož nikdo u nás nebyl pobožnej, ani jako z těch babiček, tak se u nás nedrželo žádný jako ty půlnoční nebo prostě zpívání koled, to nebylo. Ale jinak dobrý (smích).

T: Vzpomínáte si na to, že by si třeba někdy maminka postěžovala, že třeba bylo něco potřeba a nešlo to sehnat?

N: No, to jsme si stěžovali všichni, protože nebylo nic. To nebylo nic, no. Na všechno se stály fronty, na televizi se stála fronta. Občas, když byl někdo, nějaký známý, tak trošku pomoh', takže... Já si živě pamatuju, když jsme čekali na favorita, neumím si představit, jaký to byl rok, ale pamatuju si, tatka že stál teda od večera, celou noc, až do rána. A my jsme si tak jako říkali, jakou chceme barvu, a když došlo na věc, tak jsme si mohli vybrat mezi bílou a takovou světle zelenou, takže bylo vybráno raz dva (smích). Prostě to nic nebylo. Ovoce nebylo. To jsme měli teda výhodu, protože mamky sestra prodávala v zelenině, tak nám občas pod půltem něco schovala. Mamka vlastně, jak jsem říkala, že měla tu operaci, že jo, tak potom byla pár let dobrá, ale pak se zase začla horšit, takže byla každou chvíli v nemocni. No, a co máte donýst do nemocnice, nejlíp nějaký to ovoce, že jo. Tak to bylo, to nám teta vždycky nechávala něco. Mandarinky, ty byly na Mikuláše, pak před Vánoce, jinak celej rok nic. Banány to bylo to samý. A já si pamatuju, to říkala moje sestřenice, ona jak byla teda asi o devět let starší než já, tak vlastně v 73. se jí narodil syn, a když mu byl asi rok nebo rok a půl, tak dostal strašnej průjem. Ona s nim byla u doktorky a ta jí prej říkala, no, víte co, pani, to by chtělo banány. A ona, no, to je hezký, ale ještě mi porad'te, pani doktoro, kde je mám jako sehnat (smích). Takže, bylo to trošku jiný, trošku jinej svět. (pauza)

T: Ještě můžu se zeptat, jaké měli rodiče zaměstnání?

N: Tak mamka byla švadlena, takže šila. Pak po tý operaci, to byla asi rok doma. Pak se vrátila do práce a pak jak se jí to začlo zhoršovat, tak šla napřed do částečný, potom úplný invalidky. A tatka byl vyučenej typograf, to je v tiskárně, a vypracoval se a pak dělal až zástupce vedoucího. Sourozence nemám, prosím pěkně. Protože mamka defacto neměla mít ani mě, protože lékaři jí nedoporučovali kvuli tomu srdíčku vůbec mít děti. Ale mamka řekla, že aspoň jedno jo, takže to jsem já.

T: Tak, a teď jestli třeba si vzpomínáte, že byste byla v pionýru nebo SSM?

N: No, v pionýru jsem byla, ve svazu jsem byla taky. To tenkrát tak jako, toho pionýr, a to jsme tak nebrali prostě, že jo. Jsme byli nejdřív jiskříčky, asi dva roky, a potom...to snad byla celá třída. A v SSM na tom gymplu potom, no.

T: Bavilo Vás to?

N: Mě to otravovalo, mě to otravovalo. Potom navíc mě uvrtili, když jsem byla na tom gymplu, abych já vedla pionýr, což mě otravovalo ještě víc teda. Ale nákou aktivitu jsme moc nevyvíjeli. Prostě byly nějaký schůzky, se šlo na kaštany nebo nějaký sportovní hry...

T: A vzpomínáte si na prvomájové průvody?

N: No, to si vzpomínám, to si vzpomínám. Totiž když už jsem byla v zaměstnání. Jako se školou ještě, taky jsme chodili, vždycky nás tam nahnali, no. Ale, potom v tom zaměstnání, muselo se jít, no, muselo, v podstatě. Kdo nešel, tak byl na koberečku vlastně před zaměstnavatelem. Já jsem v tý době dělala v R., manžel v M., tak jsme vždycky vyfasovali nějaký balónky nebo co to bylo. Což to syn

chodil rád potom. Protože dostal balónek, že jo. No, a šli jsme na náměstí a největší problém byl, když asi dvakrát můj muž vyfasoval takovej ten transparent, a to mělo teda tu nevýhodu, že nešlo zdrhnout, že jo. Protože my jsme tam vždycky šli, chvílku jsme postáli, no, a pak jsme se tak jako rozptýlili. Tu čárku jsme měli, jako že jsme tam byli. Ale když měl člověk ten transparent, tak musel vydržet do konce, i přes ty blbý projevy, a odnýst zase ten transparent do té fabriky, do toho M. No, a co na tom bylo nejhezčí vždycky, to byly ty alegorický vozy. Já nevim, jestli Vám to něco říká, to bylo, jako každej podnik měl, třeba R. měl ávii, a to bylo nazdobený. Všechny ty výrobky tam, no, bylo to takový pestrý, takovej průvod aut těhletěch podniků. A i třeba holky živý tam byly a vždycky něco házely takhle třeba těm dětičkám. Tak to bylo pěkný, na to se čekalo, protože to bylo vždycky na konci, než to projelo. To bylo docela dobrý, no. Ale jinak opravdu teda... A většinou chumelilo, na prvního Máje. Nebo dost často, dost často byla pekelná zima, no. No, takže to jsme se samozřejmě museli účastnit. A ještě si myslim, že předtim, myslim, bejval lampionový průvod. Myslim, že to bylo na čarodějnice večer, jestli si to nevymejšlim, že to bylo tohle datum. Tak to jsme chodili rádi, protože to byla zábava, se zapalovaly vzájemně lampionky a tak... (pauza)

T: Pamatujete si na nějaký oblíbený pořad v televizi nebo v rádiu?

N: No, rádio my jsme moc neposlouchali, ale právě jak mamka zůstala doma, tak taťka koupil televizi. Takovou malou. To byla jedna z prvních televízí. A jelikož mamka, že jo, byla doma, tak aby se nenudila, tak taťka koupil televizi. Takže my jsme to rádio moc neto, a z té televize, tak to samozřejmě si pamatuju nějaký ty pohádky, večerníčka, tydlety. No, potom, když už jsem byla větší, tak už to byla, no, klasika, no. (pauza)

T: Jezdili jste někam s rodičema na dovolenou?

N: No, tak my jsme, já s rodičema teda jsem byla, to mě mohlo bejt tak, těžko říct, šestnáct, jsme byli prvně v NDR. Jinak jsme jezdili tady po Čechách. Říkám, když mamka se tenkrát z toho trochu dostala, tak jsme jezdili, na Slovensku jsme byli dvakrát, ale v zahraničí, to jsme byli akorát v tom NDR jednou. To bylo strašný, protože ted, a to moře bylo tak ledový, že jsem tam vlezla jen kvůli tomu, abych se mohla chlubit, že jsem se koupala v moři. Ale myslim si, že jsem tam vlezla teda tak po pás, ale dál ne. No, a to mám teda takovou vzpomínku, když jsme tam jeli, k tomu moři, že jo, to byla docela štreka. A tak že se někde vyspíme, v Německu, NDR bejvalym. A tak jsme jeli a našli jsme takovej jako pohodlnej les, ticho, rybník... No, nádhera, nikde nikdo. Tak jsme si tam postavili stan, večír, to jsme se šli ještě vykoupat, vodička teplá. No, a ráno, když jsme se probudili, tak jsme se nestačili divit, protože kolem nás nějaký obrňáky, a to, protože my jsme byli v nějakym vojenskym prostoru (smích) Tam byl normálně vjezd, vstup zakázán, proto tam taky nikdo nebyl teda (smích) No, a my si tam stanovali tenkrát. No ale neodstřelili nás, bylo to dobrý (smích)

T: Tak to byla pestrá dovolená (smích)

N: No jo jo jo, to jo. No. A jinak jsem pak jezdila, no, už, už za vdana, že jo. No, to asi už není zajímavý...

T: Ale jo.

N: No, tak, že jo, jsme jezdili dost, no. Když byl jenom Michal, tak se hodně jezdívalo, protože to ještě nebyly hranice otevřený, že jo, tak jsme byli asi dvakrát v Bulharsku a asi dvakrát v Maďarsku. Jinak tady po Čechách. A potom, když se to v tom 89. teda otevřelo, tak prvně jsme byli, no, kde jinde než v Bibione, že jo, v Itálii. No, a pak párkrát jsme byli v Chorvatsku, ale pak už jezdila jenom Ivča, protože kluk už byl velkej. Tak to jsme docela jako pocestovali, tu Evropu, takový ty destinace ty tradiční, no. To jsme lítali teda většinou už, ne jako autem. (pauza)

T: Věděla jste o někom, kdo by v té době ještě před rokem 89 cestoval na Západ?

N: Jako legálně? To nevim, to nevim. Známa tam utekla. Nebo známá, jedna holka, co ted, a to, tak už zůstali v Německu. Nebo teda zůstali v Jugoslávii, pak se dostali do Německa. Zajímavý, že teď se vrátili. No, a jinak, ono i do ty blbý Jugoslávie se čekalo na devizovej přístup třeba dva tři roky, že jo. Tak většinou se jezdilo... nevim, no. No, pak jedině vim, ale to ne že by utekli, ale měla jsem příbuzný v Sokolově, a ty byli teda v Německu pořád, ale ve Východním, tam se jezdilo hlavně nakupovat. No ale na Západ, já ňák nevim. Nějak se mi nevybavuje, kromě ty holky teda, která tam zůstala. A mojí

kamarádky vlastně maminky sestra, ta tam zůstala a tu maminku pak vyhodili ze zaměstnání vlastně, to jo, to jo. Tak to jsme jí litovali a pak jsme jí to zas celej život záviděli, protože teta posílala různé dárečky, co tady nebylo a tak.

T: Vnímala jste nějak to, že třeba někde jinde jsou běžně věci, který se tady těžko shánějí?

N: No, tak my jsme nikam moc nemohli, říkám, byli jsme tenkrát v Jugoslávii na devizách, a to jsme teda koukali, protože my jsme byli, myslím, ve Splitu, jo ve Splitu, a tam byl takovej obchoďák, jako je dneska známe, že jo, a to tady nic takovýho nebylo. A to se pamatuju, že z toho našeho zájezdu ta pani, myslím, že banány nebo nějaký takovýhle ovoce, co tady bylo jako nedostatkový, tak honem kilo, dvě kila, no, a když platila, tak se orosila teda, to si taky pamatuju. No, takže to tam bylo, jako bylo tam víc zbožího než tady, to je jasný, jako i v tý Jugošce. No, jinak na Západě jsem v té době nebyla, takže to jako, tam jsem se nedostala. Mám pocit, že to bylo třeba jenom jako na pozvání někoho, třeba kdo tam měl známý, no... Jako, my jsme tady žili vlastně v takový blažený nevědomosti. Takže nám to jako ani tolik vlastně nechybělo, protože jsme to neznali, že jo. Dneska už by si člověk těžko zvykal, no.

T: Věděla jste v té době něco o politice, o únoru 48 nebo pak o srpnu 68...?

N: No, tak srpen 68 jsem zažila, když jsem nastupovala na základku, to mi bylo 6. No, a docela jsem to vnímala jako, protože my jsme bydleli na druhý straně „města A“, jestli víte, jak byly kasárna. Tam, jak je dneska x, tak tam byly kasárna a letiště, a tam bylo plno útvarů. Tak tam vlastně oni ty vojáci byli, že jo. My jsme bydleli kousek od tamtud. No, tak to si pamatuju úplně přesně, toho jednadvacátýho srpna. My jsme bydleli v jednom baráku, a rodiče můjho tatky, moje babička a děda, vedle v baráku. A bylo to zařízený tak, protože babička mě vždycky budila a já jsem k nim šla na snídani a pak jsem šla do školy. A tohle bylo o prázdninách a tak si pamatuju, že mě babička přišla vzbudit, byla ubrečená, a tohleto mi jako povídala. A třeba ta sestřenka, oni bydleli taky v „městě A“, tak ta jejich parta, co měli, okamžitě vyfasovali nějakou barvu a štětce a šli na letiště a tam psali nápisy jako „Ivane, táhni domů“ a takovýhle. Tak v té době, já jsem tomu nerozuměla, že jo, nevěděla jsem, co se přesně děje. Ale strejda byl tak vystrašenej, ten tý můj sestřenicí povídal, prosím tě, ještě tě zastřejeji někde, tak pak měla zaracha, nesměla ani ven. A taky vim, že tady byli Poláci teda. A tak nám to tam pořád lítalo, ty vrtulníky, sem tam sem tam. Ale já jsem tomu ještě tak moc nerozuměla tenkrát. Až potom člověk, když byl o něco starší, tak mu to začalo docházet, jaký to byly divný roky. Byly to takový roky, že člověk říkal doma něco jinýho, než moh' říkat na veřejnosti, no. Jako fakt, no.

T: Tak, a potom, stalo se Vám třeba někdy, že by Vám někdo nabízel členství v KSČ?

N: No, samozřejmě, samozřejmě, Já jsem byla na osobním oddělení a tam se to víceméně předpokládalo, v R. N, a tom osobním, tam byla jedna referentka, ta nemusela bejt ve straně, to jsem byla já. Pak tam byla vedoucí, tak ta musela bejt ve straně. No, a když tady ta šla pak do důchodu, tak samozřejmě, že mi to bylo nabídnuto, a když jsem odmítnula, tak jsem šla. Ale já jsem šla teda do výkupu taky na osobní oddělení, a když jsem šla na pohovor, tak jsem se ptala (smích), no, jsem se ptala, to taky dneska nevim, jak jsem to, no, ptala jsem se, jestli je podmínkou (pousmání), že budu ve straně. No, oni mi řekli, že ne. Tam byl jeden kádrovák a pak tam byly referentky dvě, jedna měla na starost personalistiku a jedna jako výchovu, vzdělávání, to jsem pak nakonec dělala a tam ta podmínka nebyla. Takže jsem ve straně nebyla, ale nabídnuto to bylo, to víte, že jo (zasmání).

T: A proč jste tam nechtěla bejt?

N: No, já Vám musím říct, že třeba můj otec byl v KSČ, ale to bylo prostě, můj otec, můj děda, ale to bylo něco jinýho. Můj děda, tatky tatka, to byl prostě sirotek asi od šesti let, a ten opravdu žil v hrozný bídě. Žil u sedláka, spal s koňma někde. Já nevim, nebudete to nikde vykládat, já Vám řeknu takovou perličku, co náš tatka vždycky vykládal, jak byl děda na tom špatně, že když šel k odvodu, tak řekli vysvlíct do trenek a můj dědeček se nesvlíkal, nechal si kalhoty, protože on ty trenky neměl! No, nic, tak třeba můj děda vstoupil do strany nějak po té vojně, protože prostě pro něj to bylo, oni nabízeli prostě něco lepšího, že jo, a on když znal jenom tu bídu a ty ústrky u toho sedláka a začínal pást husy a nakonec, říkám, skončil u těch koní, tak můj děda prostě, ten tomu věřil, ten tomu prostě věřil! A nikdo mu to nevymluvil. Můj tatka tam teda taky byl, ale to byl takovej člen, che, když řeknu

jako z vypočítavosti, to je blbý, ale prostě když chtěl něco dosáhnout, tak nebylo prostě jiný cesty, no. Ale můj taťka on zase byl prostě takovej jako ráznej a on se moc nebál a jednou, to vim, že prostě přišel domů, ono takhle na ty stranický schůze, co vysílali do tiskárny, chodila kádrová (?...) z pošty, jako takovej pozorovatel a kafrala jim tam do toho, jak co mají dělat, i když tomu vůbec nerozuměla. A vim, že taťka jednou přišel domů a povídá: „Asi mě vyhodějí, protože jsem dneska (já to řeknu na plnou pusou) poslal M. do prdele.“ (smích). Takže můj taťka jako si nenechal moc, no. A já nevím, no, já jsem nikdy necítila potřebu, nevím... Třeba jako mě nikdy nebavilo chodit po schůzích a takový ty, že jo, nevím. Já takový to kolektivní náký, ať práci nebo bavení, to mě nikdy jako moc, no, nic moc neříkalo.

T: A nebyly třeba takový argumenty, že byste tam měla vstoupit, nebo že by pak Vaše děti mohly mít problém dostat se na školu nebo tak?

N: Hmm, já nevím, že by s tím byly problémy. Pokud to nebyl vyloženě někdo, ani snad za mě, když já jsem třeba šla studovat, tak neznám nikoho, kdo by třeba, a to, to byl třeba v tiskárně, už si nevzpomenu na jméno, nějaký pán, a ten teda vyloženě jako složil legitimaci, po tom osmašedesátým, a obě holky vystudovaly. Takže pokud to nebyl nákej vyloženě, jo, nákej já nevím, tak to zas nebylo tak zlý. Samozřejmě záleželo na lidech. Každý, kdo chtěl na vysokou, tak se na něj psaly posudky, psaly se posudky z občanského výboru, psaly se ze školy, tak záleželo, co tam ty lidi napsali, no. Pokud to byl nějaký hajzlík, tak Vám to moh' asi znechutit, to je fakt. A třeba se mohlo stát, že se to dítě kvůli tomu nedostalo, no. Pokud to byl normální člověk a napsal to, tak nějak ani tak, ani tak, jenom aby prostě udělal posudek, tak to šlo.

T: Jak byste celkově zhodnotila období svého dětství a mládí?

N: Tak když bych to měla porovnávat s dneškem, tak to bylo, bylo to špatný. Ale my jsme to prostě nebrali, byli jsme mladý, nějak jsme do politiky moc se, no, neangažovali, jo, a ani nás to moc nezajímalo. Tak jsme prostě...jako dětství, si myslím, že jsem měla jako docela hezký. A to, že jsme neměli každý den maso nebo banány, to jsme fakt prostě neřešily jako děti. To spíš jsem řešila potom, když jak jsem se vdala brzo a měla jsem už děti, tak když nebyl toaleták, když nebyly vložky, na všechno se musely stát fronty. Tak to jako dneska, když se na to dívám, tak si říkám Ježíš Marja, jak jsme to mohli vydržet. Ale v té době, neznali jsme prostě lepší, takže nám to zase tak nějak nepřišlo, no. No, nebo si to člověk už idealizuje, byli jsme mladý, tak to bylo jiný, no.

T: A jak jste potom vnímala rok 89?

N: No, to jsem se docela bála, protože právě od sestřenky ten její syn, on šel do Prahy, to mu bylo asi 15. On hrál fotbal, tak šel hrát fotbal, a byl to puberták, že jo, náchylnej, kdyby náký partičky nebo, no, tak vim, že jsme o něj měli hroznej strach, protože taky nikdo nevěděl, v těch prvních dnech, kam se to hne, jestli k nám nepošlou tanky, jako to bylo v padesátým šestým v Maďarsku. Tak to jsme teda strach měli, protože nebyly, Vy si to neumíte představit, ale nebyly mobily třeba, jo. Kluk bydlel na internátě, sestřenka mu třeba volala, vrátnej řekl, já Vám pro něj dojdu, pak se vrátil a řek', on tam není, a teď jí říkal, že už ho den neviděl. A on spal třeba u kamaráda, jo, ale prostě strach jsme měli hroznej. Protože kdyby to bylo dneska, tak by mu zavolala, kde seš, hlavně nikam nelez, ať se k ničemu nepřipleteš, ale to jsme fakt třeba tři dni o něm nevěděli, tak to jsme měli prostě strach. A i třeba jsme mu říkali, prosimtě, ty to nevytrhneš. Říkám, bylo mu patnáct, neměl vůbec z toho pojem, že jo. Tak jsme říkali, do ničeho se nepleť, ať se ti něco ještě nestane, že jo. No ale tak potom to nabralo už ten směr dobrej, že jo, a bezkrvavej, takže to bylo fajn, no. Dneska už si člověk neumí představit, že by žil v takovym, v takový kleci jako tenkrát, to je jasný, no.

T: Co Vám přijde, že se po revoluci nejvíc změnilo?

N: Jako k dobrýmu? Nebo špatnýmu? (zasmání)

T: Jako celkově. Nebo třeba co Vám přijde, že předtím bylo lepší, nebo teď je to lepší nebo horší...

N: No, tak změnilo se určitě k lepšímu, že dneska mají mladý lidi možnosti cestovat, studovat, podívat se do světa. Že dneska nikoho nezavrou, když řekne něco proti tomu, co se děje tajhle v parlamentu. Když řeknu, že jsou to všechno blbci, tak mě nikdo za to nezavře, to jako jó. Na druhou stranu já třeba vidím jako obrovskej problém tu nezaměstnanost, třeba konkrétně mladejch lidí. To se mi vůbec

nelíbí, já nevím, kam to pude, jo. Protože když ty mladý lidi si nezvyknou dělat, tak prostě, nevím, no. Hmm, ne že by mě to trápilo, ale tak taky mě štve třeba ta romská otázka. Jak jsem na tom osobním dělala, tak vim, že co jsme s těma cikánama měli, vždycky! Ona nastoupila, d'ála do první vejplaty, pak už nepřišla, ale půl roku nám ještě chodily z jednoho dětskýho domova, kde měla dítě a tamhle, jsme vždycky nadávali, no ale vzít jsme je museli, že jo, protože každej musel dělat, to byla práce vlastně povinnost, ale říkám si, že aspoň něco(!) dělat museli (smích). Dneska akorát sedějí doma a berou dávky, no. Takže todle mě taky trošku štve, protože na todleto tady teda není žádná svoboda, protože běda, když někdo řekne, poukáže třeba na nějaký nesrovnalosti, tak je okamžitě rasista. Jakto, jakěj rasista?! S našim Michalem chodila do školy cikánečka, rodiče slušný, holka čistá, šikovná, nikdo proti nim neřek' půl slova, proč taky. No ale dneska, když tady jich je velká komunita, bojíte se vytáhnout paty. A to mi říkala známá, ona bydlí v „předměstí města A“, tak už se teda vystěhovali, ale že tam je nastěhovali do nějaký, já nevím, kde to přesně bylo, je tam to hřiště nějaký...

T: Nad tím obchodem možná, že jo?

N: No, no, no, a oni bydlejí hned naproti. A říkala, to si neumíš představit, jako fakt. Kde to jsme, já když budu dělat takovejhle bordel, nebo co říkají třeba ženský z úřadu, že prostě přijdou a dokud jim nevyplatěj, tak co tam... no, a nebo, že kluk řekne ve školce: „Zejtra budu mít nové kolo“. A vy na něj máte? „Ne, ale my půjdem to a tatínek nepůjde domů, dokud nám pani na něj nedá.“ No, tak jako, tohle mi trošku jako vadí, nebo ne trošku, to mi vadí dost tohleto. Ale samozřejmě jako že bych to chtěla znovu, to ani náhodou, to jako... No ale jako asi nás to docela poznamenalo, ty dlouhý roky. Myslím celou tu společnost, nemyslím naši generaci, jo. Protože třeba už zase na Západě jsou o dost dál, protože tam tu svobodu mají o hodně dýl, takže už se naučili s tím prostě žít. Ale my, než si zvyknem trošičku, no ale třeba vaše generace, to už je paráda, že jo, to o tom se nám ani nesnilo, abysme támhle jeli studovat do ciziny nebo, no. Je trošku problém pro mladý lidi s bydlením, no. Dřív ty byty byly. Je vždycky něco za něco, bych to tak řekla. Dneska ty mladý, kterým trošku nepomůžou rodiče, to nemají lehký, no.

T: Myslíte, že by šlo říct, která z těch dob byla nebo je horší?

N: No, to byla určitě ta první no. Ale, zase nejsem úplně takovej ten, abych řekla, že je všechno ideální. Není! Je pořád co zlepšovat. To je fakt. No ale tak to určitě, nikdo by to asi nechtěl vrátit, by musel bejt fakt blázen, no. No ale chce to vychytat ještě takový ty mouchy (smích).

T: Tak jo, napadá Vás ještě nějaký doplnění, vzpomínka...

N: Nevím, no. Dělal se prostě nesmyslný věci. Já si třeba vybavuju, to zase sestřenka vyprávěla, ona chvíli dělala taky v knihovně, asi rok, ale zrovna to bylo nějak v dvaasedmdesátym roce, protože v tříasedmdesátym se Radek narodil, no, tak že se tenkrát, jak bych to řekla, tam byl nějaký fond těch knížek, že jo, a že se šmahem vyřazovaly a dávaly, já nevím kam, to třídletěch autorů, co byl, já nevím, Hrabal, Aškenazi, jak napsal... Kundera, no, tydlety jak utekli nebo psali proti režimu, tak ty jejich knížky prostě šmahem museli vybrat buď od lidí, nebo, co byly v knihovně, stáhnout, a šlo to do nějakých asi archívů nebo kam. A prostě byly to takový, takový debility, že se prý třeba vyřazovaly i knížky někoho prostě nezavadnýho, kde třeba jenom ten Kundera napsal jenom doslov. A spousta krásnejch knížek takhle, možná, že se vydávaji dneska znovu, to asi jo, ale tenkrát určitě se akorát do toho někde daly myši. No... (pauza).

T: Dobře, tak jestli už nechcete něco doplnit, tak mně to takhle bude stačit, děkuju.

Rozhovor 7

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 13. 8. 2013, u tazatelky doma, 86 minut

rok narození: 1963

vzdělání: střední s maturitou (střední zemědělská škola)

zaměstnání: účetní

rodinný stav: vdaná

T.: Tak, jestli můžeme začít, tak bych tě poprosila, zkus mi vyprávět o svym životě, tak nějak od té doby, co si něco pamatuješ...

N.: (chvíli ticho) Ježíš, to je vzpomínek hroznejch. Jako ale nejživější vůbec vzpomínku jako z útlýho dětství mám první den ve škole. Jako ze školky, já jsem do školky vlastně nechodila. Ale dřív, člověče, to si snad ani nic nepamatuju. Ale ten první den, to uplně, jakoby to bylo včera, si pamatuju. Jak ty rodiče tam stály, vid', my jsme seděli takhle. A pak se mnou chodil ten Vašek Š. a učitelka se ho ptala, ona se nám představila, a ptala se ho: „Jak se jmenuju?“ A on si stoup a řek: „To se nesmí říkat.“ Jo! Tak to si proto pamatuju tohleto, to je taková moje první vzpomínka z toho dětství... No, nevím jako, jak mám pokračovat. No, tak jsem chodila do O. do školy, tam jsme chodili pět let, vid'. To bylo boží. Vždycky v zimě, závěje, teď už to tam není, ale tam byla, takovej úvoz, jsme se vždycky rozeběhli a hup do něj. To si zmizela ani ti nebyla čepice vidět. Jsem vždycky přišla domů vycpaná sněhem. (smích). No, od šestky, to znáš, to jsme jezdili do „města A“, vid', nahoru na „název školy“. To jsme byli ve třídě kluci holky takhle z těch vesnic kolem a do toho pár měšťáků. Ale bylo to fajn, my jsme se docela kamarádili jako i s těma x právě. I když občas to bylo trochu znát, třeba že řekli něco, no, že my jsme jako ty, co tam přišli z vesnice, třeba když se někdo pohádal s někym jako. Ale jinak, třeba já na ty spolužáky vzpomínám ráda... No, nevím, co chceš slyšet. Jako jak jsme třeba užívali volnýho dne?

T.: Jo, taky.

N.: V létě, to jsme, tady bylo hřiště, tak kluci hráli fotbal třeba, tak jsme se jim tam motaly. Hodně jsme se nahráli vybiky. A ohně jsme různý dělali. Hodně. Protože tam v zadu u lesa... kluci nás stopovali, my jsme si dělaly bramboračku, oni nám ji vždycky snědli. A hráz jsme dělali, jako na potoce, a tam jsme se chodili koupat. To bylo něco, to byla ledárna. Ježíši, když si na to vzpomenu.

T.: Tady ten „název potoka“?

N.: Nó, taky. Nebo tam podellhotky, ale to je vlastně, jo, to je ten samej, no. Jsme nejezdili nikam. A náš děda vždycky šel, nelenil, tam nám to proboural, jsme přišli, voda byla vyteklá, jo. Tak jsme si zase postavili. V zimě, to nás byl plnej rybník. To byl krásnej led, hladkej. A na tom hornim byl vroubkovanej. A my jsme se vždycky s klukama hádali, protože kluci chtěli bejt dole, že je hladkej, a hrát hokej. A nás vyhazovali nahoru, abysme se jim nepletly, vid'. No, a to vlastně od té doby, no, ono to asi dorostlo, ale to jsem měla uraženej tady kus zubu. Protože Jirka V. se našťval a zinknul mě hokejkou tady. (smích).

T.: To byl teda gentleman (smích).

N.: No. Kus zubu mi urazil a prej ať táhneme nahoru (smích). To si pamatuju, no... .Pak jsem šla teda na tu ekonomku, že jo... To jsme taky hráli divadlo na hřišti. No, náš o. učitel, já nevím, H., to už asi neznáš, vid'. A H.ová, taky ne. Ta možná dělala jeden čas i ředitelku. Tak ty nás jako vedli. Tak jsme to zkoušeli na sále a na hřišti – víš, kde bejvalo hřiště?

T.: No, já myslim, tam jak má teďka Š. nějaký ty věci?

N.: Nó no, no, tak tam bejvalo hřiště. A tam bylo jeviště potom.

T.: A to bylo k nějaký příležitosti?

N.: Ke kácení Máje. No. A to jsem tam měla taky, prostě takovou scénku, jako měla jsem říct vtip. A měla jsem dělat, jako že se stydim, jo. A kluci mě tam táhli na jeviště, já jsem dělala, jako že se

vzpouzím. Moje babička! T, a to vzala tak vážně, ta z toho byla úplně zničená, že řikala: „Božka,“ jako mojí mamce, „Božka, podívej, ta holka, jak se stydí, vždyť ona tam vůbec nechce. Ta ostuda!“ (smích). A přitom já to měla v roli jako, jo (smích). No, a to bylo, to se mně líbilo. Pak to zaniklo, vid'. Teď se to obnovilo, ale už je to takový chudší. To byla i u toho pouť, jo, kolotoč, houpačky, no. Náhodou, bylo plný hřiště lidí, se přišli pobavit na náš účet. Tvůj tatík tam hrál, no. T.: Taky, jo? (pousmání).

N.: Taky. To bylo dobrý, no. Pak jsem začla chodit taky na ty zábavy, vid'. Tam jsem poznala Jardu, svýho budoucího. Krátce na to jsem se musela pak vdát. Nó. Narodil se první, vid', Pavlík. Pak se narodil Jarouš. A život vlastně tak utíkal, furt dokola. Tak nějak, já nevím, asi tak, no.

T.: Tak jo. A třeba jak si řikala o tom kácení Máje, tak vzpomínáš si, že byste taky chodili jako do nějakých průvodů? Na prvního máje.

N.: No, to jsme měli rádi z jednoho prostýho důvodu, že jsme se neučili. Jinak nám to absolutně nic neřikalo, jo.

T.: A chodili jste teda, jo?

N.: No, chodili jsme. To bylo povinný, to se muselo. To by byl jinak průšvih, kdybys nešla, jo. To jsme se vždycky seřadili před školou, vid'. Chudáci ty, co vyfasovali transparenty, protože ty tam pak musely zůstat do konce, ostatní se rozutekli, jen jsme došli na náměstí, jo. A to pak i v práci jsme chodili, jo. A vim, že jeden rok byla opravdu zima, chumelilo. A my jsme měli prostě přikázáno, že musíme mít pionýrský košile, šátky a nesmíme na tim nic mít. Takže já jsem byla podvlečená vespod, i svetr, bráchovu košili, protože byla větší, vid', tu narvanou na tim. A šátek, vid', abych teda šla podle předpisů. Jinač ale ty alegorický vozy jako děti se mi hrozně líbily. Prostě já na to koukala jako na nějakou atrakci, jako na pouť. To jezdily jeden za druhym, traktory všelijak ozdobené, nebo nákladní auta různě. A to jsme šli tim průvodem a jak ty ovce jsme vykřikovali ty hesla: „Ať-žije-KSČ“ a-furtdo-ko-la. Učitelka vepředu dirigovala, jó, a otáčela se, jestli křičíme. A ve škole kvůli tomu taky jsem měla průšvih jednou, ne kvůli tomuhle, ale muselo se říkat ve škole soudružko učitelko, jo. Ne paní učitelko, ale soudružko. To jako běda, když si neřekla soudružko. A tenkrát to už bylo na ekonomce, a to byla jako dost závažná chyba. Protože jedna profesorka mi řekla – běž, a vyřid' druhý paní profesorce něco, jo. No, tak já jsem šla a řekla jsem: „Paní profesorko,“ ne, počkej, vlastně takhle: „Soudružko profesorko, paní profesorka“ ta a ta Vám vzkazuje. Cože?! Tak já jí to jak blbec zopakovala. Kdože?! A pak mi to došlo, tý jo, dyť já říkám paní profesorka a ne soudružka. Hele ale já jsem z toho měla průšvih, probírali to i jako u ředitele. Pak přišel třídní, já jsem si musela stoupnout a on řek, nemluvil přímo ke mně, ale já jsem si musela stoupnout. Napřed mě postavil a pak říkal: „Jistá osoba je tady znemožněna na dost dlouho, chtěl bych vám říct, abyste si na to oslovování kantorů dávali pozor, jste přeci jenom studenti střední školy...“ a takhle, jo.

T.: Ty jo.

N.: No. A až domluvil, tak teprve jsem si mohla sednout, no. Hmm...

T.: A to jsi chodila do „města A“?

N.: No, do -, na ekonomku. Teď je tam co, teď se bude prodávat ta škola dokonce, byla tam obchodní akademie a teď mám pocit, že snad mi někdo říkal, že se bude prodávat. ... A nejhorší, co teda pro mě za totality ve škole bylo, že já jsem byla vlastně jediná, kdo neměl rodiče v KSČ.

T.: Ve třídě, jo?

N.: No. Jediná. Já jsem se tam dostala z protekce na tu školu, já to přiznávám dobrovolně. Protože, já bych se tam nedostala, protože jsem neměla rodiče v KSČ. A tady B., zástupce ředitele, tak měl chalupu ve V., že jo. A tat'ka tam jezdil vorat a tak, jo. Nó, a tak se bavili, kam bych chtěla jako jít. No, já jsem měla, no, asi tři dvojky na vysvědčení a tak se bavili, že bych chtěla na tu ekonomku jako, ale že je tam nával a že naši jsou nestraníci, že jo. No, on říkal, no, tak to teda nevím, já se pokusím. No, a tak mě tam protlačil. Tak díky tomu teda, jinak jako, no. (zvýšení hlasu) A teď jsme furt každou chvíli vyplňovali nějaký přibližný dotazíky, jo, kde se vyplňovalo, kde jsou zaměstnaný rodiče, v čem jsou organizovaný, jakou funkci zastávají v tý organizaci. (zklidnění hlasu) A teď já jsem nad tim seděla a furt – tati a fakt nikde nejseš organizovanej? (s důrazem) „No, nejsem, copak mám na to

čas?!“ No, tak oni dělali v JZD, že jo, pak večer doma, chlív plnej dobytka, tak povídal, copak já mám na to čas, a mezi ně bych nešel, a to. No ale tak já tam musím něco napsat. No, tak ho napadlo, tak tam napiš aspoň ty hasiče, že je v dobrovolným sboru. A tati funkci, máš tam nějakou funkci? No, tak stříkám tam, já nevím, jakou funkci?! A tak tam napiš třeba pokladníka aspoň, občas vybírám na zábavě. No, a víš co, teď se to odevzdávalo, všichni tam měli napsáno člen KSČ, má funkci tu a tu, organizovanéj od toho, a toho a já jediná ne. Ty ale já jsem to cejtila! Od některých těch kantorů. To kdyby ses na hlavu postavila, tak lepší známku ti prostě nedali, protože neměla rodiče v KSČ. (pauza) A Jardovi, jako manželovi, tomu hrozil i svýho času vyhazov v práci, protože za nim furt chodili, a proč nechce vstoupit do KSČ. Jsem mu říkala, prosimtě, oni tě snad i zavřou nebo co. No, tak jim řek, že chodí do kostela, a to se neslučovalo, kostel a KSČ, to byly dvě protichůdný teorie, že jo. No, tak pak mu dali pokoj, no. Ale... dělal tam dál, ale viděla jsem to, já jsem potom dělala vejplaty, tak Petr Š., byl v KSČ, tak měl větší odměny. Hm. A když se propouštělo nebo to, tak šel první nestraník, vid'.

T.: A třeba v tý škole ještě, přišlo ti to i jako mezi těma spolužákama nějak znát? Jakoby od nich...

N.: Jako, třeba to, že nemám rodiče v KSČ ani tolik ne, ale třeba to, že, já si vzpomínám, za mnou seděl Mirek S. a jeho otec byl ředitelem v S. tý zemědělký a máma učila v mateřský školce. A teď jsme museli říkat, čím jsou rodiče. Tak já otec traktorista, matka v rostlinný výrobě. Jenomže, jako víš co, zase KSČ, ty propagovaly dělnickou třídu a ne pracující inteligenci, jako, jo. Jenže to tam byl jeden vedle druhýho. Tak se mně smál tenkrát.

T.: Jako když si řekla, co dělají rodiče, jo?

N.: No. (pitvoření hlasu) Táta debil, jezdí traktorem, hehehe. Jako jo, některý i ty holky jako, tak jsme byly rozhloučkovaný. A dodneška, když se sejdeme, po těch x letech, tak ty hloučky máme. To je holky z vesnice, pak ty městský, pak byly nějaký ty mezitím. Opravdu jsme nebyli dobrá třída. Na střední ne teda. Byli jsme hodně rozhloučkovaný a i teď, po těch letech, když se sejdeme, tak zase si tak sedáme...

T.: A ještě zpátky k tý základce, co se tohohle týče, tak tam to bylo lepší?

N.: Víš co, tam jsme to tak neprožívali, tam to bylo lepší. To bylo možná tak jako, a my jsme přišli z vesnice, v tý šestce, tak že si hráli chvíli na machry třeba, jo.

T.: Jako že vy jste z vesnice a oni z města, jo?

N.: Nó, nó. Ale jinač to bylo dobrý. To jako bylo fajn. To bylo horší až na tý ekonomce, no. ...

T.: Vzpomeneš si třeba na nějaký školní výlety...

N.: S tou základkou, to byly takový jednodenní výlety tak nějak, na Macošě jsme byli, si vzpomínám, Babiččino údolí... To lepší bylo na ekonomce, tam jsme byli třeba čtyři dny ve Vysokých Tatrách. A tenkrát zase, to nás neměli rádi Slováci, jak jsme byli Československo, tak to bylo Češi a Slováci furt takový jako rivalita, jo. A to když uslyšeli češtinu, to jsme se tam tenkrát stavovali v takový menší hospůdce a chtěli jsme napít, a vůbec jsme se nemohli dočkat. Jo a pak jsme slyšeli – ať se jdou vy..., Češi blbý. Jako jo. No, a tak jsme pili z plesa! Ze Štrbskýho plesa, no. Protože nám došly zásoby, co jsme měli s sebou. Jako mezi Čechama a Slovákama, to byla rivalita. Protože generální tajemník ústředního vedení KSČ, to byl Slovák, Gustáv Husák, takže se to všechno valilo na Slovensko. Když si chtěla sehnat nějakou pěknou lednici, tak na Slovensku to bylo. Tady, tos musela podplácet, vid', abys dostala něco takovýho. To Slovensko bylo zásobený líp, tenkrát. (pauza)

T.: A byla si v pionýru? Vlastně, asi jo...

N.: To bylo dobrovolně povinný. No. Jenomže, sranda je ta, že jsem byla jak v pionýru, tak jsem i chodila na náboženství. A to jsou dvě naprosto odlišný věci, že jo, protože to je pánbíčkářství, stvořil nás Bůh, a komunisti, ty úplně něco jinýho, vid', že jsme z opice vyvinutý, tak to nešlo vůbec dohromady. Ale, já jsem třeba na náboženství chodila hrozně ráda, protože jsme měli primovýho kněze. Ten nám rozdál sešity, pak jsme měli takový tiskátka, tak nám to takhle natiskal, my jsme měli pastelky, tak jsme si to vykreslovali a on nám ty příběhy biblický vyprávěl jako pohádky. A on měl, měl takový, teď nevím, jestli to je, no, takový velký auto černý. A tak to střídal, jeden tejden vez babičáky, jeden tejden vadíňáky. Tak jsme se vždycky těšili, že se svezem takovým pěkným autem.

On byl strašně hodnej. Křtil mě, když jsem se narodila, pak mě oddával a křtil mi i děti! A pionýr, víš co, ono záleželo v tom pionýru, jakýs měla vedoucí. My jsme měli vedoucí, to byly mladý holky. Vim, že ta Hanka T., ta vlastně chodila s Honzou do školy, jo, s bráchou. Takže my jsme to měli takový, já jsem tam chodila jak do kroužku, ono nic jinýho taky nebylo, jo, dostupný. A tam jsme se naučili morseovku třeba, víš, chodili jsme do přírody, poznávali jsme stromy, lupeny, kytky... prostě jako byl to takovej jako zábavnej kroužek. Ale někde to měli ošklivý, někde se museli učit a dělali třeba z toho testy, jo, se museli doma učit. To my nic takovýho.

T.: A to bylo v O.?

N.: V O., jo, jo. V „městě A“, to už potom, já teď nevím, člověče, já si jenom pamatuju, jak jsem chodila v tý O. ... V SSM jsem taky byla, to člověk musel bejt, to už by mě vůbec nevzali na tu ekonomku.

T.: A s tím jste dělali třeba nějaký aktivity?

N.: Já jsem byla pasivní. Já bych doma nevydržela, víš co. Už jen to, že jsem byla v tom pionýru, a potom jako svazačka, tak jsem měla doma, no, taťka, ten mi říkal bolševiku náš. A babička mně říkala neznabohu. Jenomže, tos prostě musela, to nešlo, no. Si nepamatuju, že by někdo nebyl. Napřed byly jiskřičky, pak byli pionýři a pak byli svazáci. No ale taťka, ten byl, ty náš bolševiku, mi říkal. (pauza)

T.: No, a ještě jinak jak vzpomínáš na atmosféru doma? Nebo třeba jak jste slavili Vánoce, svátky, něco takovýho...

N.: Hmm, naši si na to moc nepotrpěli. Já jsem měla dvě panenky, jednu takovou blondýnku a jednu černou mrkačku. No, a jednoho takovýho malýho medvídku. A s kámoškou, s Maruškou M. od vedle, to jsem si hodně hrávala, a ona měla tři velký medvědy a vždycky mi jednoho půjčovala. A tak mi to ani nějak nevadilo, ty hračky, že jsme neměli. My jsme byli hodně venku. Jsme se doma moc nezdrželi, furt někde po venku. A když, tak jsme museli taky dělat. Jé, já třeba, co já se napásla hus! Já když si na ty potvory vzpomenu. A nebudeš se domů vracet, dokud nebudou mít volata! Jo. Někdy byly napaseny hned, nažraný, to se jim udělaly takový volata, ale někdy ta vůdčí husa furt hlavu nahoře a ga ga ga, a ty ostatní za ní chodily. A já ježiši, tak už se napaste, já už chci jít domů, já se chci jít koupat s holkama, třeba, jo. No, tak holky mi ujely, protože já musela pást husy. Pak jsme přebírali brambory ve sklepě. To jsme taky jednou s bráchou zlobili, to jsme ňák se škubali a strhli jsme garniž i se záclonou a táta nám tenkrát řek, dokud nepřeberete celej přední sklep brambor, tak nepůjdete na náves. To byl pro nás největší trest. Tak my seděli ve sklepě a přebírali brambory. Hm. Každou sobotu se zametal dvůr, to jsme ho museli zamést, horní i spodní dvůr, králíkům to vykydat. Naším čistit boty, nakrémovat, a to. To když šel taťka s mamkou na zábavu, my jsme s bráchou jim vždycky krémovali boty. Mamka si takovou červenou rtěnkou pusu malovala, ona snad jinou v životě neměla. No. (pauza) No, a svátky a narozeniny se neslavily vůbec, jenom Vánoce. Vůbec. Já si nevzpomínám, že bych někdy dostala k svátku nebo k narozeninám jako dítě něco. Jenom Vánoce, a to ještě takovým stylem, že třeba jsem dostala blok, pastelky a cejchy třeba. To mě hrozně bralo, že jo. Nebo ručníky.

T.: Výbava (pousmání).

N.: No, fakt, to ti nelžu! Tak jestli desetiletou holku tohle zajímá.

T.: To asi moc ne, no.

N.: A magneták, to byla největší naše sláva a pýcha, ten kotoučák, co má teď dole taťka. To jsme dostali, to byl Honza (bratr) na vojně, jo, to byl Honza na vojně a já jsem byla v prváku. A tenkrát ho domů nepustili na Vánoce a já jsem mu psala, že jsme dostali magneták, jo. Tak to bylo něco, to byla bomba. Jsme dostali magneták. My jsme nebyli rozmazlovaný jako. Ale zase na druhou stranu, jídla! To bylo mraky! Nikdy nezapomenu na tu haldu těch řízků, odpoledne člověk přilítnul domů, popadnul řízek, místo chleba řízek, a zas letěl ven, jo. Ale jako ty dárky, to nebylo. To zas si myslím, jako teď, jak furt kupuju, a že už mám zakázáno vnoučatům furt kupovat, a stejně kupuju, že si tím kompenzuju asi, že jsem to jako dítě neměla, víš, ty dárky. My jsme to vůbec ty svátky narozeniny nedrželi. (pauza) A na co my jsme se těšili, když jsme šli třeba v O. ze školy, kolem škrobáren, jsme se tam

vždycky stavovali na ty mejdlíčka, to nám je tam vždycky nechávala pani dole.

T.: No, to znám ten název, ale vlastně vůbec nevím, co to bylo.

N.: Nó, to bylo řák z toho škrobu a dalo se to jíst, bylo to dobrý jako. Tak jsme se tam vždycky stavili pro mejdlíčka. Než jsme došli domů, tak jsme to snědli. (pauza)

T.: A že byste třeba museli stát nějaký fronty na něco?

N.: Víš co, já v té době jsem vlastně byla jako dítě, jo. To spíš asi stáli fronty městský lidi, víš. Protože na vesnici, tak nějak, jsme byli soběstačný, že jo. Já si nevzpomínám, že by naši..., ale v tom městě, když chtěla mít třeba na Vánoce banány, tak to jako se asi stály fronty, to jo. Nebo když si chtěla, ty první barevný televize, tak to taky. Na auta, to byl pořadník, si musela čekat, až na tebe dojde řada. Zrovna tak na byty byl pořadník. Víš co, já jako dítě, tohleto jsem moc, hmmm... Ale bylo perfektní třeba jízdný. To byly měsíční průkazky, vid', 21 korun, na celý měsíc.

T.: Hmm, to už není ani jedna jízda (smích).

N.: Nó. No.

T.: A pamatuješ si, kdy jste si pořídili třeba tu televizi nebo to auto?

N.: Taťka byl pokrokověj. Jsme měli první auto ve V.! Hele ale já si úplně vybavuju, jak jsme pro něj jeli. Nebylo nový, jsme ho kupovali od nějakýho pána. Prostě vim, jak jsme tam přijeli, v té ulici jak stálo venku. Já jsem byla zklamaná. Jsem čekala lepší. (zasmání). No, a krátce na to pak jsem se vdávala a moje babička byla rozzlobená a říkala, proč to auto kupovali, proč radši ty peníze nedali tobě. No. Povídám, co, dyť ať si koupějí auto. (pauza)

T.: Ve kterým roce ses vdávala?

N.: Hmm, počkej, v 83. No, v 83. Protože Pavlík se narodil v 84. (pauza)

T.: Jezdili jste třeba někdy někam na dovolenou, ještě s rodičema?

N.: Co to je, dovolená? (pousmání). V životě ne. Tady se brala dovolená jenom na práci. Když měli naši dovolenou, buďto se vybíraly brambory, to tam nahoře jako nad Kašparovejma, to pole dozadu, tam jsme měli brambory, tam se vybíraly, nebo se dělaly sena, prostě vybírala se dovolená vždycky na práci. A nebo si mamka brala dovolenou, aby vyprala. To když prala, tak to jsem věděla, že má dovolenou. Nikdy jsme nikde nebyli. Ale teda co musím říct, jsme aspoň, když taťka koupil ted, a to auto, tak jsme ze začátku jezdili v neděli na výlety a jezdili jsme na hrady a zámky. A mamka měla furt hlavu jak vrtuli, furt: „Není ti špatně?“, „Není ti špatně?“. Mamii, ještě jednou se mě zeptej, a fakt mi bude špatně! Protože mně se dělalo špatně, víš, v autě jako, jo. A tím, jak se mě furt ptala, tak se mi opravdu udělalo špatně. Jo. Tak taťka musel zastavovat. Tak to byly jako aspoň tyhle výlety, že jsme měli. Na dovolenou, na to nebyl čas. Jsme nejezdili nikam. Mně to nevadilo. My jsme měli, tam bylo dost dětí, my jsme furt něco vyváděli venku jako, mně to nevadilo. Protože ostatní děti taky nejezdily, z V. nejezdil nikdo. Takže ti to jako nepřišlo ani divný, jo, že my ne. Jako vesnický děti dřív moc nejezdily, vid', to jako, tady fakt nevím, že by někdo jel. Víš co, my měli v létě strašný práce, jo, my jsme bojovali horní konec proti dolnímu konci (smích) Jsme neměli čas jezdit na dovolenou. Jsme furt byli venku. Jsme bungry stavěli. Klucí, ty udělali, já myslim, že to tam ještě v náhonu je, zemljanku podzemní. Fakt, roubenou. To nebylo vidět ani, že to tam je. Zezhora dali drny, si nevěděla, že tam něco je, víko.

T.: To bylo někde jako u mlejna?

N.: Ne, když bys přešla louku tam nahoru do toho cípu a pak ještě dolu, tak tam je trochu kamení, jako taková skála malá tam je, tak tam trochu doleva, v náhonu, no. Prostě jsme se bavili, co příroda dala, nebo jak bych to řekla. Loupit jsme chodili. To jsme věděli, kde mají jahody, rozumíš, kde dozrály angrešty, kde mají ořechy, kde švestky... No. (pauza)

T.: A ze třídy, že by někdo někam cestoval, nebo potom na tý ekonomce, třeba i do zahraničí?

N.: (pauza...) Třeba někdo jo, ale ... mezi těma lidma, s kterejma já jsem jako kamarádila, tak nikdo. Jo, ale jezdili. Vim, že určitě museli jezdit, hodně se jezdilo do toho Bulharska třeba, ale... nevím, asi mi to vypadlo už z hlavy, ale myslim si, že do toho Bulharska určitě někdo jel, kord když to byl ředitel školy, že jo, no, tak přece nepojede na Mácháč, když je ředitelem, ale pojede do toho Bulharska, to bylo populární, tam se jezdilo. A ROH na to dávalo peníze.

T.: A nedělaly se třeba nějaký zájezdy od toho SSM?

N.: Jo jo jo, jako my jsme třeba, jako pionýři s těma jiskřičkama, víš, tak jsme třeba pro ně dělali jako šipkovanou třeba, víš, nebo nějaký hry takový, jó, jsme připravili nějakou dráhu sportovní a takhle, ale nikam se nejezdilo. Ona ta o. škola až tak zas jako neoplývala penězma. Jo. Spíš jsme se takhle bavili. Nám to stačilo. No, na tý vesnici, na těch vesnickejších školách zas tak živo nebylo, jak na těch městskejších, to byl velkej rozdíl tenkrát. Myslim, že dneska už je to takový srovnalejší, ale dřív to byl velkej rozdíl.

T.: Tak, a ty si teda byla na tý ekonomce a pak si šla do práce?

N.: Hmm, ještě necelý dva roky jsem do práce chodila.

T.: To bylo do kanceláře?

N.: No, no.

T.: A na tu dobu vzpomínáš jak, jestli tě to tam bavilo, na lidi v práci...

N.: To jsem tam taky dostala tu práci z protekce. Jsem protekční dítě (zasmání). Jak jsou ty V., nevím, kdo tam teď bydlí, tak tam bejval krám a ten pan V., co ten krám měl, on, já nevím, jestli byl na tý Jednotě nějaký funkcionář nebo co, tak mi na tý Jednotě to místo zařídil. Tak jsem byla na ústředí na Jednotě a měla jsem na starosti prodejny. To si ještě pamatuju, dvaapadesát prodejen jsem měla na starosti. Bavilo mě to, byl, a to zajímavá práce, plat jsem měla dobrej. Vzpomínám na to dobře. Protože jsme tam byly samý mladý holky, jo, přibližně stejně starý a měly jsme tam vedoucí a ta byla bezdětná, a to byla sranda. Protože byla bezdětná, tak ona se pokusila o sebevraždu. A od tý doby manžel jí pořád hlídal. Ono už to bylo možná jako deset let zpátky, tenkrát jako. A tak jí volal třeba dvacetkrát za den. Ona jenom zvedla telefon a říká: „Hmm, mmhh, hmm, jjj,mmm, ahoj.“ To byly jako bleskový ty, jo, telefonáty. My jsme si dělaly čárky (zasmání).

T.: Kolikrát za den.

N.: Nó. A dvacetkrát třeba. No, a dneska by jí to asi neprošlo tohleto, to už by jí vyhodili. To byl bordel. Skutečně jako. Když jsem nastoupila po mateřský, to zas bylo taky ještě jako za totality, to jsem nastoupila do D., jo. Tam se třeba v pátek při odpolední dělalo do svačiny, od svačiny už jsme seděli, koupili jsme si třeba čučo, nebo jsme si dělali kuře, jo. A ty dvě tři hodiny do konce směny jsme seděli, povídali jsme si. Byl úplně jinej kolektiv, lidi se nehádali, jo. Zasmáli jsme se, bylo to fajn. Dneska si závidějí lidi nos mezi očima, jo, a nehledě na tu buzeraci, dneska prostě by si nesedli ani na minutu, natož na dvě tři hodiny jako my tenkrát. Tenkrát prostě to bylo na pětiletky, plány, jo, takže ta fabrika dělala dělala dělala, ale že to lezlo ven už oknama, ty hotový výrobky, nezám, tady je pětiletka, ta se musí splnit, ale že to nejde na odbyt, že jsou narvaný sklady, hlavně, že se splní pětiletka jako, jo. No, a všechno bylo tak nějak všech, nikdo vlastně nebyl majitelem, majitelem byl stát. Takže stát se dal drancovat, dá se drancovat do teďka, jak je vidět, ty naši politici to umějí do dneška.

T.: A nabízel ti taky někdo, abys šla do KSČ?

N.: To bylo první při nástupu do zaměstnání. To bylo první. No ale tam naštěstí na tom až tak nebazírovali, jo, tam naštěstí, nó. Já jsem řekla, že si to rozmyslim. No, a dyť's byla svazákem! Jo, já vim, já si to ještě rozmyslim. No, a dali mi pak pokoj, to bylo dobrý.

T.: A proč jsi tam asi jako nechtěla bejt?

N.: Nechtěla bejt, mně to všechno přišlo takový, že jsou lidi jak ty ovce, jo. Když by sis pustila nějaký dokumentární film, jo, když bylo to zasedání ÚV KSČ, jak oni dokázali blábolit o ničem třeba hodinu a ty lidi tleskali a všichni tleskali úplně, jó, aniž věděli vůbec čemu, nevím, no.

T.: A věděla jsi v té době něco o politice? Třeba o únoru 48 nebo potom o srpnu 68 a tak?

N.: Upřímně řečeno, o politiku jsem se nikdy nezajímala, tím spíš jako dítě a jako holka obzvlášť. Mě spíš zajímali kluci (smích).

T.: (zasmání) Nebo slyšela si třeba o Chartě 77? V té době ještě.

N.: Nó, víš co, to se šušovalo mezi lidma, ale veřejně se bál někdo vůbec se zmínit, protože nevíš, kde kdo tě slyší, jo, pak to nahlásí, a pak tě vyslychaj a můžou tě, mohli by tě i zavřít. Opravdu sis musela

dávat pozor na to, co říkáš. Dneska můžeš říct všechno, co si myslíš, to je jako pravda, ale zase... jo, ale určitě je to teď lepší, můžeš říct, co si myslíš, tenkrát opravdu muselas přemejšlet.

T.: A takže potom, když přišel rok 89, co sis myslela, že se děje? Vnímala si nějak ty události?

N.: Na mně vlastně totalita nijak zvlášť se jako nepodepsala, mně jako nijak neukřivdila. Jo. Protože v té, já jsem do toho roku 89 vlastně ty kluky vychovala z nejhoršího. Já jsem byla šest let na mateřský, já jsem byla od roku 84 do roku 89 vlastně na mateřský. Za celou tu dobu na mateřský jsme neměli nedostatek peněz. Já jsem šla do práce ne(důraz) z nedostatku peněz. Dneska! Ty maminy nejradši by šly po půlroce do práce, protože jim chybějí peníze. Takže... všechno bylo zadarmo, léky, všechno bylo zadarmo. Takže já vlastně jsem se měla za totalitu, co se tohohle týče, dobře, jo. Ale zase třeba Jarda, jako manžel, ten zase na to doplatil, jo. Protože on chtěl jít na nějakou průmyslovou školu, ale brali jenom dva nějak z tohohle okresu, jo. A oni byli tři a Jardu nevzali kvůli tomu, i když měl lepší vysvědčení než ten druhý, že jeho otec nebyl v KSČ a já nevím, čím byl, když to by ses musela zeptat jeho. Prostě jeho otec byl rehabilitovanej, dostali nějaký peníze od státu a pak kvůli otcovi ho na tu školu nevzali. A potom jeden z těch dvou vůbec na tu školu nenastoupil! Ale už bylo pozdě, no. Takže, kam, potom, že jo, kam ho dát. No, tak táta byl hodinář, tak se musel vyučit hodinářem, i když chtěl na průmyslovku. Ten na to jako doplatil, na totalitu.

T.: Když bys měla srovnat, přijde ti, že to bylo celkově lepší před revolucí, nebo po revoluci? Nebo co bylo lepší předtím, co teď?

N.: No, především, dřív, za totalitu, když někdo nechodil do práce, tak byl příživník, a byl stíhanej, jo. I jako... jak se jim říkalo... prostě byl i zavřenej jako příživník, jo. Prostě neexistovalo, aby někdo nepracoval. Tam byla jistota práce, to je k nezaplacení. Dneska jsou to nervy. Dneska nevíš, kdy tě vyhodějí, jestli ti dají smlouvu. Mně to přijde, jak když nemáme vůbec žádný jako práva, protože lidí je hodně, skutečně hodně nezaměstnaných. A tenkrát, když nám vyhrožoval Trnka, než nás vyhodil, můžete jít, jestli se vám to nelíbí, když jsme chtěli zvednout platy, za vrátnicí čeká dalších deset, ne-li stovka. Tenkrát byla jistota práce, dneska není, to je jako velký problém. A pak, že to zdravotnictví, dneska si musíš na léky připrácet, na nějaký ty úkony třeba, to všechno bylo zadarmo. Do školy, veškerá výbava, všechno jsme dostali, dneska si musíš všechno koupit. A tenkrát si mohla jenom do určitéch zemí jet, jinač tě nepustili, vid'. Dneska můžeš jet, kam chceš, když máš na to peníze, můžeš scestovat celej svět. Tos tenkrát taky nesměla. Běda kdybys chtěla do západních států, do Západního Německa nebo do Ameriky, tak byli schopný tě radši zavřít, než by tě tam pustili. (pauza)

T.: Takže tohle je jakoby lepší teď?

N.: Myslím si, že, na jednu stranu se volnějc dejchá, jo, že si opravdu můžeš myslet, co chceš, že je svoboda myšlení, že nemusíš papouškovat tu slavnou ideologii marxismus leninismus, protože to jako... to bys musela slyšet, některý ten projev! To bys nevěřila jako. Že ta svoboda slova, že je, a že můžeš cestovat, kam chceš, asi je to lepší teď. Asi jo. Já myslím, že jo. (hloubavě) No, myslím si, že lidi jako remcaji remcaji, ale málo kdo by se chtěl vrátit do totalitu. Tenkrát nesměl nikdo podnikat, že jo, protože všechno bylo všech, to neexistovalo, aby někdo podnikal jako dneska. Takže to taky hodně omezovalo, vid', protože jsou lidi, který opravdu umějí v tomhleto chodit nebo jsou zručný řemeslníci a tak si můžou vydělat spoustu peněz, vid'. Jenže tenkrát, když šel někdo jako na fušku, tak se bál, aby ho někdo neudal, že si vydělává bokem. I když ono dneska zas musíš taky všechno zdanit, takže ono svým způsobem, no, známe to. Ale je to teď asi lepší, jak za totáče. Z, a totáče jsme byli jak ovce. Když máš jistou práci, tak je to lepší (smích) Třeba ty podnikatelé, ty by se nevrátili ani omylem. Ale pro nezaměstnaný je to těžká řehole. A pro nemocný. Nemajetný a nemocný jsou opravdu spodina a nemají se dobře, opravdu, to je spodina společnosti. ... Já bych třeba chtěla se stravovat jako naši zákonodárci nahoře (smích). Třeba svičková, osm padesát, to je výsměch. To je výsměch nám obyčejnejm lidem. .. Jako ale hodně slyším názory, třeba tuhle se chlapi bavili v práci, řidiči jako, a že už mají jasno, koho budou volit, že budou volit KSČ.

T.: Opravdu?

N.: Že už prej mají těch nenažranců dost. Tak nevím. Ono dneska už ta KSČ je taky jinde, než bejvávala, myslím si, že už...

T.: Já bych třeba měla pořád strach, kdyby se tam třeba dostali zpátky...

N.: Kdyby se vrátili zpátky, to si nedovedu představit vůbec, to by byla hrůza. To by nebyla sametová revoluce. Ty by se mstili, oni zas komunisti byli zákeřný. To si nedovedu vůbec představit. To by museli zasáhnout studentí... My jsme za totality byli sto let za opicema! Když jsme jeli do zahraničí a viděli jsme tam tu elektroniku třeba, a to co máme doma, prostě fakt jsme byli opožděný. Byli jsme opožděný.

T.: A tys byla v zahraničí někdy ještě před revolucí?

N.: No, to jsem byla jenom v tom, v Polsku a v Rakousku. A to jsme byli jenom tak na skok.

T.: A i tam třeba, a to bylo vidět, jako nějaký rozdíl?

N.: No, v tom Polsku ne, v Rakousku jo. ... Tady opravdu jsme byli v takovym útlumu, co se toho pokroku týká. Ale do toho roku 68, to říkali, že jsme byli docela na výši! Pak se to zbrzdžovalo a zbrzdžovalo, jo. Protože naši vědci nesměli vycestovat do západních zemí a právě ten pokrok se rozvíjel v těch západních zemích, ne v tom východním bloku, jo, ale v tom západním. A právě nikdo tam nesměl. protože kdyb jsme ti viděli, co tam je, tak pak bysme to tady vykládali, a to oni nemohli dopustit, abysme říkali, že na západě se mají líp. Proto tam nikoho nechtěli pustit. Abysme to neviděli.

T.: Hmm. (pauza) A ještě třeba k tomu srovnání před revolucí a teď, když se třeba řekne informační svoboda, nebo, jak to říct, vnímala si prostě nějak, že třeba předtím byly nějaký zprávy a že co se říká v těch zprávách, že to všechno je nějak ... ideologický... ?

N.: No, samozřejmě, no, jedineč, jedineč v tom duchu. I blbý skupiny třeba co hrály na zábavách, musely procházet cenzurou ty jejich písničky. A běda jak se jim tam něco nelíbilo, že třeba jen možná je v tom nějaká ta ironie, jo, tak jim jí zakázali hrát, i tu blbou písničku. Kolik kapel nesmělo kvůli tomu ani hrát. Všechno muselo jít v tom určitým duchu, nesmělas vybočit. Dneska můžeš, co chceš. Dneska bohužel můžou i hajlovat, mi to přijde. Co se jim stane, nic. Všechno bylo v té linii prostě, to nesmělo nikam vybočit. Správy to byl furt, jo, ty splnili na sto procent, ty na sto deset, jako jo, a vítali a mávali praporkama furt nahnaný tam všichni. A všude byly samý grafy, jó, jak se plnilo. A když přijel k nám Brežněv, z Ruska vid', prezident, tak s našim Husákem, to bylo, to bylo líbání! Jsme si vždycky dělali srandu: „Cos přivez? Kde to máš?“ (zasmání). Takhle na tváře, jo. Ale je fakt, že my jsme vůastně se v tom svym způsobem narodili, v tom jsme byli vychovaný, tak nám to až tak nepřišlo. Ale třeba mejm rodičům, nebo prarodičům, těm vzali koně, jo, a krávy, tak ty to viděli úplně jinač. Protože těch se to jako přímo dotklo, vid', když jim vybrakovali chlív, pak to prohospodařilo, to družstvo, pochcípalo jim to třeba. (pauza) Ale pořád nám mazali, jak se říká, med kolem huby, jako, zprávy byly hrozně zkreslený. Myslim si, že dneska jsou pravdivější, i když dneska to zase nafukujou, jo. Ale třeba za totality vůbec nevidelas vozíčkáře, nebo postiženýho nějak. Ty byli na okraji společnosti. protože komunistická společnost přece má jenom zdravý lidi! Ta nemůže mít nějakýho chudáka na vozejku! Pak ukazovali, v jakejch podmínkách ty lidi žili. Ty byli třeba v nemocnicích nebo někde v ústavech až v těch sklepních prostorách, to si pamatuju, jak ukazovali, bylo to po revoluci hned nějak, jak tam ty chlapi mžourali a nad nima ze stropu ohromný roury, nějaké parovody, v takovejhle prostorách oni byli. Tos neviděla vozíčkáře.

T.: No, a že jsou některý informace zkreslený, to si vnímala už v té době, nebo až zpětně po revoluci?

N.: Až po revoluci. To ti nepřišlo. Když ses v tom narodila, to ti vůbec nepřišlo.

T.: Takže jakoby nebylo srovnání?

N.: Pro nás ne. Pro naše rodiče jo! Ty už věděli, o čem je řeč. My jsme se v tom narodili tak nějak. Narodili jsme se o fous dřív, ale začli jsme to vnímat ten svět až v totalitě, no.

T.: A když bys měla zhodnotit celkově dobu svého dětství a mládí...

N.: Pro mě to byla perfektní doba, moc ráda na ni vzpomínám. Protože my jsme nebyli omezený žádnou touhleto technikou, třeba počítačema, i když pro vás je to úplně normální zas jako, jo. My jsme byli neustále prostě venku. Já na to moc ráda vzpomínám. Já jsem měla hodný rodiče, prarodiče taky, jako, spoustu kamarádek jsem měla, jo. Já na to vzpomínám ráda, byly to hezký doby. A na ty zábavy! Jé, to byly perfektní zábavy. To vždycky, a kde ta skupina hraje, kam pojedem. Jo. Každéj

víkend, jsme nechodili na žádnou diskotéku, jsme chodili prostě na živou hudbu, prostě na zábavy. Nó. A zásadně jsme chodili pěšky. Z L. pěšky, vid', z H. jsme šli pěšky, z L.

T.: To je docela kus, z H.

N.: Jo, no, to se chodilo furt pěšky. Vždycky trošku ňák jsme se dovezli kousek vlakem a pak jsme šli pěšky. Jako oni ty zábavy byly za pár korun taky tenkrát. Dneska už by si to člověk taky asi rozmyslel, každé víkend. (pauza) Děťství jsem měla šťastný, takhle bych to shrnula.

T.: Dobře, napadá tě nějaká vzpomínka, cokoli, na závěr?

N.: Nějaký motto na závěr, jo? (smích).

T.: No, nebo jestli chceš k něčemu doplnit něco...

N.: (pousmání) No, to víš, že mi to docvakne až doma, co jsem ti měla říct, takový různý ty, věci. ... No, taky, zlom jako pro, že jo, mladou slečnu, bylo to, když se přestaly nosit tesilky a začly se nosit rifle! To byla bomba! Jó. A kdo přišel v tesilkách...

T.: Out (pousmání).

N.: Nechytačka, no, jako. Já, co já se naškemrala doma, že chci džíny jako jo. Tak jsme sháněli bony, vid'. Tak jsme jeli do Jihlavy do Tuzexu. Tenkrát jsem si koupila první, to byly líčka, a brácha měl superky. A já, já chci taky superky, ty jsou lepší jak líčka. Ale, zas ty líčka, to jako jsme je kupovali, byly tmavě modrý, pak si přišla domů, napustila sis vanu plnou vody, do ní jsi si sedla, vzalas rejžáky, takhle sis odrbala stehna (smích). Abys prostě byla in, abys to měla už ošoupaný. Ten, kdo je měl ošoupaný, tak už byl jako... nó.

T.: (zasmání) A to už ti bylo kolik?

N.: No, hele, na první zábavě jsem měla ještě tesilky. Ale to už jako už se sem tam někdo obejvil a už všichni čuměli, hele tesilky, protože rifle, rozumíš, to byla propaganda západu, Ameriky.

T.: A ty bony, jak se to shánělo?

N.: No, bony, to byli veksláci, jako dneska, nevim, ti prodávají tajhle hašiš, marihuanu, tak prodávali bony, víš. Tos sháněla, to se jako jen tak k tomu nepřišlo. To tě chytli, to stačilo zajet do Jihlavy před Tuzex, tam postávali různý típci, vždycky se toulali tak a přišli: „Nechceš bony?“ „Za kolik?“ „Za bura.“ „Hm tak jo, to by šlo.“ V normálním obchodě si ty rifle nekoupila, jenom v Tuzexu. A Tuzex, to bylo vlastně zahraniční zboží dovezený. To bylo něco. To byl velkej zlom. Oni taky stály třeba šest stovek, rozumíš. A tenkrát, když ti vejplata d'ála třeba 1500 a dalas šest stovek za kalhoty!

T.: Tak to bylo pomalu půl vejplaty (pousmání).

N.: Nó, no. Stejně je to neskutečný, že jsme měli takovýhle vejplaty. Já když jsem nastoupila do práce, tak jsem měla asi čtrnáct set... No jo, taky rohlík dvacet halířů, vid'. Mlíko dvě koruny. (pauza) A taky! Dneska můžeš chodit, jak chceš oblečená, jak chceš upravená, jak chceš dlouhý vlasy. Tenkrát to byla móda mániček, a ty měli ve škole velký problémy. A na těch učňákách, to vim, že třeba Jarda měl taky dlouhý vlasy a v noci spal na natáčkách, aby je měl podtočený, pak si vzal na to, takovou tu nosili, tu, ty pracovní čepice modrý, tak si to tam tahle ňák to, aby neměl dlouhý vlasy, jinak by musel okamžitě k holiči. My jsme nesměli chodit namalovaný, to byl taky průšvih, kdyžs byla namalovaná, běda kdybys měla namalovaný nehty, na základce neexistovalo! Aspoň co jsem zažila já teda. Bylas hodně omezovaná i tady vtom, no. Jako, ta svoboda nebyla, svoboda vyjadřování a voblíkání, nebyla. (pauza)

T.: No, tak jo, tak díky.

N.: Nezapomeň na ty rifle! To bylo pro nás jako pro mládež důležitý (smích).

T.: (zasmání)

N.: Víš co, rifle, to byla svym způsobem vzpoura proti totalitě, smrdělo to západem, rozumíš. (pauza)

T.: Já, ted' možná ještě mě napadla taková věc.

N.: No,?

T.: Třeba přijde ti, že se taky nějak změnilo postavení ženskejch jakoby ve společnosti, nebo jejich možnosti, tak nějak?

N.: Hmm, jako dřív ženský nebyly ve vrcholovejch funkcích tolik, to nebyly no. To bylo prostě ženská patřila do rodiny, nedělala kariéru. ... Nebo taky když byla ženská rozvedená, tak to hned bylo, to byla

poběhlice, rozumíš. Nebo jako taky se lidi rozváděli, ale hlavně takhle třeba na tý vesnici, no, to byla ostuda. To je taky dneska takový, je v tom ta svoboda víc. (pauza)

T.: Dobře, tak teď už teď, a to snad bude vše, děkuju.

N.: No, nemáš za co, prosím tě.

Rozhovor 8

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 29. 9. 2013, u narátorky doma, 57 minut

rok narození: 1963

vzdělání: střední s maturitou (střední průmyslová škola textilní)

zaměstnání: prodavačka

rodinný stav: rozvedená

T: Tak na začátek, můžete mi vyprávět o svém životě?

N.: Jé, to jako...

T.: No, tak nějak o sobě, o tom, na co si vzpomenete od dětství dosud.

N.: No... tak já jsem pocházela sice z malýho městečka, z P., ale už to jako nebyla ta klasická vesnice, jo, prostě přeci jen už to bylo město. Bydlela jsem jako v paneláku vlastně a veškerý příbuzenstvo zůstalo na těch vesnicích, takže jsme byli braný vždycky tak trošku, měli jsme dobrý vztahy, jako nikdo se nikdy nějak nerozhádal, ale už jako scházeli jsme se tak jako jednou za čas, no, a prostě už jsme po tom příbuzenstvu byli braný jako taková rodina z města, jo. Takže, prostě já jsem byla paneláková holka, takže to bylo takový, spíš na nějaký koníčky chodit, protože jako žádný hospodářství, žádný nic moc povinnosti jsme neměli. Měli jsme teda ještě zahradu, takže jsme chodili na tu zahradu tak nějak, no, pomáhat snad ani jako ne, protože taťka ten nikdy nic moc nechtěl, ten si všechno dělal sám, no, takže, tak jako hezký, ale že jo, na tom městečku, taková klasika, no. No. Prázdniny to bylo hlavně koupání... a celkově takovej život jako bezstarostnej, když to řeknu jednou větou, asi jako se to nedá srovnávat s vesnicí, když je nějaký hospodářství, to jsem viděla u babičky. Ale zas jako na tu vesnici právě jsem hrozně ráda jezdila jako holka, že jo, k babičkám, protože, no, jak jsme jako byli z toho města, tak zas nás fascinovaly ty zvířátka, hlavně co s nima ty bratránci dělali různý blbosti, uspávali slepice, že jo. U jedny babičky to bejvaly i kůzlata, tak to vždycky bylo pozdvižení, oni jak byly malý, takový skotačivý, že jo, jsme si je chtěli vždycky pohladit. No, takový to lítání po lese, to my jsme moc jako nemohli, že jo, protože nás naši zas jako hlídali, taťka byl hodně přísněj, takže jsme měli dost takovej jako režim, že jsme toho dost nemohli... Ale jako vztahy v rodině byly dobrý, ať z mamčiny strany nebo z taťkovy, a říkám, že, no, se žilo tak jako jinak, tak jako jednoduše, pohodlně, bez nějakých jako starostí, bych tak řekla... No, a ve škole, já nevím, no, já si tu školu zas tak moc nepamatuju, třeba nějakou první třídu nebo ještě předtím teda vůbec. Ale dobrý bylo, no, měli jsme to do školy kousek, to jsme nemuseli nikam dojíždět tak jako třeba, no, co chodili s námi do třídy, to potom od tý šestky, tak, že jo, tam dojížděli i z těch vesniček kolem, tak to my jsme měli na tohle tak nějak lepší, že jsme nemuseli nikam dojíždět, říkám, jsme to měli do školy, no, pár set metrů. Ono teď, a to v P. bylo vlastně tak nějak všude kousek, malý městečko. (pohládka) Takže ve škole, no, učila jsem se docela dobře, šla jsem na střední školu textilní, no. Říkám, tak jako tam to bylo spíš takový, to městečko žádný party jako, já jsem měla jednu kamarádku, dá se říct, ta mi stačila, my jsme si hrozně vyhovovaly, no, a pak ve škole asi dobrý, no. A... pak jsem teda šla, jako tam už jsem třeba trošku vnímala teda ten režim, protože jsem chtěla na střední školu a tam už jako bylo, takhle, teda abych to ještě řekla, takže u nás se furt na komunismus nadávalo teda, jo. Taťka hroznej, furt jenom, no, se na to nadávalo, jakoby na ten režim, a když přijeli strejdové, tak ještě to bylo, teda jako tuplem se nadávalo, a vim, že jsem to teda jako holka nesnášela, vždycky jsem odcházela, protože politika teda mě v nějakých, já nevím, deseti letech fakt nezajímala. A takže tam se teda dost na to fakt

nadávalo, to teda jako jo, ale já jsem se o politiku prostě nezajímala, jako jo. Takže to si pamatuju, no, že u nás se to pořád probíralo, jako ten režim, mamka ne, tu taky to nezajímalo, ale taťka... (pauza)

T.: Můžu se zeptat, jaké měli rodiče zaměstnání?

N.: Dělníci, oba dělníci, no, vlastně taťka dělal v A., mamka v P. No, a taťka už vlastně tímhle tím, že tak ňák vlastně furt jako museli dřít, tak chtěl, aby všechny jeho děti měly školu, to bylo jeho takový ňáký krédo, abysme měli všichni jako maturitu, vždycky říkal: „Udělejte si maturitu, abyste se v životě měli líp než my“. I když špatně se neměli, no ale takhle furt to říkal. Takže všichni jsme museli vystudovat, to jako onrazil tohleto. No, a... tak jako já jsem byla taková hodně směřovaná jako na ty ruční práce, hrozně mě bavilo jako s textilem, takže jsem chtěla na tu návrhářskou do Brna, to zrovna tam ňák začínalo, no, jestli jsem si tam dala tu žádost pak, už ani nevím, každopádně šla jsem do toho C. To bylo teda jako střední průmyslová škola textilní. Tam jsem se teda jako dostala, a vim, že teda taky jako bylo, že naši nebyli ve straně, nic, že jo, a vim, že když jako přišlo, že mě přijali, tak jako taťka jak se furt tou politikou jako zabejval, tak přišlo, že mě přijali a taťka furt říkal: „H., ne abys to někde říkala, to bude ňákej omyl, tebe nemohli vzít, protože nejsme ve straně, ještě to nikde neříkej, dokud to nebude úplně jistý.“ No, nicméně mě teda vzali no. (pomlka) A mě ta škola bavila, bavilo mě to moc, a do dneška baví, tady jako ty ruční práce a takový to, design, to by mě bavilo jako třeba i teď se vrhnout třeba i do oblastí úplně jiných, třeba i do nábytku, jo. No, to mi zůstalo. (pauza)

T.: A na té škole, nepozorovala jste třeba nějaké problémy nebo rozdíly kvůli tomu, že nemáte rodiče v KSČ?

N.: Jako... no, snad ani ne. Možná, no, z těch spolužáků, jo, to hodně mělo jako rodiče ve straně, takže jako to bylo znát, tak jako po prázdninách, vlastně že tak jako oni víc cestovali, tak ňák k moři hodně jezdili... I když to teda vlastně naši taky, jo, ale jako nebrali nás s sebou (smích). A jako já na ty spolužáky vzpomínám ráda, protože ta naše generace, jo, jsme si jako nedávali najevo ňáký odlišnosti jako dneska ty děti, žádný jako, že by se řešilo vyznání, majetkových poměry nebo tak ňák.

T.: A jak jste mluvila o sourozencích, máte bratry nebo sestry? Jak na ně vzpomínáte?

N.: Sourozence mám dva bratry, ten jeden je starší o tři roky, s tím jsem si jako velice rozuměla, jo, měli jsme k sobě větší vztah než s tím mladším bráchou, kterej je ode mě o 5 let. No, a taky jako, vzpomínám na ně ráda, to určitě.

T.: A jak jste říkala, mají taky teda Vaši bratři nějakou školu?

N.: Jo, no, tak jako ten starší bratr je vyučený jako strojní zámečnick, tam to nakonec teda nedopadlo, s tou školou ňák jako víc. Ale mladší bratr, ten vystudoval stavebku, jako střední průmyslovou školu stavební. (pauza)

T.: Co jste dělala ve volném čase?

N.: No, na sport jsem moc nebyla, já jsem měla furt nějaký jako problémy s decháním, no, a jako nějaký kroužky taky jako... chodila jsem do šití, si pamatuju, a na nějakou, vybíjená se tenkrát tomu říkalo, jinak spíš taky jako do lesa nebo takový to s tou kamarádkou...

T.: Byla jste v pionýru?

N.: Hmm... no, to vůbec nepřicházelo v úvahu, protože, když, že jo, nerozumíte vůbec tomu, že jo. Tak v pionýru, byla jsem teda v pionýru, to jo, dá se říct povinně dobrovolně. Rodiče nic k tomu jako neměli, to tak ňák brali jako součást školy, protože to byla většina dětí tak jako takhle angažovaná nebo jak to říct, no. No ale jako v SSM, to už jsem nebyla. To přeci jen jak taťka pořád nadával, tak jako, jo, mě to odrazovalo. Ale s tím pionýrem tak ňák, já už ani nevím, co jsme jako dělali, jo jako možná ňáký šátky jsme vázali před ňákejma jako politickejma těma. Ale na průvody se chodilo, to si vzpomínám, na Prvního máje. Jako s tou školou jo, se školou určitě, ale to nám tak nějak ani nevadilo. Jsme se ulili ze školy, člověk to tak nějak nerozebíral, když to byla sranda vždycky, i ty učitelé byly takový víc uvolněnější, no, to mně ňák, asi jako v tom věku mně to nevadilo. Pak už teda s vlastníma dětma, to už jsem na to nechodila, ne. (pomlka) Ale co je možná, no, to jsem si teď vzpomněla, jako moje mamka, ona byla taková křesťansky založená a od mala nás brala do kostela. Takže to bylo zas, jo, prostě něco úplně z druhé strany. A to jsem teda i na náboženství chodila, v první, ve druhé třídě, a

to mě bavilo, jo, jako, já jsem byla z katolický rodiny, hlavně babičky, ty byly pobožný, a i jak jsem říkala, do kostela jsem chodila s mamkou, tak jako spíš na Vánoce a o májovejch dnech, když jsme recitovali. Jako dneska už do kostela nechodim, ale tak ňák jako ve mně víra zůstala, mám svýho boha, když to tak řeknu. No, a ted, a to si pamatuju, tenkrát, já jsem se vdávala v kostele, a to ve škole mi pak učitelka řekla, když jsem chtěla ukázat fotky, to ať teda nikomu ani neukazuju. To jsem z toho byla tenkrát, jako no, no ale ukazovala jsem je dál, já jsem byla tak vychovaná a neměla jsem se za co stydět jako. (pauza)

T.: Jak vzpomínáte ještě více na domov, na atmosféru doma a tak?

N.: Jo, tak to jako hezký, rodiče byli bezproblémový, žili si tak víceméně pro sebe, naši nikdy jako moc přátel tak nějak neměli, ono v tý době to ani nebylo, třeba jako teďka, že každěj má kvanta přátel, to je až ta móda teď, jenom jako s přízní jsme se scházeli, jo. A možná jestli měli naši jedny ňáký přes zahradu, ale jinak jako naši nikdy nechodili k někomu jako do bytu nebo někdo k nám, ne. To jenom v tom příbuzenstvu prostě.

T.: Vzpomínáte si, že byste měla nějaké oblíbené pořady v televizi?

N.: Hmm, no, asi pohádky jako dítě, pak jako holky v pubertě, tak to se nám líbily filmy, jak tam hrál Vaculík a jiný krásný kluci (smích). Ale taky ňáký ty písničkový pořady.

T.: Sledovala jste někdy třeba seriál s majorem Zemanem?

N.: No, Major Zeman, tak toho jsem moc jako nesledovala, to na mě bylo moc drsný, nebo jak to říct.

T.: Jak jste třeba slavili Vánoce?

N.: Klasicky, klasicky hezky. To vim, že se vytvářela ta atmosféra, že ještě v patnácti se zakrejvaly dveře dekou, pak se zazvonilo na zvoneček, jako jo, to bylo hezký.

T.: Jaké jste dostávali dárky?

N.: Dárky, no, takový jako skromnější, jo, spíš praktický věci, do školy, já jako holka i ňákou kosmetiku. (pauza)

T.: Jezdili jste s rodiči někam na dovolenou?

N.: Ne, naši právě jezdili zásadně sami. Takže to mi trochu jako chybělo, jako tomu děcku. Náš taťka, on byl takovej, jako když to řeknu, on byl přísněj a někdy ho ty děti rozčilovaly, takže on zásadně jezdil s mamkou i k moři, ale my jsme vždycky museli k babičce, jezdili sami, no, takže u nás se fakt jako nejezdilo, nejezdili jsme.

T.: Vzpomínáte si, že by někdo z vašich kamarádů, známých jezdil v té době do zahraničí?

N.: V tý době, no, to bylo, vždycky, když někdo jel do tý Jugoslávie tehdejší, tak to jako bylo něco úplně abnormálního, to jezdilo tak strašně málo lidí, to fakt byly úplný výjimky, jo... Jako na škole možná někdo z těch spolužáků, že měli rodiče ve straně, tak ty třeba jezdili, ale jinak jako, spíš ne, no, vůbec.

T.: Kdy jste byla vy poprvé někde v zahraničí?

N.: No, tak... já jsem byla poprvé tak nějak po tý mateřský, tak v těch třiadvaceti asi. Protože manželova sestra dělala tenkrát už jako v Západním Německu, se dostala tam na práci jako, takže to se ještě žádaly ňáký takový klasický ty víza, jo, a... no, takže to jsme byli tenkrát v tom Mnichově. Tak to byl zážitek, rozhodně jako to byl pro nás zážitek, protože my do tý doby jsme jako vlastně nic takovýho neznali, bylo to prostě něco jinýho, než u nás. To jsem měla dojem asi jako Alenka v říši divů, ty krásný upravený domy, čisto, voňaví lidi, záchody, obchody nacpaný zbožím (smích). Takže asi tak jako. (pauza)

T.: Dobře, ještě když se trochu vrátím, co jste dělala po střední škole vlastně?

N.: No, já jsem se vdávala brzo, takže vlastně jsem, po střední škole hned jsem šla na mateřskou a pak jsem šla teda do práce až v třiadvaceti, po těch dvou dětech až. A pak teda asi těch patnáct let jsem strávila v P. vesměs, takže to bylo takový hrozně hezký období, asi nejhezčí práce, co jsem dělala, jako z oboru, no. To jsem byla jako návrhářka, jsme jezdili jako do Prahy na semináře a jezdilo se i do ciziny, do Paříže na služební cesty, to bylo jako hezký období, takový tvůrčí, spojený s tou módou, to jako bylo asi nejhezčí moje zaměstnání. Jenže pak, že jo, se musely snižovat stavy pracujících a tak mi

nabídl práci jako v jiném oboru, ale, no, která mně nevyhovovala, takže jsem sama odešla, dohodou.

T.: Věděla jste v té době před revolucí něco o politice?

N.: No, že se na ní doma nadávalo (smích). Já nevim, no.

T.: Věděla jste třeba v té době něco o Chartě 77?

N.: Ne. Ne, já jsem byla, opravdu, mně bylo pět let v šedesátém osmém. Já si jenom pamatuju, že z čeho jsem měla jako strach, když najeli u nás v P. ty tanky, to jsme šli zrovna odněkud, tak to na mě tak jako nepříjemně působilo, a pak jsem, ještě jako na mě působily takovýhle ty šoky, to si jako pamatuju ještě, že potom, když nastalo nějaký jako to obsazování, tak že jsme byli ve školce a že se sedělo u nějakýho rádia s tou učitelkou a že se jako tajně chytala ta Svobodná Evropa, takže to mám taky nějaký takový ty, a že jsem potom šla ze školky domů, sestra mě vedla, to taky mně utkvělo, a že naši koukali jako z okna a přišla jsem domů a mamka hrozně brečela a vim jako, že říkala, že bude válka, jo... fuj, ještě teda dneska... brrr... no, že říkala, asi bude válka. No, a že se teda dělaly ty zásoby, že šli naši nakupovat a dělali si hrozný jako zásoby jídla, jo, tak jsem šla s mamkou... no, ono, to bylo takový, že jo, to prostě vypadalo, že třeba bude válka, tak si pamatuju, jak jsme stáli v nějaký samoobsluze a nakupovaly se kvanta jídla. Tak to mně tak nějak utkvělo z těch pěti let, no.

T.: A jak jste říkala, že tatínek nadával, jak jste to vnímala, nebo chápala jste to nějak?

N.: Nó, tak... to asi si myslím, že jako to děcko, to ani nějak ne. To jsme si na to asi nějak zvykli, prostě se nadávalo dál, no, fakt jako nepamatuju si tohleto. (pauza)

T.: Když byste měla tak nějak celkově zhodnotit svoje dětství a mládí, jak byste to zhodnotila?

N.: Asi jako hezký, no. Naši nebyli žádný, jako že by se hádali, no, to se každé občas hádá, ale jako tatíka byl hrozně zodpovědný, se chtěl postarat o rodinu, abysme se jako měli dobře, takže jo, hezký.

T.: A když přišel rok 1989, jak jste to vnímala?

N.: Nó, tak asi jako většina, protože... říkám, ty komunisti, když už jsem to potom jako víc chápala a viděla jsem to v práci, když jsem nastoupila, tak tam byl vedoucí, kterej dával najevo, jo, on byl jako v nějakých těch vrcholových funkcích KSČ, že jo, takže hrozně, no, měl moc, že jo, ta převyšovala nad těma lidma, no, a tak tam už člověk chápal takový ty rozdíly, kdo byl ve straně, kdo nebyl ve straně, protože ty lidi se měli daleko jako, ne finančně, ale prostě ledacos se jim odpouštělo v té práci, tam už jsem to teda jako vnímala, no. Takový různě ty nátlaky, jako půjdete na tohle místo, když vstoupíte do strany, tenkrát náměstek si mě zavolał, takže že bych mohla jít dělat návrhářku, i když jsem tu školu měla vystudovanou, no, a že když jako půjdu do strany, tak že to místo dostanu, tak to jsem si jako takhle prožila. No, nicméně, já jsem řekla, že mám dvě malý děti, že na to nemám čas, tak to mi jako naslibovali, že mi odpustí všechny jako ty akce, no ale tak tam už to člověk prostě vnímal, jako ty rozdíly. No ale nepodařilo se jim to, tenkrát jsem si vymyslela dokonce, že tam vstoupil manžel, aby mi dali pokoj, i když tam nikdy nevstoupil. Tak jsem říkala, on tam manžel bude vstupovat, to stačí, když tam bude jeden za nás, jo (smích). A to ten měl ještě rodinu daleko, tam to ještě bylo daleko horší než teda u nás, tam to byli vzdělanci všechno, u nás vlastně neměli ani maturitu ani vysoký školy, a zas rodina manžela, tam byli všichni vysokoškoláci, takže tam teda se to ještě víc jako probíralo, ty už žili západem dávno, když to tak řeknu. To když jsem k nim přišla prvně, tak jsem nestačila koukat, co se tam člověk všechno dozví. No.

T.: Co Vám přijde, že se s revolucí nejvíc změnilo?

N.: No, tak jako já, já si myslím, že po revoluci spousta lidí se mělo daleko jako lepší, po revoluci!, jo, ale nedá se to srovnat zase jako s tím, co je teď. Lidí začali podnikat, vydělali si, postavili si baráky, začlo se cestovat, ale to trvalo, že jo, napřed to bylo nadšení, jak se všechno uvolnilo, jak všechno bylo možný, mohla jste tady podnikat, jet do zahraničí, no ale co je třeba teď, to zas se nedá srovnat. Ta doba jako, si myslím, že byla hezká, po revoluci. Žilo se volnějc nebo já nevim. Ale pak co přišlo, teda tím, že dneska nejde sehnat ta práce a tak dále a tak dále, to teda mně hrozně vadí, a to násilí mi hrozně vadí, ta kriminalita, to násilí. Ale po revoluci, to nemůžu říct, jako po revoluci tak těch možná patnáct let, jo, fakt jako to bylo docela jako bomba. Neříkám teda fakt jako teď.

T.: Chodíte k volbám?

N.: Já jsem chodila dost dlouho pořád a teď takovejch nejméně sedm let, osm už nechodim, protože si myslim, že s každou vládou je to horší, takže už jsem to vzdala. Půl rodiny chodí a půl rodiny ne.

T.: A přijde Vám, že se s revolucí nějak změnilo postavení žen?

N.: To asi jo, to jako dnešní ambiciozní děvčata, ta teda s námi nemají nic společnýho, no, bych řekla, že až nezdravě ty holky jsou teď emancipovaný, skoro až nezdravě bych řekla, jo. Já mám takovej ten trend, že chlap by měl zajistit rodinu, to ve mně zůstává, a ženská by se měla starat doma, takový to tradiční rozdělení, jo. Že dneska ty ženský nebo holky dávají přednost tý práci, a to se mi teda jako nelíbí, no. Prostě, my jsme byli jinak vychovaný, rodina základ života, základ státu, že jo. Nedávalo se tolik přednost tý práci jako teď, některý, teda taky ne všechny, ale myslim si, že to tak je. No, nebyly taky takový možnosti a taky dřív vystudovanou vysokou školu měli spíš chlapi a pár nákejš ženskejch. Na vejšku, to šli kluci a těch holek tam bylo jako minimum. (pauza)

T.: A ještě mě napadlo, vlastně jaké máte zaměstnání teď? A jestli Vás to baví.

N.: Jo, tak práce mě vcelku baví, i když jako je to už mimo můj obor, prodávám. Ale tak ňák, já to beru, že už se nedá nic dělat, v mym věku, já už nemám jako moc co nabídnout, taky jako není o nás zájem hlavně, takže teda, i když teda bych řekla, že jsme mnohem pracovitější a zodpovědnější než některá dnešní mladá generace, tak, no. (pauza)

T.: Dobře, děkuji. Tak asi už jen závěrem, jestli Vás ještě něco napadá, nějaká vzpomínka, doplnění...

N.: Jako, já nevím, no, asi jsem řekla všechno, si myslim.

T.: Dobře, tak já děkuji za rozhovor.

Rozhovor 9

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 20. 9. 2013, v kavárně, 73 minut

rok narození: 1964

vzdělání: střední s maturitou (vyučená knihovnice, nástavba s maturitou)

zaměstnání: pracovnice v textilní továrně

rodinný stav: rozvedená

T.: Tak já bych Vás napřed ráda poprosila, jestli byste mi mohla sama vyprávět Váš životní příběh, tak nějak, co Vás napadne, i obyčejné věci, od mala...

N.: Dobře. Takže už to nahrává, jo? No... tak já jsem se narodila na Slovensku, protože tatínek tam byl na vojně, tak se seznámili s maminkou, ona byla teda Slovenka, a napřed se narodil brácha, pak jsem se narodila já a pak se naši vrátili do Čech. Takže jsme nějaký čas bydleli u babičky mojí, no. Takhle, to dětství bylo pěkný, měla jsem hezký dětství, byla jsem spokojená a... jak to říct, no... (pauza) Já jsem nerada chodila do školy, ne že bych se nějak učila špatně, to ne, ale tu školu, já jsem to vnímala jako věc, která mě v něčem omezuje, ale přesto jsem základku vychodila. Měla jsem i kamarády, já nevím, jestli Vám to takhle vyhovuje, nebo víc do nějakých podrobností, nebo jestli se potom zeptáte?

T.: Ano, vyprávějte, co Vás napadne, a já se kdyžtak potom budu ptát (pousmání).

N.: No, takže, vyrůstala jsem, no, v minulým režimu, takže, vlastně po škole, pak jsem se vyučila na knihovnici v Luhačovicích, to bylo krásný období. A pracovala jsem v různých knihkupectvích, bohužel i v politický prodejně, což mě hrozně vadilo, když to řeknu slušně (smích). A..(pauza) Takhle, jestli můžu, možná se na to budete ptát, jak jsem to vnímala, tu dobu. Já jsem si to vůbec nepřipouštěla, u nás se o politice doma nemluvilo, takže jsme se tím nějak nezabývali, ale přesto jsme oba s bráchou byli absolutně proti režimu, asi možná proto, že nám to nikdo ani nevychvaloval, ani neznechucoval, ale přesto jsme cítili, že to nebude ono. (pauza) Samozřejmě, že mě chtěli pak v práci do strany naverbovat, moje maminka taky chtěla, abych tam šla, ačkoli ona nikdy nebyla ve straně, chtěla, abych tam vstoupila. Já jsem si vymyslela takovou výmluvu, že se na to necítím, že si připadám příliš mladá (zasmání). Takže jsem z toho vyklouzla nějakým způsobem a ani mi to nijak

zvláště neublížilo, kromě toho, že jsem chtěla studovat, chtěla jsem si dodělat maturitu dálkově a měla jsem problémy v práci, nechtěli mě doporučit, protože jsem nebyla kádrová rezerva, ale nakonec mě doporučili, jsem si to vydupala, že na tu školu mám a...(pauza) Já jsem takhle to mládí prožívala fakt jako na plno. Jezdila jsem na hory, cvičila jsem jógu... No, takže to bylo moje takový spokojený období. Pak jsem... potkala jednoho muže a... přišla jsem s ním do jinýho stavu, takže jsem si ho vzala, protože tehdy byla taková doba, že prostě dívka nesměla mít dítě svobodná, a za druhé v té době v jednadvaceti už jsem byla na tu dobu stará panna, takže, no, prostě teď ta doba už je jiná, už na vás tak netlačej, to okolí. Takže jsem se vdala, mám dvě krásný děti, úžasný, bohužel to manželství nevydrželo, protože tam byly, no, neshody obrovský a až to bylo vlastně tak těžký, že jsem se po rozvodu musela odstěhovat, aniž bych něco měla, žádné vyrovnání neproběhlo, pak jsem kvůli manželovi padla do těžkejch depresí, takže, no, pak jsem musela odejít i z práce, protože mě tam začali šikanovat kvůli těm depresím. Takže jsem byla teď dva roky bez práce a teď jsem zakotvila teda ve fabrice, no, v E., i když je to teda na hony vzdálený můmu oboru. Ale nestěžuju si. Ono totiž ty životní zkušenosti, to, co člověk prožije, tak ho to tak nějak posouvá a myslím si, že mě to hodně obohatilo, tyhle věci, v tom, že umím pochopit jiný lidi v různých situacích. Už si třeba neříkám, proč ona to dělá, proč třeba neodejde, proč sebou nechá tak vláčet. Protože vim, že to není tak jednoduchý. No, a myslím si, že ty lidi, co tak nějak proplouvaj tím životem, tak nějak úplně bez špatných zkušeností, tak ten život je takovej plochej a navíc ty lidi jsou pak až zlý k ostatním, protože jim nerozuměj, a já to chápu, že jim nerozumí, že to neprožili, a přeju jim to, že to neprožili, ale vážit si druhýho člověka, to je podle mě základ. Takže... tak ve stručnosti jsem Vám to přiblížila.

T.: Děkuju. Tak. Já bych se teď vrátila k tomu Vašemu dětství. Tak nějak, jak vzpomínáte na domov, na takové všední situace doma, na rodiče, na bratra, případně další sourozence...

N.: Tak jiné sourozence nemám, na bratra vzpomínám moc ráda, protože my jsme si ohromně rozuměli. On byl o sedm let starší, já vim, že jsem ho hodně trápila, to asi bývá. Máme i dodnes výborný vztahy, i když nebydlí tady poblíž, ale občas si zavoláme nebo se i vidíme. S maminkou jsem měla takový problematictější vztah. Ona je rozená ve štíru a ty štírové, oni jsou takový hodně... prostě chtějí mít za každou cenu pravdu a navíc se hodně často stavěla do role oběti, takže já si pamatuju, když si vzpomenu na maminku, tak ji vidím v tom bytě, jak tam stála a křičela na nás, že ji přivedeme do hrobu. Já jsem samozřejmě pociťovala vinu, protože jsem si myslela, že to je kvůli mně, že maminka tolik vytrpí. Takže lepší mám vzpomínky na tátu, on byl takovej umělec, maloval, psal básně. Tak to mám asi po něm (pousmání). Když si vzpomenu na něj, tak vidím, jak si s náma hrál, povídal si s náma, i když určitě taky měl svoje špatný stránky a hrozně chtěl, abysme se pořád učili a dělal nám hodinový přednášky, já jsem si vždycky přála, aby nám radši jednu vrazil a měla bych klid (pousmání). Ale měla jsem ho moc ráda. Bohužel teda před dvěma lety zemřel, takže mi chybí a každé den, pořád každé den na něj vzpomínám. (pauza) Vždycky jsme měli prázdniny, jezdívali jsme k babičce, nebo i s našima jsme jezdili, naši teda neměli nikdy tolik peněz, takže u moře jsme nikdy nebyli, ale ani nám to nechybělo. Ale tak vcelku si myslím, že u nás doma byla příjemná atmosféra, vzpomínám na to ráda.

T.: Mh, kolik Vám bylo, když jste se přistěhovali sem do Čech?

N.: Jeden rok!

T.: Takže jste tady vlastně celý život.

N.: No, celý život.

T.: Můžu se zeptat, jaké měli rodiče zaměstnání?

N.: No, tak maminka dělala na obchodním oddělení a táta byl výtvarník. Pracoval, tehdy se to jmenovalo drobné zboží a klenoty a tam dělal propagaci.

T.: A jak vzpomínáte ještě teda na školu. Jestli jste třeba měla oblíbenou učitelku, nebo neoblíbenou...

N.: Myslíte na základní škole?

T.: Mh, na základce.

N.: No, oblíbenou učitelku, haha, jedině na prvním stupni. Tam jsme měli hrozně hodnou paní učitelku a i potom, když jsem jí potkala v dospělosti, tak si na mě vzpomněla, tak to bylo milý. Jinak no, já

nevím, ty učitelky, nemůžu říct, že bych si na některou opravdu ráda vzpomněla (pousmání). Jinak, no, tak nějak nás brali, že my jsme ty podřízený a musíme poslouchat na slovo a nedali nám prostor pro fantazii. Ale měla jsem tam kamarádky, takže nemůžu říct, že bych na tu školu vzpomínala ve zlém, prostě jsme si to tam tak nějak prožili a udělali jsme si to tak nějak po svym, takže byla legrace, bylo to docela fajn.

T.: A třeba na školní výlety jezdilo se někam?

N.: Jezdilo, to se jezdilo. Ale asi si nevzpomenu, no, byli jsme... (pauza)... byli jsme v Krkonoších, jak jsou ty pevnosti, pevnost Hanička. Vlastně to jsme jezdili takový tematický výlety, tam bojovali naši vojáci v druhé světové válce, takže tam jsme jezdili. Babiččino údolí, co si vzpomínám, jinak mně se to úplně vykouřilo z hlavy, jste mě zaskočila (pousmání). Občas jsme jezdili plavat, to si vzpomínám, a do kina jsme chodili. Ale to byly, na ty sovětské filmy, to byla taková doba, nikdy jsme nešli na normální dětské film, takže, bohužel (smích).

T.: Byla jste v pionýru?

N.: Byla jsem v pionýru, byla jsem pionýrka (smích). A vzpomínám si, že jsme jednou, ... (není rozumět)... tak tam je pomník, tam zastřelili spoustu lidí za haydrichiády, a my jsme tam každý rok stáli stráž, a to si pamatuju, to byl takový horký den, já jsem tam stála takhle s tou ručičkou asi dvě hodiny a pak jsem omdlela (smích). Takže to byla hrozná ostuda, že jsem omdlela u pomníku padlých (pousmání).

T.: A vzpomínáte si třeba ještě na nějaké další aktivity, co jste dělali v rámci toho pionýru?

N.: No, hodně jsme recitovali (smích), ale pak jsme taky chodili do přírody, hledali jsme stopy zvířat a takový věci. Chodila jsem do chemického kroužku, do výtvarného kroužku, i do hudebky. Jako dělala jsem toho dost, no, (zasmání). (pauza)

T.: A bavilo Vás to, třeba s tím pionýrem?

N.: No... tehdy asi jo, přiznám se bez mučení. Teď, když se na to dívám, tak to byla hrůza. Ale tehdy, když jsme tam chodili všichni, tak jsme se bavili. Vim, že jeden rok jsme měli hrozně milou vedoucí, takže to ještě šlo. No, a v SSM, to nás automaticky poslali, jak jsme překročili, jak jsme byli na střední, takže to nešlo ani vystoupit a ani jsem se o to nějak nepokoušela, protože to byla jen tak, že tam jsem, ale nikam jsem, ani na schůze jsem nechodila nikam, takže jsem tím jen tak proplouvala vyloženě.

T.: Takže to bylo takový, vlastně člověk byl členem, ale nic moc to pro něj neznamenal, nějaký důsledky...

N.: Pro mě ne, pro mě ne. Ale tak samozřejmě, že byli lidi, který v tom byli aktivní a prostě chodili na ty schůze a pořádali nějaký ty brigády. I v práci jsme měli, jmenovalo se to Rudý karafiát, a to byla soutěž zase v práci o nejlepší pracovníky, tam jsem se nikdy neumístila (smích). No, to šlo úplně mimo mě, já jsem měla svůj život, svoje přátele, kteří byli stejně naladěni, takže naštěstí jsem do toho nějak nezabředla.

T.: A jak vzpomínáte na střední školu?

N.: No, já jsem se nejdřív, jak jsem Vám říkala, se vyučila v těch Luhačovicích. A to bylo úžasný, tam jsme byli měsíc v Luhačovicích a měsíc v A v knihkupectví, když jsme měli praxi. Takže to byly jedny z mojich asi nejúžasnějších let. Tam jsem byla odkázaná sama na sebe, musela jsem se o sebe postarat.

T.: To jste byla na internátě?

N.: No, rok jsme byly s holkama na internátě a pak jsme byly teda na privátě. Protože internát byl malej, takže ty priváty byly skvělý. I když jeden, my jsme bydlely ve druháku u takových starých lidí v Luhačovicích, a tam bylo všechno jen do kopce a z kopce, a tohle bylo až na konci takový příkrý ulice u lesa a bydleli tam taková staří lidé a (pousmání), já nevím, jestli Vám to můžu povyprávět. Ten pán, to byl takovej, no, takový masitý rty měl a pořád funěl a... prostě, oni byli, ta pani byla strašně hodná, ale oni tam topili uhlím a my jsme bydlely v přízemí a oni nám topili málo, takže my jsme spaly v kulichách, v rukavicích, ve svetrech, ve všem, co jsme měly na sebe, tak jsme si na sebe daly. A ještě jsme měly takový růžový postele, takový s vysokejma čelama, a když jste si do tý postele

lehla, tak to nad Vámi takhle začalo... (není rozumět). Tak jako to bylo šílený teda. A pak, nahoře byla koupelna a my jsme měly ve vaně takovej sloupek, asi deset centimetrů a tam jsme si mohly napustit vlažnou vodu a v tom jsme se koupaly. Takže byly jsme věčně zmrzlý, neumytý (smích). Pořád jsme zdrhaly někam, v sobotu a v neděli na bigbeaty, vždycky jsme řekly, že jedeme domů a přespávaly jsme v seníkách a na nádraží. (smích). No, a potom další rok jsme byly na jinym privátě, to byli docela fajn lidi, takže ty nás vubec nehlídali zase naopak, tam to bylo fajn. Jsme měly volnost, o což nám teda hlavně šlo (smích). A teda měli jsme i úžasný učitele, protože to byli všichni, který byli nepohodlný režimu, tak je odsunuli jakože na učňák. Takže my jsme měli vzdělání, na jaký děcka na gymplu nikdy nedosáhly. To bylo úžasný, to, prostě na to strašně ráda vzpomínám. A když jsem si pak dělala při zaměstnání maturitu v Praze na knihovnický škole, tak já jsem se skoro neučila, to tam jsem jenom otevřela ty sešity z toho učňáku a všechno jsem věděla. A to už to bylo náročnější, protože jsme jezdili ..(není rozumět) v sobotu a v neděli. Bylo to vlastně něco jako na vysoký škole, protože jsme měli zkouškový období...(pauza)

T.: A to jste pracovala teda v knihkupectví?

N.: V knihkupectví jsem pracovala, ano. A pak vlastně jsem se i vdala na tý škole a měla jsem i dítě, takže jsem pak měla speciální program, protože bych tam nemohla dojíždět, ale, ale zvládla jsem to teda, no. Horko těžko, protože, no, myslím, že to bylo docela náročný, s tou rodinou, ale mám jí, tu maturitu (smích).

T.: Co Vás bavilo v dětství ve volném čase?

N.: Když jsem byla malá, no, já jsem hodně kreslila. Dokonce jsem psala knížku a pak jsem vzala štěteček a ilustrovala jsem jí (smích). Rodina štěstí se to jmenovalo, no, ještě to mám někde doma (zasmání). No, a ráda jsem četla, to už od malička, protože u nás byla knihovna obrovská, díky tátovi, no, a já jsem ty knížky ilustrovala, teda bohužel, k nelibosti mých rodičů (smích). Hrála jsem na klavír, ale to mě moc nebavilo, to jsem nerada cvičila. Pak jsem toho litovala v pozdějších letech. (zamyšlení) To jsou takový hlavní, asi, věci. No, a ráda jsem si hrála, že jo, s holkama jsme chodily ven. Tehdy v televizi nic nedávali, byla černobílá navíc (smích). Počítače to vůbec neexistovalo ještě. Takže my jsme byly pořád venku, pořád jsme si hrály, stavěly jsme z mechu domečky, z trávy, panenky z trávy jsme vyráběly... Bylo to, podle mě to bylo moc pěkný.

T.: A třeba v létě o prázdninách?

N.: O prázdninách, no, na táboře jsem byla dvakrát, ale to jsem nesnášela, protože já nesnáším takový ty jakoby organizovaný věci, když někdo řek budem dělat tohle a budem hrát tohle a budem dělat soutěž. Tak to, to jsem odmítla potom jezdit, takže jsme byli vlastně u tý babičky a tam vždycky byli ještě i můj bratranec se sestřenicí, to jsme se vyblbli. Chodili jsme, tam byl kousek lom, tak jsme se chodili koupat do lomu, a do lesa na houby, na šišky. Byla tam obrovská půda, tam byly starý kufry, starý hračky, ještě po babičce. Takže tam jsme se hodně vyblbli.

T.: Já teď nevím, možná jste to říkala, vy jste bydleli s rodiči na vesnici nebo tady ve městě?

N.: No, když jsme se přestěhovali ze Slovenska, tak do čtyř let jsme bydleli na vesnici a pak táta dostal byt v A, na sídlišti. Ale to bylo holý, bláto všude, stromky byly takovýhle, to si tam lidi vysázeli sami, protože tam nic nebylo. Takže to bylo takový neutišený, no, docela. Teď ty stromy jsou vysoký, domy, už je to tam docela pěkný. Ale i na tom sídlišti, jsme si prostě našli, protože tam, že jo, jenom stačilo přejít silnici a tam byly louky, pole, les, dneska je tam supermarket, jo (pousmání). Tak... jestli Vám to takhle stačí?

T.: Dobře. A... na dovolenou s rodiči jste jezdili? K moři jste říkala, že jste nejezdili...

N.: K moři jsme nejezdili. Jezdili jsme hodně do těch Orlickejch hor, protože táta měl jako od podniku chatu, ale tam taky, tam nebyla voda, tak jsme chodili do studánky, nebyla tam elektřina, tak jsme svítili petrolejkou a vařili si na bombách plynovejch. A pak jsme ještě jezdili do Krkonoš, jo, to si tak vybavuju, no, takže takhle. A k tý babičce, jezdili jsme na výlety různý, všude možně, do zoo a do botanický zahrady, hrady, zámky a takovýhle věci. No, nenudili jsme se o prázdninách. (pauza)

T.: Měla jste třeba nějaký oblíbený pořad v rádiu nebo v televizi?

N.: Tak jako malá pohádky nedělní, byly vždycky po obědě. V televizi, to až pak později, když začalo dětské studio Kamarád, se to jmenovalo, to bylo v neděli dopoledne. Nemůžu říct, že bych měla oblíbenej pořad kromě toho.

T.: Vzpomínáte si, že byste byla v prvomájových průvodech?

N.: No, byli jsme, byli jsme. Jako když už jsem pak byla na tom učňáku, tak vždycky jsem tam šla a pak jsem utekla. (smích). To byla nuda, hrozná. Na základce tam nás hlídali, to jsme museli s těma mávátkama, museli jsme mávat z tribuny (pousmání). Ale to jsme nějak nevnímali vůbec, no, no, tak prostě to byl volnej den, tak... prošli jsme to a šli jsme domů. (pauza)

T.: Tak, já bych teď možná přešla k tomu, když jste nastoupila do práce, tak jak se Vám tam líbilo, jestli Vás to bavilo v práci?

N.: Bavilo, bavilo, hrozně mě to bavilo. Knížky, to je takovej, moje životní láska, takže mě to moc bavilo. Oni taky byly ty knižní čtvrtky, jestli Vám to něco říká, to není jako dneska, že máte knihkupectví, kde si můžete koupit knížek. Tehdy vycházely knížky jenom ve čtvrtek, a když to vyšlo, třeba nějaká detektivka nebo nějaká zajímavá knížka, tak jich bylo hrozně málo. Tam lidi od šesti hodin už stáli frontu, normálně před knihkupectvím byly fronty. Tak to bylo náročný, protože se mi několikrát stalo, že mi normálně ženský rozervaly knížku v ruce. (zasmání).

T.: Tak to byly boje teda (smích).

N.: No, přesně. Vždycky to držely obě, a jak tahaly, tak to roztrhly. To bylo takový drsný, no, (smích). A samozřejmě, že tam vycházely prostě Leninovy spisy, Stalinovy spisy, Marx Engels, to byly plný regály toho.

T.: A v té době teda jste si dodělávala tu maturitu.

N.: V té době jsem si dodělávala maturitu, no. (pauza)

T.: Jak jste doma slavili třeba nějaký svátky, Vánoce... ?

N.: Na Vánoce vždycky byl stromeček, živý, a kapr, salát, cukroví, úplně tradičně. Těšili jsme se na dárky vždycky hrozně moc. Celej rok jsme šetřili, abysme mohli rodičům něco koupit. Takže si myslím, že to byly takový klasický Vánoce jako, jako. (pauza)

T.: Jaké jste dostávala dárky?

N.: No, vždycky jsem měla pod stromečkem knížku (zasmání). Když jsem byla malá, tak hračky, oblečení, to naši vždycky dokázali sehnat nějaký originální kousek, stolní hry, a taky teda jednou jsem dostala foťák, to bylo něco (pousmání).

T.: A vzpomínáte si, že byste třeba chtěli něco a nesehnali jste to, nebo že by si třeba maminka někdy postěžovala... ?

N.: No, to si stěžovala, protože byly pořád fronty. Na banány, na pomeranče. Když byly, tak byly ohromný fronty. Na ledničky, na televize, na všechno byly fronty. Pamatuju si dobu, když nebyly vložky ani toaletní papír. My jsme neměli, maminka si neměla co dát, že jo, prostě do kalhotek (zasmání). To bylo, to bylo fakt hrozný, no. A pak táta sehnal od nějakýho známýho takový ty úplně ty dřevitý vložky a takovej hnusnej toaleťák, ale byli jsme šťastný, že to máme. Takže, nebylo spousta věcí. Nebylo. Když jste přišla do masny, tak tam nic nebylo. To bylo pár štuků zašedlýho masa. Všechno bylo pod pultem. Na desky jsem stála fronty, na ty klasický elpíčka, že jo.

T.: Věděla jste v té době, že to někde je jinak? Třeba lepší nebo tak.

N.: No, tak měli jsme zprávy, protože některý spolužáci třeba měli známý nebo příbuzný třeba v Americe, v Německu. Věděli jsme, že prostě někde to je lepší. Jsem znala Luxemburg rádio, jsme ladili Svobodnou Evropu, sháněli jsme si nahrávky Kryla, takže takovej maličkej odboj (zasmání). Uplně minimální, no.

T.: A věděla jste něco o politice? Třeba o roce 48, potom 68...

N.: No, to jsme se dozvídali taky, pak ze Svobodný Evropy, protože ve škole nás učili jenom to, co se mělo učit. Že jo, že pracující lid zvítězil, že komunistická strana skvělá tady nastolila mír, pro všechny práci a bydlení a všechno bylo dosažitelný. Jo, tohle to jsme se učili. Nikdy jsme, jo, rok 68, to nám nutili Poučení z krizového vývoje, jsme to vnímali tak, že ty vojáci sem přijeli jako právem. (pauza)

T.: Takže jste tomu věřila v té době?

N.: No, nejdřív jsem tomu věřila, pak už jsem pochybovala, že jo. Jak se ke mně dostávalo postupně víc a víc informací, tak jsem si uvědomovala, že to bylo asi všechno úplně jinak. Že vlastně nás obelhávají. Třeba můj tatínek, když odbočím, on v šestnácti letech vstoupil do strany, byl takovej přesvědčenej, on tomu věřil, hrozně moc tomu věřil. A teď po revoluci, vlastně on byl úplně šokovanej, on netušil! jak to bylo, říkal, oni nám lhali. A vlastně v práci najednou se proti němu všichni otočili a chtěli ho tam linčovat. Ale přitom všichni byli ve straně tam, že jo. Všichni byli straníci a byli funkcionáři, nikdy nic z toho neměli. No, a prostě táta, on byl přesvědčenej, no. Takže to je takovej paradox, že vlastně ten člověk, že jo, kterej tam šel s nějakým přesvědčením, no, tak najednou cejtíl hrozný zklamání.

T.: Věděla jste v té době o Chartě 77?

N.: No, to jsem se dozvěděla až někdy v osmnácti, ale nedostala se ňák ke mně. Pak se až ke mně dostala nějak mnohem později, a pak jsem až podepsala těch Dva tisíce slov. To až potom, jo. Přeci jen zas moje máma říkala, nesmíš se zaplíst, nesmíš se nikde zaplíst, protože bys měla zničenej život, to by tě nevzali do práce, takže ten strach tam asi panoval. Ono těžko říct, já si vždycky říkám, když někdo odsuzuje lidi, který prostě vstoupili do strany, protože chtěli, aby jejich děti vystudovaly a někdo je odsuzuje, tak já si říkám prostě, nikdo nemůže nikoho soudit, protože nebyl v tý kůži. Jo já chápu, že prostě kdo riskoval, a denně k němu chodila, chodili tajný policajti a děti nemohly studovat a měly zle, tak v podstatě to byli hrozně silný lidi, ale myslím si, že nelze nikomu vyčítat, že byl slabej. (pauza) Spousta lidí prostě chtěli, aby ty děti se měly trochu líp. Je to, je to hrozně složitá otázka.

T.: A třeba o politických procesech z padesátých let jste něco věděla?

N.: Ne. To vůbec. To všechno jsem se dozvěděla až, v podstatě, když mi bylo dvacet a víc a i tehdy jsem to nechápala. Oni nám tady povídaj něco a pak se dozvídám kdoví co. Jo, rozumíte, tu rozpolcenost, že jsme od malička žili v nějaký době, něco nám bylo předkládáno a najednou zjistím, že to bylo všechno jinak. (pauza)

T.: Zнала jste někoho, kdo by cestoval do zahraničí?

N.: No... potom až můj bratr si našel dívku, tak její matka byla Jugoslávka, tak oni jezdili hodně do Jugoslávie. Ale, jako nikam dál na Západ, to jsem nikoho neznala.

T.: Kdy jste byla vy prvně v zahraničí?

N.:No, já jsem byla prvně v Maďarsku, tak ňák jsme tam byli na výletě. Potom až jsem byla v Německu, to mi bylo asi dvaadvacet, ale to bylo ještě Východní, prosím pěkně, jo (zasmání). Na Západ nikam jsem se nedostala.

T.: A třeba v tom Maďarsku se Vám líbilo?

N.: No, my jsme byli v Budapešti, a to bylo velkoměsto, že jo. Takže to bylo něco úžasného, všude ty bulváry široký a všude se daly koupit hezký rifle a všechno kapesný jsme utratili za desky (zasmání). To jsme, to jsme zírali, protože tehdy Maďarsko bylo takový otevřenější, že jo, tam se konaly ty koncerty všelijaký a jako byl to rozdíl, no, velkej, hrozně velkej. (pauza)

T.: Vzpomínáte si na volby v té době?

N.: No, na to radši ani nevzpomínám (smích). Vim, že jsem asi dvakrát ani nešla, prostě vůbec. Se mi nechtělo. Protože to bylo tak strašně směšný, protože koho máte volit, když byla jedna jediná strana a stejně jste tam musela ten lístek hodit. Tak to byly volby vlastně k ničemu, kdyby nebyly, tak by se vůbec nic nestalo. Byl, a to fraška.

T.: Takže tak jste to vnímala i v té době?

N.: I v té době, jo, jsem to vnímala jako frašku. Žádná možnost volby nebyla.

T.: A co potom, když přišel rok 1989?

N.: No, já jsem tehdy čekala syna, byla jsem těhotná, byla jsem docela vyděšená, protože jsem byla v práci a venku na náměstí bylo shromáždění a já nesnáším davy lidí, a kolem mně se nakupila halda lidí a já jsem dostala hrozný strach. Ale jenom díky tomu, že mám prostě téměř fóbii z davu lidí. Já jsem to vůbec nechápala, já jsem z toho byla taková jako vyděšená, co se to děje. Ale jeden známěj paní v práci, on byl Chartista, tak on nám to potom vysvětlil, takže jsem pak věděla jakoby od člověka,

kteřej byl od počátku (není rozumět), ale byl, a to taková divná doba. Když se Vám život najednou převrátí vzhůru nohama a všechno je jinak najednou, tak je to takový zvláštní. Měla jsem strach o děti, protože jsem se bála, aby se něco nesešlo, protože, ta hranice je hrozně tenká, že jo, ono to sice dopadlo dobře, ale prostě ten strach, ještě jak jsem byla těhotná, tak o to víc jsem byla citlivější na takový signály. Takže nakonec jsem ráda, že to takhle bylo, že to dopadlo. Ale samozřejmě zase ono se to vyvíjí ta doba a dneska si říkám, že se sice mnohé změnilo, ale když se podívám na politiku, tak mám pocit, že stejně se tam drží spousta lidí, co byli ti funkcionáři za totality a jsou tam pořád. A to je špatně, to je hrozně špatně podle mě. A já to vnímám, tak to vnímám, že je to špatně. A navíc hrozně špatně vnímám, že pořád tady funguje ta komunistická strana, a tolik lidí ji volí, tolik lidí si prostě vzpomíná, jak to bylo úžasný za toho totáče. Já si nestěžuju, já prostě jsem to tak prožila, protože jsem byla mladá, revoluce přišla, když mě bylo pětadvacet, takže já jsem si do té doby žila spokojenej život, docela naplněnej, nějak jsem to nevnímala, nějaký omezení. A tak si říkám, teď, kolik je to let po revoluci, já nevím, bezmála třicet? Já to teď nespočítám. Ale pořád oni tam jsou! Kdyby se aspoň přejmenovali, kdyby veřejně prohlásili, že se distancují od minulý komunistický strany... Viděla jste teď ve volbách, jakej měli výsledek? No, není to děsivý?! Tak si říkám, ta revoluce měla bejt proto, aby se tohleto zničilo, vymizelo, ale pořád to tady je. A oni nakonec, že jo, můžou příští volby vyhrát! Sice říkají, že už jako nejsou TA komunistická strana. No ale tak proto teď chodím pokaždý k volbám, abysme šli prostě volit i třeba malý strany, ale abych nedala prostě hlas těm komunistům. (pauza)
T.: Tak a ještě, zase trochu jinak, když jste říkala, že jste zrovna byla těhotná, tak to jste čekala už druhé dítě?

N.: To už bylo, ano, druhé dítě. Byla jsem předtím na mateřské dva roky, protože byla dva roky mateřská, takže dcera ještě chodila do jeslí rok, což bylo krutý, protože byla malinká, ale jinak to nešlo.

T.: Přijde Vám, že se nějak změnilo postavení žen po revoluci?

N.: To je otázka. No, nezměnilo se určitě v tom, že ženy stále berou menší plat za stejnou práci, to je úplně stejný. Takže chápu ty genderový společnosti, že se chtějí zasadit o to, aby ty ženy trochu víc byly oceňovaný. Jinak si myslím, že to je vždycky v tom, jak si to ta žena udělá, jak se pokusí prosadit. A je to těžký, v práci je to hrozně těžký. Doma je to taky těžký, ale přeci jen tam ten prostor je. Pokud máte partnera, kteřej je ochoten se dohodnout a tu ženu nevnímat jako něco podřadnýho, jako někoho, kdo jen vypere, uvaří, postará se o děti. Já jsem to štěstí neměla teda, ale už jsem z toho venku, říkám, že život nekončí, takže... (pauza).

T.: A třeba jak jste říkala, že bylo divný mít dítě za svobodna?

N.: No, bylo to tak, bylo to tak. Nevím, čím to tak bylo nastavený, v té společnosti, ale prostě svobodná matka, to bylo něco, upekla si s někým dítě, že jo, ten se na ní vykašlal. A navíc, nevím tehdy, já ani nevím, jestli tehdy existovaly nějaký dávky, který by ta žena mohla brát. Nevím, protože jsem to nakonec neprožila, ale, nevím. No, dneska jednak na svobodnou matku nikdo nekouká přes prsty, že by byla nějaká děvka nebo něco takovýho, a už možná i ty možnosti, i když zrovna teď, jak pracuju, tak tam chodí mladá holčina, pětadvacet, má synka, a je jako sociální případ, její přítel je narkoman, takže to má hrozně těžký. A takže nejsou na okraji společnosti, ty svobodný matky, ale nemají to jednoduchý, protože všechno taky je drahý dneska a, v podstatě tehdy nic nebylo jo, takže se to dědilo, a když, jako já vim, že když jsem běhala po městě, tak vždycky jsem někde v luxusu chytla nějaký skvělý dupačky, který tam byly jediný, ale jinak jsem to měla všechno takový obyčejný, že jo. A vim, že, plíny já jsem měla látkový, takže jsem je prala, teď si kupujou jednorázový, takže to leze do peněz všechno. Jídlo, všechno je drahý, dětský oblečení. Já jsem se tuhle dívala, ty botičky třeba stejnej šest stovek, a to dítě to má na 14 dní, jo. Tak... tak jsem se nad tím teď zamyslela, jsem o tím nikdy nepřemýšlela, tak...tak si myslím, že to v podstatě možná maj stejně těžký jako předtím.

T.: Tak, a ještě teda obecně, tak nějak, co Vám přijde, že se s revolucí nejvíc změnilo?

N.: No, tak když vezmu ty pozitiva teda, tak samozřejmě volnost pohybu. Můžete cestovat, kam chcete. Můžete v podstatě říkat, co chcete, i když ne vždycky to projde. Ta cenzura v podstatě pořád tady je, i když skrytá a vždycky nemůžete říct nahlas úplně všechno, co si myslíte. Co se týče těch

konzumních věcí, tak je velkej výběr, to teda jo, ale to zase nevim, jestli to je úplně pozitivní, jestli bych to zařadila mezi dobrý věci (zasmání). Myslim si, že lidi se tak trošku uvolnili. Dřív se říkalo, že lidi (není rozumět)..., no, ono jim nic jinýho nezbyvalo. To, že my se můžeme takhle svobodně bavit, tak to považuju taky za plus, jo. A mínus je to, že tady je ta nezaměstnanost. Že vlastně já bych chtěla pracovat, ale nemůžu sehnat práci, protože mě nikde nechtějí, protože už mi bude padesát. To je věk, kdy se počítá, že člověk už nepodá žádný výkon. I když já si připadám, že mám energie dost a nejsem nemocná, děti mám velký, že jo, práci se můžu věnovat. No, a co považuju úplně za největší teda mínus je to, že ty sociální dávky jsou všelijaký a že člověk, kterej pracuje třeba třicet let, dostane pár tisíc, a s prominutím nepřizpůsobivej občan dostane šedesát tisíc, jo, protože rodí ženy děti jedno za druhým a prostě si to vydupou. Je to nespravedlivý. Je to hrozně nespravedlivý. A já vim, že tahle doba, a to musí s sebou nýst, že ta nezaměstnanost musí bejt. Ale úřady práce už nejsou proto, aby lidem sháněly práci, ale proto, abyste tam přišla, nemáte nic, nemáme, tak přijďte za měsíc. Já vim, že oni nemusejí Vám tu práci úplně sehnat, ale můžou nabídnout, můžou Vám nabídnout, co třeba ve vašem oboru je, nebo blížkým, nebo, vidíte, že já už dělám cokoli jo (smích). Ale mě ta fyzická práce docela uspokojuje. Já jsem se s lidma napracovala strašně moc a už jsem z nich byla docela unavená. (pauza) Nevim, jestli jsem to zhodnotila dobře, ale, ale asi těch pozitiv je víc, než těch negativ. Možná kdybych se nesetkala tady s tím, že jsem přišla o práci a nebyla v takovýhle situaci, nebyla rozvedená, neměla za sebou bydlení v podnájmu s osmitisícovým platem a šestitisícovým nájmem, tak bych možná, a tím, že jsem půl roku marodila a neměla peníze, tak bych to možná vnímala jinak. Ale... prostě, myslim si, že tahle doba je hodně o penězích.

T.: A můžu se zeptat, kde jste vlastně pracovala po revoluci napřed? Nebo to jste asi vlastně byla na mateřský...

N.: No, když byla revoluce, tak jsem ještě tady byla v knihkupectví. Pak jsem byla na mateřský, vlastně ten národní podnik tehdy skončil, tak nás všechny propustili. Já jsem hledala práci, tak jsem pak pracovala rok v kanceláři. Pak můj bývalý vedoucí toho knihkupectví si to knihkupectví jakoby odkoupil, takže mě tam vzal zpátky. A tam jsem dělala až do roku 2011, kdy to dostala nová majitelka, a všechno se zkazilo a celej ten můj život se zamotal.

T.: Dobrá, jak byste na závěr ještě nějak zhodnotila období svého dětství a mládí?

N.: No, já myslim, že jsem měla hezký dětství i hezký mládí v podstatě. Vždycky jsou nějaký lepší i špatný chvíle, ale když jsem byla malá, tak jsem to nějak nevnímala, oklepala jsem se a šla jsem dál. Takže, i když to bylo v té době, v jaký to bylo, tak já jsem měla dobrý dětství i dobrý mládí.

T.: Napadá Vás ještě něco na doplnění? Cokoli, nějaká vzpomínka ještě, něco, co byste chtěla říct?

N.: (zamyšlení) Já jsem toho tolik napovídala. Ale tak jako když bych to měla celý shrnout, tak si myslim, že je hrozně důležitý, jaký lidi potkáte v životě a je důležitý, pro mě je hrozně důležitý, potkat i ty špatný, protože to Vás naučí hrozně moc. Tak bych to asi řekla, takovej závěr (smích).

T.: Tak jo, děkuju moc.

N.: Jo? No, tak snad jsem toho řekla dost (zasmání).

Rozhovor 10

přepis

datum, místo, délka rozhovoru: 20. 9. 2013, u narátorky doma, 85 minut

rok narození: 1963

vzdělání: vysokoškolské

zaměstnání: vedoucí provozu v textilní továrně

rodinný stav: vdaná

T.: Tak, já bych Vás na začátek poprosila, jestli mi můžete zkusit povyprávět o svém životě, svůj životní příběh.

N.: Tak, já jsem z početný rodiny, ze čtyř dětí, nejstarší ze čtyř dětí. Takže nás doma bylo v malinkym bytě šest s rodičema. No, a všechny čtyři děti jsme byly v jednom malym pokoji, spaly jsme na palandách, že jo, a musím teda říct, že na to období, kdy teda jsme bydleli s rodičema, a že jsem s nima bydlela do pětadvaceti let, strašně ráda vzpomínám, že to asi bylo jedno vůbec z nejhezčích období, protože prostě moji rodiče se měli vždycky v rodině rádi a my jako děti nebo aspoň já jako dítě jsem to vnímala strašně dobře, že se k sobě hezky chovali a hezky se k sobě měli, tak my jsme měli prostě krásný dětství, protože se naši nehádali. A doma, doma prostě jsme se scházeli večer, kdy teda jsme třeba vůbec neměli televizi a jenom jsme se všichni scházeli v obýváku, kdy jsme třeba i seděli na zemi a povídali jsme si a užili jsme si hrozný srandy přitom, takže tohleto období do těch pětadvaceti let, musím říct, že to bylo taková oáza klidu. Pak jsem se, teda v necelých šestadvaceti letech jsem se vdala, no, po dvou letech v rozmezí se nám narodily děti a ještě teda i to období, to mateřství, to těhotenství a mateřství, to jsem vnímala taky, zpětně, když to, jako, jako nesmírně příjemný, jako to bylo vůbec krásný, protože mě se asi v těhotenství, jestli se mi produkoval víc ten hormon štěstí, tak jsem viděla všechno úplně nádherně, neexistoval žádný problém, byla jsem naprosto klidná, vyrovnaná a ze všeho jsem měla radost. A potom i to mateřství, i to, jsem byla devět let s dětma doma, tak i to jsem vnímala velice jako pěkně, klidně, a myslím si, že to i má, mělo vliv na ty děti, že prostě jako byly klidný, já jsem nikdy neměla s nima žádný problémy, nebyly vzteklý, nebyly zlobivý, byly to nesmírně hodný děti, obě, holky. A myslím si, že to bylo i daný tím, že jsem to já prožívala všechno v klidu. Tak. Takže to bylo taky, to bylo snad to vůbec nejhezčí období. No, pak se to, bych řekla, no, když jsem nastoupila do zaměstnání, začalo tak nějak horšit, no, a v tom duchu se to tak nějak odvíjí pořád, protože pak v tom zaměstnání začaly opravdu už špatný mezilidský vztahy, kdy teda opravdu lidi jsou na sebe ošklivý, mají strach o místo, dělají si podrazy, že v tomhle duchu se to teď odvíjí a furt si říkám, kdy už se to zlomí a začne to bejt zase hezký. No, takže jako, no, vlastně do sedmatřiceti let to bylo hezký všechno, až potom v tý práci to začalo bejt takový těžší. (pauza)

T.: Dobře. A když byste víc zavzpomínala na dětství a ještě třeba na ty sourozence, na domov, na školní léta...

N.: (pauza) No, to je právě to, že třeba naše holky nám kolikrát říkaj, jak jsme třeba za těch komunistů mohli vůbec žít, ale my prostě, jsme byli mladý, my jsme to vnímali všechno jinak. Ten mladej člověk, já už to dneska můžu říct, protože už to můžu posoudit, tak ten mladej člověk vnímá svět líp než my staří nebo starší. Protože pořád ještě vidí nebo hledí na ten svět přes ty svoje ideály, ještě není tak zkaženej, jako jsme my, protože my už se jenom honíme za tou materií a furt se snažíme něco hrabat a strádat, nákou tu materii, a ono, ono nás to jako vrhá do takovýho toho kolotoče, ze kterýho pak není úniku. A to ty mladý ještě nemusejí, ty se ještě můžou starat o takový ty hezčí ideály, takový ty vyšší, a to je prostě dělá jako krásnými, jo, takže, takže, já prostě musím říct, že dětství a mládí bylo krásný už z toho důvodu, že jsme neměli tyhle materiální starosti, nemuseli jsme se o nic takovýho

starat, mohli jsme opravdu žít jenom tou radostí, a tou láskou k těm svým nejbližším, jo.

T.: A chodila jste do mateřské školky?

N.: Chodila.

T.: A vzpomínáte si na něco třeba už z té doby?

N.: No, vzpomínám. Já jsem tam chodila nerada. Já jsem asi byla hodně fixovaná na matku, protože byla jsem nejstarší ze čtyř dětí, ale moji sourozenci přišli velmi rychle po mně, moje mamka vlastně měla během tří a půl let čtyři děti, protože, můj bráška mladší ten je o rok a třičtvrtě mladší než já, a pak jsou dvojčata a ty jsou o rok a půl mladší než brácha, takže to bylo strašně rychle a asi takhle pak když si to promítám zpátky, tak si myslím, jestli to ve mně nezanechalo nějaké takové jako asi strach nebo já nevím, o mámu nebo že o ni přijdu nebo já nevím. Ale vím, že do školky jsem chodila jako nerada a že jsem tam hodně často brečela. A i možná i tak trošku to po mně zdědila Janina, protože, jako nemůžu říct, že by tam chodila nerada, ale nechtěla tam spát. Tak jenom do oběda a víc tam bejt nechtěla. A já teda jsem tam chodit musela, ale nechodila jsem tam tak brzo jako moji sourozenci, protože tím, že mamka s nima byla doma nějakou dobu, i když ne dlouho, protože tenkrát byla strašně krátká mateřská, asi jenom půl roku, u mě byla asi jenom tři měsíce. A teď si to vlastně i uvědomuju, že mamka mi vyprávěla, že mě dávala od tří měsíců, jo, že začala chodit do práce a mě od tří měsíců hlídala nějaká cizí paní. Což já si nemůžu pamatovat, že jo, to jako mimino jsem to nevnímala, ale pak, když se narodil bráška, tak jsem, tak jsem s nima byla chvíli doma, než zase musela do práce, no, a pak se narodily dvojčata, a když bylo dvojčatům pár měsíců, čtyři pět měsíců, tak jsme se stěhovali do A. Z J. do A, a předtím jsme bydleli s babičkou, no, a tam jsme začali žít jako samostatná rodina. Víím, že v té školce, že jsem často teda brečela, protože jsem všechno vnímala jako, spoustu věcí jsem vnímala jako křivdu a neuměla jsem se tomu bránit a byla jsem taková hodně lítostivá, to je pravda. A měla jsem tam takovou jednu pani učitelku, kterou si teda vzpomínám, ta mě do dneška straší, že ona byla taková jako, takové jako asi trošku jižnější tip, měla takový tmavší vlasy a mně přišla chlupatá. Ona měla takový hodně chlupatý nohy a já jsem jí tak neměla ráda, protože ona nás nutila zpívat a hrát na nějaký nástroje a já zpívat neumím a nikdy jsem k tomu netáhla. Nebo, jako nemůžu říct, já miluju zpěv, ale sama jako to neumím a nemám ráda, když mě někdo do toho, k tomu nutí. A tak to mi celý dětství vadilo. A ona mě do toho nutila a já si vzpomínám, jak jsem jí kvůli tomu neměla ráda. (pauza)

T.: A potom, vzpomínáte si na nástup do školy?

N.: Ten pro mě byl dramatičtější, protože když jsem byla, já jsem narozená v říjnu, takže jsem vlastně šla jakoby téměř od sedmi let. A já jsem se do té školy strašně těšila, strašně, ale tak strašně, že se to nedá těma slovy vůbec ani vyjádřit. Já si do dneška pamatuju ten ten, ten, tu strašnou sílu v sobě, tu touhu jít do školy a naučit se číst a psát. Ale měla jsem to zabržděný tím, že my jsme v létě, než jsem nastoupila do školy, tak jsme byli na prázdninách u babičky a byli jsme tam s bratrance a oni byli předtím na dovolený v Rumunsku a přivezli nám úplavici. A já jsem jí dostala a tím jsem nemohla nastoupit do školy včas s ostatními dětmi. Pak jsem ještě musela bejt měsíc v nějaký inkubační době, takže, já jsem nastupovala dýl, než ostatní děti, kdy už všechny děti už uměly nějaký písmenka, uměly nějaký to počítání a vím, že mně to pak dlouho trvalo, než já jsem je dohonila. A strašně mě mrzelo, že mi pani učitelka dala v pololetí dvojku, protože, já to teda vnímám dneska zas jako křivdu, protože v podstatě já jsem za to nemohla a jakoby mě to zklamalo, ta škola v té chvíli, na to, jak jsem se tak zoufale těšila, že to budu umět a že to, tak strašně jsem tam chtěla jít a pak jsem, pak prostě jsem to musela dohánět a doháněla jsem to dlouho, tak prostě ona to jako neocenila, jo. No, nicméně ve druhý třídě, nebo na konci první třídě, to už jsem pak měla jedničky a ve druhý třídě taky. Pak už se to vytáhlo a už to bylo zase srovnaný. A, ale jako pak, pak musím říct, že celou tu základku jsem vnímala tak nějak v klidu, ale občas jsem u některý učitelky měla pocit, že se jako ke mně nechová tak, jako k jiným dětem, protože jsme čtyři. To tenkrát bylo považovaný za něco špatnýho, protože čtyři děti mají jen cikáni. Takže většina učitelek né, ale našly se tak dvě, který mi to prostě, u kterých jsem cejtila, no, měla jsem pocit, že mě neberou tak spravedlivě, jako, abych to prostě tak nějak, no...

T.: A to vlastně když jste takhle blízko od sebe, tak to sourozenci potom chodili na školu jako Vy.

N.: Se mnou, no. Brácha byl o rok níž a dvojčata, ty byly pak ještě pod bráchou.

T.: A vzpomínáte si, že byste naopak měla nějakou oblíbenou pani učitelku?

N.: (pomlka) Hmm, oblíbenou... měla! Měla a na základce a musím říct, že to byla pani učitelka, která nás učila ruštinu a výtvarku. Byla, měla na nás obrovský nároky, nic nám neodpustila, ale na druhou stranu se nám maximálně věnovala a musím říct, že když prostě nám dávala, pořád nás zkoušela z té ruštiny, dávala nám pořád písemky, jo, my jsme se museli strašně moc učit na to. To třeba děcka z jiný školy to měly v klidu, a my jsme museli na to opravdu dřít. Ale ona vždycky, když pak třeba říkala, tak jestli tady tu písemku, opravdu jak to napíšete dobře, tak prostě uvidíte a já se vám odměním. Tak my prostě, že jo, co asi to může bejt, no ale tak jsme se snažili opravdu, no, a ona, z ní bylo cejtít ta obrovská snaha. Tak když to cejtíte z toho učitele, tak prostě to na vás jako přeneše. Tak my jsme pak, i ty nejslabší žáci, tak najednou měli nejhorší známky trojky, jo, a my třeba nějakou tu danou písemku, jo, nám takhle řekla, že teda když ji napíšem, tak se nám odmění, a napsali jsme jí, skutečně nejhorší známka byla trojka, tak ona nám skutečně všem rozdala bonbony, jo. Ona prostě dodržela slovo, skutečně jako učitelka, která prostě učila metodou jako, jako takovýho toho biče a cukru, ale ono to zabíralo. A na ní strašně ráda vzpomínám. A třeba takovýho učitele jsme měli pak na průmce na matiku a musím říct, že díky němu jsem udělala přijímačky na vejšku, protože ten nás taky, ted, a to bylo, ten nás péroval, to byl dril, ale prostě to byl Pan učitel. Takže vubec takový ty měkký učitele, který jsou takový laskavý, jo, no, laskavej, jo, to ano, to ano ale prostě musejí mít autoritu, protože na takový učitele pak ty žáci nejraději vzpomínaj... Takže jo, měla jsem tam oblíbenou, no, ono i, protože výtvarka, ta mě bavila, ta mi šla, já jsem od dětství strašně ráda kreslila. Ale já jsem čmárala úplně na všechno, já jsem si vlezla pod stůl, skříně ze zadu, prostě všechno, co jsem věděla rodiče že nebudou vidět, i do knížek, starý co jsem našla na půdě, všechno jsem to počmárala. Časopisy jsem vybarvila, prostě to byla obrovská náháká touha taková podobná, jak když jsem chtěla jít do té první třídy, to se nedalo potlačit, jo, prostě. Takže já jsem měla výtvarku strašně ráda, no. (pauza)

T.: Jezdili jste se školou někam na výlety?

N.: Jezdili, jezdili jsme na výlety, moc si to už nepamatuju ani, ale tak nějak jsem to měla i ráda. Jezdívají jsme, na horách jsme byli v sedmý třídě, v šestý třídě na škole v přírodě a občas takhle na nějaký ty výlety a exkurze jsme jezdívají skoro každéj rok, ale fakt, jako už přesně jednotlivě to nedokážu vyjmenovat.

T.: A takže po základní škole jste šla teda na střední?

N.: Ne. Já jsem se šla vyučit, protože i když jsem se učila dobře na základce, tak protože jsem měla taťku, kterej mě hodně mlátil, tak já jsem měla už pak takovou touhu se co nejrychlejc osamostatnit. Tak jsem se rozhodla, že nepujdu studovat a mamku to hrozně mrzelo, protože jsem chodila do umělecký školy kreslit a měla jsem tam dobrý asi výsledky a paní profesorka mi chtěla dát doporučení na uměleckou školu a já jsem to všechno, všechno jsem to odmítla. Říkám ne, já prostě se pujdu rychle vyučit, já si chci žít svůj život. A osamostatnit se. Takže mamku jsem tímhle hrozně jako trápila, jo, ale taťka mě zas v tom podporoval, protože chtěl, chtěl, abych se vyučila jako nějaký řemeslo, prostě byl pro to, takže nakonec jsem se šla vyučit pánskou krejčovou. Ale už tam, na učňáku, když jsem pak poznala, jaký poměry vládnu mezi lidma v zaměstnání, tak to jsem říkala, to teda ne. A hned po vyučení jsem okamžitě si dávala přihlášku na průmyslovku a hned jsem šla, nastoupila teda na průmyslovku do P. a tam jsem šla teda rovnou do druháku. A takže jsem vlastně maturovala za tři roky hned na to, a to bylo teda, to byly pro mě krásný tři roky. Za prvé nádherný město, klid, ty Moraváci ty jsou takový klid'asi, to prostě to bylo takový hezký tam ten, to živobyčí, jo. Ted' samozřejmě všichni jsme byli studentíci, celá třída nás byla vyučenejch, takže jsme si byli tak nějak rovný, krásný to bylo.

T.: A to jste byla na internátu?

N.: Jenom jeden rok, jsem tam byla na internátu a potom jsem vyloženě donutila mamku, aby s kamarádkou, protože jsme si našly podnájem, tak aby mně platila podnájem. A takže ty dva roky jsme byly v podnájem, a to bylo taky takový fajn. N, a tom intru, já musím říct, že to bylo hezký, protože, my jsme tam, ten intr byl udělanej z veliký vily, takže to byla vila s krásnou zahradou, to ono to tam prostředí bylo nádherný, na kraji města, v klídku. Ale pořád tam byl nějakéj tvrděj režim,

internátní, kterej se musel dodržovat. A my tim, že už jsme byli vyučený, už nám bylo devatenáct let, tak už prostě jsme to vnímali trošku jinak, že jsme tam byli s těma čtrnáctiletějma holkama, i když nás teda holky měly jako rádi, jo, a bylo to jako dobrý, ale my pořád jsme tak nějak se už chtěli osamostatnit, protože už jsme byli dospělí. Takže pak ty dva roky jsem byla na privátě, no. (pauza)
T.: A ještě teda z té školy, vzpomínáte třeba nějak na spolužáky nebo na něco z té doby?
N.: Vzpomínám, jako... pro mě to bylo, ten učňák byl poměrně hodně náročnej, řekla bych, že byl těžší než průmka, ale možná že právě díky tomu, my jsme ještě jeli podle starých osnov, po nás už se pak měnily, takže oni měli míň praxe, ale víc učení, i přírodopis a dějepis nebo tak. To my jsme třeba na učňáku neměli, ale měli jsme zase hodně praxe a praxi já jsem měla ráda, protože asi jsem trošku tvůrčí typ, takže mně to šlo. A ve škole jsem se teda musela učit dost, protože tam teda ty učitelé nám hodně šlapali na paty, zvlášť v matice. Ale zvládli jsme to, bylo to fajn, a musím říct, že já jsem na tom učňáku jako patřila jako mezi nejlepší. A pak jsem ještě za odměnu na konci, ve třetáku, to jsem dostala za odměnu, za to učení a tak, jsem dostala zájezd tenkrát ještě do Sovětského svazu, jo, takže to bylo opravdu takový už docela velký. Ale, učila jsem se dobře, ale třeba když už jsem se pak setkala po letech, teda my se s těma holkama z učňáku nestýkáme nijak, jo, ale náhodně když jsem se pak s jednou viděla, tak ona mně pak řekla, že mě neměla ráda, protože jsem byla šprtka (smích). Ale zase jako kolektiv jsme tam měli a furt jsem byla středem toho kolektivu. Takže já nemůžu jako říct, já jsem to vnímala dobře, jo. Pak si myslím, že díky tomu, že jsme dostali opravdu ten pořádný dril na tom učňáku, tak já jsem pak tu průmyslovku prolezla se samejma jedničkama a odmaturovala jsem taky se samejma úplně levou zadní a myslím si, že je to teda tím, že jsme měli ten učňák takovej náročnej. (pauza)

T.: A máte tedy vystudovanou i vysokou školu.

N.: To mám.

T.: A jak vzpomínáte na to, na tu dobu studia na vysoké škole?

N.: Taky hezky. A... byl, a to prostě vejška, no. Vejška je vejška, krásnej život studentskej, že jo. Po prvním roce, kdy teda jsme přečkali takový ty nejhorší síta, tak pak už jsme si uměli, začali jsme v tom umět chodit, sami si dirigovat, na který přednášky chodit můžem, na který nemůžem. Takže tam už to byl takovej svobodnej život pěkněj. Já na tu vejšku vzpomínám ráda. My jsme jí ale měli teda stlačenou na 4 roky, takže vlastně my jsme byli takový rychlokvašky. Ale my jsme prostě to kvantum učení museli zvládnout během čtyř let, jo, nikdo nám to neodpustil. Takže, takže prostě jsme museli trošku máknout. Myslím si, že dneska to mají trochu jednodušší, když to vidím, některý ty studenty, tak si říkám, ježiš, co my jsme museli, jak nás honili, co my jsme museli umět a oni jsou úplně prostě happy, úplně free, vubec si nedělají žádný starosti. No, nebo asi dělají, my jsme si je dělali taky. Přijde mně to, že jsme to měli náročnější. (pauza)

T.: A pak jste šla pracovat.

N.: Hm, šla. Šla jsem pracovat do firmy, ve který jsem se vyučila, protože prostě mě nic jinýho nenapadlo (zasmání). Jo, jinde se o práci ucházet. Tak jsem pak začala tam pracovat, no, jenomže ona ta firma pak se začala rychle umenšovat, po revoluci, jo, protože to bylo družstvo výrobní a protože ono mělo spoustu majetku zabavenýho a museli ho pak po restitucích vracet, tak se to začalo hodně pak umenšovat a dneska už z té firmy existuje jenom to torzo, co tady je, který zaměstnává asi padesát lidí. Předtím to byly asi tři tisíce lidí, tenkrát co tam zaměstnávali, jo, za největšího rozmachu.

T.: A bavilo Vás to v té práci?

N.: Ta práce samotná, ta mě bavila Moc, to jsem si říkala, to je přesně ušitá práce pro mě, protože ve škole mně šla technika, stroje, neměla jsem s tím problémy. Současně s tím jsem ještě i jako zdělila asi z mamčiny strany zřejmě trošku i takovýho výtvarnýho cítění, takže tohle skloubit dohromady je ideální právě pro tu oděvní výrobu, jo. Takže mě ta práce bavila hrozně. No ale pak mě vyhnaly ty mezilidský vztahy. (pauza)

T.: A teď, já bych se vrátila k tomu, co Vás bavilo ve volném čase, už třeba na té základce?

N.: No, já jsem buď chodila teda kreslit do lidovky a já jsem, už na tý základce jsem šila. Já jsem se poměrně už teda oblíkala, už v osmý třídě jsem si šila šaty, bundu, takže já jsem normálně jako už si

šila i na sebe. jo. A potom, když jsem chodila na učnák, tak už jsem oblíkala celou rodinu. Takže já jsem veškerej svůj volnej čas, ani jsem nechodila nějak na zábavy, protože za prvé jsem nemohla, když jsem byla nejstarší, tak jsem nemohla, jsem to ještě měla takový přísnější, ségra ta už pak mohla (zasmání). Ale, ale já ne. A takže já jsem byla doma, seděla u stroje a šila jsem ve svym volnym čase. Ale musím říct, že mě to bavilo. Já jsem ani nepotřebovala chodit někde na nějaký zábavy moc, protože mě prostě to šití bavilo.

T.: A měla jste třeba nějaký oblíbený pořad v televizi nebo v rádiu?

N.: No, tak, ono dřív těch pořadů nebylo zas tolik, ale vim, že jsme hrozně rádi sledovali ten pořad Ein Kesselburtes z Východního Německa a pak jsme, když pak dávali těch 30 případů majora Zemana, to jsme taky sledovali poctivě. A pohádky, já jsem milovala pohádky, nevynechala jsem jedinou.

T.: Měli jste doma televizi od mala, co si pamatujete?

N.: No, já co si pamatuju, co jsme bydleli v A, tak jsme měli televizi. Já si nemapatuju, že bysme někdy neměli televizi... (pauza).

T.: Můžu se zeptat, co měli rodiče jako zaměstnání?

N.: Moji rodiče jsou oba stavaři. A mamka projektoval, a topení a tat'ka ten, i když pracoval v jinym podniku, tak ten jakoby to uváděl, ty její projekty uváděl v realitu, jo. Prostě měl na starosti nějakou partu lidí a těm rozdával práci a řídil to, aby to bylo skutečné, ty projekty.

T.: Byla jste v pionýru?

N.: Byla. Byla.

T.: Jak na to vzpomínáte?

N.: Tak, noo, nějak, nějak mě to moc, ne, nebylo to pro mě nějak dramatický. Ze začátku jsem měla takový ideály. Samozřejmě, že jsme byli masírovaný ze všech stran těma komunistama, a postupně prostě jak ten člověk se vyvíjí a tak, prostě já jsem pak začala mít jako dítě i jiný, prostě radši jsem byla venku, než abych chodila do pionýra. Radši jsem si ten svůj volnej čas řídila podle sebe, než aby mně ho někdo řídil. Takže já to zas tak moc nějak... (pomlka)

T.: Takže Vás to moc nebavilo?

N.: Nó, nebavilo mě to, ne ne ne. A pak jako svazák jsem, to si akorát, to už vůbec, to už jsem byla puberťák, že jo, to už jsem vůbec měla averzi proti tomu. Takže tam jako jsem se nějak neangažovala, protože když nás nutili chodit do Prvního máje, tak už pak, že jo, jednou jsem pani učitelce, že musíme jít všichni ve svazáckym, že musíme mít košile, jenomže my, že jsme byli z početný rodiny, a já že už jsem z toho vyrostla, tak to znamenalo, že mamka by musela kupovat další svazáckou košili, jo, tak jsem pani učitelce už pak říkala, to přeci po nás nemůžete žádat, když si to vezmu jednou na sebe. No, a pani učitelka tenkrát si mě vzala stranou a snažila se mi to v klidu vysvětlit, že to ale prostě musím, že nemůžu říct jen tak ne, že to musím. Nakonec, nakonec to tak dopadlo, že teda jsem stejně poslechla, než abych měla problémy ňáký. No, a to bylo asi poslední, pak už nás s tím nikdo takhle neotravoval, až teda, až potom, když jsem nastoupila do zaměstnání, tak já jsem po vejšce nastupovala do zaměstnání nějak v létě, brzo po promoci, protože jsem prostě, to už jsem byla vdaná. Já jsem se vdávala v únoru a v létě na to jsem promovala, v červnu, a nějak potom jsem nastupovala do práce, v osmdesátym devátym. A až teprve v listopadu byl převrat, takže ještě pár měsíců jsem jako pracovala v tom komunistickym. A tam už na mě začali tlačit, že teda bych měla vstoupit do strany a tak jsem, to jsem se teda bála, protože jsem strašně nechtěla a já jsem nevěděla, jak se z toho vyvlíknout. (pauza)

T.: A třeba proč jste nechtěla?

N.: Protože, protože jsem se nechtěla nechat ovlivňovat. Nechtěla jsem si nechat ovlivňovat svoje myšlení. A na to já jsem do dneška strašně háklivá, a proto i třeba já mám spoustu kamarádek, který jsou třeba věřící, ale já, a mám je moc ráda, protože to jsou perfektní lidi, ale já nikdy, prostě mě nikdo nepřemluví, abych já se třeba na něco takovýho dala, i když se spoustou věcí s nima souhlasím, spousta jejich myšlenek je krásnejch, protože já si prostě potřebuju zachovat svojí svobodu myšlení.

T.: A Vaši rodiče byli ve straně?

N.: Mamka byla a tatka ne, toho nikdy nepřemluvili. A taky díky tomu nikdy neměl šanci na postup v práci a myslím si, možná, že mu to vadilo, i když to nikdy nedal najevo. Protože vlastně i mamka vydělávala pak víc než tatka. Ale ono to bylo všechno daný tím, že tatka, jeho otec byl velkej komunista a byl předseda družstva a jako něco jako dneska jsou starostové, tenkrát se jim tak neřikalo, tenkrát se jim říkalo předsedové. A on se účastnil kolektivizace a spouště lidem bral majetky. A postupně, když prostě to prokoukl, nejdřív asi byl, teda já jsem ho nezažila, já jsem se narodila pár měsíců po tom, co on zemřel, ale to už vím z vyprávění, postupně, když pak poznal, že to není tak, jak on si myslel, že ta ideologie není tak čistá, jak si myslel, tak začal hodně pít. A pak i nadále asi se to všechno zhoršovalo a on pak už tu tíhu neunes a vzal si život. (pomlka). A táta mi kolikrát vyprávěl, že právě můj děda, jeho táta, pak kolikrát říkal chlapče, všechno je jinak. A táta, asi na základě toho, se asi tak nějak zařek a nikdy do té strany nechtěl vstoupit. A u mamky to byl přesnej opak. Můj děda, toho už si pamatuju, to mi bylo sedm, když on zemřel, tak ten byl pronásledovanej komunisty naopak. Musel měnit zaměstnání, i když byl velice dobrej v práci a jako zaměstnavatelé ho měli moc rádi, on pracoval jako obchodní zástupce a měl moc dobrý výsledky a i si vydělával pěkný peníze a uměl to. Taky prostě babička s dědou měli dům a v době, kdy jiný lidi měli ještě dřevěný kadibudky, tak oni měli v domě porcelánovej splachovací záchod, jo, prostě měli koupelnu s litinovým tepaným kotlem na teplou vodu a se sprchou, kdy jiný lidi se koupali ještě v neckách, jo. Takže prostě tohle všechno děda dokázal, prostě, on byl šikovnej prostě a velice schopnej a komunisti to neměli rádi. Tak ho pronásledovali, až nakonec musel potom z J. dojíždět denodenně do práce do A, protože v tý J. ho nemohli nikde zaměstnat už, nesměli. Takže na druhou stranu to mamka zas zažívala takhle, takže ta pak do té strany vstoupila a snažila se bejt aktivní. Ale zas na druhou stranu já jí za to musím poděkovat, protože díky tomu jsme se dostali na školu.

T.: To jsem se právě chtěla zeptat, jestli Vám to takhle pomohlo.

N.: Jó. Protože, protože kdybysme uvedli, u táty jsme vždycky museli uvádět, že není ve straně, a kdybysme jako uvedli i u mamky, že není, tak nemáme šanci. Ale tím, že mamka byla ve straně a měla funkci, byla funkcionářka, sice hospodář, pokladník jenom, naštěstí, ale byl, a to funkce, tak jsme, prostě tím nám nedělali problémy, když jsme chtěli jít studovat.

T.: A Vaši sourozenci taky šli někam na školu?

N.: Ten brácha mladší ten má vysokou taky, ten je velice úspěšnej, ten je asi po tom dědovi v tomhleto a po mamce. A pak jsou dvojčata a ty mají oba dva maturitu s vyznamenáním. Ale ségra třeba, ta nešla na vejšku jenom proto, že taky se chtěla osamostatnit a chtěla se vdát, jo. Teďk, a toho strašně lituje. Jako jo, učili jsme se všichni dobře, ale myslím si, že to je všechno daný tím, že jsme měli takovou harmonickou a jako láskyplnou rodinu, jo. Protože ty děti se pak vyvíjejí úplně jinak, když se rodiče nehádají a mají se rádi.

T.: A jak jste doma slavili Vánoce? Nebo nějaké svátky.

N.: Uplně stejně jako, jako všichni jiný lidi. Akorát že teda samozřejmě těch dárku teda pod tím stromečkem bylo víc, akorát teda ve finále měl každej jeden nebo dva (smích). No, no, jinak to bylo úplně stejný. Normálně, jsme měli večeři, že jo, a pak jsme zaslyšeli zvoneček, vždycky se jeden z rodičů vytratil, tak jsme se před dveřma před obejvákem seřadili podle velikostí, já první, ha, no, a pak jsme mohli do obejváku. Jo, to byly hezký chvílky.

T.: A vzpomínáte si, že byste někdy chtěli něco a nepodařilo se to sehnat nebo že by si rodiče postěžovali na fronty nebo tak?

N.: Já si nepamatuju, že by si někdy stěžovali. Prostě, naši, naši nebyli takový negativní, jak třeba jsme my dneska. Oni to brali všechno tak, jak to je, a když něco nemohli sehnat, tak to prostě nebylo. A tak jako, my jsme to, a třeba já nevím, Janina mi kolikrát říká, mami, vy jste museli stát fronty na banány. Ano ale nám to, nám to prostě nevadilo. Tak všichni je stáli, tak to tak prostě bylo. Nic jinýho jsme nepoznali, nic lepšího. Tak jsme to tak brali, že prostě je to normální. Navíc my tím, že jak jsme byli čtyři, tak jsme si všichni čtyři stoupli za sebe a každej dostal svůj příděl banánů, takže my, my prostě jsme zas na druhou stranu toho uměli využít, no.

T.: Takže se dá říct, že jste neměli srovnání, nevěděli, že je to někde jinak...

N.: No, jako třeba v některých rodinách jo, zvlášť třeba ty, co měly některý příbuzný na Západě, tak tam jo, tam to bylo markantnější. To jsem viděla třeba jejich hračky krásný, jo. Nebo já třeba jsem si tak strašně a tak dlouho jsem si přála, dneska jsou to barbíny, tenkrát jsme tomu říkali dlouhonožka, to se nesmělo tady jmenovat barbína, takže tu panenku. A když už jsem fakt otravovala kolik let, tak mně jí pak mamka pořídila, ale to byla taková obyčejná jednoduchá, neuměla ještě hejbat, nožičky to měla jenom výlisky prostě, jo, z plastu. A já, když jsem pak viděla kamarádku, která měla tatínka já nevím kde, v Americe nebo kde, a ta měla tu s hejbacíma nožičkama, a já napřed jak jsem byla nadšená z tý svý, a tak najednou jsem zklapla a říkám, no jo, tak ona má nejhezčí (zasmání). Tak jsem viděla, že má někdo něco lepšího. No, a takže jo, pak občas ty rozdíl poznat byly, ale já nemůžu říct, že by mně to vadilo, protože já tím, že jsem se naučila rychle šít, tak jsem si dokázala ušít věci, který jiný lidi neměli, takže nakonec spousta lidí si o mě myslelo, že jsem jedináček, protože jsem chodila pěkně oblíkaná. A protože jsem i šila třeba na ségru nebo na bráču, tak my jsme chodili všichni pěkně oblíkaný a ve finále pak nám to ani nechtěli věřit, že nás je dom, a tolik, prostě že jsme jako taková početná rodina, která musí hledět na korunu. Jo, nevypadalo to tak, na první pohled.

T.: A shánět látky, když jste takhle šila, to se dalo?

N.: To nebyl problém. Protože látek bylo spousta, a ono když máte látku a dáte, dobře si to vymyslíte, tak nakonec pak z toho vzešly takový pěkný věci, že opravdu to byly srovnatelný věci, když k babičce pak jezdili nějaký Němci, ze Západního Německa, i ženský, jednou za dva roky se u ní ubytovali, tak ty pak jako z toho byli v šoku, že, oni vozili katalogy a že to jsou srovnatelný věci s jejich katalogama, jo. Je fakt, že já jsem pak, babička mi ty katalogy vždycky dávala a já jsem pak šila i podle těch katalogů. Ale ty materiály tady sehnat nebo nějaký náhražky nebyl problém. To tady bylo. Protože tady kvetly řemesla a tak všechno pro ty řemesla se tady dalo sehnat. Dneska je daleko menší výběr látek v obchodech, než bylo tenkrát. Protože už nikdo nešije.

T.: To je dobrý... A jezdili jste s rodiči někam na dovolenou?

N.: Jezdili, hodně. Naši hodně s náma jezdili. Hodně s náma jezdili na hory, a protože mamka, ona miluje takovou, takový to umění a trochu i historii, takže hodně nás vozili po hradech a zámcích. Pak, když jsem se vdala, tak pak už nikdy jsme toho tolik nesjezdili jako s rodičema. To jsme jezdili i několikrát do roka. Ale jako do zahraničí ne. Protože zaprvé na to nebyly peníze, a, teda mě a bráču jednou rodiče, ale to zas bylo spíš jako od zaměstnání, tak nás vzali na Rujánu do Německa, to bylo východní Německo, že jo, tam se smělo. A mě potom ještě jednou moje teta vzala do Maďarska. Ale to už bylo, prostě Maďarsko, tam už trochu to bylo takový chráněný. Tam ty Maďaři trochu víc obchodovali s tím Západem, tady v Čechách víc si to komunisti hlídali. My jsme měli nějaký prostě jenom daný určitý parametry toho, co všechno smíme převést přes hranice Maďarska od nich k nám domů. Takže třeba já jsem si tam směla koupit jenom jeden svetřík. Takže tam už to hlídali, no. No, a já jsem byla pak ještě za tu odměnu v tom Rusku. Jinak jako jsme do zahraničí nejezdili, no.

T.: A to Maďarsko, byly v tom ještě nějaké rozdíly oproti Československu?

N.: Já jsem to viděla, ten rozdíl. Protože oni tam víc ty Maďaři povolovali takový to soukromí činění, takže tam bylo spousta takovejch těch malejch krámků a stánků, něco jako tady rákosníci, jak prodávají takovýhle ty hadry různý, tak oni to tam tenkrát za komunistu už měli taky, ale prodávali to tam jejich lidi, jako Maďaři, jo. Takže tam prostě na každým rohu nějaký stánek, kde prostě se prodávalo takovýhle zboží. Takže tam prostě se dalo sehnat jako pro nás fakt atraktivní věci.

T.: A v tom Rusku, když jste byla, líbilo se Vám tam?

N.: Nó, co na mě zanechalo dojem, já, to Rusko, to nebylo jenom cesta jako jenom na jedno místo. Oni nás tam vozili, po tom Rusku a bylo to všechno letecky. Takže letecky do Moskvy, tam jsme přespali a samozřejmě povinně jsme museli do mauzolea, že jo, na Rudý náměstí, tak tam teda. A do nějakýho toho Gumu a Cumu, jak je to na Rudým náměstí tam někde, to jsou ty jejich obchoďáky velký. Tak tam tenkrát to na mě zapůsobilo tak jako zvláštně, protože my jdeme do obrovskýho obchoďáku a tam prostě jsou třeba obchody a s voňavkama. A obchod s voňavkama a ve všech policích všude vyložená jedna voňavka jeden druh, jo. Další obchod kalkulačky, jo, vyložený, to elektroniku to oni měli Rusáci, jo, to tady nebylo, tady se to kupovalo v Tuzexu. Vyložený kalkulačky všude možné a

různý druhy teda těch kalkulaček. A tenkrát teda já jsem našim koupila, že jsem jim chtěla přivést kalulačku domů, a to si do dneška pamatuju, jak jsem z toho byla překvapená, obchod plnej kalkulaček, ale když jsem měla platit, tak mi to spočítala na kuličkovým počítadle. Jo, ty peníze. Takže to prostě jsem si říkala, proboha, má tady tolik kalkulaček a počítá na kuličkách, jo (smích). Ale tak tohle a potom, potom třeba další obchod a tam samý busty Lenina, jo, to bylo takový zvláštní. A pak to Rudý náměstí obrovský. Všechno, tam je všechno obrovský na tom náměstí. Akorát ten chrám je takovej menší, no. Jinak v tom obrovským masivu je ten chrám takovej, působí jako takovej malej. Ale pak, to bylo v tý Moskvě a pak jsme letěli na tejden do Soči a tam jsme byli u moře. A chutnala mi ta jejich kuchyně teda, nejvíc mi chutnaly ty jejich pelmeně. A chodívali jsme se tam i bavit večer, tancovat. Oni, že to bylo takový letovisko pro bohatý, tam jezdili totiž ze Soči jejich vládní činitelé, tak prostě mně se tam líbilo, protože to na mě působilo, jako že je to tam něco normálního, na co jsem zvyklá z domu. Ale asi zřejmě tam byla bída, jo, protože když jsem, když ale nás prostě vozili jenom do takovejch těch lepších hotelů, aby prostě jsme to neviděli. Ale co teda jsem si všimla, na Rudým náměstí, tam chlapi d'áli jenom policajty a vojáky, ale pak, třeba když tam bylo potřeba uklidit to náměstí takovou tou, tím vodním dělem vystříkat, prostě to náměstí, a to, tak to dělala ženská, jo. To bylo takový jiný, to u nás tohleto není. A pak v tom Soči, to bylo teda hezký samozřejmě, u moře, tam jsme si to užili. A pak jsme letěli ze Soči do Arménie, do Jerevanu. Tam nás teda zavřeli do hotelu, tam prostě, a jenom jednou nás pustili ven na procházku, ale protože to už je jakoby hodně země poznamenaná těma muslimskejma zvykama, tak jsme už, přesto, že tam bylo vedro, tak jsme nesměli mít tílka, museli jsme mít rukáv. Prostě měli jsme přesně daný, co můžeme mít na sobě, co ne, a nesměli jsme jít samostatně, museli jsme jít vždycky v hloučku. A jediný co, kde jsme se mohli třeba opravdu jako trochu uvolnit, kde jsme se mohli třeba jít vykoupat, tak to bylo uvnitř toho hotelu, kde nás nikdo neviděl, jo. Ale třeba nás tam v tý Arménii nás tam vzali na takovej vejlet, do těch jejich hor, a to na mě zapůsobilo teda, jako úžasná země prostě. Obrovský hory takový ty skalnatý a jenom mírně porostlý tou trávou, protože tam už stromy nerostou v tom prostředí, tak prostě jenom skalnatý hory porostlý trávou a nahoře tam stál nějaký chrám, a to prostě bylo takový, takovej silnej zážitek. To si pamatuju, no. Jsme se šli podívat do toho chrámu, ono vubec vylízt tam do toho chrámu, vubec, protože tam byly obrovský schody a tam se muselo lízt pomalu po čtyrech, protože to ani nebylo možný udělat ani krok na tom. Prostě i ta jejich mentalita a i ta země, to prostě je monumentální země, nádherná. A pak jsme z Arménie letěli do Kyjeva. Ten Kyjev, na Ukrajině, ten už je přeci jen víc podobnej tý naší mentalitě přeci jenom. A z Kyjeva pak jsme jeli tím přezouvacím vlakem už domů. Takže to byla takováhle cesta docela jako zvláštní.

T.: Takže to byl zážitek.

N.: Zážitek, zážitek to fakt byl. Třeba když jsme jeli, třeba nás vozili jako na nějaký takovýhle vejlety a my tam jeli tím autobusem na nějaký to stanoviště a teď prostě nikde nic. Široká pustá plán, obrovská země a někde tam stojí Lenin. Ani živáčka nebylo vidět, ale obrovskej třímetrovej Lenin. Prostě zvláštní země, no.

T.: Mm, a znala jste někoho, kdo by cestoval někam na Západ nebo kdo by se takhle někam dostal?

N.: (zamyšlení) Já si vzpomínám, vím, že, prostě k tý mojí babičce jezdívali ze Západního Německa ta německá rodina, a i tam u tý babičky třeba 14 dní bydleli, tak že jsme se tam s nima stýkali. Ale že já bych měla nějakou kamarádku, která by někam vyjížděla, to ne.

T.: Věděla jste v té době něco o politice? Třeba o únoru 48 nebo potom srpen 68?

N.: Nó, o únoru 48 nic, jenom co nám nanutili do hlavy. Ale to jako přiznám se, že mě tadyto, jako takový ty novější dějiny nikdy nebavily. Protože to, nevím, špatně se mně to pamatovalo. Možná i proto, že třeba jsem tomu špatně rozuměla, možná to bylo daný i tím, že nám bylo říkáno jenom něco, jo. Takže to jako moc si toho nemapatuju, to pro mě byly muka vždycky ve škole tyhlety hodiny, když se zrovna tadyto probíralo. Ale, no, šedesátej osmej, to už jsme bydleli v A, mně bylo pět let. Některý, třeba můj muž říká ze D., že si pamatuje, jak tam jezdily tanky. V A nic takovýho nepamatuju, prostě já jsem tam zažila jenom klid. Nebo jestli nás mamka v tý době nějak zavřela doma, vubec o ničem

nevím, jo. Jenom tak co mi vykládali moji vrstevníci, ale já osobně jsem nic nezažila, jo, žádný takový, že bych viděla někde nějaký tank nebo tak, to ne.

T.: Věděla jste něco o procesech z padesátých let?

N.: Jenom ze školy, jinak ne. Osobně jsem se s ničím takovým nesetkala.

T.: A ve škole třeba co Vám o tom říkali?

N.: Jenom tak zběžně třeba, jo, že ty lidi prostě se kterejma byly dělány tadyty procesy, jo, že prostě zradili naši vlast, že zradili naše ideály, jo, takový ty naučený fráze.

T.: Věřila jste tomu, jak Vám to podávali?

N.: Asi, asi jo. Protože jsem nic jinýho o tom nevěděla.

T.: Slyšela jste v té době někdy něco o Chartě 77?

N.: Pak, když už jsem byla jako na průmce, tak už se o tom tam jako trochu mluvilo. Ale musím říct, že já jsem tenkrát chodila s klukem, jsem byla zamilovaná, takže mě tady ty věci ani nějak jako nezajímaly. Já jsem měla úplně jiný, úplně jiný zájmy (zasmání). Priority, no. Takže jo, vím, že to nějaký lidi podepsali, co jsem slyšela, vím, že se tenkrát hodně mluvilo o Zagorce, protože byla známá, že to podepsala a tak, ale já teda jsem to jenom tak jedním uchem tam, druhým ven, protože o tohle já jsem se nezajímala. Já jsem přemejšlela o tom, co si dalšího ušiju na sebe... a tak.

T.: Jak byste celkově zhodnotila období svého dětství a mládí?

N.: No, já, jako já na to vzpomínám hrozně ráda. Já říkám, že jsem měla, no, že to bylo moje nejhezčí období. Jako dětství, mládí a mateřství.

T.: A jak jste vnímal, a to, když přišel rok 1989?

N.: Tak docela bych řekla, že intenzivně. Docela jsem měla, jo, chodit zvonit klíčkama, to byla taková euforie, když prostě jsme všichni věřili, že se něco změní a že se budeme mít líp a že prostě, že najednou prostě se na sebe všichni lidi začali usmívat, byli najednou prostě takový milejší, měli k sobě blíž... Vnímala jsem to pozitivně, ale poměrně rychle to vyprchalo.

T.: Co si myslíte, že se s revolucí nejvíc změnilo?

N.: Dneska, když to tak vezmu, tak říkám, že se nezměnilo nic, že to jenom dostal ... (není rozumět). Měli jsme, oni mně třeba říkají dneska, mami, můžeš cestovat. Můžu, teoreticky! Ale protože na to nemáme, tak stejně nikam nejezdíme, jo. Takže k čemu mně to je. A nemám na to nejenom finance, ale ani čas. Protože v práci Vás ze zaměstnání neuvolněj, musíte makat, takže jako já nemůžu říct, že bych to pociťovala, tuhle dobu, jako že se máme líp, než jsme se měli dřív. Já jako mladá, mládí jsem prožila za komunistu a uznávám, že jako mladá, že jsem měla ty růžový brejle, protože to mládí má vždycky, a já jsem ten věk vnímala dobře. Dneska chodím do práce z práce úplně vystresovaná, úplně vyřízená, takže já vzpomínám na to, jak mně bylo hezky dřív.

T.: Mm, tak a, no, chtěla jsem se zeptat, kterou dobu by jste označila jako hezčí...

N.: Tak tu dobu svýho mládí, já neřeknu dobu komunistů, je to doba mého mládí.

T.: Jak vzpomínáte na volby v době před revolucí?

N.: Vubec si nevzpomínám. Já ani, kolikrát jsem si říkala, chodila jsem vůbec k volbám? Já nevím, já si nevzpomínám na žádný volby. Jo, teď jo, teď už vím, že vždycky, když byly volby, tak jsem chodila, jo. Ale dřív si fakt nevzpomínám, že bych chodila k volbám.

T.: A teď, když chodíte teda, myslíte, že to má smysl?

N.: Hm, no, myslím si, že já jako jedinec to teda rozhodně jako neovlivním. Každý říká, že jo, ale já myslím, že ne. Ovlivnila bych to jedině, kdybych se přidala k masám, který voleji velký strany, ale to už já odmítám, protože právě ty tam nechci. Takže tím, že já dávám hlas malejm stranám, tak vím, že to neovlivním.

T.: Přijde Vám, že se nějak změnilo postavení žen?

N.: No, já to vnímám tak, že jsou ženy na tom hůř po revoluci. Protože každé zaměstnavatel kouká na to, aby, jako dává přednost mužům. Ženy jsou až na kolikátým místě, mají nižší platy. Nevím, jestli to bylo za komunistu, že měly nižší platy, možná jo. Ale byly, ženy musely bejt stejně zaměstnaný jako muži, takže prostě dneska ne, dneska zaměstnavatel dává přednost mužům a dokonce i já už teďka v tomhle věku vnímám, že mi dávají najevo i můj věk a že jako upřednostňují, nebo mně dávají

najevo, že už pro ně jsou atraktivnější mladší lidi. Takže já, jako žena, to vnímám, že jsme si pohoršily. V profesní oblasti. No, jinak, já nevím.

T.: Dobře. Tak jestli byste chtěla ještě něco doplnit, cokoli, třeba nějaká vzpomínka jestli Vás ještě napadne...

N.: Já nevím (smích). Já myslím, že už jsem toho řekla dost.

T.: Nebo možná ještě třeba jestli se Vám nevybaví nějaký zážitek z dovolené, jak jste říkala, že jste s rodiči hodně jezdili?

N.: No, vybaví se mně, hodně často si vzpomenu, jak jsme jezdili do Krkonoš. Dělali jsme tam túry po hřebenech a my jsme to jako děti všechno uběhaly. A protože to byl jako podnikovej zájezd, jako od taťky, tak si vzpomínám, jak ty kolegyně jako taťkovy z práce, jak nás hrozně chválily, že má čtyři děti, ale že je má tak vycepaný, že jsou tak hodný a že s nima nemá žádný problémy. My jsme teda byly vycepaný, to je pravda, taťka byl na nás přísněj. Ale já si myslím, že to ani nebylo tím, ale spíš opravdu tím, že u nás v rodině vládli ten klid a harmonie, jo. Takže, prostě to si vzpomínám, že z nás byly unešený, že prostě jsme čtyři a naši s námi neměli žádný starosti a oni každá s tím svým jedináčkem se navotravovaly (smích). A ono, naši nám dávali taky poměrně dost svobody, jo. Jako ano, nesměla jsem chodit, pak, když jsem byla větší, na zábavy, ale zas jsme mohli běhat venku, jak dlouho jsme chtěli, jo. Samozřejmě, že ne do večera, do noci, to jsme nesměli běhat venku. Ale to my jsme ani, to nás nenapadlo, my jsme chodili domů s jinejma dětma, když prostě šly jiný děti domů, tak jsme šli taky. Ale vím, že prostě nás rodiče nijak necepovali kvůli tomu, jo. No, takže... (pauza).

T.: Tak jo, tak jestli Vás už nic nenapadá, tak to bude všechno, děkuju.

N.: Rádo se stalo.